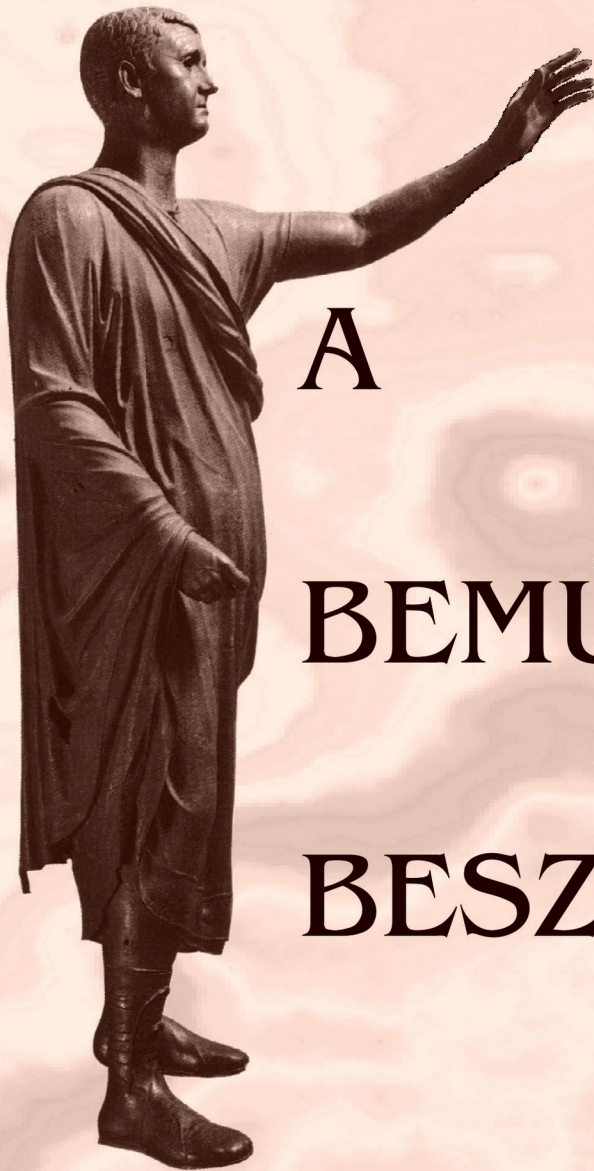

A RÉGI-ÚJ RETORIKA

A

BEMUTATÓ

BESZÉD

BUDAPEST, 2015

A BEMUTATÓ BESZÉD

A RÉGI-ÚJ RETORIKA

A BEMUTATÓ BESZÉD

„A retorika a társadalomban – a társadalom a retorikában”
konferencia előadásai és
a tizenhatodik országos Kossuth-szónokverseny beszédei

Közreadja
az ELTE Bölcsészettudományi Kar
Mai Magyar Nyelvi Tanszéke

A kötet megjelenését támogatta
a Magyar Nyelvstratégiai Intézet

TREZOR KIADÓ
Budapest, 2015

Szerkesztette:
Dr. Raátz Judit
Dr. Tóth Etelka

Lektorálta:
Prof. dr. Adamik Tamás egyetemi tanár
Prof. dr. Jászó Anna egyetemi tanár

Technikai munkatárs:
Ferkó Nikolett

HU ISSN 1589-0961
ISBN 978-963-8144-46-1

Kiadja a Trezor Könyv- és Lapkiadó, Terjesztő Bt.
1149 Budapest, Egressy köz 6.
Telefon/fax: 363-0276, e-mail: trezorkiado@t-online.hu
Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>
Felelős kiadó: Benczik Mónika

Tartalom

In memoriam Antal Sándor.....	9
A tizenhatodik Kossuth-szónokverseny és retorikai konferencia krónikája	10
ORLOVSZKY GÉZA: Nyitóbeszéd	14
JUHÁSZ DEZSŐ: Üdvözlő szavak	17

„A RETORIKA A TÁRSADALOMBAN – A TÁRSADALOM A RETORIKÁBAN” KONFERENCIA ELŐADÁSAI

ADAMIK TAMÁS: Az uralkodó és a vallás. Augustus császár halálának 2000. évfordulójára.....	23
ILLÉS GYÖRGYI: Retorika és a nyilvános beszéd.....	31
TOMA KORNÉLIA: Beszédfajták és beszédrészek a versenybeszédekben	36

AZ ÉV BESZÉDEI

DEZSŐ TAMÁS: Leköszönő beszéd az ELTE Bölcsészettudományi Kara és az Egyetem Budára költözésének 235. évfordulójára.....	53
SZITÁS BENEDEK: Az igazságügyi szónoklás néhány kérdése	61

TANULMÁNYOK

A. JÁSZÓ ANNA: A retorikai érvelés és Jókai.....	67
TÓTH SZILVIA: Hatásgyakorlás a kampánybeszédekben	101
DEÁK LÁSZLÓ: A „szimbólum-kép” stílustörténeti korszak és a „szimbolikus-retorikus film”	121

A TIZENHATODIK KOSSUTH-SZÓNOKVERSENY BESZÉDEI

GONDA ATTILA: Néhány gondolat a szónokverseny beszédeihez

az előadásmód szempontjából	149
Horváth Kristóf, I. helyezett, a Tinta Kiadó különdíjasa	152
SZÁNTÓ BÍBORKA: Ott van a haza, Hol. Hol nem. Horváth Kristóf beszédének elemzése	154
András Előd, II. helyezett, közönségdíjas, a Bárczi Géza Alapítvány különdíjasa.....	157
PETHŐ JÓZSEF:Elrendezés és kifejezőmód: a szónoki beszéd hatékonyágának alapjai. András Előd beszédének elemzése	159
Bíró Réka, III. helyezett, a Bárczi Géza Alapítvány különdíjasa	164
SÓLYOM RÉKA: Otthon a világban. Bíró Réka beszédének elemzése	166
Alberti Petra, a zsűri különdíjasa	170
N. TÓTH ANIKÓ: Ahová a szívem húz – Alberti Petra beszédének elemzése	171
Járai-Szabó Richárd, a zsűri különdíjasa	175
V. RAISZ RÓZSA: Kérdések és gondolatok Járai-Szabó Richárd szónoki beszédének olvasása közben.....	176
Mónus Dóra, a zsűri különdíjasa.....	179
KOLTÓI ÁDÁM: Mónus Dóra, a zsűri különdíjasa beszédének elemzése.....	182
Nagyistók Edit, a zsűri különdíjasa, a Chronos Kiadó díjazottja.....	185
SIMON SZABOLCS: Biberachok felébresztéséért – Nagyistók Edit beszédének elemzése	186
Pásztor-Kicsi Gergely, a zsűri különdíjasa	189
SZITÁS BENEDEK: „Biberach: Itt élned, halnod?” Gondolatok Pásztor-Kicsi Gergely 100%-os beszédéről	191
Rudisch Ferenc, a zsűri különdíjasa.....	193
AMBRUS ÁGNES: Történelmi és irodalmi példák üzenetei Rudisch Ferenc beszédében.....	195
Ádám Orsolya, a Magyar Asszonyok Érdekszövetségének különdíjasa	198
DEMÉNY PIROSKA: Instant hazafi. Ádám Orsolya szónoklatának elemzése.....	199
Debreczeni István, a Rákóczi Szövetség különdíjasa	203

PÖLCZ ÁDÁM: Aki nem a Földön keresi a biztonságot. Gondolatok Debreczeni István beszédéről	204
Tasnádi István, a Magyar Rádió különdíjasa	207
NAGY CSILLA: Tasnádi István beszédének elemzése.....	208
Ádám Anita, a Bárczi Géza Alapítvány különdíjasa	210
HUBBES LÁSZLÓ-ATTILA: Ádám Anita beszédének véleményezése.....	212
László Olivér, a Bárczi Géza Alapítvány különdíjasa	216
HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET: „A haza mi vagyunk” – László Olivér beszéde...	217
Tófalvi Beáta, a Bárczi Géza Alapítvány különdíjasa	220
ÚJSZÁSZI BOGÁR LÁSZLÓ: Csak a férfi lehet szónok? – Tófalvi Beáta beszédének az elemzése.....	221
Dudás Tamás, a Hangadók Közhasznú Alapítvány Leghumorosabb szónok díjasa	224
MÁTHÉ DÉNES: Ott van a haza, ahol a haszon? Avagy: itt a haza – hol a haszon? – Dudás Tamás beszédének elemzése.....	225
Tóth Marko, a Kossuth Szövetség díjasa	229
A. JÁSZÓ ANNA: A nagy dilemma: menni vagy maradni? – Tóth Marko beszéde	231
Albert Roland.....	234
Bereczky Evelin	236
Bicskei Viktória	238
Burai László Márk	239
Fodor Gergő.....	241
Hajdu Fanni.....	243
Juhász Bence	244
Környei Tamás.....	246
Majoros Tünde	248
Novák Tímea.....	250
Pécsi Bence	252
Pozsa Ágnes.....	253

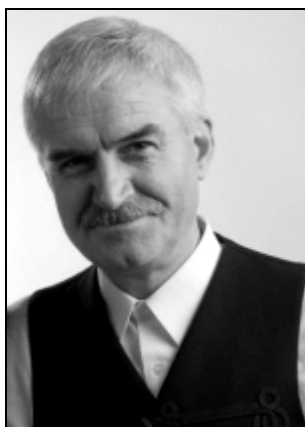

Saróka Liliána	255
Sirgely Boglárka	257
Tóth Bettina	258
Tóth Zsuzsanna Ingrid	260
Turcsik Bíborka	262

A VERSENY DOKUMENTUMAI

Felhívás a XVI. országos Kossuth-szónokversenyre	266
Meghívó	267
A XVI. Kossuth-szónokverseny résztvevői	269
A XVI. Kossuth-szónokverseny támogatói	272

In memoriam Antal Sándor

Antal Sándor
(1957–2015)

Június volt, és mi – talán az egyre melengetőbb napsugarak, talán a hosszú pihenést ígérő nyári szünidő közeledtének hatására – abban reménykedtünk, hogy kedves kollégánk, Antal Sándor felől is jó hírek érkeznek majd hozzánk. Nem így történt. Szeles, esős napok tették fázósabbá a lelkünket, és egy ilyen borús napon, június 10-én kísértük utolsó útjára Sándort is.

Kezemben tartom a gyászjelentőt, és helyeslően bólintok az ott szereplő Ady-idézetet olvasván: „Az Úr Illésként elviszi mind, / Kiket nagyon sújt és szeret.” Mennyire igazat tudok adni e gondolatnak! Ismerősei között talán nincs olyan, aki ne szerette volna Sándort, aki ne úgy gondolna vissza rá, mint egy végtelen kedves, segítőkész, mosolygós emberre, akire kollégaként, barátként mindig lehetett számítani, akinek mindig került ideje arra, hogy kérdéseinkre választ adjon, hogy egy-két jó szót szóljon hozzánk.

Első emlékeim vele kapcsolatban majdnem 20 évvel ezelőttiek. A székelyudvarhelyi tanítóképző igazgatója volt akkoriban, én pedig friss diplomásként eléggé ijedten, a kezdéstől, az ismeretlentől félve jelentkeztem nála. Meghallgatott, majd biztató mosollyal arcán azt mondta: Nem kell félni, a tanári munkában csak az első negyven év a nehéz! Hát... én lassan húsz évet a hátam mögött tudok, és ha jól számolom, negyven év után még akár Sándornak is elmondhattam volna, igaza volt-e.

Bár kevés ideig tanítottunk egy intézményben, gyakran láttam őt, hallottam róla, s mindig csodáltam kitartó munkáját, melyről Hermann Gusztáv kollégája a Sándor búcsúztató nekrológban a következőket írta: „Sándor más volt, mint mi, a beat-nemzedék városon nevelkedett, polgárpukkasztásban versengő fiataljai. Akkori hátrafésült, petőfis hajviselete is más, mint a mi társaságunk gombaszerű vagy borzas üstökei. És ez a komoly külső hasonló belső tulajdonságokat jelzett: világos céltudatosságot, ennek érdekében pedig kitartó kemény munkát. Az udvarhelyi gimnáziumban, mely a mérnöki és almérnöki karok egyfajta előképző intézménye volt, ez nem volt könnyű vállalkozás. Meg kellett vívni a reálszakos tanárok rábeszélő igyekezetével, és határozottan vállalni: márpedig én mást akarok, és kész. Sándor pedig végigküzdötte ezt az utat.”

Útja pedig – épp e szívós kitartásának köszönhetően – szépen ívelt előre. Pedagógusi pályáját a marosludasi általános iskolában kezdte, majd a rendszerváltást követően került Székelyudvarhelyre, a Benedek Elek Tanítóképzőbe, később a Backamadarasi Kis Gergely Református Gimnázium, majd a Babe-Bolyai Tudományegyetem udvarhelyi karának lett tanára és tanulmányi igazgatója. Oldalakon keresztül lehetne sorolni, milyen eredményeket ért el, hány publikációja jelent meg, milyen hasznos tevékenységet fejtett ki a pedagógusképzés terén. Én viszont úgy vélem, itt és most talán nem ez a legfontosabb. Maradandóbbnak érzem azt, hogy diákjaiban mélyen elültette az anyanyelv szeretetét, a pedagógusi munka iránti elkötelezettséget, azt a gondolatot, hogy feladataik vannak a világban, melyeket erőikhez mérten a legjobb tudással, kitartással véghez kell vinniük.

Ő mindezeket megtette. S ha hisszük azt, hogy lelke valahonnan fentről most is ránk mosolyog, talán még hangját is hallhatjuk, ahogy Dsidához hasonlóan ő is búcsúzik: „Megtettem mindent, amit megtehettem...” Isten nyugtasson, Sándor!

Vass Ágnes

Antal Sándor tanár úr rendszeresen részt vett a szónokversenyeken, veretes nyelvezetű, szép elemzései olvashatók kötetünkben. (A szerk.)

A tizenhatodik Kossuth-szónokverseny és retorikai konferencia krónikája

A XVI. Országos Kossuth Lajos Szónokversenyt és Retorikai Konferenciát 2014. november 7-én és 8-án az ELTE Bölcsészettudományi Karának tanácstermében tartottuk meg az ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszéke, az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, valamint a Rákóczi Szövetség rendezésében.

A rendezvényt Orlovsky Géza, az ELTE BTK dékánhelyettese nyitotta meg, majd Juhász Dezső professzor, a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet igazgatója köszöntötte. A rendezvény elmúlt tizenöt évét Toma Kornélia, az Eszterházy Károly Főiskola docense *A retorikai tehetséggondozás másfél évtizedes múltja és jelene* című előadásában foglalta össze.

A konferencia témája a bemutató beszéd volt. Az elhangzott előadások az alábbiak voltak: Kecskeméti Gábor egyetemi tanár, MTA Irodalomtudományi Intézet: *A laudáció és a vituperáció (a dicséret és a feddés) jelentősége a kora újkori irodalom- és eszmetörténetben*; Adamik Tamás professor emeritus, ELTE BTK: *Az uralkodó és a vallás – Augustus császár halálának 2000. évfordulójára*; Illés Györgyi kommunikációs tanácsadó, egyetemi oktató, Színház- és Filmművészeti Egyetem: *Élő retorika – felkészítés a nyilvános szereplésre*.

A programot Bóna Judit, az ELTE Fonetikai Tanszékének docense konferálta. A konferencia – a többihez hasonlóan – hozzájárult retorikai tudásunk kiteljesítéséhez.

Idén is nagy volt a verseny iránt az érdeklődés: a határon innenről és túlról összesen 50 szónok jött el.

Az első napon a kötelező beszédeket hallgatta meg a zsűri. A hatperces, előre elkészített beszéd témájául szolgáló mottót a versenyzők változatosan értelmezték. „*Ott van a haza, Hol a haszon*” — *Biberach monológja* (Katona József: Bánk bán, első szakasz).

A második napon került sor a háromperces rögtönzésre. A versenyzők három csoportot alkottak, két-két téma közül kellett választaniuk, s pró vagy kontra érvelniük.

A három témacsoport a következő volt:

I. csoport:

Szavélemlény: „Étkezésünk globális káosz.” Már nem is eszünk „magyarul”?

Festői flaska – Mona Lisa a borosüvegen?

II. csoport:

Magzatjövő – Szelfi a mama pocakjában?

Terjed a tetkó-r

III. csoport:

Milyen lenne ma Mátyás király álruhája?

Miért páváskodik az izompacsirta?

A verseny nyertesei:

1. Horváth Kristóf, Eötvös József Gimnázium, Budapest

2. András Előd, Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem,
Csíkszereda

3. Biró Réka, Baróti Szabó Dávid Technológiai Líceum, Barót

Közönségdíjas:

András Előd, Sapientia, Erdélyi Magyar Tudományegyetem,
Csíkszereda

A zsűri különdíjasai:

Alberti Petra, Corvinus Egyetem, Budapest

Járai-Szabó Richárd, Benedek Elek Pedagógiai Líceum, Székelyud-
varhely

Mónus Dóra, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, Beregszász

Nagyistók Edit, Batsányi János Gimnázium, Szakképző Iskola és Kollégi-
um, Csongrád

Pásztor-Kicsi Gergely, Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Új-
vidék

Rudisch Ferenc, Radnóti Miklós Kísérleti Gimnázium, Szeged

Különdíjasok:

A Magyar Asszonyok Érdekszövetsége Gulácsy Irén-émlékplakettje és
oklevele a legjobb női szónoknak:

Ádám Orsolya, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest

A Rákóczi Szövetség díja a legjobb határon túli versenyzőnek:

Debreczeni István, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet

A Magyar Rádió különdíjban részesítette a legszebben beszélő versen-
yzőt:

Tasnádi István, Benedek Elek Pedagógiai Líceum, Székelyudvar-
hely

A Bárczi Géza Alapítvány különdíjat adott az alábbi versenyzőknek a zárt
ē hang megőrzéséért és szép beszédéért:

Ádám Anita, Bél Mátyás Tudományegyetem, Besztercebánya

András Előd, Sapientia, Erdélyi Magyar Tudományegyetem,
Csíkszereda

Biró Réka, Baróti Szabó Dávid Líceum, Barót

László Olivér, Sapientia, Erdélyi Magyar Tudományegyetem,
Csíkszereda

Tófalvi Beáta, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár
A Hangadók Közhasznú Alapítvány a **Leghumorosabb szónok díjaként** a Pannonhalmi Zsuzsa keramikusművész által készített plakettet adományozta az alábbi versenyzőnek:

Dudás Tamás, Nyíregyházi Főiskola

A **Tinta Kiadó díját** a leggazdagabb szókincsű versenyzőnek:

Horváth Kristóf, Eötvös József Gimnázium, Budapest

A **Chronos Kiadó díja** a legjobb szerkezetű beszédet mondónak:

Nagyistók Edit, Batsányi János Gimnázium, Szakképző Iskola és Kollégium, Csongrád

A **Kossuth Szövetség díja** a leghatásosabb beszédet mondónak:

Tóth Marko, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

Az eredményhirdetésen a díjakat a zsűri elnöke, Koltói Ádám és a zsűri tagjai adták át. A zsűri elnöke minden versenyzőről rövid, szóbeli értékelést mondott. A szónokok a jutalom, illetve a díj átvétele után bemutatkoztak, és felkészítő tanáruk nevét is megmondták. Hagyományaink szerint minden résztvevő és felkészítő tanár kapott oklevelet és könyvjutalmat.

Köszönettel tartozunk a felkészítő tanároknak, és szeretnénk megköszönni a 15. kötetbe írt értékes elemzéseket is.

A zsűri nagy figyelmet igénylő feladatát idén Horváth Zsuzsanna, az OFI tudományos főmunkatársa, Illés Györgyi kommunikációs tanácsadó, egyetemi oktató, Gavlik István, a Kossuth Szövetség tiszteletbeli elnöke, Gonda Attila, az ELTE PhD-hallgatója és Koltói Ádám főiskolai tanár, a zsűri elnöke látta el. A zsűri titkára Bóna Judit, az ELTE BTK Fonetikai Tanszékének docense, valamint az ELTE BTK PhD-hallgatói: Pölcz Ádám volt versenyző PhD-hallgató és Tóth M. Zsombor, középiskolai tanár, PhD-hallgató látta el.

A rendezvényt az ELTE BTK és a Rákóczi Szövetség támogatta. Idén ismét ők biztosították a szállást a határon túli versenyzőknek és tanáraiknak. A könyvjutalmakról több kiadó gondoskodott. Ezúton is szeretnénk köszönetünket kifejezni.

A tizenhatodik verseny zajlott le, ismét nagy sikerrel. Mindez nem valósulhatott volna meg az ELTE BTK munkatársainak és hallgatóinak önfeláldozó segítségével.

Az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, Mai Magyar Nyelvi Tanszéke és a Rákóczi Szövetség nevében:

Budapest, 2014. november 14-én

Dr. Raátz Judit
a verseny szervezője

ORLOVSZKY GÉZA

Nyitóbeszéd

Tisztelt Előadók!

Kedves Versenyzők!

Kedves Vendégeink!

Az a tisztem, hogy a Bölcsészettudományi Kar nevében üdvözöljem az idén 16. alkalommal megrendezésre kerülő Kossuth-szónokverseny és a hozzá kapcsolódó előadások szervezőit és résztvevőit. A rendezvényt az ELTE Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, a Rákóczi Szövetség, a Magyar Nyelvtudományi Társaság Magyartanári Tagozata és az Anyanyelvápolók Szövetsége tekinti magáénak. Hagyományosan a mi karunk kampusza a verseny színhelye, amelynél – engedjenek meg ennyi elfogultságot – aligha lehetne megfelelőbb befogadó intézményt találni. Hiszen ezen a 379 éve Nagyszombatban alapított egyetemi karon mindig is nagy szerepet kapott a hallgatók képzésében a klasszikus retorika, hiszen az intézményt alapító jezsuita rend pedagógiai eszköztárában mindig is kiemelt helyen szerepelt a hatásos érvelésre, a nyilvános beszédre történő alapos felkészítés. Az alapítást másfél évszázaddal követően pedig a mi karunkon kapott először egyetemi katedrát a magyar nyelv és irodalom, és azóta is ez a később gazdag lombot hajtó tanszék a magyar nyelven történő ékesszólásnak is igen fontos műhelye.

Őszintén meg kell vallanom, hogy igen hálátlan, nyomasztó feladat egy ennyire felkészült, a retorika elméletében és gyakorlatában járatos közönség előtt beszédet mondani. A mai alkalomra készülve igyekeztem klasszikus retorikai ismereteimet az emlékezetembe idézni. Egy ilyen ünnepélyes megnyitó beszéd nyilván a bemutatató ügyállás – *genus epideiktikon* vagy *demonstrativum* – körébe tartozik. Műfaját tekintve lehet *vituperatio* – gáncsolás –, vagy dicséret, retorikai szakkifejezéssel: *enkomion* vagy *laudatio*. Adott esetben legillőbb tárgy talán az ékesszólás dicsérete lenne.

A témához kapcsolódó anyag gyűjtése során egy laudáció annyira megtetszett, hogy úgy döntöttem, egyszerűen azt fogom felolvasni. A szerző az a Báthory Gábor református püspök, aki a 19. század első harmadában, a reformkori Pesten, éppen ennek a városrésznek a plébánosa volt; 1830-ban ő avatta fel a közeli Kálvin téri református templomot.

„Nem lehet kimondani, mely munkás, fáradságos szorgalmatosságot fordítottak eleitől fogva az emberek az ékessen szóllás mesterségének megszerzésére. Demosthenes érezvén nyelvének az R betűt helyesen ki nem mondható hibáját, hogy ezzel a’ maga selypességével hallgatóinak füleiket meg ne sértse, ékessen

szólása ilyen tsorbájának kiköszörülésére elmegy, pusztát keres, ott gyakorolja magát a' beszédben, egy követset vévén a' nyelve alá mind addig, mig ezt a' selypeknek ellenséges R betűt minden hiba nélkül kimondhatta. Ciceró nem tarthatja elégségesnek Romát és annak minden oskoláit, hogy azokban az ékessen szóllást megtanulhassa, hanem által járja Görög Országot, annak szigeteit, Asiának főbb városait, hallgatja figyelmetessen a' legnagyobb, leghiresebb oratorokat, össze gyűjti, rakásra szedi mind azokat, mellyeket arra szükségesnek itél, hogy azokkal annak idején beszédét ékesíthesse, hallgatóinak figyelmetességeket, kedveket megnyerhesse, szíveket akarhatja szerént hajtogathassa. Nem gyalázom én ezt az ékessen szóllás fő grádusára törekedő emberi szorgalmatosságot. Mert noha tudom, az ékessen szóllásnak tsalárd töreiben megfogattatván az emberek sokszor a' rosszat jónak, a' jót rossznak; a' keserűt édesnek, az édest keserűnek; a' setétséget világosságnak, a' világosságot setétségnek mondják. A' honnét midőn az Athénásbeliek Rómába küldetett ékessen szólló követjeknek, Caneadesnak beszédét Cáto egy darabig hallgatta volna, azt tanátslotta lakos társainak, hogy az az embert Romából minél előbb üzzék ki, mert a' ki arra hallgat, soha nem ítélteti meg, mi az igaz, mi a' hamis. [...]

Mindazáltal az ékesen szóllás gyakran a' veszedelmes háborúkat letsende-sítette, a' vérontásra készen volt dühös embereknek kezeikből az öldöklő fegyvert kivette, a' megátalkodott, megkeményedett, hajthatatlan szívet meglágyította; mikor ez sipolt, tántzoltak, mikor keserves énekeket éneklett, sírtak az emberek.”

A retorika dicsérete mellett, úgy érzem, illendő lenne magát a rendezvényt is dicsérnem.

Egy tárgy derék voltát mutathatja, ha az azt létrehozók is kiválóak. Ebben az esetben ez teljes mértékben megvalósul. 1999-ben Adamikné Jászó Anna kezdeményezésére indult meg ez a rendezvénysorozat, és azóta is kiváló és felkészült szakemberek sora vesz részt szervezőként, zsűritagként, előadóként a Kossuth-szónokversenyeken. Dicséretre méltó egy rendezvény, ha célkitűzései dicséretre méltóak. A Kossuth-szónokverseny szándékai ilyenek. A versenyfelhívásban megfogalmazott célok: a fiatalok közéleti, szakmai, pedagógiai szerepekre való felkészítése, az érvelési és beszédkultúra színvonalának emelése, valamint a hagyományápolás.

Tiszteséges és nemes egy rendezvény, ha a résztvevők gazdagabbá, jobbá válnak általa. A versenyzők minden bizonnyal gazdagodnak a verseny élményével, és a kifejező, jól felépített beszéd szerkesztésében és előadásában szerzett jártasságnak a későbbiek során is jó hasznát veszik majd. Tiszteletre méltó ez a rendezvény azért is, mivel itt a magyar nyelvközösség különböző tájain élő fiatalok – jövődi tanárok, jogászok, lelkészek – találkozhatnak és versenyezhetnek egymással. Szeretném külön kiemelni és méltatni, hogy minden évben szép számmal jelen

vannak itt a határokon túlról jött fiatalok is. Nem folytatom tovább, hiszen a szónokok egyik leginkább kerülendő hibája a túlzott terjengősség.

A bemutató beszéd hagyományos befejező aktusa a jelenlévőkhöz intézett *exhortáció*, buzdítás.

Kérem tehát a szervezőket, ápolják tovább ezt a nemes hagyományt, és a jövőben továbbra is rendezzék meg minden évben a Kossuth Lajosról elnevezett szónokversenyt. A versenyzőknek pedig jó szónoklást, jó versenyzést kívánok.

JUHÁSZ DEZSŐ

Üdvözlő szavak

Tisztelt Hallgatóság!

A retorika ókortól napjainkig tartó nagy ívű történetében 15-16 év nem nagy idő. Egy intézet, egy tanszék vagy egy konferenciasorozat életében azonban tiszteletre méltó periódus. Jól érzékelték ezt az évente ismétlődő rendezvényünk szervezői is, hiszen a tavalyi, 15. alkalmat mérföldkőnek tekintve Toma Kornélia tollából részletes és módszeres számadást közöltek a 2013-as versenyt és konferenciát prezentáló kötetben (Toma Kornélia, Másfél évtized a retorika szolgálatában. In: Raátz Judit – Tóth Etelka szerk., A politikai beszéd. „A retorika a társadalomban – a társadalom a retorikában” konferencia előadásai és a tizenötödik országos Kossuth-szónokverseny beszédei. Közreadja az ELTE Bölcsészettudományi Kar Mai Magyar Nyelvi Tanszéke. Trezor Kiadó, Budapest, 2014. 14–26). Köszöntő beszédemben én is a visszatekintésre helyeztem a hangsúlyt (i. m. 29–31). Most tehát a tekintetünket ismét a jelenre és a jövőre vethetjük. Előtte azonban hadd pótoljam egy tavalyi mulasztásomat: az időrendet követve felsorolom az évről évre megcélzott témákat:

- 1999: A régi új retorika,
- 2000: A szónoki beszéd részei és a beszédfajták,
- 2001: A klasszikus retorikai bizonyítás,
- 2002: A modern retorikai bizonyítás,
- 2003: A szónoki beszéd kidolgozása,
- 2004: A szóképek és a szónoki beszéd,
- 2005: A prózaritmus és a szónoki beszéd,
- 2006: A memória és a szónoki beszéd,
- 2007: Az előadásmód és a szónoki beszéd,
- 2008: A testbeszéd és a szónoklat,
- 2009: A retorika és határtudományai,
- 2010: A filozófia és a szónoki beszéd,
- 2011: A retorikai elemzés,
- 2012: Az egyházi retorika,
- 2013: A politikai beszéd.

Egy felsorolás akár unalmas is lehet, ez a tematikai sokszínűség azonban éppen arra mutat, hogy a retorika él és virul, a régit és az újat harmóniába tudja hozni,

tiszteli a hagyományokat, ugyanakkor folyamatos megújulásban van. Erre utal az idei témaválasztás is, a *bemutató beszéd*. Milyen jó, hogy már levehetjük a polcról a grandiózus, kereken 1300 oldalas Retorikai lexikont, amely néhány éve látott napvilágot az Adamik házaspár szerkesztésében (Kalligram, Pozsony, 2010)! Ennek a szócikknek épp a főszerkesztő, Adamik Tamás a szerzője, aki egy öt hasábos remekbe szabott mikrotanulmányban mutatja be az ókori eredetű beszédfajta. Ebből megtudjuk, hogy a klasszikus rétorok milyen tartalommal töltötték meg a bemutató beszédet, hogy ennek leggyakoribb tárgya valamely személy dicsérete vagy elmarasztalása. De „Városokat hasonlóképpen dicsérhetünk, mint embereket” – írja az ókoriak nyomán Adamik Tamás, majd így folytatja: „Itt az alapító jelenti a szülőt, az ősi múlt nagy tekintélyt kölcsönöz, ahogyan az embernek gyermekei, úgy a városnak a polgárai válnak dicsőségére. De dicsérhetünk középületeket is, ezek tiszteletét, hasznosságát, szépségét; dicsőíthetjük a környéküket, mint Cicero Szicíliát, hasznosságukat és szépségüket. Szépségét a tengerpartoknál, kies tájaknál, hasznosságot az egészséges és termékeny vidékeknél. De dicsérhetünk általános-ságban szép szavakat és tetteket, »de bármilyen mást is. Megírták ugyanis már az álom és a halál dicséretét is, sőt egyes orvosok bizonyos ételekét is« (Quint. 3, 7, 10).” (I. m. 133.)

Dicsérni persze legjobb embereket, ez soha nem veszti el az aktualitását. Ha fel-lapozzuk Adamikné Jászó Anna tavaly megjelent kézikönyvét, *A klasszikus magyar retorikát* (Holnap Kiadó, Budapest), külön fejezetet találunk a bemutató beszédéről (96–110). Az elemzett beszédek a következők: Gyulai Pál beszéde Arany János ravatalánál, Herczeg Ferenc emlékbeszéde gróf Széchenyi Istvánról, Sólyom László beszéde a Magyar Nyelv Múzeuma megnyitása alkalmából. A bemutató beszéd jellegzetes és ma is népszerű alfaja a laudáció. Az ide vágó példaszöveg Balázs Géza laudációja Grétsy Lászlóról (107). Grétsy tanár úrra mindenki szeretettel és tisztelettel gondol, jóllehet az utóbbi időben már ritkán jelenik meg a nyilvánosság előtt. Az ő neve összefonódott nemcsak a rádióban és televízióban megjelenő emberarcú nyelvműveléssel és tudományos ismeretterjesztéssel, hanem azzal a főiskolai nyelvtudományi tanszékkal is, amely több éven át otthont adott a retorikai versenyünknek.

Ez alkalommal jómagam hadd dicsérjem – ha nem is bemutató beszéd keretében – Adamik Tamás tanár urat és Adamikné Jászó Anna tanárnőt, akik megál-modták és útnak indították ezt a rendezvénysorozatot, akik ma is lendületesen alkotnak és szerveznek. Az idén például egy sikeres retorikai kerekasztalt a Nyelvtu-dományi Társaságban. Az elhangzott előadások már a Magyar Nyelv szerkesztősé-gében várják a kiadásra való előkészítést. Mint felelős szerkesztő annyit ígérhetek, hogy az érdeklődők kézbe vehetik ezt a tematikus számot, mielőtt a jövő év no-vemberében megnyitnánk a soron következő konferenciánkat.

A végszó – mint mindig – legyen a köszöneté: köszönjük a szervezőknek az áldozatos munkáját, az előadóknak és a versenyzőknek a vállalásaikat, a fő szponzoroknak – az Anyanyelvápolók Szövetségének, a Rákóczi Szövetségnek, az ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézetének, a Magyar Nyelvtudományi Társaságnak és a TÁMOP-pályázatnak – a támogatását. Mindenkinek sikeres részvételt kívánok!

A 2014. május 5-én szervezett retorikai kerekasztal előadásai azóta megjelentek a *Magyar Nyelv* 2015/3. számában, mégpedig a következők:

- A. Jászó Anna: Retorikai kutatások Magyarországon, 257–271.
Adamik Tamás: A klasszikus retorika időszerűsége, 272–277.
Tremmel Flórián: A régi-új retorika és a törvényszéki szónoklás, 278–289.
Károly Krisztina: A retorikastruktúra-elmélet a kontrasztív retorika vizsgálatokban és a fordításkutatásban, 290–299.
Nemesi Attila László: Vele, nélküle vagy ellene? A kortárs pragmatika és a klasszikus retorika viszonyáról a nyelvhasználat leírásában, 300–310.
Aczél Petra: Retorika és kommunikációkutatás. A régi tudomány új nézőpontjai, 311–318.
Raátz Judit: Retorika és az üzleti kommunikáció, 319–327.
Balázs Géza: Interretorika, e-retorika, 328–334.
Bencze Lóránt: Ratio-oratio, 335–337.

(A tanulmányok lektorálásáért ezúton is köszönetet mondunk Máthé Dénes kolozsvári egyetemi tanárnak. A szerk.)

**„A RETORIKA A TÁRSADALOMBAN –
A TÁRSADALOM A RETORIKÁBAN”
KONFERENCIA ELŐADÁSAI**

ADAMIK TAMÁS

Az uralkodó és a vallás

Augustus császár halálának 2000. évfordulójára

1. Octavianus Velitraeben (ma: Velitri) született Kr. e. 63. szeptember 23-án, és meghalt Kr. u. 14. augusztus 19-én. Tehát ebben az évben, 2014-ben ünnepeljük halálának 2000. évfordulóját. Felmerül a kérdés, hogy megérdemli-e Augustus római császár, hogy megemlékezzünk arról, hogy 2000 évvel ezelőtt távozott az élők sorából? E kérdésre igennel válaszolhatunk, és igenlő válaszunkat a következőkkel indokolhatjuk meg. Octavianus Iulius Caesar nővérének az unokája volt. A gyermektelen Caesar adoptálta, és őt jelölte ki örököséül. Caesar meggyilkolása, vagyis 44. március 15-e után, Octavianus, aki ekkor 19 éves volt, először a szenátus mellé állt hadseregével. A következő évben azonban kénytelen volt szövetségre lépni Antoniusszal és Lepidusszal, így magukhoz ragadva a politikai hatalmat, megalakították a második triumvirátust. Apja gyilkosainak, a köztársaságpártiaknak a leverése után (Philippi csata 42-ben) a triumvirek meghasonlottak egymással. Először Lepidust buktatták meg, majd Octavianus győzött Antonius felett Kr. e. 31-ben az actiumi csatában.¹

Octavianus 29-ben tért vissza Rómába, cenzorrá választották, és ez lehetővé tette számára, hogy Antonius híveit törölje a szenátorok sorai közül. Ettől az időtől kezdve az ő neve szerepelt a szenátori névjegyzék élén: *princeps senatus* lett. Kr. e. 27-ben lemondott teljhatalmáról, ezért megkapta az *Augustus* (magasztos, fenséges) jelzőt és a *princeps* (legelső, császár) címet. 36 éves volt ekkor. Ezután létrehozta a *principatus* (császári kormányzat) államformát, és ezzel biztosította a Római Birodalom békéjét és biztonságát mintegy kétszáz éven keresztül. Hosszú uralkodása idején úgy megszervezte a császári adminisztrációt, hogy az utána következő császárok évekre is elhagyhatták Rómát, az államügyek a szokott mederben rendben folytak tovább, mert az Augustus által létrehozott államapparátus óramű pontossággal intézte az ügyeket.² Az sem véletlen, hogy később azokat az éveket, amelyekben uralkodott, augustusi kornak nevezték el, az irodalom pedig, amely uralkodása alatt keletkezett, a római irodalom aranykora minősítést kapta az utó-

---

¹ Ezen történeti események bővebb leírását lásd: Ferenczi Endre – Maróti Egon – Hahn István: *Az ókori Róma története*. Szerkesztette Harmatta János. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest 1998, 228–240.

² Bővebben lásd: Ferenczi – Maróti – Hahn 1998, 241–259.

kortól.³ A fentiek alapján – azt hiszem – méltán ünnepeljük meg halálának 2000. évfordulóját.

2. Ha az augustusi kor kultúrájának minden területét be kívánnám mutatni előadásomban, ahhoz nem harminc perc, de több óra is kevés lenne. Éppen emiatt Augustus kultúrpolitikájának csak egy szeletét, valláspolitikáját mutatom be, mégpedig Suetonius *Az isteni Augustus* című munkája és a modern szakirodalom alapján.⁴ Suetonius Kr. u. 120 körül adta ki *Császáréletrajzok* című nagy művét,⁵ amelyben Róma első 12 császáranak az életét írja le, Iulius Caesartól Domitianus császárig.⁶ *Az isteni Augustus* című életrajza e gyűjtemény második darabja, és mind terjedelmével, mint gondos kimunkálásával kitűnik a többi császáréletrajz közül.⁷ A *The Cambridge History of Classical Literature* sorozat római irodalomtörténetében Goodyear ezt írja a suetoniusi császáréletrajzok felépítéséről: Némely alexandriai tudós módszerét követve a biográfiában, Suetonius „témáját nagyon sematikusán tárgyalja, ilyen csoportosítások és kategóriák szerint, mint a császár *előélete, születése, karrierje, tettei, erkölcei, külső megjelenése és halála.*”⁸ Goodyear nem említi külön kategóriaként a vallást. De nem említi Rolfe sem, aki Suetonius *Császáréletrajzeit* angolra fordította, és kétnyelvű kiadásban közzétette. Ő csak azt jegyzi meg, hogy Suetonius gondosan felsorolta „a császárok erényeit és hibáit.”⁹

Más kutatók viszont kiemelik, hogy Suetonius külön kategóriaként tünteti fel a vallást is, például Mariano Bassols de Climent latin–spanyol kétnyelvű kiadásában külön csoportként kezeli a vallást és a babonát (religion y superstition).¹⁰ Michael von Albrecht a vallás helyett előjelekről (Vorzeichen) beszél, és ezt írja róluk: „A *Császáréletrajzok* állandó elemei az előjelek is. ... A csodajelek (*ostenta*), az előjelek (*omina*) és a rendkívüli jelenségek (*prodigia*) összhangban állnak ama babonás

³ Bővebben lásd: Adamik Tamás: *Római irodalom a kezdetektől a Nyugatrómai Birodalom bukásáig*. Kalligram, Pozsony 2009, 286–290.

⁴ Suetoniusról lásd: Francesco Della Corte: *Suetonio. Eques Romanus*. Istituto Editoriale Cisalpino, Milano 1958.

⁵ Suetoniusról, az életrajzíróról lásd: Wolf Steidle: *Sueton und die antike Biographie*. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München 1951.

⁶ A suetoniusi biográfia sajátosságairól lásd: Helmut Gugel: *Studien zur biographischen Technik Suetons*. Aus dem Nachlaß herausgegeben von Karl Vretska. Hermann Böhlau Nachf. Wien–Köln–Graz 1977.

⁷ E mű magyar fordítását a következő kiadás alapján idézem: *Suetonius összes művei. A Császáréletrajzokat fordította Kis Ferencné, átdolgozta Kopeczky Rita, a jegyzeteket készítette és az utószót írta Patay-Horváth András*. Osiris Kiadó, Budapest 2004, 51–109.

⁸ *The Cambridge History of Classical Literature*. Volume II. *Latin Literature*, part 4: *The Early Principate* edited by E. J. Kenney. Cambridge University Press, Cambridge 1982, 165.

⁹ *Suetonius with an English translation by J. C. Rolfe*. In two volumes. I. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts 1964, XVIII.

¹⁰ C. Suetonio Tranquilo: *Vida de los doce Césars*. Texto revisado y traducido por Mariano Bassols de Climent. Volumen I. (Lib. I–II). Ediciones Alma Mater S. A., Barcelona 1964, XLV.

korral.”¹¹ Albrecht véleményével vitába lehetne szállni, hiszen az *omen*, az előjel komolyan vétele nem szükségképpen tekinthető babonának az ókorban. Howatson például így határozza meg az *oment*: „Egy előjel a görög és a római gondolkodásban olyan jelenség vagy körülmény volt, amely valamilyen jövőbeli jó vagy rossz szerencsét jelentett, üzenetet, amelyet az istenek küldtek.”¹² Suetonius tehát az egyes császárok életrajzában külön kategóriaként kezeli a vallást, s ebből arra következtethetünk, hogy a római állam életében jelentős szerepet játszottak a vallásos elképzelések. Ezt a hipotézisemet Suetonius *Az isteni Augustus* című életrajzában adataival kívánom megtámogatni.

3. *Az isteni Augustus* életrajz a Kopeczky-féle kiadásban 58 oldal terjedelmű, és 101 fejezetre tagolódik.¹³ A vallás kategóriáját a 90–97. fejezetek tárgyalják. Azonban a vallással kapcsolatos témák, pontosabban szólva Augustus viszonya a valláshoz, a szenthez, továbbá a vallást érintő intézkedései az egész életrajzát áthatják és átszövik. Ez azt jelenti, hogy a vallás valamely jelensége vagy vonatkozása a valláskategória előtti fejezetekben is gyakran feltűnik. Jómagam 20 ilyen előfordulást regisztráltam:

3.1. Velitraeben egy oltárt mutogatnak, amelyet egy Octaviusnak szenteltek (1).

3.2. Octavianus a Palatinus kerület Ökörfejek nevű részén született, most ezen a helyen áll szentélye (5).

3.3. Velitrae melletti birtokán levő gyermekszobájába tilos (*religio est*) „komolyok nélkül vagy tisztátalanul belépni” (6).

3.4. Suetoniusnak volt egy régi kis bronzszobra, amely a gyermek Octavianust ábrázolta, Suetonius a szobrot Hadrianus császárnak ajándékozta, aki ezt a szobrot „most a hálószobájában, házi istenei között tiszteli” (7, 1).

3.5. Amikor 27-ben Octavianus felvette az Augustus nevet a Romulus helyett, ezt azzal indokolták meg, hogy „*augustus*nak hívják a szent helyeket is, ahol az augurok figyelmeztetése alapján felszentelnek valamit” (7, 2). Suetonius azt is megjegyzi, hogy az *augustus* melléknév *ab auctu*, a növekedésről van elnevezve; ez az etimológia helyes.¹⁴

3.6. Amikor hajói elpusztultak a viharban, katonái megbotránkoztak azon, hogy így kiáltott fel: „Neptunus sem akadályozhatja meg, hogy győzelmet arassak!” (16, 2). Ez a Sextus Pompeius elleni háborúban történt (Kr. e. 38–36). Érthető Neptunus isten provokálása, hiszen Sextus Pompeius Neptunus fiának hirdette magát.¹⁵

¹¹ Michael von Albrecht: *Geschichte der römischen Literatur*. II, K. G. Saur Verlag, Bern, München 1992, 1108.

¹² *The Oxford Companion to Classical Literature*. Second edition. Edited by M. C. Howatson. Oxford University Press, Oxford (1989) 1990, 394.

¹³ Kopeczky 2004.

¹⁴ Vö. Suetonius: *Divus Augustus*. Edited with Introduction and Commentary by John M. Carter. Published by Bristol Classical Press 1982, 97.

¹⁵ Vö. Carter 1982, 106.

3.7. Actiumi győzelme után „kibővítette Apollo ősrégi templomát, egykori táborának helyét a hajócsata zsákmányával ékesítette, és Neptunusnak és Marsnak szentelte”, feltehetően azért, hogy kiengesztelje a korábban megsértett Neptunust (18, 2).

3.8. Ianus Quirinus templomát, amely uralkodása előtt csak kétszer volt zárva, „ő jóval rövidebb idő alatt háromszor záratta be, miután békét teremtett szárazon és vízen” (22). Ez egy négyszög alakú templom volt, mindkét végén ajtóval, benne állt a szobor, kifelé nézve mindkét ajtón.¹⁶ Ezzel Augustus béketeremtő szándékát jelezte.

3.9. Amikor Kr. u. 9-ben a germánok felkoncolták Varus légióit, Augustus „fogadalmat tett a Legjobb és Leghatalmasabb Iuppiternek, hogy fényes játékokat rendez neki, ha az állam helyzete jóra fordul” (23, 2).

3.10. Több templomot építtetett: a Bosszúálló Mars templomát, Apollo templomát a Palatiumon, Mennydörgő Iuppiter templomát a Capitoliumon (29, 1). Mars Ultor templomát Kr. e. 2-ben, Apollo templomát Kr. e. 28-ban, Iuppiter Tonans templomát pedig Kr. e. 22-ben szentelte fel.¹⁷

3.11. Az előkelő gazdag rómaiakat gyakran buzdította hasonló építkezésekre: Marcus Philippus felépítette a Múzsák Herculesének templomát, Lucius Cornificius Diana templomát stb. (29, 4–5).

3.12. „Helyreállította azokat a szent épületeket (*aedes sacras*), amelyek az idő múlásának vagy a tűzvésznek estek áldozatul” (30, 2).

3.13. Mihelyt Lepidus halála után elfoglalta a főpapi hivatalt (*pontifex maximus*), elégette a névtelen vagy kétes hírű szerzőtől való görög és latin nyelvű jóskönyveket. Egyedül csak a Sibylla-könyveket tartotta meg (31, 1).

3.14. Újra kijavította a Caesar által rendezett naptárt (Kr. e. 8), és a sextilis hónapot saját nevére augusztusnak nevezte el (31, 2). A naptárt propagandacélokra is felhasználta: életének fontosabb emléknapjait ünnepként felvette a naptárba.¹⁸

3.15. „Megnövelte a papok számát és tekintélyét, sőt az előjogaikat is, kiváltképpen a Vesta-szüzekét” (31, 3).

3.16. Már elfeledett vallási szertartásokat életre keltett: a madárjóslatkérést, a Flamen Dialis (Iuppiter papja) méltóságát, a Lupercalia ünnepét (Lupercus – Farkasűző, a nyájak védő istene), a százéves és a keresztúti játékokat (31, 4).

3.16. Elrendelte, hogy a szenátusi ülések előtt minden szenátor áldozzon „annak az istennek az oltáránál, akinek a templomában a szenátus éppen ülésezik” (35, 3).

3.17. „A színházban csak a Vesta-szüzeknek adott külön helyet, a praetor székével szemben” (44, 3).

---

¹⁶ Vö. Carter 1982, 116.

¹⁷ Vö. Carter 1982, 129–131.

¹⁸ Vö. Dietmar Kienast: *Augustus. Prinzeps und Monarch*. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1982, 188–189.

3.18. Bár tudta, hogy a provinciákban a helytartók templomot emelnek a tiszteletére, ő nem fogadta el ezt a megtiszteltetést, csak Róma istennővel közösen. Rómában még ezt is elutasította, sőt beolvasztotta azokat az ezüstsobrokat, amelyeket régebben állítottak a tiszteletére (52).¹⁹

3.19. Amikor a szenátusban Valerius Messala a szenátorok megbízásából tolmácsolta neki, hogy a szenátus a haza atyja (*pater patriae*) címmel tünteti ki, ezt válaszolta: „Minden imádságom meghallgatásra lelt, atyák és összeírtak. Mi más kérhetnék a halhatatlan Istentől, mint azt, hogy ez az egyetértések kísérjen életem végéig” (58,2). M. Valerius Messala Corvinus köztársaságpárti államférfi, aki kezdetben Antonius pártján áll, majd később átpártolt Augustushoz.²⁰

3.20. „Sok mendemonda szólt egy titkos lakomáról is, amelyet mindenki csak *dódekatheos*znak, a tizenkét isten asztaltársaságának hívott. A vendégek isteneknek és istennőknek öltözve heverték az asztalnál, maga Augustus Apollo-jelmezben” (70, 1). Ez a hírhedt lakoma valószínűleg Kr. e. 39–38-ban zajlott le, amikor a gabonaszállítások akadoztak. A 12 isten valószínűleg a tizenkét olümposzi isten volt: Iuno, Vesta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Iuppiter, Neptunus, Vulcanus és Apollo, akinek kellékeit maga Augustus öltötte magára.²¹

4. A 90. fejezettel kezdődik a vallás kategóriája. Suetonius ezzel a mondattal vezeti be: *Circa religiones talem accepimus* – „A vallásokhoz így viszonyult forrásaink szerint.” A mennydörgéstől és a villámlástól nagyon félt Augustus. Egy borjúfóka bőrét cipelte magával talizmánként (90).

4.1. „Erősen foglalkoztatták mind saját álmai, mind amit mások álmodtak róla. ... Tavasszal gyakran lepték meg félelmetes, soha be nem teljesülő, hiú álmok; az év többi részében ritkábban álmodott, de ezek többnyire be is teljesültek” (91, 1).

4.2. „Szilárdan hitt bizonyos szerencsés és baljós előjelekben. Rossz jelnek tekintette, ha reggel fordítva adták rá a cipőjét. Ha hosszabb tengeri vagy szárazföldi útra kelt, és az indulás napján bő harmat hullott, abban jó előjelet látott: útja sikeres lesz és mielőbb hazatér” (92, 1).

4.3. Az idegen szertartások közül az ősieket és a Rómában elfogadottakat tisztelte, a többit megvetette (93).²²

4.4. Vallásokkal kapcsolatban a rómaiak, így Suetonius is, nagy jelentőséget tulajdonítottak az előjeleknek. Mint fentebb láttuk, ezeket az istenek üzenetének tekintették. Ezért írja Suetonius a következőket: „helyénvalónak tartom elmondani azt is, hogy születése előtt, születése napján és azután is miféle események jelezték

¹⁹ Vö. Thomas Pekáry: *Statuae meae ... argenteae steterunt in urbe XXC circiter, quae ipse sustuli. Interpretationen zu res gestae divi Augusti 24 (1975).* In Thomas Pekáry: *Ausgewählte kleine Schriften.* Herausgegeben von Hans-Joachim Drexhage. Scripta Mercaturae Verlag St. Katharinen 1994, 132–144.

²⁰ Vö. Cartel 1982, 180.

²¹ Vö. Carter 1982, 191–192.

²² Lásd erről: Jacques Gascou: *Suétone historien.* École française de Rome 1984, 731.

előre eljövendő nagyságát, és biztattak jó reménnyel, hogy a szerencse egész életére mellé szegődik” (94, 1).

4.5. Valamikor régen villámcsapás érte a városfalat szülővárosában, Velitrae-ben. Ezt az égi jelet úgy magyarázták, hogy a város egyik polgára magához ragadja a legfőbb hatalmat: később beigazolódott, hogy ez Augustus hatalmának volt az előhírnöke (94, 2).

4.6. Octavianus anyja egyszer elaludt Apollo szentélyében. Ekkor egy kígyó siklott az ágyába. Aitia felébredve elvégezte a tisztító szertartást, mintha férjével hált volna. Testén nyomban egy kígyójel jelentkezett. Ezután 10 hónapra megszületett Agusutus. Emiatt Apollo fiának tartották (94, 4). Többek között ez is oka annak, hogy valláspolitikájában Apollo fontos szerepet játszott.

4.7. Egyszer az ifjú Augustus egy ligetben reggelizett. Az égből hirtelen lecsapott egy sas, és elragadta kenyerét. Magasra szállt vele, utána visszahozta neki a kenyeret. Ez eljövendő nagyságát jelezte (94, 7).

4.8. Octavianus egyszer Agrippa kíséretében elment Theogenész csillagászhoz. Mikor Octavianus elmondta neki születése időpontját, az asztrológus felugrott, és az isteneknek kijáró tiszteletben részesítette (94, 12).

4.9. De halálát is előjelek tudatták előre. A Mars-mezőn, amikor a tisztító szertartást végezte, egy sas keringett a feje felett, majd átrepült a szomszédos templomra, és letelepedett Agrippa nevének első betűje fölé. Augustus ezt úgy értelmezte, hogy hamarosan meg fog halni (97, 1).

4.10. Közele halálát jelezte az is, hogy szobra feliratáról egy villámcsapás leolvastotta nevének, a Caesar névnek első betűjét, a C-t. Mivel a C betű százat is jelent, ezt úgy értelmezték, hogy csak száz napja van hátra, azután az istenek sorába kerül. A Caesar név megmaradt része, az *aesar* ugyanis etruszk nyelven istent jelent (97, 2).

4.11. Ugyanabban a szobában halt meg, ahol apja, 14. augusztus 19-én, a nap kilencedik órájában, 35 nappal 76. születésnapja előtt (100, 1).

4.12. Végrendeletét a Vesta-szüzek hozták elő. Ebben első örökösének Tiberiust és Liviát jelölte meg. A végrendelettel együtt három tekercset is előhoztak. Egyik a temetésére vonatkozó utasításokat tartalmazta, a másik tettei felsorolását,²³ a harmadik a legfontosabb adatokat a birodalom állapotáról: hol mekkora haderő állomásozik, és mennyi pénz van az államkincstárban (101, 1, 2, 4).

4.13. A fenti felsorolásból egyértelműen kitűnik, hogy az előjeleket Augustus császár és az életrajzíró Suetonius is komolyan vették.²⁴ Számukra minden lehetett előjel: álmok, égi jelenségek, egy esőcsepp, egy tüsszentés, egy megbotlás, egy név, egy véletlenül kimondott szó vagy mondat. A mérvadó római vallástörténetek

²³ Ez az ún. *Res gestae divi Augusti*; vö. Wilhelm Fürst: *Suetons Verhältnis zu der Denkschrift des Augustus*. Druck von Brügel und Sohn, Ansbach 1904.

²⁴ Howatson 1990, 394.

külön is hangsúlyozzák ezt. Danielle Porte ezt írja: „Az istenek bőkezűen árasztották a figyelmeztetések mindenféle nemét (*omina* vagy *prodigia*)”,²⁵ Yves Lehmann is megállapítja: „A gyakorlatias rómaiak állandóan keresik azokat a jeleket, amelyek képesek feltárni számukra az istenek akaratát.”²⁶ Andrew Wallace-Hadrill is helyesen jár el, amikor kijelenti: „Maga Suetonius nyilvánvalóan komolyan vette az előjelzéseket. De még ennél is fontosabb, hogy arra is rávilágít, hogy milyen komolyan vették mások is a társadalom minden rétegében, és hogy ez milyen mélyen be volt ágyazódva a császárkori kultúrába.”²⁷

5. A szakirodalomban sokan keresik a választ arra a kérdésre, hogy miért szerepel a vallás ilyen gyakran az Augustus-életrajzban.

5.1. Dietmar Kienast ennek okát abban véli felfedezni, hogy Augustus *princeps* voltának jelentőségét szakrális jellegének kiemelésével is fokozni kívánta. Már a triumvirátus idején az isteni Iulius fiaként (*divi Iulii filius*) arra törekedett, hogy több papi kollégium tagjai közé beválasszák. Ezen törekvése sikerrel járt: még Caesar idejében *pontifex*sé választották, 41-ben az *augurok* (madárjósok) kollégiumának tagja lett, 37-ben pedig már *quindecimvir sacris faciundis* – a tizenöt fős papi testület egyik tagja. Tehát igen korán megszerezte a köztársaság három legjelentősebb papi kollégiumának tagságát, ami előtte egyetlen római polgárnak sem sikerült. Később, valamikor Kr. e. 16 előtt a *septemvir epulonum* tagjai közé is beverekedte magát, akik az ünnepi játékokhoz kapcsolódó lakomákat rendezték, és így a négy legjelentősebb papi kollégium tagjaként megvalósíthatta vallási elképzeléseit anélkül, hogy a *pontifex maximus* birtokában lett volna; ezt ugyanis Lepidus birtokolta. Ezenkívül felújított már régen feledésbe merült papi testületeket is, és ezeknek is tagja lett. Például Kr. e. 32-ben mint *fetialis* üzent hadat Kleopátrának (a *fetiales* húsztagú papi testület, amely a béke- és szövetségekötést, valamint a hadüzenetet intézte), és 21 táján már a *fratres Arvales* tagja lett stb. Az a törekvése, hogy régen feledésbe merült papságokat felújítson, egybeesett saját korának restaurációs hajlamával. A régiségbúvár Varro kutatásait helyeselte Caesar és Cicero is, mert a régi római hagyományok felújítását látták benne.²⁸

5.2. Karl Galinsky szerint a vallás a római állam és császárság helyreállításának integráns része volt, mert a „vallás válasz és alternatíva a káoszra”, törekvés arra, hogy struktúrát, rendet és jelentést teremtsen, vagyis helyreállítsa a már régen elvesztett államot (*res publica amissa*). A római állammal együtt a római vallás is elveszett, mert a római vallás szorosan kötődött a római államhoz. Következésképp

²⁵ Danielle Porte: *La religion romaine traditionnelle*. In: Encyclopédie des religions. Conseiller scientifique: Michel Meslin. Éditeur: Jean-Pierre Rosa. Volume I. Bayard Éditions 1997, 189.

²⁶ Yves Lehmann: *La religion romaine des origines au Bas-Empire*. Paris 1981, 12.

²⁷ Andrew Wallace-Hadrill: 1983, 193.

²⁸ Kienast 1982, 185–186.

pen bármely államférfinak, aki rendet kívánt volna teremteni ebben a káoszban, az augustusi restaurációt kellett volna végrehajtania. Galinsky idézi Augustus kortársát, Dionüsziosz Halikarnaszszeuszt, aki szoros összefüggést látott a rómaiak vallássossága és sikerei között. Romulusról ezt írja: „belátta, hogy a városok jó kormányzása mindennek előtt az istenek jóindulatának köszönhető, mert ha ez jelen van, minden emberi dolog sikeresebb lesz” (*Római őstörténet* 2, 18, 1). Ez a felismerése volt az oka annak, hogy amikor Romulus megalapította a várost, a családi kultusz papjain kívül, az állami kultusz ápolására hatvan papot nevezett ki, írja Dionüsziosz, majd megjegyzi: „Senki sem tudna megnevezni egyetlen olyan újonnan alapított várost sem, amelyben az isteneknek ily sok papját és szolgáját nevezték volna ki a kezdettől fogva” (2, 21, 2). Tehát a vallással való törődés nem Numa Pompiliusszal kezdődött az ősi Rómában, hanem a városalapító Romulusszal.²⁹

5.3. Végső összegezésül érdemes idézni John M. Carter következő megállapítását: „Azzal hogy Suetonius Augustus magánéletének végére tartogatta viszonyának leírását a természetfölöttihez, előkészítette a talajt a közvetlenül utána következő előjelek és csodák tárgyalásához, amelyek olyan embernek tüntetik fel Augustust, mint aki az istenek különleges pártfogását élvezte. ... A sas előjelével (97, 1) Suetonius határozottan megalapozza Augustus hamarosan bekövetkező istenítését. ... Úgy mutatja be Augustust, mint aki át van itatva valamiféle emberfeletti derűvel, és ezáltal olyan embernek festi le az olvasó számára, mint aki ebből a világból szükségszerűen elragadtatik a létezésnek egy magasabb rendjébe.”³⁰ Egyszóval halálával bekövetkezik apoteózisa: istenné válása. A fentiek alapján igaza lehet Cicéronak, aki kijelentette: a rómaiak vallásosság tekintetében minden más népet fölülmúlnak.

---

²⁹ Karl Galinsky: *Augustan culture. An interpretive introduction*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1996, 288–289.

³⁰ Carter 1982, 200, 203.

ILLÉS GYÖRGYI

Retorika és a nyilvános beszéd

Tisztelt Oktatók, Hallgatók, Versenyzők, Vendégek!

Köszönöm a meghívást, köszönöm, hogy szót kaptam, és azt is, hogy részt vehetek a szónokverseny zsűrijének munkájában.

Óriási dolog, hogy most, amikor a legnagyobb szükségünk van az élő megszólalás ápolására, az egyetem évek óta megszervezi, életben tartja ezt a konferenciát és szónokversenyt.

Engedjék meg, hogy néhány percben elmondjam, mit jelent nekem a retorika, hogyan változtak a nyilvános beszéd követelményei az elmúlt években, hisz a retorika nem a letűnt korok poros emléke, hanem meghatározó, élő, folyamatosan fejlődő műfaj, amely teljesen más követelményeket állít előadó és felkészítő elé, mint néhány évvel ezelőtt.

A beszéddel való foglalkozást, pontosabban először bajlódást, 1986-ban kezdtem. Ekkor voltam elsőéves hallgató a Színház- és Filmművészeti Egyetemen, akkor még Főiskolán. Mint később megtudtam, felvételem korántsem volt egyértelmű, nagyon sokan bírálták elkészerítő beszédtechnikámat. A nemrég elhunyt csodálatos színésznek és tanárnak, Avar Istvánnak köszönhetem, hogy a felvételem végül sikerült. Ő vállalta, hogy egy rettenetesen szorított, hátul szoló, beteg hangból, ami alkalmatlanná tehetett volna a pályára, logopédusa, Thoroczky Lucia segítségével egészséges hangot képezzen. Fél évig énekből is fel voltam mentve, ma már azt gyanítom, hogy tanáraim nem az én hangomat, inkább saját fülüket óvták ezzel a döntéssel...

Mikor ezután 13 évvel, éppen 15 évvel ezelőtt, beszédművészet-tanárként kezdtem dolgozni egykori egyetememen és a Zeneakadémia ének–opera tanszékén, féllemeim egy része eltűnt. Korban közel álltam a hallgatókhoz, igazi műhelymunkára volt lehetőség a 11-12 fős osztályokban. A technikai munka mellett bátran kísérletezhettem, miközben a budapesti Katona József Színházban aktív színész voltam, később ott is beszédkurzusokat tartottam. A Katona nagyon jó lehetőségeket kínált arra, hogy sok mindent lássak a világ modern színjátszásából, és fiatal, tehetséges rendezőkkel ismerkedhessem meg. Láttam, hogy azokhoz a követelményekhez, melyeket ők támasztanak egy színésszel szemben, nagyon kevés lehetőséget kínál az a módszer, ahogy az egyetemen a beszédoktatás folyik. Reformra volt szükség. Mivel doktori iskolába jártam, egyértelmű volt, hogy disszertációm eredménye egy új beszédoktatási metódus kidolgozása lesz. Ennek alapjait lefektettem, és „integrált színészi kommunikációnak” neveztem el. A módszert tanároknak is oktatni

kezdttem, miközben sorra rendeztem a színészvizsgákat, sikeres és boldog voltam. Egyszóval: úgy gondoltam jövőre önmagamra, mint aki a színházból és a színművészetiről megy majd nyugdíjba, művészeket oktató tanárként.

Azonban elkövettem egy „hibát”. A módszerből könyvet írtam, melyet – várakozásommal ellentétben – nem a művészeti egyetemek hallgatói és nem a művészek kezdtek használni. Mint egy filmben vagy mesében, egymás után kerestek fel a közélet prominensei és a multinacionális cégek vezetői, nem tartanék-e kreatív egyéni órákat számukra, illetve cégük számára. Először nagyon megijedtem. Valóban arra vágnak, amit én tudok: egy irodalmi műveket felhasználó beszédtechnikai képzésre? Egy versek és drámák színészi elemzésével foglalkozó tanár retorikai tréningjeire? Sokáig úgy léptem a puha szőnyeggel borított, hotelillatú irodákba, hogy rettegtem: mikor jönnek rá, hogy én ezt az egészet nem is tudom?!

Aztán jó néhány jelentős és sikeres munka után, elhittem, hogy igen, ezt akarják. A művészet a gyakorlatban tanított meg engem számtalan dologra, amit ők nem tudnak: hogy kell pontosan, szabatosan, értelemmel és érzelemmel is fogalmazni. Mi a jó szöveg, hogy kell azt megalkotni, dramaturgiai javítani. Milyen írói és előadói eszközök vannak, amelyek mindenki számára tanulhatóak.

Mérlegre tettem sok mindent az életemben, megtartottam a művészek oktatását, amely nagyon sok kreatív feladatot ad nekem, de otthagytam a színészi pályát, céget alapítottam, és vállalkozásba fogtam.

Munkám főként két részből áll: beszédtechnika és integrált kommunikáció oktatásából, illetve art directorként kreatív koncepciók kidolgozásából.

Ügyfeleim általában nagyvállalatok vezetői, akik nagyobb rendezvényeken prezentálnak, itt a nézők száma 100 főtől a 2-3000 főig terjedhet. Feladataim közé tartozik a beszédek kidolgozása, gyakoroltatása és a rendezvény kreatív koncepciójának kidolgozása is. A megszólalás – bár a legfontosabb – csak egyetlen elem az integrált kommunikációból, a beszéd, az előadó külseje, mozgása, diasora, bevezető zenéje, filmrészletei és számtalan eszköze, amit a színpadon használ, mind együtt éri el azt a hatást, amely a nézőket megérinti. Ha ezek nem működnek jól egymást segítve és kiegészítve, akkor a várt hatás elmarad. A „hozzávalókat” sokszor patikamérlegen kell mérni ahhoz, hogy az üzenetek pontosan értelmezhetően és emocionálisan is eljussanak a célközönséghez.

Honnan tudjuk, hogy elértük-e a kellő hatást? Ahogy ez a világ merően eltér a művészeti világtól, az értékelés is eltér a régi megszokott kritikus véleményektől. Itt az eredmény számokban mérhető. Ezért is fontos és egyre fontosabb egy vállalatvezető számára, hogy jól kommunikáljon: egy sikeres vezérigazgatói beszéd után hetekre megnőnek a termelési eredmények. Nézzük, hogy is dolgozom együtt egy vezetővel!

Ha tudjuk a következő nagyobb feladatot, akkor hetekkel, néha hónapokkal előtte elkezdünk készülni. A felkészülés lényegében nem tér el a klasszikus retorik-

kai felkészülés szabályaitól. Pontosan meghatározzuk kiknek, milyen üzeneteket szeretnénk átadni. Első lépés az információk, adatok összegyűjtése. Ez hatalmas feladat, általában egy kisebb team végzi; mire a konkrét munkához érünk, több könyvnyi számadat, az anyacégtől bekért ezernyi információ és üzenet fekszik az asztalunkon. Ekkor meghatározzuk az általam „titkos címnek” nevezett üzenetet: mi az, amit a közönség tegyen, ha feláll a székből a rendezvény végén. Mi az a cselekvés, amelyre felszólítom a retorika eszközeivel, és hogyan érem el, hogy meg is tegye (pl. növelje a termelést, gondolkozzon el a csapatban betöltött szerepén...stb.). Ennek alapján a fő üzeneteket meghatározzuk, kialakítunk egy laza vázlatot, amely alá rendezni kezdjük az adatokat. Az adatok nagy részétől – a beszéd hatékonysága érdekében – megválunk. Kialakul a vázlatból a szöveg és annak íve. Ezután bevetjük a már tanult írástechnikai eszközöket, meghatározzuk az információk, az érzelmek, illetve a cselekvésre való felhívás arányait.

Ezután az előadói eszközök kialakítása következik, elkészülnek a diák. Meghívott vendéget választunk, zenét írunk, filmet forgatunk, világítunk, hangosítunk, dizájnintervezőkkel tárgyalunk, akikkel belső tereket, berendezési tárgyakat találunk ki, vagy akár az előadó ruháját választjuk ki. Minden egyes részletet kialakítunk annak érdekében, hogy az üzenetek minél pontosabban célba érjenek. Ezek a rendezvények óriási fegyelmet és profizmust kívánnak meg az egész csapattól.

Természetesen általános beszédtechnikai és retorikai foglalkozásokat akkor is tartok a vezetőknek, ha nincs konkrét előadói feladatuk. Ezekből a találkozásokból tudnak meríteni akkor, amikor kisebb megszólalásaik vagy tárgyalásaik vannak. Ezeken az alkalmakon technikát gyakorlunk és szövegeket elemzünk. Irodalmi szövegeket, verseket, prózákat, monológokat, híres – főként mai – beszédeket. Óriási öröm látni, hogy az irodalommal, művészetekkel kevésbé foglalkozó, a legfrissebb technikai eszközökhöz szokott, közgazdaságtant, marketinget, statisztikát használó csúcsvezetők, milyen felhőtlen örömet lelnek ezekben a szövegekben, és milyen hálásak azért, hogy a művészetten keresztül új dimenziók nyílnak ki számukra. Megértik, hogy a művészet nem egy messziről vizsgálendő és csodálandó távoli bolygó, hanem kézzelfogható, a mindennapi életben felhasználható tudás és örömforrás. Rájönnek, hogy e tudás alkalmazásával jól felépített szövegeket tudnak alkotni, és azt megfelelő színvonalon el tudják mondani anélkül, hogy professzionális írók vagy előadóművészek lennének. Megértik, hogy a kreatív órák hatására innovatívabbak, felszabadultabbak lesznek.

Gyakran elhangzik az óráimon egy gondolat, amelynek épp annyira örülök, mint amennyire szomorúvá tesz: „Miért nem tanították ezt nekem így irodalomórán?! Értettem volna, hogy mire jó ez az egész...”

Örülök, hogy ezeket a szavakat, most itt, e falak között mondhatom ki: meggyőződésem, hogy a magyar nyelv- és irodalom oktatásával együtt magas színvo-

nalon kell, kellene tanítani a gyakorlati retorikát kisgyermek kortól felnőtt korig, hogy az iskolában megtanulhassuk bátran, tisztán és pontosan kifejezni magunkat.

Gyakran halljuk (van is benne igazság), hogy a technika fejlődésével háttérbe szorul az élő beszéd. De tapasztalataim tükrében jó hírem van: a mai napig nincs hatásosabb, nincs magával ragadóbb az élő megszólalásnál!

A technikai fejlődés száguldóan gyors. Az emberi evolúció sem állt meg, folyamatosan megy előre, de valóban nem olyan gyorsan, ahogy a technika fejlődik. Az ember ezért egyre többet szorong: nem tud felfogni, megérteni mindent, ami körülötte történik. Ahogy Popper Péter mondta: az ember használja a világot, de nem érti. Rábízzuk az életünket az autókra anélkül, hogy pontosan tisztába lennénk az új fejlesztésekkel, azok működésével. Rábízzuk több száz oldalas tanulmányainkat a számítógépünkre, közben rettegünk, mi lesz, ha elromlik, ha cserbenhagy minket. Ez a félelem arra sarkallja az embert, hogy még megbízhatóbb gépeket tervezzen, melyek még messzebb kerülnek tőle, ettől szorongása egyre csak nő. A környezetével egyre kevésbé tud közvetlenül kommunikálni, nem mer megnyílni, megszólalni. Ekkor elmegy a pszichiáteréhez, aki BESZÉLGET vele, mert a feszültséget a közvetlen emberi kommunikáció képes feloldani.

A közvetlen emberi kommunikációnak hatalmas ereje van; nekünk, akik ezzel foglalkozunk, óriási a felelősségünk, hogy életben tartsuk az élő megszólalást, ezzel segítve a következő generációkat egy feszültségmentes élethez.

Ez a gondolat túl kíván mutatni a logopédián, túl a beszédtechnikán. A kortárs művészet kreativitására van szükségünk ahhoz, hogy jobban megértsük egymást a hétköznapiakban – legyünk akár óvodások, kisiskolások, pedagógusok, egyetemisták.

A kreativitás, a művészetek oktatása világszerte az utolsó helyekre szorul. Megtanulunk számolni, bonyolult műveleteket oldunk meg, a számítógépekhez már egy sima felhasználó is rengeteg információval rendelkezik, lexikális tudásunk az egekben szárnyal. Közben nem tudunk bánni a testünkkel, a szavainkkal, a meta-kommunikációnkkal. Félünk kiállni mások elé, pontosan megfogalmazni és elmondani a véleményünket. Nem tudjuk értelmezni mások verbális és nonverbális jelzéseit, nem dekódoljuk az emberi jelképeket.

Az emberi intelligencia azt feltételezi, hogy ahányan vagyunk, annyiféleképpen tudjuk értelmezni a világot, ki tudjuk fejezni ezt, és el is fogadjuk egymástól. Az emberi intelligencia individualista. Az emberi intelligencia nem csak a lexikális tudásból, a körülöttünk lévő egyre érthetlenebb és bonyolultabb ipari termelés kiszolgálásából áll. Az oktatás pedig csak ezeket a képességeket fejleszti, mintha csak a testünk egyik felét tartanánk életben, és a másik reménytelenül elsorvadna.

A művészeti oktatás, a művészet megértése, felhasználása igenis fejleszti a gyermekek és a felnőttek kreativitását, innovációs készségét, figyelmét, koncentrációját, és segíti, előkészíti a lexikális tanulmányokat is. A művészeti nevelésben

nincs félelem a tévedéstől, sőt sokszor a tévedések vezetnek jó útra minket. Ez igen fontos mozzanat egy olyan világban, ahol félünk a jövőtől, a gyorsan változó technikától – egy mai felnőttnek fogalma sincs, mi lesz néhány év múlva a világgal, a fejlődéssel, mi felé kell menni; egyáltalán tíz, húsz év múlva milyen gondolatokra, miféle gondolkodásra lesz szükség. Ahhoz, hogy fenntartható legyen a társadalom, élhető a hihetetlen ütemben változó világ: kreativitásra, innovatív gondolkodásra, több empátiára van és lesz szükségünk. Ezt a tudást nem tudjuk matematikai műveletekkel megszerezni. Ezt a művészeteken keresztül kell megtanulnunk.

Őszintén hiszem, hogy a retorika élő, lüktető kortárs művészet, az „itt és most” művészete, mely folyamatosan változik, újabb és újabb kihívásokat jelent előadónak és felkészítőnek egyaránt.

Ehhez a munkához sok erőt kívánok az itt jelen levő oktatóknak, felkészítőknak; sok sikert a versenyzőknek!

Köszönöm, hogy meghallgattak!

Beszédfajták és beszédrészek a versenybeszédekben

1. A vizsgálat tárgya és célja

Írásunkban azt a tételt szeretnénk bizonyítani a mai fiatalok szónoki beszédeit vizsgálva, hogy „a szónok a szerkezettel is érvel: irányítja hallgatósága figyelmét”.¹ Az országos egyetemi-főiskolai Kossuth-szónokversenyekre előre megírt versenybeszédek közül azokat a beszédeket vizsgáltuk, amelyekben egy korábbi vizsgálat² során meg tudtuk állapítani a retorikai szituáció elemeinek meglétét. Vizsgálatunk szerint az 1□5., a 9□12. és a 14□15. versenyen a szónokok többsége konkrét retorikai szituációba ágyazta mondanivalóját. Ezért választottuk az alábbi kötetekben lévő beszédeket a szerkezeti elemzés tárgyául:

- 2. Kossuth-szónokverseny (RÚR 2001.): 26 beszéd
- 9. Kossuth-szónokverseny (RÚR 2008.): 45 beszéd
- 12. Kossuth-szónokverseny (RÚR 2011.): 42 beszéd
- 15. Kossuth-szónokverseny (RÚR 2014.): 39 beszéd, benne Juhász Pál Balázs, a Chronos Kiadó különdíjasának beszéde
- Kiss Lilla Nóra, a Chronos Kiadó különdíjasának beszéde (RÚR 2012.)
- Rétvári Márton Gergely, a Chronos Kiadó különdíjasának beszéde (RÚR 2013.)

A vizsgált beszédek (154 beszéd) a tizenöt kötetben publikált beszédek 24%-át, majdnem egynegyedét teszik ki. A Chronos Kiadó 2011-ben különdíjat alapított a legjobb szerkezetű beszédet mondó versenyzők számára. 2013-ig, a vizsgált időszak felső határáig három versenyző részesült ebben a díjban: Kiss Lilla Nóra (2011-ben), Rétvári Márton Gergely (2012-ben) és Juhász Pál Balázs (2013-ban). A három szónok beszédét szintén bevontuk a szerkezeti vizsgálatba.³

2. A beszédfajták (latin *genera causarum*, görög *eidé logu*)

A beszédfajtákról szóló első feljegyzést Iszokratész nevéhez köti a szakirodalom.⁴ Kategóriáit (lásd 1. táblázat) Arisztotelész is elfogadta azzal a megszorítással, hogy a dicsérő és feddő kategóriákat összevonta, és bemutató beszédnek nevezte.

---

¹ KMR 303.

² TOMA KORNÉLIA 2015: 33–55.

³ Juhász Pál Balázs beszéde az egyébként is vizsgált 2014-es kötetben található.

⁴ RL 140.

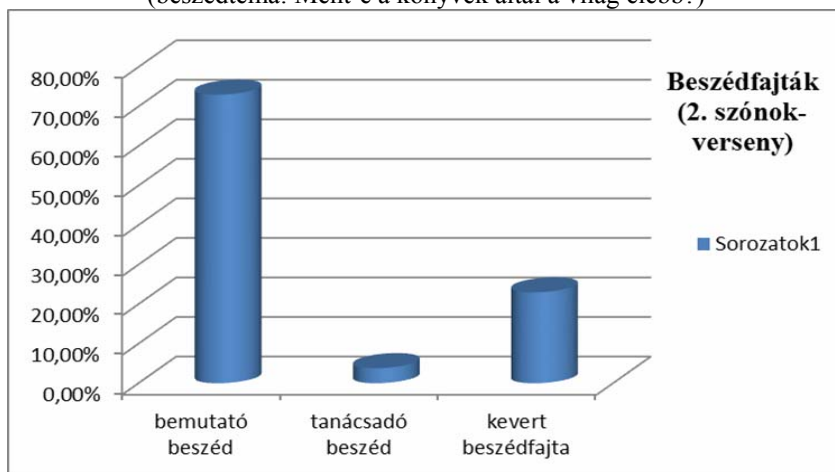
1. táblázat
Beszédfajták az ókori retorikaszerzők szerint

Beszédfajták	Ókori retorikaszerzők		
	Iszokratész (Kr. e. 436□338)	Anaximenész: „Rhetorica ad Alexandrum” (Kr. e. 4. sz.)	Arisztotelész: „Rétorika” (Kr. e. 329□323)
törvényszéki	×	×	×
tanácsadó	×	×	×
dicsérő	×		
feddő	×		
bemutató		alfajai (dicsérő, gáncsoló)	×

Az Arisztotelész által bemutatott beszédfajtákat Cornificius átvette, és Quintilianus is kitarthatott mellette, de leírta, hogy „napjaink legnagyobb szerzője” szerint „majdhogynem számtalan fajta úgy létezik”.⁵

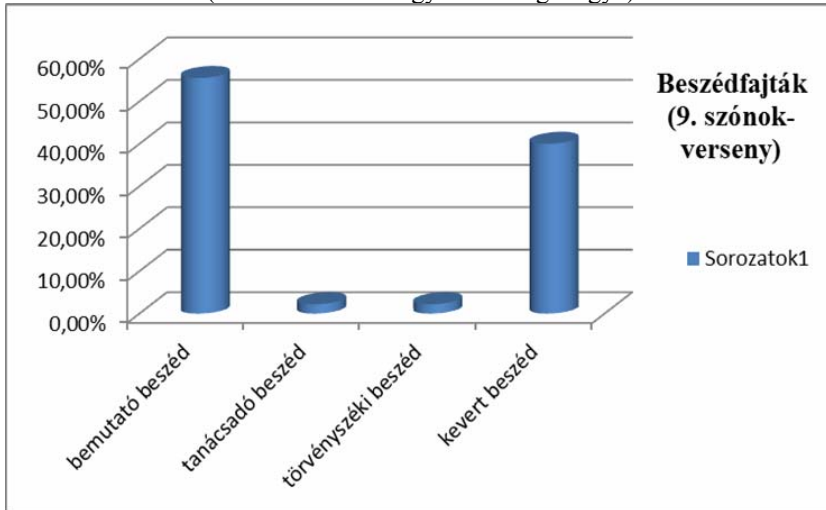
A mai fiatal szónokok beszédének fajtái az alábbiak szerint oszlanak meg a beszéd témákat figyelembe véve:

1. ábra
Beszédfajták a 2. szónokversenyen
(beszédtéma: Ment-e a könyvek által a világ elébb?)

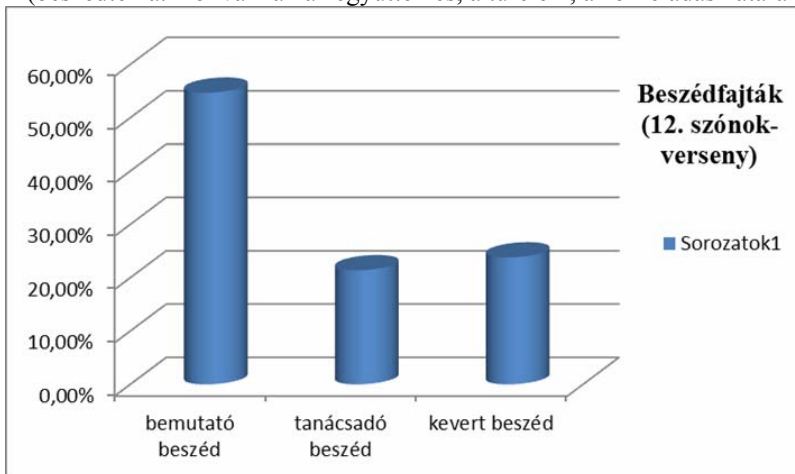

⁵ Quintilianus valószínűleg az idősebb Pliniusra gondolt, lásd Szónoklattan 220.

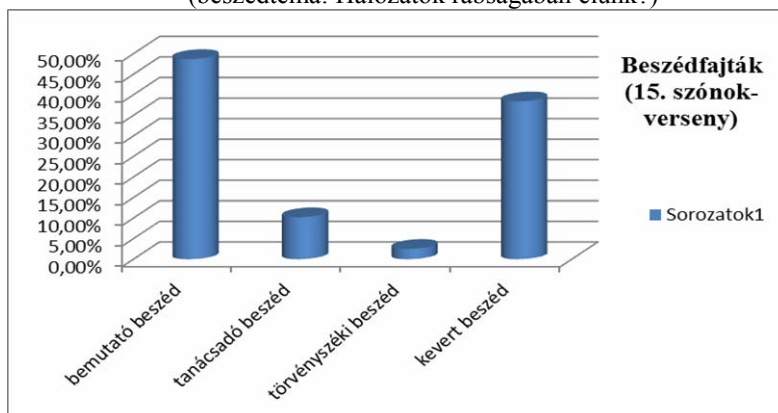
2. ábra
Beszédfajták a 9. szónokversenyen
 (beszédtéma: Közügyünk a magánügy?)

3. ábra
Beszédfajták a 12. szónokversenyen
 (beszédtéma: Hol vannak az együttérzés, a türelem, az önfeladás határai?)

4. ábra
Beszédfajták a 15. szónokversenyen
 (beszédtéma: Hálózatok rabságában élünk?)

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a mai fiatalok az említett beszédtémák feldolgozása során gyakorisági sorrendben az alábbi beszédfajtákat választották:

1. bemutató beszéd
2. bemutató és tanácsadó (kevert) beszéd
3. tanácsadó beszéd
4. törvényszéki beszéd

A bemutató beszédben (latin *genus demonstrativum*, görög *epideiktikon genosz*) a versenyzők:

- személyeket (például a szász Hubbes Marci bácsi, Martin Luther King, Talmácsi Gábor, Indira Gandhi, Árpád-házi Szent Margit, kalkuttai Teréz anya),
- tulajdonságokat (például kíváncsi, rosszindulatú, türelmes, toleráns, net-függő),
- tetteket (például családon belüli erőszak, droghasználat, dohányzás, szegénység elleni küzdelem, jobb adni, mint kapni, a megtestesülés telepítése),
- élettelen tárgyakat, jelenségeket (például Szent Biblia, A régi-új retorika, Mein Kampf, Terroristák kézikönyve, bulvársajtó, valóságshow-k),
- elvont, gondolati fogalmakat (például szerelem, szeretet)

dicsértek vagy marasztaltak el az erény és bűn, a szép és rút szempontjai⁶ alapján. A bemutató beszéd eszköze leginkább a nagyítás, túlzás (görög *auxészisz*, *hüperbolá*). Ezzel él Horváth Viktória, amikor a Magán Ügy halálát okozó bulvárújságírásról beszél: „Hallottak már Önök a bulvárújságírásról? Jobban mondva a bűvárújságírásról? Tudják, amikor egy iszonyú uszonyú békaember alámerül, hogy a zavarosban igazgyöngyre leljen. Ha a kagyló nem rejt semmit, akkor is a felszínre hozza, legfeljebb iszappal tölti fel. Kimozdítja természetes közegéből, felszámolja háborítatlan életterét. Poszeidón birodalmának ékkövét marcona matrózok, halbüzös kofák tucatportékájává züllesztzi.”⁷ Fülöp Júlia beszédében is találunk olyan szerkezeteket, amelyek felindultságát, zaklatottságát fejezik ki: „idegeim szinte szakadásig feszültek”, „ha tehetném, a fél világot perelném be”.⁸ Ez a beszéd fajta alkalmas arra, hogy a szónok megmutassa tudását, művészetét. A hallgatóságnak ilyen beszéd hallatán nem kell nagy horderejű döntést hoznia, mint a törvényszéki és tanácsadó beszédek esetében. A bemutató és a tanácsadó beszéd közös vonása: amit tanáccsal javasolunk, ha változtatunk az előadásmódon, dicséretté válik.⁹

A tanácsadó beszédben (latin *genus deliberativum*, görög *genosz szümbuleutikon*) a fiatal szónokok egy jövőbeli cselekményt tanácsoltak (például szeressétek a könyveket, ami számít, arra szánjanak időt, fordítsanak minőségi időt a kapcsolataikra, maradjanak meg egyéniségnek), mert hasznos; vagy lebeszéltek róla, mert káros. A bizonyítás leghatékonyabb eszköze ebben a beszédfajtában a történeti vagy kitalált (parabola, mese) példa, mert „a múlt ismerete alapján jósolva ítéljük meg a jövőt”¹⁰. Kiss Tímea Enikő negatív (Egy 13 éves holland lány kiírta az idővonalára, hogy hétvégén egyedül van. Bejelölte a térképen a címüket is. Három férfi betört hozzájuk, megerőszakolta és meggyilkolta a lányt.) és pozitív történeti példát (közösségi összefogás nő anyagi megsegítéséért a közösségi oldalak és az internet segítségével egy pénzbírságot elszenvedő) is felhasznált az internet-használattal kapcsolatban. Végül megfogalmazta, hogy az egyensúlyra kell törekedni, és az a dolgunk, hogy okosan éljünk az internettel.¹¹ Bölcs tanácsot fogalmazott meg Nagy Flóra középiskolás versenyző burkoltan: „Véleményem szerint a felnőtt generációnak sokkal több energiát kellene fektetnie a fiatalok felelősségérzetének kialakításába. Az emberiség jövője függ attól, hogyan és mire neveljük a következő generációkat.”¹²

A törvényszéki beszéd (latin *genus iudiciale*, görög *to dikanikon genosz*) ítélethozó bíró(k) előtt tartandó beszéd egy a múltban történt tényállásról a vád vagy a

---

⁶ Arisztotelész, Rétorika 1366a

⁷ RÚR 2008: 248.

⁸ i. m. 158.

⁹ Arisztotelész, Rétorika 1368a

¹⁰ Arisztotelész, Rétorika 1366a

¹¹ RÚR 2014: 216–18.

¹² i. m. 224.

védelem céljából. A szónok a tényállást a jogos/igazságos (görög *dikaion*, latin *iustum*) vagy jogtalan/ igazságtalan (görög *adikon*, latin *iniustum*) alternatívájából közelíti meg.¹³ Legmegfelelőbb eszköze az enthüméma, mivel megokolást és bizonyítást igényel, hogy mi történt. Mindezt logikai rendben rögzíti. Az előbb említett Nagy Flóra az Internet védőügyvédje szerepében szónokolt.¹⁴ Azt állította, hogy ügyfele ártatlan, a vádak alaptalanok. Ehhez az alábbi premisszákat (P) és bizonyító enthümémákat (E) használta fel:

- **P:** „...az internet csupán eszköz, így önálló cselekvésre nem képes.” → **E:** „Ha valaki egy baltával megöli embertársát, akkor a baltát vonják felelősségre, csak mert gyilkosságra alkalmas eszköz? Nem, és nem fogják az eset után az összes baltát megsemmisíteni, mert valaki nem a megfelelő módon használta. Remélem, mindenki számára világossá vált, az ilyen esetben, természetesen, az eszköz használóját, a gyilkost illeti a felelősség. [...] A vádlott mellett szól számos érv”:
- **P:** „...által mindenki lehetőséget kap a teljes egyenjogúságra.” → **E:** „Tudomásom szerint ez még a legmodernebb demokráciákban sem tud ilyen mértékben megvalósulni.”
- **P:** „az internet ma már a világ majdnem minden pontján elérhető, segítségével szétszakadt családok egyesülhetnek, ha csak virtuálisan is.” [...] → **E:** „Az emberiség történelme során még nem volt ilyen hatékony eszköz a kezünkben arra, hogy egy világméretű és békés közösséget hozzunk létre a Föld lakói által.”
- **P:** „A rendelkezésünkre álló eszköz, a világháló segítségével időpontot beszélhetünk meg, hogy személyesen találkozzunk.” → **E:** „A saját tapasztalatom is azt mutatja, hogy kellő odafigyeléssel elkerülhetjük társas kapcsolataink megfeneklését, és ebben az internet a segítségünkre is lehet.”

A beszédfajta megállapításakor több beszéd esetében azt állapítottuk meg, hogy a szónok nem volt kellően tudatos az alábbiakban: a beszédfajta megválasztása a mondanivaló figyelembe vételével, minek a kifejezésére alkalmas a választott beszédfajta, milyen beszédrészek szükségesek a választott beszédfajtaához, mi az egyes beszédrészek funkciója stb. (például Boncsér Sára Luca¹⁵, a Magyar Asszonyok Szövetségének különdíjasa, Pazonyi Dóra¹⁶, Börcsök Rita¹⁷).

¹³ RL 1223.

¹⁴ RÚR 2014: 223□4.

¹⁵ RÚR 2011: 170□1.

¹⁶ i. m. 224□5.

¹⁷ RÚR 2008: 237□9.

3. A szónoki beszéd részei

Az elrendezés (görög *taxisz*, latin *dispositio*) a szónok második feladata a feltalálás (görög *heureszisz*, latin *inventio*) után a klasszikus retorika rendszerében. Miután a szónok összegyűjtötte anyagát, megkereste érveit, meg kell szerkesztenie mondanivalóját. A logikus elrendezés kérdése az ókortól napjainkig foglalkoztatta a rétorokat, a retorikáírókat. Az elrendezés lényegét illetően egyetértés mutatkozik a szerzők között: „hogyan kell elrendezni a beszéd részeit”¹⁸; „a szerkesztőképesség elrendezi és tagolja az anyagot, megmutatja, mit hova kell helyezni”¹⁹; „az elrendezés a fölaltalt dolgok rendszeres fölosztása”²⁰; „feladata... a szónoki gondolatok olyan csoportosítása, amely megfelel az adott témával kapcsolatos szónoki pártosság érdekeinek:...”²¹; „az inventio során kialakított gondolatokat olyan rendbe kell szerkeszteni, hogy megfeleljenek az író által képviselt, tehát célját szolgáló hasznosságnak (utilitas).”²² A rendnek mint egyetemes törvényszerűségnek a beszédben is uralkodnia kell □ vallotta Quintilianus: „...azok sem tévednek szerintem, akik úgy vélekednek, hogy még maga a természet is a rendben gyökeredzik, és ha az felborulna, elpusztulna minden. Így a szónoki beszéd is, ha nincs meg benne ez a jó tulajdonság, szükségképpen zavaros: iránytalanul sodródik, nincs benne összetartó erő, sokszor ismétél, sokszor kihagy valamit, és □ mint aki éjszaka ismeretlen tájon bolyong □ mivel nincs se kiindulópontja, se biztos célja, inkább vezet a véletlen, mint a megfontolás”.²³ A renddel kapcsolatos fogalmakat felsorolta, meghatározta:

- felosztás (*divisio*): „egy többség tagjaira való osztása”;
- tagolás (*partitio*): „az egyes tárgyak részekre bontása”;
- sorrend (*ordo*): „egyfajta helyes elhelyezés, amely a megelőzőkhöz kapcsolja a rákövetkezőket”;
- elrendezés (*dispositio*): „a tárgyaknak és azok részeinek a maguk helyére való célszerű beosztása”.²⁴

Az elrendezéssel szorosan összefügg a beszédrészek témaköre. A retorikaelmélet megalapítóitól, Koraxtól és tanítványától, Teisziasztól maradt ránk a beszédrészek legkorábbi megnevezése, elkülönítése. Korax a tanácsadó beszédfajta művelte, és ő dolgozta ki a hármas tagolódású beszéd részeit. A hagyomány szerint Teisziasznak köszönhető a törvényszerű beszéd leírása, valamint a hármas tagolódású

---

¹⁸ Arisztotelész, Rétorika 1403b

¹⁹ CHR 71.

²⁰ CÖM 88.

²¹ GÁSPÁRI, Rétorika 75.

²² KIMR 114.

²³ Szónoklattan 451.

²⁴ i. m. 452.

beszéd újabb beszédrésszel, a bizonyítással való kiegészítése (lásd *A beszédrészek osztályozása* című táblázatban). A szónoklás kitűnő bizánci ezermestere, Theodórosz (Kr. e. 450–400) tovább osztotta a bizonyítást és a cáfolatot – mondja Szókratész Platón *Phaidrosz* című művében. A paroszi Euénosz pedig feltalálta a „rejtett célzást” és „a mellesleg beszótt dicséretet” – mondja szintén ő.²⁵ Arisztotelész *Rétorikájában* megerősíti Szókratész állítását Theodórosszal kapcsolatban.²⁶ „A filozófus” önálló fejezetet szentelt művében a bevezetésnek, a vád cáfolásának, az elbeszélésnek, a bizonyításnak és a befejezésnek. Ő foglalkozott először tudományosan a szónoki beszéd részeivel említett művében, mert ráébredt arra az összefüggésre, hogy a beszéd fajtájától függ, milyen részei lehetnek a szövegnek. A beszéd fajtájától függetlenül a beszéd kötelező részeinek a tételt és bizonyítást tartotta. „E részek a beszéd sajátos összetevői; és az összes rész pedig a bevezetés, a tétel, a bizonyítás és a befejezés; mert a cáfolat a bizonyításhoz tartozik.”²⁷ Ennek megfelelően a bizonyítást és a cáfolást mint szövegrészeket a későbbiekben együtt tárgyaljuk.

2. táblázat

A beszédrészek osztályozása

Beszédrészek	Ókori retorikaszerzők				
	Korax (Kr. e. 467)	Teisiasz (Kr. e. 5. sz. 2. fele)	Arisztotelész: „Rétorika” (Kr.e. 329–323)	Cornificius: „Rhetorica ad Herennium” (Kr.e. 86–84)	Quintilianus: „Institutio oratoria” (94–95 körül adta ki)
bevezetés	×	×	×	×	×
elbeszélés	×	×		×	×
kitérés					+ ²⁸
tétel			+	×	×
bizonyítás		+ ²⁹	+	×	×
cáfolás			×	+	×
befejezés	×	×	×	×	×

A beszédrészek osztályozásában az alapvető négyes felosztást fogadta el BITNITZ LAJOS³⁰; a nagyenyedi névtelen retorikus³¹; SZEBERÉNYI LAJOS³², egyetlen

²⁵ PÖM 266e, 267a

²⁶ Arisztotelész, *Rétorika* 1414b

²⁷ i. h.

²⁸ A kitérést elsőként Quintilianus tárgyalta részletesen, lásd KMR 268.

²⁹ + jellel jelöltük az(oka)t a beszédrész(eke)t, amely(ek)et a szakirodalom az adott rétor névéhez fűz. KMR 267.

³⁰ *A magyar nyelvbeli előadás tudománya*. 1827.

politikai retorikánk szerzője; valamint NÉVY LÁSZLÓ³³. A hetes felosztást alkalmazta TÓTH FERENC, az első önálló és rendszeres magyar egyházi szónoklattan írója³⁴. A Korax-féle hármasságra tért vissza retorikájában NÉGYESY LÁSZLÓ³⁵ és FISCHER SÁNDOR³⁶.

A retorikai műfajok egy részének megvan a hagyományos szerkezete, amelytől a szónokok csak kivételesen térnek el. TREMMEL FLÓRIÁN *Igazságügyi retorikájában*³⁷ a szónoki beszédek szerkezeti egységeinek számait egy táblázatban szemléltette. Hangsúlyozta, hogy nincs lényeges eltérés a politikai (szónoki) beszéd és a perbeszéd tartalmi felépítése között, valamint, hogy a hármasság felbontható hét egységre is.

3. táblázat
A szónoki beszédek szerkezeti egységei
(TREMMEL FLÓRIÁN)

A beszéd általában (például a védbeszéd)	A politikai beszéd mint klasszikus szónoklás	A perbeszéd különösen a vádbeszéd
bevezetés	1. a jóindulat megszerzése (captatio benevolentiae)	1. bevezetés
	2. a főtétel vagy felosztás (thesis, partitio)	2. a tényállás előadása
tárgyalás	3. elbeszélés (narratio)	3. a bizonyítékok mérlegelése
	4. bizonyítás (probatio)	4. jellemzés
	5. cáfolás (refutatio)	5. a jogi minősítés
	6. az összefoglalás (recapitulatio)	6. a büntetés kiszabása
befejezés	7. buzdítás (hortatio)	7. befejezés

³¹ 1839-ben Nagyenyeden jelent meg *Az ékesenszóllás' vagy Rhetorica' elemei a' romai nyelvre alkalmazva', a' tanuló ifjúság', 's közönséges leczkék' számára* című ismeretlen szerzőjű könyvecske.

³² *Politikai szónoklat-tan. Alapos útmutatás nyilvános beszédekben és a parlamenti vitatkozásokban.* Görög, romai, angol, frank, német és magyar minta-beszédekből példákkal írta SZEBERÉNYI LAJOS. Heckenast Gusztáv, Pest. 1849.

³³ *Rhetorica. A prózai műfajok elmélete.* Középiskolák és magánosok használatára. Írta NÉVY LÁSZLÓ, a budapesti kereskedelmi akadémián a magyar nyelv és irodalom rendes tanára. Eggenberger, Budapest. 1878/ 1895. (negyedik kiadás)

³⁴ *Homilétika mellyet tanítványai számára készített* TÓTH FERENC. Komárom, 1802/ Győr, 1814. (második kiadás)

³⁵ *Rhetorika. Prózai olvasmányok. Elmélet.* Gymnasiumok és reáliskolák V. osztálya számára. Lampel, Budapest. 1901/ 1912. (negyedik kiadás). 1895-ben megjelent Szerkesztéstan című művét bedolgozta a „Rhetoriká”-ba.

³⁶ *Retorika.* Kossuth Könyvkiadó, Budapest. 1975.

³⁷ IR 45.

A szónoklat részei természetes rendben (lineáris elrendezés: bevezetés, elbeszélés, érvelés, befejezés) követik egymást, vagy – cserék, megszakítások és kihágások révén – mesterséges szerkezet is létrejöhet (például „in medias res” kezdés; a cselekmény nem egyenes vonalú haladása).³⁸ A szerkezeti elemzés alapján elmondhatjuk, hogy a mai fiatal szónokok beszédében a beszédrészek természetes rendben követik egymást, például Erdei József³⁹, III. helyezett, közönségdíjas; Furó József⁴⁰, a zsűri különdíjasa, Esztergom város különdíjasa; Fehér Balázs⁴¹, a zsűri különdíjasa szövegében. „In medias res” (megszólítás és bevezetés nélkül) kezdte a beszédét Vachter Zsuzsa⁴²; Kató Szabolcs Ferenc, a zsűri különdíjasa, Mándli Ádám, Csomai László, Fekésházy Mátyás, Serki Renáta⁴³; Szabó Dániel, I. helyezett, Bokor Ágnes, II. helyezett, a Bárczi Géza Alapítvány különdíjasa, Nagy Katalin, Pazonyi Dóra, Zakkar Klaudia⁴⁴; Novák Tímea, a zsűri különdíjasa, Gál Ruth, Nagy Flóra, Szilágyi Balázs, Tóthvárad-Nagy Bence⁴⁵. Rendhagyó beszédindítások még: egyirányú telefonbeszélgetés a kedvessel, majd párbeszéd a baráttal (Miklós András⁴⁶, III. helyezett, közönségdíjas); versbe szedett párbeszéd (Csatlós Veronika⁴⁷), párbeszéd (Gál Andrea⁴⁸).

A vizsgált beszédeket a klasszikus retorikák beszédrészekre vonatkozó ismérvei alapján tagoltuk részekre. A tagolás után versenyenként, azon belül beszédenként megszámoztuk a beszédrészeket. Ennek statisztikai eredményét az alábbi ábrákkal szemléltetjük.

³⁸ GÁSPÁRI, Retorika 73. „Ne feledjük azonban, hogy az elrendezést magát megváltoztatja a célszerűség, azaz nem mindig egyazon kérdést kell elsőként tárgyalnia mindkét félnek” □ mutatott rá Quintilianus a vád- és védbe-
szédek kapcsán a beszédrészek sorrendjének felcserélhetőségére, lásd Szónoklattan 452.

³⁹ RÚR 2008: 134□5.

⁴⁰ i. m. 138□9.

⁴¹ RÚR 2011: 148□9.

⁴² RÚR 2001: 155□6.

⁴³ RÚR 2008: 154, 215, 239, 241, 263.

⁴⁴ RÚR 2011: 123, 130, 220, 224, 237.

⁴⁵ RÚR 2015: 166, 206, 223, 229, 233.

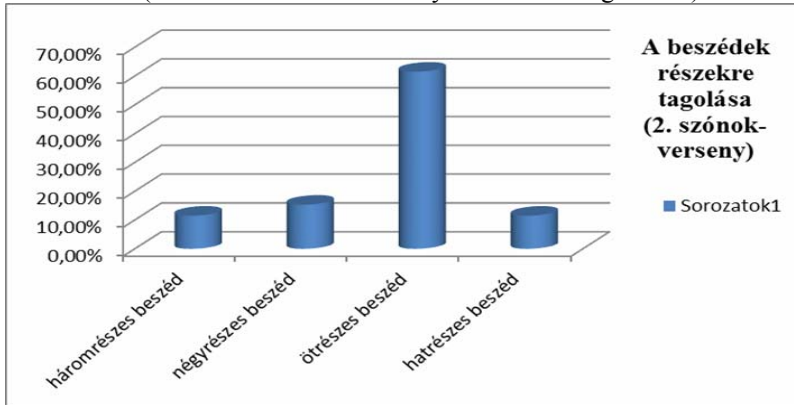
⁴⁶ RÚR 2011: 134□6.

⁴⁷ i. m. 195.

⁴⁸ i. m. 197.

5. ábra

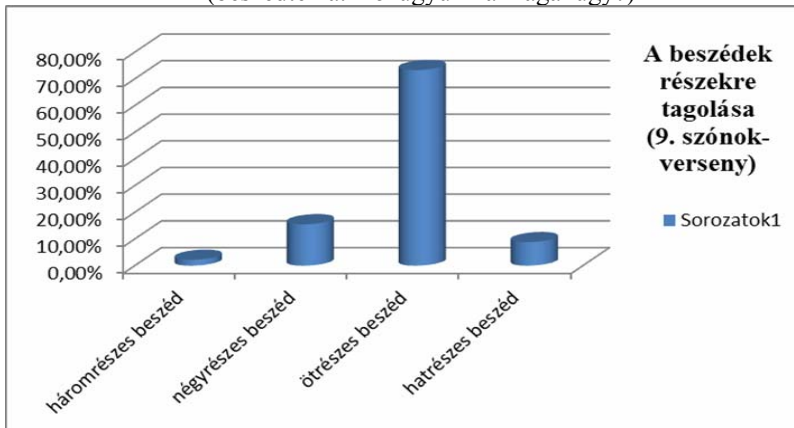
A 2. szónokverseny beszédeinek részekre tagolása
(beszédtéma: Ment-e a könyvek által a világ elébb?)

A beszédek 61,5%-át öt részre tudtuk tagolni, ezek: bevezetés, elbeszélés, tétel, bizonyítás, befejezés. Az említett beszédek többségükben bemutató fajtájúak.

6. ábra

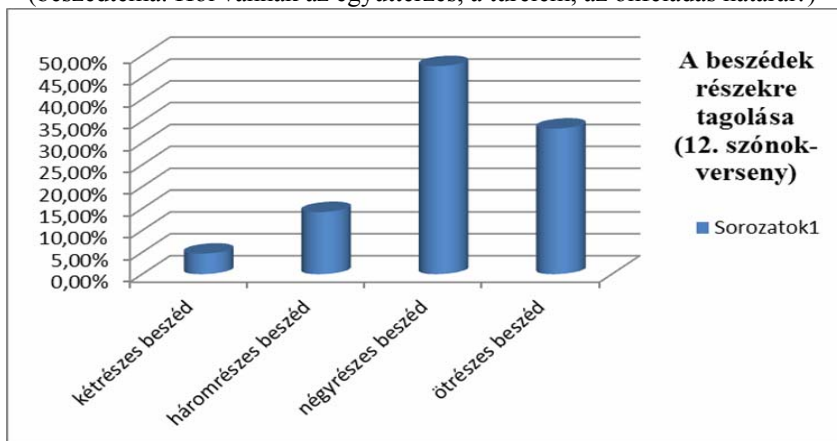
A 9. szónokverseny beszédeinek részekre tagolása
(beszédtéma: Közügyünk a magánügy?)

A beszédek 73%-át öt részre tudtuk tagolni, ezek: bevezetés, elbeszélés, tétel, bizonyítás, befejezés. Az említett beszédek 48□48%-ban bemutató és kevert (bemutató és tanácsadó) fajtájúak.

7. ábra

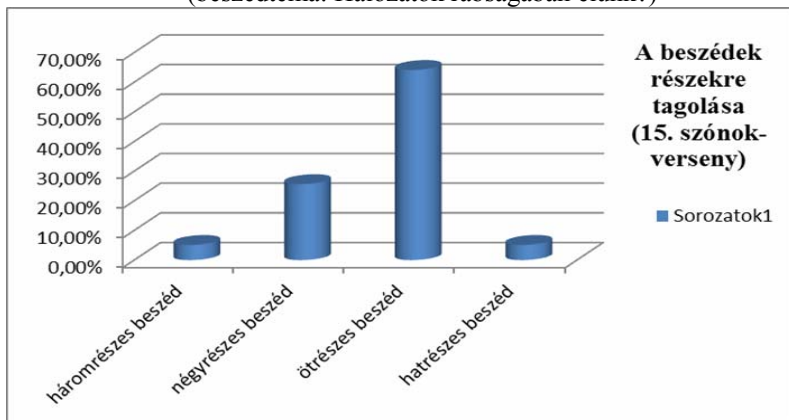
A 12. szónokverseny beszédeinek részekre tagolása
(beszédtéma: Hol vannak az együttérzés, a türelem, az önfeladás határai?)

A beszédek 47,6%-át négy részre tudtuk tagolni, ezek: bevezetés, elbeszélés/bizonyítás, tétel, befejezés. A négyrészes beszédek többsége bemutató fajtájú.

8. ábra

A 15. szónokverseny beszédeinek részekre tagolása
(beszédtéma: Hálózatok rabságában élünk?)

A beszédek 64%-át öt részre tudtuk tagolni, ezek: bevezetés, elbeszélés, tétel, bizonyítás, befejezés. Az ötrészes beszédek többségükben bemutató fajtájúak.

Megállapíthatjuk, hogy a vizsgált beszédek többségét öt részre tudtuk tagolni. A beszédek részek szerinti felépítése általában: bevezetés, elbeszélés, tétel, bizonyítás, befejezés. Az ötrészes beszédek többsége bemutató beszéd. Emellett négyrészes beszédből találtunk még említésre méltó nagyságrendben példát. Ezeknek a beszédeknek a jellegzetes felépítése: bevezetés, elbeszélés/bizonyítás, tétel, befejezés.

Megemlítjük, hogy volt egy versenyző, aki tipográfiaiilag nem tagolta a beszédét (Talabos Andrea⁴⁹), míg több szónok, szinte minden mondatot új bekezdésben kezdett, vagyis indokolatlanul túltagolta a beszédét (például Boros Emőke⁵⁰, II. díjas; Srancsik Tamás⁵¹, a legjobb szabad kategóriás). (Az utóbbi problémával leginkább a 2. versenyen elhangzott beszédeknél találkoztunk.) Mindkettő zavaró az olvasó számára, a túltagoltság pedig meg is tévesztheti, ezért indokolatlan esetben feltétlenül kerülendő. Szuri András⁵² azzal segítette az olvasót, hogy a bekezdések tételmondatát félkövér betűvel szedte. Kupó Péter⁵³, II. helyezett gimnazista is kiemelte a szerinte fontos mondatokat. Deme Barnabás⁵⁴, a zsűri különdíjasa, a Tinta Kiadó különdíjasa is jól áttekinthetővé tette a szövegét tipográfiaiilag (sorkihagyás, önálló bekezdés). Volt, aki azáltal tette beszédét szerkezetileg könnyen átláthatóvá, hogy minden beszédrészt megszólítással kezdett, a megszólítást önálló bekezdésben és félkövér betűvel szedte (Körei László⁵⁵). Volt, aki a beszédrészeket egy kérdésnek a jövőre és jelenre utaló változtatásával különítette el (Köves Máté⁵⁶). Keresztes Ágnes, a zsűri különdíjasának beszédét azért említjük meg, mert példaértékű módon „az élő-hangzó beszéd kíváncsatos rövidmondatosságát, rövid tagmondatosságát követi...”⁵⁷ Találtunk néhány terjedelmileg az átlagostól (A/4-es oldalnyi) rövidebb (például Talabos Andrea⁵⁸, Nagy Katalin⁵⁹) és hosszabb beszédet (például Fekesházy Mátás⁶⁰) is.

---

⁴⁹ RÚR 2008: 264□5.

⁵⁰ RÚR 2001: 94□5.

⁵¹ i. m. 108□9.

⁵² RÚR 2011: 230□1.

⁵³ RÚR 2008: 129□130.

⁵⁴ RÚR 2014: 149□150.

⁵⁵ RÚR 2008: 253□5.

⁵⁶ RÚR 2014: 219□221.

⁵⁷ V. RAISZ, RÚR 2011: 164.

⁵⁸ RÚR 2008: 264□5.

⁵⁹ RÚR 2011: 220□1.

⁶⁰ RÚR 2008: 241□4.

4. Összegzés

A mai fiatal szónokok vizsgált beszédét a leggyakrabban öt beszédrészre tudtuk tagolni. A beszéd részeinek száma és kidolgozottsága mindig a konkrét helyzettől, azaz az ügy milyenségétől és a beszéd fajtájától függ. Ezért a szerkezeti elemzés előtt az erre irányuló vizsgálat eredményét mutattuk be. A szónok a szöveg felépítésével, a szövegrészek felhasználásával pszichésen irányt(hat)ja hallgatóinak meggyőződését. „A meggyőzés [...] a tudat átszervezése valamely nézet, elv elfogadtatása, illetve még meglevő hibás álláspont, beidegződés megváltoztatása; főként racionális és intellektuális momentumokra építő, kommunikálás útján végbe-menő pszichikus ráhatás”⁶¹ □ a szociálpszichológia szerint. Számunkra a legmeggyőzőbb Juhász Pál Balázs, I. helyezett, a Chronos Kiadó különdíjasa és Szavcsur Kitti, a zsűri különdíjasa szónoklata volt.

Felhasznált irodalom

Arisztotelész, Rétorika. = Arisztotelész 1999. *Rétorika*. Fordította, a bevezetést és a jegyzeteket írta ADAMIK TAMÁS. Telosz Kiadó, Budapest.

Az ékesenszóllás' vagy Rhetorica' elemei a' romai nyelvire alkalmazva', a' tanuló ifjúság', 's közönséges leczkék' számára. 1839. Nagyenyed.

BITNITZ LAJOS 1827. *A' magyar nyelvbeli előadás' tudománya.*

BSZP = SZABÓ ISTVÁN 1998. *Bevezetés a szociálpszichológiába.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

CHR = Cornificius, 1987. *A C. Herenniusnak ajánlott rétorika. Latinul és magyarul.* Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta ADAMIK TAMÁS. Akadémiai Kiadó, Budapest.

CÖM = ADAMIK TAMÁS szerk. 2012. *Cicero összes retorikaelméleti művei.* Kalligram, Pozsony.

FISCHER SÁNDOR 1975. *Rétorika.* Kossuth Kiadó, Budapest.

GÁSPÁRI, Rétorika = GÁSPÁRI LÁSZLÓ 1999. *Rétorika.* Egységes jegyzet. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. (11. kiadás)

IR = TREMMEL FLÓRIÁN é. n. *Igazságügyi retorika.* Jegyzet. Későbbi kiadás: Pécsi JPTE □ Tankönyvkiadó, Pécs. 1985.

KIMR = SZABÓ G. ZOLTÁN □ SZÖRÉNYI LÁSZLÓ 1988. *Kis magyar retorika. (Bevezetés az irodalmi retorikába).* Tankönyvkiadó, Budapest.

KMR = ADAMIKNÉ JÁSZÓ ANNA 2013. *Klasszikus magyar retorika. Argumentáció és stílus.* Holnap Kiadó, Budapest.

NÉGYESY LÁSZLÓ 1901/ 1912. (4. kiadás) *Rhetorika. Prózai olvasmányok. Elmélet. Gymnasiumok és reáliskolák V. osztálya számára.* Lampel, Budapest.

NÉVY LÁSZLÓ 1878/ 1895. (4. kiadás) *Rhetorica. A prózai műfajok elmélete. Középiskolák és magánosok használatára.* Eggenberger, Budapest.

---

⁶¹ BSZP 68.

- PÖM = *Platón összes művei*. Phaidrosz. 1984. KÖVENDI DÉNES fordítása. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- RL = ADAMIK TAMÁS (főszerk.) 2010. *Retorikai lexikon*. Kalligram, Pozsony.
- RÚR = A régi-új retorika sorozat kötetei
- SZEBERÉNYI LAJOS 1849. *Politikai szónoklat-tan. Alapos útmutatás nyilvános beszédekben és a parlamenti vitatkozásokban. Görög, romai, angol, frank, német és magyar mintabeszédekből példákkal*. Heckenast Gusztáv, Pest.
- Szónoklattan = Quintilianus, Marcus Fabius 2008. *Szónoklattan*. Szerkesztette: ADAMIK TAMÁS. Kalligram, Pozsony.
- TOMA KORNÉLIA 2015. A retorikai szituáció a mai fiatalok szónoklatában. In: Eszterházy Károly Főiskola Comenius Kar Tudományos Bizottsága (szerk.) *Az Eszterházy Károly Főiskola Comenius Karának tudományos és művészeti eredményei – Magyar Tudomány Ünnepe 2014*. Liceum Kiadó, Eger. 33–55.
- TÓTH FERENC 1812/1814. *Homilétika melyet tanítványai számára készített Tóth Ferenc*. Komárom/Győr.

AZ ÉV BESZÉDEI

**Leköszönő beszéd az ELTE Bölcsészettudományi Kara és az
Egyetem Budára költözésének 235. évfordulójára
Dezső Tamás dékán**

„Mindennek megvan az órája és minden szándéknak a maga ideje az ég alatt:

Van ideje a születésnek és a halálnak,
ideje az ültetésnek és az ültetvény kiszedésének.
Ideje az ölésnek és ideje a gyógyításnak,
ideje a bontásnak és ideje az építésnek.
Ideje a sírásnak és ideje a nevetésnek,
ideje a jajgatásnak és ideje a táncnak.
Ideje a kő eldobálásának és ideje a kő összeszedésének,
ideje az ölekezésnek és ideje az öleléstől való tartózkodásnak.
Ideje a keresésnek és ideje az elvesztésnek,
ideje a megőrzésnek és ideje az eldobásnak.
Ideje az eltépésnek és ideje a megvarrásnak,
ideje a hallgatásnak és ideje a szólásnak.
Ideje a szeretetnek és ideje a gyűlöletnek,
ideje a háborúnak és ideje a békének.”

(Préd 3:1–9)

*Magnifice domine rektor!
Domine Cancellarii Honorande!
Domini Vice-Rectores Honorandi!
Domini Decani Honorandi!
Domini Vice-Decani Honorandi!
Honorandi Domini Directores Institutorum!
Honorandi Domini Ductores Cathedrarum!
Domini Professores Spectatissimi!
Domini Magistri Honorandi!
Cives academici! Collegae Clarissimi!*

A Filozófiai Fakultás és az Egyetem elmúlt 380 évében, és a Budára átköltözés óta eltelt 235 évben – ahogy Ecclesiastes mondja – mindennek megvolt a maga, Istentől rendelt ideje. Megvolt az ideje a születésnek és a halálnak, a sírásnak és a nevetésnek, a kő eldobálásának és a kő összeszedésének, a keresésnek és az elvesztésnek, a megőrzésnek és az eldobásnak, a szólásnak és a hallgatásnak.

És megvan a maga ideje a számvetésnek is. Kilenc évig szolgáltam a Bölcsészkar dékánként. Minden döntésemben a Kar érdekét tartottam szem előtt. Nincs elég időm arra, hogy számot vessek az elmúlt kilenc évről. Egy beszéd nem ad erre elég teret. A teremben ülők közül szinte mindenki részese volt az elmúlt kilenc évnek, a Trefort-kertbe való beköltözésnek, amely összerázott minket, és remélem, igazi közösséget kovácsolt belőlünk. Részese volt a Kert és az épületek, második otthonunk, a Tudás Temploma megújulásának. A Kertben és az épületek falain elődeink hőstetteire vagy éppen áldozatára emlékezve – emlékművek formájában – mi is nyomot hagytunk.

Az itt ülők jelentős része velem együtt részese volt a Bologna-rendszer bevezetésének és az összes akkreditációnak. Részese volt annak a közel 20.000 diploma kiadásának, amelyet az elmúlt kilenc évben diákjainknak átadhattunk. Részese volt ünnepeink újjáalapításának, öntudatra ébredésünknek és a Kar rendezvényekkel teli gazdag közéleté fellendülésének. Részese volt saját és diákjai mind számszerűségükben, mind minőségükben kimagasló szakmai sikereinek. Részese volt magasztos és megható, valamint gyászos és lehangoló pillanatoknak is. Részese volt minden közös erőfeszítésnek, amelynek eredményeként hajónk Scyllák és Carybdisek között egyszer majd biztosan révbe ér.

És megvan a maga ideje annak is, amikor átadjuk a stafétát. Amikor kicsit megpihenünk, hogy aztán másnap újult erővel indulhassunk soha véget nem érő intellektuális odüsszeiáinkra, az élet értelmének keresésére, a világ megértésére, örök titkok kutatására. Örök titkok kutatására, melyek az emberiség történelmének kezdete óta foglalkoztatnak minket.

Az elmúlt egy évben rengeteg energiát és erőforrást fektettem abba, hogy mindenkit, akit az intézete kiemelkedő tudományos teljesítménye eredményeként felterjesztett, előléptessek, vagy Rektor Úrnak előléptetésre javasoljak. Ennek eredményeként több mint 100 kollégánk lépett elő. Befektettünk a jövőbe. Úgy adom át a stafétát utódomnak, hogy lelkiismeretem tiszta. Állítom, hogy ez a Bölcsészkar 7 akadémikusával, 34 nagydoktorával, 65 egyetemi tanárával, 143 docensével, 186 adjunktusával, 67 tanársegédével, 99%-os minősítettségével, 7 akadémiai kutatócsoportjával és kiemelkedő hallgatói közösségével, párját ritkító képzési kínálatával, az egész világot befogadó kutatási profiljával, mint egy önálló galaxis, most erősebb, mint korábban bármikor. Ebben a mi galaxisunkban olyan emberek élnek és alkotnak, akik nyomot akarnak hagyni maguk után.

És megvan a maga ideje a köszönetnyilvánításnak is. Egyedül semmit sem érhettem volna el. Sir Isaac Newton 1675. február 5-én kelt levelében arra a kérdésre válaszolva, hogy vajon miért látott ő távolabbra a jövőbe, mint mások, azt

írta Robert Hooke-nak: „Én távolabbra láthattam, de csak azért, mert óriások vállán álltam.” Ha én dékánként bármit is elértem az elmúlt kilenc év alatt, az nem az én érdemem volt. Az csak azért sikerülhetett, mert óriások vállán álltam.

Mindezekért én, Dezső Tamás, a Bölcsészkar 204. dékánja, tisztemnél fogva és magánemberként is köszönettel tartozom a Kar mindenkori 16 intézetigazgatójának és mindenkori 64 tanszékvezetőjének, akik sohasem, egyszer sem hagytak cserben, és áldozatos munkájukkal segítették a Bölcsészkart és vele együtt az én munkámat. Köszönöm!

Köszönettel tartozom a Kar összes velünk lévő és közülünk már eltávozott kollégájának. Kollégáim között különösen sok hálával tartozom egykori tanárainak, akár közöttünk élnek, akár eltávoztak már közülünk. Vessünk számot közösen, és alkalom adtán mondjunk egy imát lelki üdvükért.

Köszönettel tartozom minden nem oktató kollégámnak, akár a tanszékeken, akár az intézetekben, akár a könyvtárakban, akár a központi hivatalokban is dolgoznak, akik áldozatos munkájukkal megteremtik azokat a feltételeket, amelyek között mi oktatók és hallgatók dolgozhatunk. Köszönet érte!

Köszönettel tartozom elődömnök, Manherz Károlynak. Sokat tanultam tőle, soha sem fogom tudni meghálálni.

Nem egyszerűen köszönettel, hanem hálával tartozom továbbá mindazoknak a hivatalvezetőimnek, akik mindenkor segítettek munkámat: Kratochwill Mártának, Csoba Alicének, Taskó Évának, Armuth Klárának, Tóth Ilonának, Szávai Lászlónak, Stipich Bélának, Sárdi Rudinak, Muhr Szilvinek, Szalay Krisztiánnak, Bukta Zsoltnak és Krisztiánnak – akik már jobban hozzátartoznak a Bölcsészkar képéhez, mint maga a dékán – és végül Andriskának. Kóczán András már akkor is Andriska volt, amikor elődömmel, Manherz Karcsival dolgozott.

Hálával tartozom továbbá közvetlen munkatársaimnak a Titkárságon, Fruzsinnak és Terinek, akik görcsös erőfeszítésekkel próbálták leküzdeni ellenállásomat és kézben tartani a naptáramat és zaklatott időbeosztásomat. Köszönet érte.

Köszönettel tartozom minden hallgatónknak, a Hallgatói Önkormányzat mindenkori elnökeinek és minden mostani és egykori tagjának – akiket személyükben és intézményükben elvi és lelki okokból eddig is bárkivel szemben megvédtem, és ezután is meg fogok védeni –, akik nélkül a mi világegyetemünk, a mindenségünk, az Universitas nem is létezne.

Semmire sem jutottam volna helyetteseim nélkül. Örök hálával tartozom minden kollégámnak, aki dékánhelyettesként segítette a munkámat, és velem szolgálta a Bölcsészkart: Hamar Imrének, Károly Krisztinának, Borsodi Csabának, Pál Ferencnek, Sonkoly Gábornak, Horváth Krisztinának, Orlovsky Gézának és végül Brenner Kolomannak, aki kilenc éven keresztül szolgálta velem a Bölcsészkart. Áldjon meg Benneteket az Isten, és vezessen utatokon!

Köszönettel tartozom mindazon rektoroknak, akikkel együtt szolgálhattam az Egyetem ügyét. Klinghammer István, Hudecz Ferenc és Mezey Barna Rektor uraknak. Köszönöm.

Köszönettel tartozom dékántársaimnak, akiktől sokat tanultam, és akik között igazi példaképekre, sőt barátokra leltem. Különösen Michaletzky Györgynek, Surján Péternek és Király Miklósnak. Köszönöm, hogy veletek együtt szolgálhattam az Egyetemet. Megtiszteltetés volt.

Legnagyobb hálával azonban természetesen családomnak, Ildikónak és Rolinak tartozom. Nélkülük, nélkületek semmire sem jutottam volna. Köszönöm!

És megvan a maga ideje a búcsúnak is. Most leköszönök, átadom a láncot Borhy Lászlónak, a Bölcsészkar új, immáron 205. dékánjának. 33 éve jó barátom, sok mindent megéltünk együtt Itáliában, Szíriában – és itthon is. Mindenben segíteni fogom a munkáját, és támogatom döntéseit. Ha mi, a Bölcsészkar közössége továbbra is együtt tudunk dolgozni, akkor a Bölcsészkar továbbra is a Tudás Temploma marad, amelynek falai oly szilárdan állnak, hogy még a történelem során kint oly gyakran tomboló viharos szelek sem tudtak kárt tenni bennük, és ha folyosóin egy-egy jeges, dermesztő fuvallat végig is söpört, a szellem lángját sohasem sikerült kioltania. Sőt, a viharos korszakokban a szellem lángja soha ki nem alvó örökmécesként világított, és fénye olyan erős volt, hogy minden fagyos homályon keresztül utat tört, és mint egykor a Pharoszi világítótorony, minden időben utat mutatott a tévelygőknek, utat mutatott a tudásszomjukat oltani vágyóknak, utat mutatott a sötétségből a fény felé törőknek, a szellem lángjánál melegedni vágyóknak.

És megvan a maga ideje az erkölcsi példamutatásnak is. Ezért a következő gondolatokat régész, ókortörténész és hozzám hasonlóan ókori hadtörténész barátomnak, Borhy Lacinak szánom.

Az elmúlt években sok mesét mondtam, sok forrásból merítettem. Beszéltem Gilgamesről, megihletett Karunk története, vagy éppen, mint ma is, a Biblia. De mi hadtörténészek vagyunk. Hát jöjjön most a mese a görög hadászat és talán a görög erkölcs egyik legfontosabb vívmányáról, a phalanxról.

A görög phalanx egy adott polisz polgárainak közösségéből állt. A csatához fejlődött phalanx általában négy sorba rendeződött. Csak ritkán tudtak mélyebb arcvonalat alkotni. Ahol királyság volt, mint például Spártában a királytól, ahol köztársaság volt, mint például Athénban, ott a választott vezetőtől, a *stratégos*-tól elvárták, hogy mindig az első sorban, a veszélyeknek legjobban kitéve harcoljon.

„... annak, ki jól

Kívánja vinni a sereg vezérletét,

Nem követ útján kell az ellent látnia.” (Euripidész, *Herakleidák*, 390–392)

Ugyanakkor hiába volt a király vagy a *stratégos* a vezér, a görögök erkölcsi érzékét valahol mégiscsak sértette, ha csak a vezér dicsősége maradt fenn az utókor számára. Erre minden hadvezérnek figyelnie kellett.

„Hellaszba’ hajh, be rossz szokás uralkodik!
Mikor győzelmi jelt állít a hadsereg,
A diadal nem a küzdőknek érdeme,
A hadvezéré a dicsőség egyedül,
Ki egy a sok ezerből, dárdaforgató,
De csak egy ember és mégis több a hírneve.”
(Euripidész, *Andromaché*, 693–698.)

Erre reagálva szoktam mondani, hogy a siker közös, a kudarc egyéni. A siker az mindig a közösség sikere, a kudarc pedig mindig a vezető személyes kudarca. És ez így van jól.

A phalanx négy sora közül az elsőben, pajzsukat összezárva, lándzsájukat előre szegezve álltak a legharcedzettebbek. Ők irányítottak, ők diktálták a tempót. Ők látták már a legtöbb csatát, és bírták a közösség, illetve a mögöttük felsorakozottak bizalmát. Az első sorokban harcolók is bíztak a mögöttük állókban, és a csatákban a pajzsot nem a hátukra akasztották, nehogy hátba döfje őket valaki, hanem maguk előtt tartották. A hátukat a mögöttük állók pajzsainak támasztották. Ez adott nekik erőt és biztonságot. Bátran és nyugodtan harcoltak, mert tudták, ha elbuknak, a mögöttük álló azonnal a helyükbe lép, és a phalanx harcol tovább.

A második sorban szintén harcedzett hopliták álltak, ők is sok csatát láttak, és sok sebet szereztek. Ők a hátukat a mögöttük álló harmadik sor pajzsainak támasztották. A második sor hoplitái még elég elől álltak ahhoz, hogy hosszú lándzsáikkal részt vehessenek a harcban. Ők minden pillanatban készen álltak arra, hogy az első sorban elesők helyére lépjenek.

A harmadik sor hoplitái csak akkor kerülhettek előre, ha előlük kiesett mindenki. Legtöbbször csak azzal tudtak segíteni, hogy pajzsaikkal támasztották az előttük állók hátát, nehogy az ellenség elnyomja a soraikat.

Leghátul, a negyedik sorban álltak a legfiatalabbak, a harcban még kevés tapasztalatot szerettek. Ők még nem mindig fértek hozzá az ellenséghez, így az volt a dolguk, hogy lábukat megfeszítve, minden erejüket megfeszítve, pajzsaikkal támogatassák az előttük harcolókat. Amikor Leonidás spártai király 300 spártai hoplitájával Kr. e. 480-ban Thermopylaihoz vonult, hogy szövetségeseivel együtt megállítsa Xerxész perzsa uralkodónak az egész hellén világ elpusztítását célul kitűző perzsa seregét, a legfiatalabbakat, azokat, akiknek nem volt még gyerekük, hazaküldte. Nekik még az volt a dolguk, hogy utódokat nemzzenek, biztosítsák az utánpótlást, és részt vegyenek az utánpótlás nevelésében. Ez volt a görög phalanx logikája, belső társadalmi szerkezete.

A phalanx azonban nemcsak harci alakzat, a társadalom leképeződése, hanem egy összetartó közösség is volt, amelyben minden hoplitának ugyanazokat az értékeket kellett tisztelnie, és együtt kellett harcolnia a kitűzött közös célokért. A hoplitáknak egymás előtt is bizonyítaniuk kellett bátorságukat. Ahogy Platón mondta: „... két tényezője van a győzelemnek: bátorság az ellenséggel szemben és barátainktól való félelem, hogy rútul szégyent vallunk előttük.” (Platón, 32/669. l.)

A phalanx tehát becsületes harcosok közössége volt. „Akkora ereje van a becsületességnek, hogy még az ellenségben is szeretjük” – írta Cicero (Cicero, 44/971. l.).

A phalanx továbbá nem lehetett korrupt. A korrupciót és az árulást szigorúan büntették. Egyszer történt, hogy az olympiai versenyeken egy a döntőbe jutott spártai atlétát a riválisa városának követői megpróbálták megvesztegetni. Ajánlottak neki mesés gazdagságot, ha engedi győzni az ő atlétájukat. A spártai azonban nemet mondott. A rivális város küldöttei ekkor megkérdezték tőle, hogy „Ugyan mondd már te spártai, mi hasznod lesz akkor abból, ha nyersz?” Erre ő elmosolyodott és büszkén azt válaszolta: „Ha nyerek, abban a jutalomban lesz részem, hogy a phalanxban, a király oldalán, az első sorban harcolhatok!” (Plutarchos, 36/84. l.)

A phalanxban mindenki a mellette állókra volt utalva. Pajzsaikkal nemcsak magukat, hanem a mellettük állót is védték. Amíg a pajzsok fala zárt, addig a phalanx szinte verhetetlen. Minden akadályon zárt rendben kellett átkelnie. Ha a phalanx a csataterén az előrenyomulás közben valami természeti akadályba ütközött, és nem akart átgázolni rajta, és az alegységek parancsnokai, a *lochagosok* közül az egyik BALRÓL, a másik pedig JOBBRÓL akarta embereivel megkerülni az akadályt, a phalanx kettészakadt, a két rész között rés, repedés vagy szakadék keletkezett, az ellenség betört a résbe, és a csata elveszett.

A phalanxot a király vagy a *stratégos* vezette a csatába. Ő felelt minden emberéért. Legfőbb erénye azonban nem csak a bátorsága volt, hogy mert az első sorban harcolni, és senkitől és semmitől sem rettent meg. És nemcsak abban mutatkozott meg az erénye, hogy erkölcsiében feddhetetlen volt, hanem abban is, hogy bölcsen tudta vezetni a rábízott embereket. Tudta ugyanis, hogy nélkülük semmit sem ér. Tudta, hogy a bajban mindig számíthat a támogatásukra. Tudta, hogy mire képesek, és a képességeikhez igazította a célokat, még akkor is, ha ő rendelkezett a legjobb sereggel. Hány olyan hadvezér bukott el a történelem hadszínterein, aki kiválóan eltervezte az összes hadmozdulatát, tudta, hogy hol kell megvívnia a csatát, és erőltetett menetben vonulva csak a kitűzött cél, a siker lebegett a szeme előtt. És amikor odaért a csataterre, és hátranézett, akkor vette észre, hogy a sereg jelentős része lemaradt mögüle. Elkoptak a saruk vagy a bakancsok, elfogyott az élelmiszer és a víz, az emberek nem bírták a tempót, és kidőltek. Ilyen hadvezérként indult a világ meghódítására Makedón Alexandros, Nagy Sándor, és el is jutott Indiáig,

amíg a serege tudta tartani vele a lépést. Onnan azonban kénytelen volt visszafordulni, mert elcsigázott emberei már nem bírták a tempót. A jó hadvezér tehát mindig felméri, hogy mire képesek az emberei, és úgy jelöli ki a célokat.

És végül megvan a maga, Istentől rendelt ideje a hitvallásnak is.

1. Confessio prima

Vallom, hogy csak az erkölcs ereje és a tisztesség teszi alkalmassá a vezetőt hivatala betöltésére, mert, ahogy Seneca írta: „Jellemét mindenki maga szerzi, a hivatalt a véletlen szabja rá.” (Seneca, 39/139. l.) Tisztesség, becsület, igazmondás a legfőbb erényünk. A vezetőnek sohasem szabad elfelejtenie, hogy

„Az erkölcsnél nincsen becsesebb birtokunk;

Ez a vagyonnak, rangnak nem lesz hódoló

Szolgája s a tömeg kegyéért nem hizelg,

Hanem minél nagyobb mértékben élsz vele,

Annál nagyobbra nő, annál tökéletesebb.”

(Euripidész, 18/1029b. *töredék*)

2. Confessio secunda

Vallom, hogy amit kaptam, megosztottam másokkal. Erőmtől telhetően támogatam az elesetteket, az árvákat – itt Magyarországon az aluljárókban vagy a segélyakciókban és kinn Iráqi Kurdisztánban a menekülttáborokban. Próbáltam ott segíteni, ahol a baj van. Tudom azonban, hogy sokkal többet is adhattam volna.

3. Confessio tertia

Vallom, hogy a jó döntések mellett hibákat is elkövettem. Voltak döntéseim, amelyek nekem is fájtak. Akit döntéseimmal akaratomon kívül megbántottam, attól most bocsánatot kérek.

4. Confessio quarta

Vallom, hogy a mai magyar felsőoktatásban az egyik legnagyobb, ha nem a legnagyobb megtiszteltetés az, hogy valaki a 380 éves Eötvös Loránd Tudományegyetem 380 éves Bölcsészkarának ezt az egyedülálló közösséget dékánként szolgálhatja. Hálát adok Istennek, hogy ez nekem osztályrészemül juthatott.

5. Confessio quinta

Esküszöm az élő Istenre, a Bölcsészkar védőszentjére Xavéri Szent Ferencre és mindenre, ami szent, hogy dékánságom kilenc éve alatt törvényes juttatásaimon kívül se az állam, se az Egyetem, se a Kar, se a közösség, se vállalatok, se magán-

emberek pénzéből el nem vettem. Nem kértem és nem kaptam. Isten engem úgy segítjen!

És, ha valaki a rivális város küldöttei közül megkérdezné, hogy mondd, ugyan mi hasznod volt ebből a nagy erényből? Akkor én is mosolyogva és büszkén válaszolnám, hogy cserébe abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy az első sorban harcolhattam!

Óriási megtiszteltetés volt az első sorban harcolni!

Istennek legyen hála!

SZITÁS BENEDEK

Az igazságügyi szónoklás néhány kérdése

Tisztelt Hölgyeim, tisztelt Uraim!

A szegedi egyetem rektora 1968. december 22-én kezet fogott velem, és azt mondta nekem: „Doktorrá fogadom”. Alig több mint két hét múlva már ügyvédjelölt voltam, és ami pedig a perbeszéd tartását jelenti, mondhatom, hogy „rögtön bedobtak a mélyvízbe”. Akkor még nem volt olyan korlátozó szabály, mint a jelenben, így történhetett, hogy mintegy három és fél hónap múlva, egész pontosan 1969. április 2-án, olyan emberölési ügyben kellett védőbeszédet tartanom, amely esetében – az akkori szabályok szerint – halálbüntetés is kiszabható lett volna. Hála Istennek, csak sokéves börtön lett a vége.

Miután átestem a rétorok tűzkeresztségén, megtapasztaltam, észrevettem magamon, hogy kissé dadogok, és ez nagyon-nagyon zavart. Természetesen mielőbb szerettem volna megfelelni hivatásom elvárásainak, ezért elkezdtem retorikai, beszédtechnikai könyveket tanulmányozni, hogy miként küzdhetném is le ezt a kis fogyatékoságomat. Ebből azután, anélkül, hogy észrevettem volna, „fertőzés”, szebben szólva az élőszó iránt egy életre szóló csillapíthatatlan szerelem lett. Rádöbrentem, hogy nem elég az a tudás, amit néhai és szeretett édesanyámtól megtanultam.

Innen azután mondhatom egyenes út vezetett a katedrára, mert hitem szerint, aki kellően alázatos szolgálja a hivatásának, abból előbb-utóbb ügyis tanár lesz, mert annak nem közömbös az utána következő generáció sorsa. Mindennek alapján elmondhatom, hogy azóta, hogy Miskolcon jogi oktatás van, a jurátusoknak – alternatív tantárgyként – én tanítom a retorikát.

Megvallom, hogy nem tudom – talán tudnom kellene? –, hogy hallgatóink mennyire lelik örömeiket mondjuk a polgári jog, a büntető jog vagy ez egyes eljárási jogok – és még sorolhatnám – tanulása során, de azt elmondhatom, hogy azon, kétségtelenül kevesek, akik már egyetemistaként szükségét érzik annak, hogy az élőszóban is jártasságot szerezzenek, azok még őszintén és tisztán tudnak lelkesedni az új retorikai ismeretek iránt.

Az egyetem elvégzése után hallgatóink egy része az igazságszolgáltatásban folytatja munkáját. Itt viszont némi keserőséggel kellett az eltelt négy és fél évtized alatt megtapasztaljam, hogy – fogalmazhatok így – az élőszó élménye és hatása megtorpan. Néhány kiemelten nagy büntető ügyben, illetve néhány kiváló ügyvéd kolléga szereplésétől eltekintve, az ügyvédek, de mondhatom az ügyészek is, nem ismerik fel igazán az élőszó jelentőségét és értékét. Néha sekélyes, semmitmondó

és formális perbeszédet is hallhatunk. Ennek persze megannyi oka lehet, a szerintem helytelen jogi szabályozástól kezdve, az igazságszolgáltatás túlterheltségén át, a bírák magatartásbeli fogyatékokáig, és még sorolhatnám.

A téves jogi szabályozás kapcsán, annak dacára, hogy nem jogászok társaságában vagyok, talán hangot adnék annak a véleményemnek, hogy Magyarországon az a hagyományos törvényi szabályozás, hogy az ügyész és a védő a kiszabandó büntetés mértékére nem tehet – fogalmazhatok így – számszerű indítványt. Tehát pl. azt nem mondhatja, hogy a cselekményért a bíróság szabjon ki 4 év és 6 hónapi szabadságvesztést. Az angolszász jogterületen nincs ilyen tiltó szabály, szerintem ez a jobb.

Talán az is belejátszik a perbeszéd jelentőségének csökkenésébe, hogy – az ítélet tükrében – annak hatása egzakt módon nem mérhető, legfeljebb csak negatív megközelítésben az mondható ki, hogy azt állítani nem lehet, hogy a perbeszéd semmi hatással nincs, nem lehet az ítélet tartalmára. Ezzel kapcsolatosan egyik igazságügyi retorikai könyvben korábban azt olvastam, hogy nálunk azért van ez így, mert ha az ügyész és a védő a büntetés mértékére konkrét indítványt tehetne, az – és itt idézem – „károsan befolyásolná a bíróság pártatlanságát”. Nem tudom magamban tartani a vaskos véleményemet: megette a fene annak a bírónak az elfogultlanságát, akit egy ilyen indítvány „károsan” befolyásolhatna. Mennyivel plasztikusabban jelenhetne meg a perbeszéd hatása, ha mondjuk, a vádbeszédben az hangzana el, hogy az adott cselekményért a bíróság szabjon ki 6 évi börtönt, a védő meg 3 évre tenne indítványt, s a bíróság 3 év 6 hónapi büntetést szabna ki. Nyilván nem lenne megkérdőjelezhető, hogy melyik perbeszéd volt hatásosabb, ki járt közelebb az igazsághoz.

Ebben a szűk körben talán azt is elmondhatom, hogy sok kolléga, és inkább a fiatal bírák, téveszmék rabjai a tekintetben, hogy azt hiszik, hogy az által demonstrálhatják az elfogultlanságukat és pártatlanságukat, ha – néha kifejezetten és tünnetően – nem figyelnek oda az ügyész és a védő perbeszédére. Ez súlyos tévedés, mert különösen a jó perbeszédből még a legjobb bíró is meríthet érveket, ötleteket.

A 18. század elején Montesquieu francia filozófus és politikai gondolkodó fogalmazta meg az államhatalmi ágak elválasztásának szükségességét, ez azóta is a modern államberendezkedés, minden polgári demokratikus állam működésének alapja. Történelmileg mondhatom, hogy ettől csak a diktatúrák és a szocialista állam tért el. Persze az is diktatúra volt: proletárdiktatúra. Szeretném leszögezni, hogy engem a rendszerváltás előléptetett, mert addig a párton kívüli voltam, azóta pedig pártokon kívüli vagyok, ugyanis az a párt még nem alakult meg, amelyiknek a politikájával feltétel és maradék nélkül egyet tudtam volna érteni, én magam meg sohasem akartam pártot alapítani. Ilyen politikailag semleges indíttatásból mondhatom, hogy az elmúlt választási ciklusban a parlamenti 2/3-ot szerzett pártoknak csábító volt, hogy beleszóljanak az igazságszolgáltatásba. Gondoljunk csak a bírák

nyugdíjazására, Eva Rezesova ügyére, vagy arra, hogy a Kúria a devizahitelek ügyében milyen álláspontot foglalt el, amelyeket a politika kritizálni próbált. Azt kell mondjam, hogy hála Istennek az igazságszolgáltatás meg tudta őrizni az intakt jellegét, és ez sokat jelentett a bíróságok presztízsének. A bíróságoknak változatlanul tekintélye és hitele van az állampolgárok szemében.

Szerintem ez az alapja és a záloga annak, hogy bizakodóak legyünk a perbeszéd-jövője tekintetében. De van egy másik biztosíték is. Nem akarok állást foglalni abban a kérdésben, hogy az ügyészség, az ügyészi munka mennyire átpolitizált, de az biztos, hogy az ügyész a tárgyalóteremben ma már azon a helyen van, ami őt megilleti. Mít értek ezen?

A nyelvészek honnan is tudhatnák azt az igazságszolgáltatási szlogent, hogy a szocializmusban az ügyész „közokirattal bizonyította a vádat”, lévén a vádirat tartalmilag természetesen közokirat. Megszűnt az ügyészség, az ügyészi vádirat túlsúlya, mondhatnám mindenhatósága. Hála Istennek, ma már jogtörténeti kuriózum, hogy az ügyészségnek volt egy ún. bírósági felügyeleti funkciója is. Ma az ügyész egyenrangú fél a tárgyalóteremben, és ez így van jól. Az ügyész és az ügyvéd ügyfélegyenlősége az egyik garanciája a bíróság társadalmi presztízsének, s ha ez így van, akkor fontos, hogy egyenlő esélye és értéke legyen a perbeszédeknek is.

Az elmondottakat összefoglalva mondhatom, hogy a bíraskodás minél keményebben és határozottabban elhatárolódik a törvényhozói és a végrehajtói hatalomtól, minél inkább megőrzi intakt jellegét, annál inkább megnő a társadalmi presztízse, és annál inkább – csúnya szó, csúnya hasonlat – az magával húzza a résztvevők szerepének értékét, illetve a perbeszéd felértékelődését is.

Amit még a perbeszéd elsekélyesedésének, leértékelődésének a számlájára írnék a jelenben, az az igazi hit, illetve ennek hiánya, de ez már nem – úgymond – jogi probléma, ez talán egy másik önálló előadás tárgya is lehetne. Az igazságszolgáltatás résztvevőiből néha nem sugárzik a hit, pedig e nélkül a sikeres meggyőzésre törekvésről dőreség beszélni. Az ügyész őszintén higgyen abban, hogy a társadalom és a sértett érdekében kéri a bűnösség kimondását, a védő őszintén higgyen az ártatlanságban, és a bírő őszintén higgyen abban, hogy az igazságot hirdeti ki. Pedig az igazságszolgáltatás, pontosabban az igazság szolgálata a társadalom egyik leg-ősibb, fellengzősség nélkül mondhatom, egyik legmagasztosabb funkciója.

Ami a vádbeszéd és a védőbeszéd jövőjét illeti: kifejezetten optimista vagyok. Optimizmusom valóra váltásához persze az is kell, kellene, hogy az igazságszolgáltatás résztvevői még jobban higgyenek az élőszó erejében, hatalmában és varázsában. A perbeszéd sohasem lehet formális eljárási cselekmény, hanem az igazságot szolgáló érték a büntető eljárás rendszerében. Ezt fel kellene ismernie az oktatásnak is. Jogi egyetemeiken a retorikát kötelezően oktatni kellene, hiszen a jogi egyetemi diplomával aligha képzelhető el olyan munkaterület, ahol az érintett ne kerülne olyan feladat elé, ahol élőszóban is meg kell nyilatkozzon.

Szoktam volt mondani: jó lenne utolérni a sötét középkort, ahol a retorika a három legfontosabb tudomány közé, a triviumba tartozott.

Hölgyeim és Uraim! Bocsássák meg kérem nekem, ha túlzottan szakmai voltam, talán a politika határait súroltam, feszegettem, néha az indulat is elragadott, és a bevezetőben mintegy bemutatkoztam az Önök számára.

Köszönöm, hogy meghallgattak, megtisztelő volt a figyelmük.

Elhangzott 2014. május 5-én a Magyar Nyelvtudományi Társaság által megrendezett retorikai kerekasztalon.

(A szerk.)

TANULMÁNYOK

A. JÁSZÓ ANNA
A retorikai érvelés és Jókai

Azt mondják, hogy Jókait a kamaszok és az öregek szeretik olvasni. Arról nem szól a népi bölcsesség, hogy mi ennek a szélsőségeknek az oka. Úgy vélem, hogy a fiatalok a kalandok, a pergő cselekmény miatt kedvelik (kedvelték). Az öregek mögött már ott van az egész élet rengeteg tapasztalatával, ők a mindentudó, a sokoldalú, a minden történelmi korban jártas, minden népet, vallást és népszokást, állatokat, növényeket, ásványokat, csillagokat, tőzsdei manővereket, hatalmi intrikákat, színházi életet, anyanyelvünk minden árnyalatát, egyszerűen az egész életet ismerő és elfogadó, bölcs humorú Jókait szeretik. (Jókai sokoldalúságáról írt Tolnai Vilmos *Jókai és a magyar nyelv* c. alapos tanulmányában, Magyar Nyelv 1925.) Azért a képlet nem ilyen egyszerű, de van benne igazság.

A Jókai-szakirodalom vissza-visszatérően tárgyalja a Jókai körül kibontakozó vitákat, elsősorban azokat a kifogásokat, melyeket Gyulai Pál és Péterfy Jenő emeltek ellene (Sőtér István monográfiája első fejezetének címe: A Jókai-probléma). Lényegük az, hogy Jókai regényszerkezetei következetlenek, emberfeletti hősei hihetetlenek és hiteltelenek, angyalian jók vagy démonian gonoszak, tetteik lélektanilag indokolatlanok, csak anekdotikus zsánerfigurái reálisak. Ezek a sztereotípiák mindmáig élnek mind a közvélekedésben, mind a szakirodalom egy részében (pl. Nagy Miklós monográfiájában, 1999), s fellelhetők az iskolai tankönyvekben is. A legújabb szakirodalom azonban rámutatott arra, hogy ezek a kifogások a realista regény szempontjából születtek, a realista regény kritériumait keresik Jókai műveiben, nem ismerik fel és nem ismerik el sajátos regénypoétikáját.

Az újabb kutatók – Szegedy-Maszák Mihály, Szilasi László, Nyilasy Balázs, Szajbély Mihály – felhívják a figyelmet Northrop Frye regénypoétikájának kategóriáira: a románc műfajára, pontosabban a *romance* és a *novel* megkülönböztetésére, és azt bizonyítják, hogy Jókai regényei a románc kategóriába illenek, éppen ezért ennek megfelelően kell viszonyulni hozzájuk.

Nyilasy Balázs *A románc és Jókai* c. monográfiájában elméleti fejtegetéséhez kitűnő elemzéseket is csatol (*A köszívű ember fiai*, *Az arany ember*, *Egy magyar nábob*). Most csak annyira villantom fel gondolatmenetének lényegét, amennyire témám szempontjából szükséges. A következőképpen írja körül a modern románc fogalmát: a románcot cselekményesség jellemzi, hősét valamilyen vágy hajtja, próbatétel előtt áll, magasabb értékek vezérlik, modellszerű; a körülötte lévő világnak megvan a maga rendje a benne lévő kisemberekkel. A hőshöz hozzátartoznak a mindennapi emberek, egyenrangúak (nem jellemzi ezt a viszonyt a szembenállás), egy egészet alkotnak, tulajdonképpen az eposzi totalitást. „A kisvilág igazsága *nem*

valamivel szemben, valamit tagadva, valamit ellentétezve, hanem valami mellett, valaminek az egyenjogú társaként jelenik meg *A köszívű ember fiaiban*.” (Nyilasy 2005, 90) Tegyük hozzá, hogy mindehhez társul a környezet és a nyelvezet totalitása. Ez nagyon lényeges megfigyelés, és teljesen megváltoztatja a hagyományos Jókai-kritikát vagy Jókai-fanyalgást.

Véleményem szerint regényeinek eposzi totalitásához hozzájárul Jókai retorikai iskolázottsága és retorikai ismerete, melyről – tudomásom szerint – eddig nemigen írtak az irodalomtörténészek. (Nehéz felelősséggel ilyesmit kijelenti, mert a Jókai-szakirodalom áttekinthetetlenül nagy, de nagy valószínűséggel igazam lehet.)

Az alábbiakban a következő témákról lesz szó: 1. Jókai mint szónok; 2. retorikai terminusok és retorikai érvelés; 3. „retorikai művek”. (Végig az Unikornis-kiadásból idézek.)

1. Jókai mint szónok

A retorika elmélet és gyakorlat egysége, a retorikaelméleti írók jó szónokok is voltak, elegendő a nagy Ciceróra vagy a kiváló homiletikát és retorikaelméleti műveket író Ravasz Lászlóra gondolni. Jókai jól ismerte a retorikai szakirodalmat, egyúttal jó szónok is volt, s regényeibe is sok kiváló beszédet épített be.

Nem szoktuk az iskolában tanítani Jókai hatásos szónoklatait. Nemcsak az 1848. március 15-ei forradalom kirobbantásához hozzájáruló rövid szónoklata jelentős, hanem harmincévnyi parlamenti szereplése, valamint egy-egy fontos esemény vagy meghívás alkalmából elmondott beszédei is. (Politikai beszédeit két kötetben kiadta a Franklin Társulat 1930-ban, a kritikai kiadás hat kötetben közli cikkeiket és beszédeit. Olvasható néhány beszéde a következő kötetben: Jókai Mór. Válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta Fábri Anna. Új Mandátum Kiadó, 1998.)

A szónok Jókairól színesen és híven számol be a kortárs és szemtanú Mikszáth Kálmán *Jókai Mór élete és kora* c. könyvében (1907-ben jelent meg, Jókai halála után három évvel).

1.1. „Rokonszenves szónoki alaknak bizonyult, kinek szépen csengő hangja és férfias gesztusai kellemetes hatást gyakorolnak, ami nem kis szó annyi nagy szónok között, mint amennyi most a Házban van. Meglehetősen az általánosságok közt mozgott, amit különben a szituáció is magyaráz. Új dolgot nem mond, se új érvelést nem használ, de a már ismert argumentumokat egyszerű, ízléses formában és félre nem magyarázható világossággal tálalja fel, menten azonban a retorika szemfényvesztő eszközeitől.” (II/31)

1861. április 2-án gyűlt össze az országgyűlés. „Már május 22-én megtartja szűzbeszédét a *határozat* mellett, mélységes csöndben, nagy figyelem mellett.” A zsúfolt karzat meg volt elégedve, a képviselők ünnepelték, a sajtó is dicsérte. „Pedig e beszédnek egy nagy szépségét még nem tudhatták, hogy az, aki mondta,

egész élete folyamán aszerint viselkedik majd.” Mikszáth a szónok hitelességét, éthoszáat hangsúlyozza, s valóban az erkölcsiség a szónok legfontosabb tulajdonsága. (Mikszáth hosszan idéz ebből a beszédből.)

„...hatalmas jelszavakat tudott beadni a közönségnek az ő plasztikus nyelvén, mely mindenek fölött áll, s ha nem mondhat is érdemileg új és meglepő dolgokat, olyan ruhába öltözteti a közelfekvő, sőt már esetleg használt argumentumokat, hogy roppant hatást idéznek elő; szóval Deák szerint Jókai olyan puskaporral is tud lőni, amellyel már lőttek egyszer. Ötletessége és humora pedig olyan nektár, mely még az ellenfélnek is élvezetet okoz.” (II/66) S itt sorakoznak Mikszáth könyvében a szellemes példák.

„Elfogultság nélkül beszélt, a lámpalázat nem ösmerte, közbeszólások nem zavarták, s egy-egy jóízű élcet oly komoly arccal tudott elmondani, mint senki más a Házban...” (II/104–105). Mikszáth ezen az oldalon nagyon fontos jellemzést ad Jókairól: „Különben zárkózott és tartózkodó volt, soha senkinek sem beszélt a benső dolgairól, holott a külső élményeit szerette apró anekdotákká kihegyezni. Valódi érzéseit, bánatát, keserűségét, megalázódásait nem közölte senkivel. Magába zárta, mint a dió a gerezdjeit. Csakhogy az ő páncélja nem olyan csontszerű héjből képződött, hanem napsugaras mókázásból.” (II/105) Észre kell vennünk, hogy érzelmeit nem közölte Jókai, de beleírta regényeibe. Mikszáth megjegyzi, hogy soha nem kritizált, nem bántott meg senkit. Pedig mindent nagyon is élesen és jól látott az emberi viszonylatokban és cselekedetekben. Az árulásokat is. Minden bizonnyal ezért a vezérmotívum annyi regényében az árulás (ahogyan már leírtam, Magyartanítás 2014/1. sz.).

Utoljára Kossuth temetésén beszélt a Nemzeti Múzeumnál 1894. március 21-én. „Fölséges beszédet mondott most, méltót hozzá és magához. Hallottuk szelíd, csengő hangját, a szívek megmártódtak a hazafiúi érzések szent balzsamában, s a szónok, másoknak adandó helyet, egy-két vonallal hátrább lépett a tömeg közé – hogy soha többé ne kerüljön már szembeszökö előtérbe, csak még egyetlenegyszer e helyen – abban a helyzetben, amiben a másik van.” (II/169)

Hasonlóan ír Jókai szónoklatairól Névy László Jókairól szóló kismonográfiájában (1894). Névy alapítója volt a Petőfi-társaságnak, elnökségére Jókait kérték fel, ezáltal is kapcsolatban voltak, hiteles tanú, mint Mikszáth.

(Egyébként Jókai beszédei retorikai szempontból nincsenek feldolgozva, ezt Fried István is megemlíti [Fried 2005, 168]. Kitűnő disszertációtéma!)

1.2. Jókai műveiben számos szónoklatot olvashatunk, komolyat és tréfásat (paródiát) egyaránt. Hatásos, rövid, egyszerű stílusú az a szónoklat, amelyet Baradlay Richárd mondott katonáinak hazaindulásuk előtt. Az *Enyim, tied, övé* főhőse, Áldorfai Ince nagyszerű, fennkölt szónoklatban biztatja szerzetestársait a szabadságharcban való részvételre. Tréfás szónoklat olvasható *A köszívű ember fiai* elején

vagy a *Politikai divatok* első kötetében (95). Nagyon is ismerte a jó szónok hatékonyságát, egyik regényében ezt írja: „Mondtam, hogy ne engedjük őt szólani, mert ha beszélni kezd, mind ellenünk fordítja a kivont kardokat, s varázsló nyelvvel kibeszéli az emberek szívéből a haragot.” (*A fehér rózsza*, 133) Vitákra, logikai érvekre is idézhetünk példákat: éles vita zajlik le az összeesküvők között a *Szabadság a hó alatt* c. regényben; az *Enyim, tied, övé* c. regényben Áldorfay Ince és felesége között; az angyal és az ördög között *A három márványfejen*; az *Ahol a pénz nem isten* végén a Capitano és az elbeszélő tengerésztiszt között; stb.

1.3. Most nincs arra lehetőség, hogy bemutassuk és elemezzük Jókai nevezetes beszédeit. Egyet mégis bemutatunk és elemzünk. Ez talán a legrövidebb magyar szónoklat, egyúttal talán az egyik leghatásosabb: hozzájárult a március 15-ei forradalom sikeréhez. (Idézem a *Klasszikus magyar retorika* c. könyvemből.)

„Testvéreim, a pillanat, melyet élünk, komolyabb teendőkre szólít fel bennünket. Európa minden népe halad és boldogul, haladnunk és boldogulni kell nekünk is. Legyen béke, szabadság és egyetértés! Követeljük jogainkat, melyeket tőlünk eddig elvontak, s kívánjuk, hogy legyenek azok közösek, mindenkivel.”

A retorikai szituáció ismeretes, mindhárom összetevője megvalósult: a szükség-helyzet létrejött; az ügyben érdekelt és döntésre kész hallgatóság, azaz a nép gyülekezik; a vezetőket a körülmények megszólalásra készítették. A konkrét helyzetet el kell képzelnünk: „Az orvosifjúság dacára, hogy leckeóra volt, otthagynán professzorait, az udvarra tódult, hol Jókai ismételte rövid beszédjét” – írja Mikszáth, s lábjegyzetben kiegészíti a tényeket: „Egressy Gábor úgy írja le mint szemtanú a jelenetet: Jókai szavai rémítő lelkesedést idéznek elő a népben” (*Jókai Mór élete és kora*, 122). A kis rögtönzés miniatűr remekmű, tette buzdító tanácsadó beszéd. A *testvéreim* megszólítás a lehető legközvetlenebb: egységet teremt a szónok és hallgatósága között. Az első mondatban enthümémát alkalmaz a szónok: az előadások hallgatásánál komolyabb teendőkre *szólít a pillanat* (megszemélyesítés és metonímia egyben, mely a jelenlévőséget teremti meg). A második mondat okkal való magyarázata az elsőnek – kitehetnénk a *hiszen* kötőszót, de a kötőszóhiánnyal (*aszündetonnal*) tömörebb, izgalmasabb a kapcsolás. A második mondatban egészről részre érvelés van, az implikált premissza: mi is Európa népei közé tartozunk. Ez is enthüméma: a hiányt a hallgatóság valószínűleg gondolatban kiegészíti. A tagmondatok határára lévő kettőzés (*anadiplószisz*) funkciója az összetartozás hangsúlyozása. A felszólító mondat a célok megfogalmazása. A befejezés a cselekvésre való felszólítás, a jogok követelése pedig mindenkire vonatkozik. Az utolsó szó az egységet hangsúlyozza – *mindenkivel* –, Jókai biztosan szünetet tartott előtte, s nyomatékkal, erősen mondhatta. A rögtönzésnek megvan a klasszikus szerkezete: megszólítás, tétel, bizonyítás, befejezés a cselekvésre való felszólítással. A szónok és a hallgatóság egységét a beszédet keretező szavak és az enthümémák biztosítják.

A beszéd hatását a korabeli feljegyzések és maguk a márciusi események tanúsítják. „Jókai sohasem tudta feledni márciusi szónoklatának emlékét” – írja Sőtér (1941, 50), de nemcsak a szónoklat emlékét, hanem a forradalom eszmeiségét sem. Erről ő maga is sokat ír, regényeiben, visszaemlékezéseiben.

(Zárójelben jegyzem meg, hogy Mikszáth szemére hányják, hogy Jókai-könyve nem tartalmaz regényelemzéseket, vö. az utószóval, 209. o. De miért legyenek benne elemzések, amikor az írónak más célja volt: *Jókai Mór élete és kora*, erről szól a könyv.)

2. Retorikai terminusok és retorikai érvelés

Jókai nemzedéke tanult retorikát az iskolában, mégpedig eredeti, elsősorban római források alapján. Olvasták *A C. Herenniusnak ajánlott retorikát* (*Rhetorica ad Herennium*), Cicero retorikaelméleti műveit és beszédeit, Quintilianus *Szónoklat-tanát*. A 19. század első felében Grigely József latin nyelvű retorikáját használták, feltehetően Jókai is ebből tanult. Ez a retorika a II. Ratio Educationis (1806) utasításait követte: *Institutiones oratoriae in usum gymnasiorum Regni Hungariae et annexarum provinciarum*, Buda 1808 (Szónoklattan a Magyar Királyság és csatolt tartományai gimnáziumainak használatára, 12. kiadása: 1847); mintegy négyszáz oldalas, részletes, sok példát tartalmazó retorika.

Jókai alaposan ismerte Cicero műveit, erről tanúskodik a *Félistenek bolondságai* lentebb bemutatott részlete és a hozzá fűzött Cicero-jellemzés. Ismerhette a korabeli retorikai szakirodalmat is, erre bizonyíték a *Kárpáthy Zoltán* következő részlete: „Eveline jár alá s fel a kastélyban, kezében egy szépen bekötött könyvet hord. – Ez Blair Hugó esztétikai munkája, ezt kell olvasni Vilmának, ez éppen neki való mű.” (I/196) Hugh Blair, skót lelkész és egyetemi tanár, az egyik legnagyobb hatású retorikus, 1783-ban jelent meg óriási sikerű műve: *Lectures on Rhetoric and Belles-Lettres* (Retorikai és szépirodalmi előadások), melyet 1838-ban Kis János magyarra fordított *Blair Hugo retorikai és esztétikai leckéi* címen. Jókai egészen biztosan ismerte. (Blair műve is a retorika tágabb értelmezésén alapul: esztétika és poétika is egyben.)

Hugh Blair *Az új földesúrban* is említetik (16): „Itt töltöm én a napot csendes stúdiumokkal. – S hogy bebizonyítsa szavai valóságát, előszedte a méhkasok mellé lerakott könyveket: régi római auktorok voltak azok; Blair esztétikája; néhány gazdasági mű s egyéb afféle.” Garanvölgyi Ádám olvasmányairól van szó, ő a szabadságharc után passzív rezisztenciába vonult nemes, doktor Grisáknak, a ravasz ügyvédnek beszél olvasmányairól.

A gimnazista Jókai retorikai és poétikai gyakorlatait későbbi sógora, Vályi Ferenc vezette – írja Névy László, aki maga is írt egy kitűnő retorikát. (Névy 1894, 6)

Tudomásom szerint nem írtak az irodalomtörténészek Jókai retorikai műveltségéről. Weber Antal említi „stilisztikájának, retorikájának uralmát”, de megállapítja-

sát nem fejtette ki. (Wéber 2001, 8) Tanulságos viszont, amit Szilasi László arról ír, „hogy Jókai talán épp azért dolgozhatott olyan gyorsan, mert kidolgozott szabályrendszer (talán a retorikáé is) segítette ebben. Már csak azért is gondolom ezt, mert Mikszáth (valljuk meg azért mégiscsak meglepő módon) Jókai egyik fő erényének a retorikai rövidség, a *brevitas*, vagyis a tömörség erényét tartja.” (Szilasi 2000, 84) Az biztos, mint látni fogjuk, hogy a retorikai érvelés – nem nevezném szabályrendszernek, inkább tapasztalaton alapuló lehetőségek összességének – kimutatható Jókai műveiben. A *brevitas* pedig gondolatalakzat, és igenis gyakran él vele Jókai (ilyenek a bevezetések, pl. az *És mégis mozog a föld* bevezetése, vagy ahogyan Baradlayné összefoglalja Edít kalandos útját Richárdnak, vagy ahogyan a *Szerelem bolondjai* vége felé Föhnwald százados összefoglalja az eseményeket egy kocsmai beszélgetésben).

2.1. Jókai regényeiben számos, a retorikai tanulmányokra célzó utalás található. A *chria* többször is előfordul pl. „A nagy Deák mint kisdeák” c. anekdotában. (*Lenci fráter* 140) Ebből megtudjuk, hogy Deák jeleskedett a poétikai, a retorikai és a dialektikai osztályban. A poétikai osztályban megtanulták a stíluseszközöket és a *verstant*, a retorikai osztályban a beszédírást, a dialektikaiban a logikát és a vitatkozást. A *chria* olyan mondás, amelynek ismerjük a szerzőjét, a szállóige is ilyen. A *chria*-gyakorlatokon a diákok kaptak egy bölcs mondást, azt kellett kifejteniük. (Bolonyai Gábor könyve a retorikai gyakorlatokról részletesen bemutatja ezt a módszert: *Antik szónoki gyakorlatok*, Typotex, 2001.)

„Én is írtam diákkoromban chriát, engem is megdicsértek érte” – mondja Kondor uram, a debreceni hentesmester (*Mégsem lesz belőle tekintetes asszony*, 12). Jókai nem ír mindig hízelgően ezekről a *chria*-gyakorlatokról, a diákok többnyire unták őket, viszont megtanultak fogalmazni.

Regényeiben gyakran használ Jókai **retorikai terminusokat**, korabeli olvasói – akik még tanultak alapos retorikát – nyilván értették őket, s jókat somolyoghattak humoros alkalmazásukon.

„...és így ami rablásban, gyújtogatásban, öldöklésben ez idő alatt részt vevék, azoknak elősorolása által inkább *captatio benevolentiae* színét vonnám magamra, hogysem mint kötelességszerű bűnbevallást.” (*Egy hírhedett kalandor a XVII. századból*, 148) A jóindulat megnyeréséről, megragadásáról van szó, ez a fogás a bevezetés fontos kelléke.

„Két hegyes bajsza, mint a vassvilla, mint a *sylogismus cornatus* szorítja sarokba az embert...” (*A lőcsei fehér asszony I.*, 15; ez a szarvasokoskodás népszerű terminusa, tkp. a dilemma.)

„Óh, ebből olyan szép *láncos szillogizmusokat* tudnának szöni, fonni.” (*Politikai divatok II.*, 130) A láncokoskodásról van szó, latinul: *sortes*, a magyar retorikák használták a *soros* terminust is, de leginkább *poliszillogizmus* néven ismeretes.

Idéz is egyet az *És mégis mozog a föld* előszavában: „Életföltétele volt a vis inertiae; a tétlenség ereje: »Aki jól alszik, annak jó lelkiismerete van, akinek jó lelkiismerete van, az jó ember: tehát aki jól alszik, az jó ember.«” (Egyébként ez az előszó ragyogó példa a *rövidség – brevisitas* – gondolatalakzatára.)

„Azon a napon előszoba és várakozási terem tömve, dugva van emberekkel, akik a maguk panaszát előszóval is el akarják mondani. (Különös, hogy minden ember úgy bízik a *declamatorius* tehetségében.)” (*Egy az isten II.*, 211) A deklamáció a beszéd előadása, tkp. előadói tehetségükben bíznak az emberek.

„Danton felállt a kapuköre, s onnan kezdte el *haranguirozni* a katonákat: Árulás van! ...” (*Enyim, tied, övé I.*, 148) Az *harangue* francia terminus, Szeberényi retorikájában találkoztam vele: „Az alkalmi beszédekhez számítandók még az úgy nevezett h a r a n g u e -ok, melyeket talán s z ó z a t o knak lehetne magyarul nevezni. Ezek a többi beszédektől leginkább abban különböznek, hogy valamely rendkívüli eseménynél célszerű rövidséggel, tüzes, élénk, a kedélyekhez intézett nyelven szólnak a hallgatókhoz, valamely cél elérése végett. Illyenek például: a forradalmaknál a néphez intézett szónoklatok, a hadvezérei katonáihoz a csata kezdetén, előljáró alárendelt tisztviselőihez stb.” (*Politikai szónoklat-tan*, 1849, 70) A következő példa jobban eltér az eredeti helyesírástól: „Körülnéztem, megláttam Egressyt, mondtam neki, hogy húzassa fel a függőnyt, a színpadról akarom *harangirozni* a közönséget.” (*A tengerszemű hölgy*, 95)

A *Névtelen* várban olvasható: Nem volt hazugság, amit mondott, csak retorikai szabadság. „Hysteron proteron.” (*I.*, 201; a *hüszteron proteron* idősíkváltás: a későbbit mondjuk előbb; itt Jókai tágabb értelemben használja.)

„Iván úgy lett bemutatva, mint egy Antiprométeusz, egy Mózes, egy Szent Flórián. Mindezek a hiperbolák és auxézisek az al pari-árfolyamnak igen nagy barátságot tevő retorikai képletek voltak.” (*A fekete gyémántok II.*, 204; a *hiperbolé* túlzás, az *auxézisz* nagyítás, stílusesszközök, sokféle megoldásuk lehetséges.)

„Élni kell! Ez volt az első tézis. Ez volt a feladat. A „quis? – quid?” – „ubi?” meg volt állapítva. De „quibus auxiliis?” Ez várt még megoldásra. Micsoda segítséggel?” (*A Damokosok*, 90, Czirjék Boldizsár bajban van: beleesett az ojtózi tóba, s nem jöhet fel a felszínre, mert a parton lesik az üldöző rablók.)

A legérdekesebb retorikai terminológia *A három márványfejben* olvasható (83). A waráng (varég) országgyűlés résztvevői hallgatnak, mert nem értenek egyet királyuk javaslatával.

„Az ellenkező nézet nyilvánítására pedig nem csekélyebb személy állt elő, mint Teuta királyné.

A nőknek mindenha kiváló osztályrészük volt az ékesszólásban. Megfoghatatlan, hogy az újabb kori parlamentek nélkülözhetik e kitűnő képességű alkatrészt.

Teuta királyné apróra szétszedte Dávid király enunciációit. Kitűnő dialektikával fordította visszafelé annak a hipotéziseit. Ad absurdum dedukálta a következtetése-

it, kimutatva a hysteron-proteron téves alkalmazását. Kellő helyen alkalmazott pátozzsal, emelkedő klimaxszal fokozta fel a hallgatóság susceptibilitását az egész nemzetre kiterjedő megszegényítés iránt; a szárazabb kedélyek számára konkrét számítással tüntette ki a nemzetgazdasági nagy hátrányokat, melyek az annektált nyájak visszatartásából erednek [...]”

Az *argumentum*nak megfelelő *érv* terminus viszonylag kései (nagyon valószínű, hogy Névy László használta először). Szeberényi Lajos *Politikai szónoklat-tanában* a *bizony*, *bizonyok* terminust használta *érv*, *érvek* jelentésben. Ebből lett Jókainál a *bizonyoz*: „Tanúskodnak róla iskolai bizonyítványaim, amikben a matematika, geometria, hidraulika tantárgyakból „eminens” kalkulus van följegyezve; de még jobban *bizonyoznak* mellette a nagy göngyölegre menő rajzaim [...]” (*Öreg ember nem vén ember* 51)

Végezetül a legfontosabb tudnivaló: a retorikai érvelés mindig *ad hominem*, az emberhez szól, a hallgatósághoz. A feltehetőleg retorikai iskolázottságú őrnagy ekképp oktatja a katonaiskolás növendéket: „...hogy *ad hominem* szóljak, a memória és a fantázia olyan két egymást abszorbeáló fogalom, mint a tankönyv meg a hangjegy.” (*De kár megvénülni!* 82; az *ad hominem* érvelést össze szokták keverni az *ad personam* érveléssel (a mai érvelési szakirodalomban is!), ez utóbbi a személyeskedés, kerülendő; az *ad hominem* érvelés szükséges: a szónoklat nem lehet pusztába kiáltó szó. Teljesen természetes, hogy Jókai „hallgatóságának”, olvasóinak ír, gyakran meg is szólítja az olvasót.)

A felsorolt példák ragyogóan bizonyítják, hogy Jókai otthonosan mozgott a retorikaelméletben is, ismerte a klasszikus és a korabeli szakirodalmat, valamint a retorikai terminológiát.

2.2. A retorikai terminusok használatánál azonban sokkal lényegesebb, hogy Jókai érvelése is retorikai, azaz valószínűségi vagy gyakorlati, mindennapi, az emberek általános okoskodását követi (vö. Perelman 1982, 1. és 14. fejezet). A gyakorlati érvelés eszköze pedig elsősorban a példa és az enthüméma, valamint a toposzok (helyek, azaz érvelési lehetőségek, érvforrások, ahonnan érveket meríthetünk) alkalmazásában nyilvánul meg. (Arisztotelész *Topikája* nincs magyarra fordítva, Cicero *Topicája* viszont igen, vö. Cicero 2012.)

Ezen a ponton röviden foglalkoznunk kell a retorikai érveléssel, benne a példával és az enthümémával (a külföldi szakirodalom óriási, de most már hazai művekben is lehet tájékozódni: a *Retorikai lexikon* közöl szakirodalmat is, Adamik – Jászó – Aczél 2004, Adamikné 2013).

Arisztotelész *Rétorikájának* első mondata a lényegyet ragadja meg: „A rétorika a dialektika párja” (1354a). Vannak közös tulajdonságaik, de különböznek is egymástól. Mindkettő a valószínűségi érveléssel operál (ezt hangsúlyozza Chaim Perelman *Nouvelle rhétorique* c. művében, 1958), amelyet gyakorlati érvelésnek is

hívnak (Stephen Toulmin angol filozófus *The Uses of Argument* c. művére hivatkozhatunk, 1958). Abban különböznek, hogy a dialektika páros vitatkozás, míg a retorikai érvelésben a szónok áll szemben a hallgatóságával, és összefüggően érvel. Arisztotelész *Rétorikájának* fontos mondata a következő: „Mindenki bizonyítással érvel úgy, hogy vagy példát alkalmaz, vagy enthümémát; e kettőn kívül nincs más” (1356b). Első hallásra rejtélyes a mondat, különösen utolsó tagmondata. Tudnunk kell, hogy a példa retorikai indukció, az enthüméma retorikai szillogizmus (dedukció); az indukció és a dedukció pedig a két következtetési mód, retorikai formái is kimerítik a lehetőségeket: nincs más. Nézzük meg, miről van szó, Jókai műveiből vett idézetek segítségével.

A **példa** tehát retorikai indukció, azt is mondhatjuk, hogy lerövidített indukció. Az induktív következtetés során lépegetünk, esetről esetre, míg végül általánosítunk. Az embereknek azonban nincs sem türelmük, sem képzettségük egy hosszú levezetés végighallgatására, elegendő egyetlen ugrást végezni, elegendő egy hasonló esetet mondani, ez a példa. Arisztotelész történeti és kitalált példát különböztet meg, a kitalált példa is kétféle: parabola és mese (*Rétorika* 1393b, 1394a).

Hosszabb példázatok is olvashatók Jókai műveiben. *A kőszívű ember fiai*-ban egy mesebeli lény, a *krák* (egy hatalmas tengeri lény, talán óriáspolip, kraken) lázadásával, történetével magyarázza az 1848-as forradalmak kitörésének okait. *Az új földesúr* végén olvasható retorikai példa – *Mikor a medve kijön a barlangjából* – az öreg Garanvölgyi feléledését érzékelteti (296).

Az emberek leginkább a kitalált példa parabola válfaját kedvelik, főleg ha humorosak is; Jókai gyakran alkalmazza, s olvasói bólogathatnak: milyen igaza van, így szokott lenni.

„Mikor aztán Richárd megint leszállt az udvarra, a világért sem veszekedett a bohó öreggel a megjáratásért. Minden tréfát fel szokott venni és mindenkitől. Az oroszlán nem használja körmeit vakarózásra, mint a kutya.” (*A kőszívű ember fiai* II., 121)

„Trenk Frigyesnek már eddig is elég sok volt a rováson. De ő azt soha életében nem akarta észrevenni, hogy vétett valamit. Tökéletes macska volt, aki megeszi a kanárimadarat, s aztán bámul rajta, hogy már most miért üldözik őt? Hisz a kanárimadár jó volt.” (*Trenk Frigyes*, 179)

„Klatopil Vencel csupa szabadkozó nyájasság volt.

– Megint itt vagyunk, uram. Elfogtak, láncra vertek. Kénytelen voltam kapitulálni.

Gondoltam. Mikor már a kiéhezett várórség a lóhúsra szorul.” (*A tengerszemű hölgy*, 201)

„Rapsonné elérté a lefőzést. Ez kemény dió volt az ő fogatlan szájának.

– Hiszen tudod, édes mézem, hogy a kérő legény tuhudun hiten van.

– Ugyan tudom. Éppen ez a nagy baj. Hogy házasítsunk össze egy galambot meg egy kígyót, mikor az egyik csak repülni tud, a másik csak kúszni.” (*Bálványosvár*, 64)

„Ejnye bizony, ugyan jó szemed van, hogy holdvilágnál is meglátod. Én nem vettem eddig észre. Egész Torda meg Nagy-Enyed jön szemközt. Azok is megkezdtek az elmúlt estén a menekülést, hogy felhasználják az éjszakát. Ezen az úton ma keresztül nem törünk. – Hanem hát azért ne búsulj. Rossz róka az, amelyiknek csak egy lyuka van.” (*Egy az isten II.*, 40)

„Mikor a vízirózsa elvégzi virágzását, lehúzódik a víz alá, s aztán új bimbó jön fel helyette, mely kelyhét kitarja. Ilyen lesz a magyar nemzet? Amíg meleg víz van a forrásban, a nimfėja ki nem vész soha a tóból: hát amíg meleg vér van a magyar szívben, kiveszhet-e a nagy emberek faja a nemzetből?” (*Fráter György II.*, 81)

„Mint a szép gyümölcsben, melyet a féreg meglepett, látta erjedni a rohadást az egész nemzetben. Tán az almának a férgé is azt hiszi magáról, hogy ő annak az almának a fejedelme?” (*Fráter György I.*, 226)

Ankerschmidt mondja doktor Grisáknak (*Az új földesúr*, 97):

„– Hallja, doktor úr. Látta ön már, mikor egy kutyának hat kölyke van, aztán csak egyet akarnak belőle megtartani, amelyik legkövérebb, a többit pedig elássák elevenen?

A doktor bámulva néze rá e kérdés után; mit akar vele?

– No hát azt mondom önnek, hogy olyan elevenen elásott fölösleges kiskutyának lenni sokkal kegyelmesebb fátum, mint lenni azon asszonyoság vőlegényének. Jócsakát, doktorkám.”

„Arra gondolt, hogy találhat valakit, aki hírt mond neki Serena felől. ... Tíz-ezernyi ellenség közül megtalálni és elfogni azt, aki a szentmihályi borzalomról hírt mondhat. Hát aki sorsjegyet vesz? Az is azt hiszi, hogy hátha százezer közül az övét húzzák ki?” (*Enyim, tied, övé I.*, 81)

„Amíg a dauiditák vezérei fennhéjázó merészséggel keresték a világ oroszlánjait a leküzdésre, el is feledkeztek egy ős ellenségről, a mosszori knézről, akinek a haragját már-már semmibe sem vették.

Pedig nem feledi a kígyó farka levágását.” (*A három márványfej*, 277)

Folytathatnánk az idézeteket a végtelenségig. Érdekesképpen megjegyezzük, hogy Mikszáth is gyakran él ezzel az érvelési lehetőséggel. Jókai méltatása Mikszáth-módrá: „A nimbusznak ez az elhalványosodása csak fallácia. Mint mikor napfogyatkozáskor bekormosított üvegen néznek be a napba, nem a nap lett bágyadtabb, hanem csak az üveg kormos, amin nézik. A kormos üveg eltűnik a szemétre, ahova való, s a nap marad olyan fényesnek, aminő volt.” (*Jókai Mór élete és kora II.*, 182) Tanulságos válasz arra a sok kritikára, amit Jókairól összeírtak.

Az **enthüméma** retorikai szillogizmus, két meghatározása van: 1. valószínűség-
alapuló szillogizmus, 2. csonka, hiányos szillogizmus. A csonka szillogizmus
is valószínű, mert a hallgatóság sokféleképpen egészítheti ki. Az *en thümo* görög
kifejezés, jelentése 'ami a gondolatban van', innen az enthüméma terminus. Nem
szoktuk lefordítani, mindenütt ez használatos. Nézzük meg a retorikák alappéldá-
ját:

Nagy premissza: Minden athéni szeret vitatkozni.

Kis premissza: Szókratész athéni.

Konklúzió: Szókratész szeret vitatkozni. – Érvelésünk rendszeres, meggyőző a
konklúzió, ám a formális logika szabályai szerint a bizonyíték, vagyis a nagy pre-
missza nem cáfolhatatlan igazság, nem igaz, csak valószínű (biztosan vannak olyan
athéni polgárok, akik nem szeretnek vitatkozni). A formális logika szerint az efféle
következtetés rossz, hibás szillogizmus, de hát az emberek nem beszélnek a formá-
lis logika szabályai szerint tökéletes szillogizmusláncokban. Perelman fejté ezt ki
hosszasan (Perelman 1982, 3), mondván, hogy furcsa volna, ha egy szónok a for-
mális logika szerint érvelne, mint ahogy az is furcsa volna, ha egy matematikus
mellőzné a szigorú logikát.

Enthüméma a csonka szillogizmus is, pl. ha ezt mondjuk: Szókratész halandó,
mert ember. Hozzá gondolhatjuk a nagy premisszát: igen, hiszen minden ember ha-
landó. Ez az együttgondolkodás az enthüméma lényege, ebben van hatása, Kossuth
alkalmazta zseniálisan – és Jókai.

Az enthümematikus érvelésben a nagy premissza gyakran valamiféle általános
igazság, közvélekedés, Arisztotelész a *gnóma* 'bölcshelyes mondás' terminust használja.
Ha kimondjuk, akkor is csak valószínű, bár valószínűsége erős: mindenképpen iga-
zolatot látunk benne.

„– Jaj, csak vendég ne jöjjön! – sóhajt föl a kis menyecske. Az új házások nem
vendégszeretők.” (*Szabadság a hó alatt II.*, 150)

Felírhatjuk szillogizmus formájában: Az új házások nem vendégszeretők.

Puskinék új házások.

Puskinék ezért nem vendégszeretők.

„Blanka megszokta már az éjjeli utazást; azt hitte, mulatságból történik ez így.
Ősztől, sejtetem vagy talán az „otthon” utáni vágy súgta neki is, hogy sietnie kell. S
nagy veszély érzetében az asszonyok kitartása óriási.” (*Egy az isten II.*, 37)

„Még egyre kérem. Hozzon egyúttal egy üveg bort is; az orvos azt tanácsolta,
hogy bort igyam, akkor elmúlik az álmatlanságom.

A cseléd mindent elhitt szépen. Vannak asszonyok, akik örömet isszák a bort.”
(*Politikai divatok II.*, 56)

A Csittvári krónikáról van szó: „Hanem voltak – kevesen –, akik tudták, hogy mi az; akik pedig nagyon keresték, sohasem tudták meg, hogy hol van. Mindig a fiatalság kezén volt az. S a fiatalság rajongó, jó titoktartó és jó szövetkező.” (*És mégis mozog a föld I.*, 15)

„Imola egy ilyen véletlen találkozástól csak minden jót remélt, s azért hitt is benne, hogy az megtörténik.

S amiben az ember erősen hisz, hát az be is szokott teljesülni.” (*Bálványosvár*, 142)

„– Bár te ne szeretnél olyan nagyon engem. – Ami annyit jelent, hogy ma is jól megkopasztották. A vesztő férfi szomorú hálótárs.” (*A mi lengyelünk I*, 187)

„Ha megtudja, még jobban fog rá haragudni. Az apró jótéteményeket elfelejtik az emberek; de a nagy jótéteményt nem bocsátják meg soha. Annak az elkövetőjét halálba gyűlölik. Add ide nekem azt a levelet.” (*Tégy jót*, 113)

„Sohasem tanulta ezt a mesterséget. A szükség jó tanító. S a leleményes ész jó tanítvány.” (*Enyim, tied, övé I.*, 96, Áldorfa Ince katonaságáról van szó.)

„Nem is álmodta [Damiani Júdás, Raguza rektorja], hogy Pirro Bennessa legnagyobb hívéből hogy változott át elbuktató ellenségévé. [...] Az idegen zsarnok ütése nem fáj úgy, mint a honfitársé.” (*A három márványfej*, 284)

„Hajh, ha az ember szolgálattelvő segédkezek nélkül ellehetne, milyen sokáig élne a világon!

Isteni eszme a demokrácia, hanem a hozzá való anyag szerfölött emberi.” (*Sze-relem bolondjai I.*, 82)

„Malvina hogyan engedett volna ezen óhajtnak? Ez olyan felhívás, amit teljesíteni szokás. Hölgyek különösen szeretnek költségvetéseket csinálni. Elfogadta az írónt és tárcát, s sajátkezűleg jegyzé a teendőket.” (*Sze-relem bolondjai I.*, 177)

„Hogyan? Gashko bej attól félt, hogy az öreg hetvenkilenc éves Ali még föltámadhat sírjából, s leemeli halott kezével magáról azt a nehéz márványlapot? Vannak emberek, akikről nem lehet elhinni, hogy meghaltak, és ha el vannak temetve, még akkor is félnek tőlük.” (*A janicsárok végnapjai*, 63)

Nagyon sokszor indokol Jókai hasonló módon, s így találkozik a közvélekedéssel, mondhatjuk: a közbölcsességgel. Ha erre ráérez az olvasó, örömmel tölti el, ha nem, akkor észre sem veszi ezeket a sok humort is tartalmazó enthüzméákat.

Idézzünk itt is egy példát Mikszáthtól:

„Az Akadémiába nem juthatott be minden ember, de ebben még találhatott vigasztalást (hogy nem minden ember kálvinista és unalmas), ám a Kisfaludy Társaság tagjainak száma is meg volt kötve. Pedig az író is szeretne valami címet nyomtatni a névjegyére – hiszen ő is magyar ember.” (*Jókai Mór élete és kora II.*, 112)

Az enthüzméa tökéletesen megfelel a józan ész (*common sense*) követelményének, a gyakorlati okoskodásnak, amelyet a szociolingvisztika így jellemez: „A

gyakorlati okoskodás arra a módra utal, ahogyan az emberek felhasználják köznapitudásukat, és ahogyan ezt a tudást mindennapi életvezetésükben alkalmazzák: mi az, amit feltételeznek, mi az, amit soha nem kérdőjeleznek meg, hogy választják ki azokat a dolgokat, amelyekkel foglalkoznak, s hogyan illesztik egymáshoz a társadalmi érintkezésben a köznapitudás különböző darabkáit, hogy fenntartsák a 'normális' látszatokat. Ez egészen más, mint a logikus gondolkodás vagy a tudományos hipotézisek megfogalmazása és ellenőrzése – ezeket formális körülmények között sajátítjuk el, s nagyon speciális célok elérésére szolgálnak.” (Wardhaugh, 1995, 228)

A hallgatóság értékrendszere, értékrendszerének ismerete alapvető a szónok (az író) számára, például az, hogyan kezeli az **értékhierarchiákat**. Az argumentáció nem létezik értékek nélkül, akár absztrakt, akár konkrét értékek azok. (Perelman 1982, 28) Jókai regényeiben gyakran olvashatunk éles vitákat – a szakirodalom gyakran említi is regényei drámai jellegét –, s ezekben a vitákban értékek közül kell választania a szereplőnek.

„Puskin érezte, hogy erre egész szíve szerint kell megfelelnie ennek a leánynak. – Ez úgy lehet, hogy az „emberiség érzete” erősebb, mint a „szabadságvágy”, s ez védelmére kel a rabszolgának, ha azt a cár üldözi, s a cárnak, ha azt a rabszolga üldözi!” (*Szabadság a hó alatt II.*, 42, 219)

„Hanem hát a bagdadi basának sok katonája volt: s a hatalom megelőzi az igazságot ...” (*Aki a szívét a homlokán hordja*, 198)

„No, hát csak eredj vissza a barlangodba, ahonnan kibukkantál. A te vallásod kecskepásztoroknak való! Mert énnekem nem kell az olyan mennyország, amelyikért cserébe az én jó hazámat, az én Székelyországomat kellene ebadóba hagynom! Tuhudun maradok!” (*Bálványosvár*, 140)

„Imola szótlanul és engedelmesen követte férjét e végső halálos tusába, kisgyermekével együtt.

Nagy erő az Isten szeretete, de még nagyobb a nők szerelme!” (*Bálványosvár*, 174)

„– Az ám, Rákóczi Ferenc is három részeg cseh trombitás miatt veszítette el a vadkerti csatát, nagy szégyenére a kurucoknak.

– Azok lengyelek voltak – dörmögé Negrotin, ki szerette nemzetét, de az igazságot még jobban.” (*A mi lengyelünk I.*, 85)

„A szerzetek tagjai mentek a fegyverviselés alól. Nincs *törvény*, mely őket arra kötelezze. S van-e a törvényen túl is kötelesség? Ez a kérdés.” (*Enyim, tied, övé I.*, 63)

„Hogy veszély idején előbbvalónak tartotta sebesülteit kiszabadítani, mint a pénztárt védelmezni, ezt minden jó katona helyeselni fogja ...” (*Enyim, tied, övé I.*, 99)

„Szemközt jövő hadcsapatát félreállítá az útból. Első az alkotmány, azután a hadsereg.” (*Enyim, tied, övé I.*, 178)

Sajátosan alakul az értékhierarchia a *Rab Ráby*ban (*II.*, 92), tulajdonképpen ez a regény alapkönfliktusa. A főjegyző, Tárhalmy hosszasan magyarázza a viszonyokat lányának, Mariskának; ekképp összegez: „Megértetted-e hát, hogy mi az az országos ügy, amiben nem azzal a mértékkel mérnek, aminek emberi igazság a neve?”

„Páratlan eset ez a történelemben, s dicsőségére válik annak a hatalmas szent-egyháznak, mely választani tudott az *igazság* és a *felekezet* között. Az elsőbbit koronázta meg. Gloria in excelsis!” (*Egetvívó asszony szív*, 230, arról van szó, hogy Ungvári Katalin a pápa elé viszi ügyét, és a pápa igazságot szolgáltat neki, annak ellenére, hogy az asszony protestáns. Jókait nézeteit minden téren a tolerancia jellemzi, vallási kérdésekben is; például kálvinista létére érzékletesen és nagy átéléssel írja le a vatikáni nagypénteki szertartást az *Egy az Istenben*.)

Lehetséges, hogy Jókai népszerűségének az is az oka, hogy érvelése találkozott az emberek mindennapi, gyakorlati érvelésével, gondolkodásával? Együttgondolkodásra készítette olvasóit. Ez nem jelenti azt, hogy kereste a hatást – ezzel is szokták vádolni –, mindössze annyit, hogy úgy érvelt, ahogyan általában az emberek: példával, enthümémával, értékekkel. A gyakorlati érvelést pedig egyrészt megfigyelhette a mindennapi életben, másrészt elsajátíthatta a retorikai és a dialektikai tanulmányokban.

2.3. A retorikai vagy gyakorlati érvelésnek sok lehetősége van még, hiszen az enthüméma „logikája” áthatja az egész érvelést, még az érzelmi megindítást is. Arisztotelész *Rétorikájának* második könyve az érzelmekkel foglalkozik, ám nem tudományos pszichológiát ad itt Arisztotelészt, hanem közvélekedést: mindegyik érzelem bemutatását ekképp kezdi: *Tegyük fel*, hogy a harag ez és ez ... *Fogadjuk el*, hogy a félelem ez és ez ... Erre mondja Roland Barthes, hogy Arisztotelész megálmodta a tömegkultúra szociológiáját (Barthes 1997, 146).

A toposzok tana (helyek, tkp. érvelési helyek, érvforrások: olyan helyek, ahonnan érveket veszünk) óriási terület a retorikai érveléstanban. Speciális érvforrásokat (ezek a beszédajták érvforrásai) és általános érvforrásokat (érvelési közhelyeket) különböztetünk meg, ez utóbbiak mindenütt alkalmazhatók; négy nagy csoportba szoktuk sorolni őket: definíció, összehasonlítás, viszonyok, körülmények, valamint mindegyik nagy csoportnak számos alfaja van. Továbbá: a toposzok első három csoportját a retorikák úgy tárgyalják, hogy először bemutatják a formális logikai megoldást, majd a *szabadabb, teljesebb, ékeesebb* retorikai lehetőséget (Szvorényi József: *Ékesszólástan*. 1958: 142). Például a definíciónak van egy logikai struktúrája, ezt a gyakorlati érvelésben fellazítjuk. (Perelmannál más csoporto-

sítás olvasható: kvázi-logikai érveket, a valóság struktúráján alapuló érveket és a valóság struktúráját megalapozó érveket különböztet meg [Perelman 1982]). A körülményekből vett érveknek nincsen formális logikai háttérük. Jókai ismerhette a toposzok tanát, a topikát, ha már bizonyíthatóan ismerte a retorikát. Csak néhány példát idézünk.

Jókai **retorikai definíciói** szellemesek, szemléletesek, lényegében körülíró definíciók (ezeket szónoki definíciónak is nevezik, és a gondolatalkzatok között is tárgyalják):

„Csuka Feri felleghajtójának hármass gallerja közül előkerült egy sajátos instrumentum. Olyan, mint a klarinét, de rokon a trombitával: fa a fuvalája, a tölcseré öblös; a fúvója hosszú és vékony, mint a tollszár.

Ez a „tárogató”

Tiltott, üldözött hangszer. Kiáltó emlék azokból az időkől, amikor még rebellis kurucok hordták zászlóikat egész Német-Újvárig, s harsogtatták a szabadságdalo-
kat.

Össze kellett törni minden tárogatót. ...” (*És mégis mozog a föld I.*, 22)

„Mikor egyedül voltak, azt kérdezi komornájától Alfonsine:

– Mit csinál a bakfis?

Bakfis persze annyit tesz, mint sült hal. Hanem akik a német nyelvben e szónak valami különösen gyöngéd érzelmeket akarnak adni, azok gondolnak alatta holmi olyan kis felserdült leánykákat, akik már nem gyermekek, de azért még ráérnek várni a főköztőig; akik még ártatlanok és ostobácskák; akik már éreznek valamit a szívükben, de nem tudják, hogy mit; fecsegnek és nem tudják, hogy miről; a tréfát komolynak, a komolyat tréfának veszik, s a legelső szép szót, amit nekik mond valaki, arany gyanánt kapják. Ez a bakfis.” (*A kőszívű ember fiai I.*, 84)

„De hát arra emlékezünk-e, hogy mindezt a sok nehéz „nincs többé” gondját egyetlen „van még” képes volt megenyhíteni?

Van még egy nő, aki az „enyim”.

Enyim; szeret; velem van ...

Amíg ez az enyim, addig nem ejt el sem veszteség, sem csábítás. Addig, ha nincs vagyonunk, de van kincsünk; ha nincs hivatalunk, de van ösztönünk minden munkára; ha nincs jövődönk, de van reményünk mindent visszaszerezni egyszer; – még a hazát is, s addig otthonunk is van.

Ahol ketten együtt lehetünk, az az otthon.” (*Enyim, tied övé I.*, 195)

A szónokok gyakran alkalmazzák az érvelésben az **egész-rész viszonyt** is, vagyis a bennfoglalást, az egészből részre érvelés mindig biztos: ami igaz az egészre,

az igaz részeire is. Persze mindennel vissza lehet élni, az alábbi érvelés manipulatív, hamis:

„– Az ország kincse? Meg vagy te bolondulva? Ami saját jogos tulajdonunk, amit ha itt hagyunk, az ellenségnek jut prédául! S ehhez szégyellsz hozzányúlni. Ez nem az országé többé: ez az ellenségé!

– Annyit tudok, hogy nem az enyim.

– No hát az enyim! Ha az országé, akkor az enyim; mert én is az ország vagyok; ha az ellenségé, akkor is az enyim, hogy az övé ne legyen.” (*Enyim, tied, övé I.*, 188, Gedeon érvelése, el akarja tulajdonítani a pénzt és az olvasztott aranyat tartalmazó hordókat; Áldorfay Ince vitázik vele.)

„Olvastassa fel kegyelmed magának, rabonbán uram, Szent László királynak törvényét, abból megértheti, hogy ha egyike a székely ágak fiban kihál, annak minden birtoka és hatalma szálljon a leányágra, s akit fiúleánynak neveznek, csak olyan legyen mindenekben, mint a férfi.

– Köpök az ilyen törvényre!

– Akkor köp kend az egész székely nemzetre, aki ezt a törvényt maga hozta a csíkrákosi mezőn, maga László jelenlétében, aki még akkor csak királyfi volt.” (*Bálványosvár*, 29)

Külön kell szólnunk az **ellentét**ről (antitheszisz) mint érvelési toposzról is (stilisztikai szóalakzat is). Jókai regényeiben nagyon sokszor megfigyelhető az ellentétre épülő fogalmazás, erre minden Jókai-val foglalkozó tanulmány felhívja a figyelmet. Az ellentét gyakran választásra kényszeríti az embert.

„Bányaváry azt mondá: a színész akkor korhelyedik el, mikor vagy nagyon rosszul megy a dolga, vagy nagyon jól. És nem mondta hiába. Mert amint egyszer nagyon jól kezdett menni a dolga, akkor azon vette észre magát, hogy megint eljár kártyázni, kocsmázni. Ő ugyan azt a címet adta neki, hogy csak egy kicsit mulatni megy; s szilárdsága bebizonyításául éjfél tájon rendesen hazament, vagy inkább vezette magát a szállására; de az is igaz, hogy rendesen oly felmagasztalt állapotban, aminőben az ember istennek képzei magát, a környezete pedig négy lábú állatnak.” (*Eppur si muove. És mégis mozog a föld II.*, 146, nemcsak az ellentét érdekes ebben a részletben, hanem Jókai mindig jelenlévő utánozhatatlan humora is.)

„Ezzel a kedélye is átváltozik; nem oly rideg, szenv nélküli lény többé! Ince rájön arra a tudatra, hogy az az elébbeni állapot boldogság volt ugyan, de szomorú boldogság; míg ez a mostani: szerencsétlenség ugyan, de vidám szerencsétlenség.” (*Enyim, tied, övé II.*, 112)

„Választás csak két esély között lehetett. Dicsőséges elvérzés, mint Zrínyi Miklósé volt Szigetvárnál, örök emlékül az utókornak; vagy hasznos megalkuvás a hatalommal a mai nap javára s a holnapi nap reményére.” (*A mi lengyelünk I*, 185, Komárom helyzetéről van szó.) „Két út állt előtte. [mármint Klapka előtt] Az erős Komárom várat az utolsó emberig védelmezni, s ha ostrommal elfoglaltatik, a levegőbe röpíteni, romjai alá temetkezni: – vagy pedig a feladásért olyan árt követelni, mely az országot megnyugtatja.” (uo. 189)

„Ez a mi őseink országa, a mi hazánk, a mi egyetlen szülőföldünk. – Mármost, ha azt mondaná neked valaki, hogy egyet oda kell neked adnod áldozatul, vagy azt az embert, akit legjobban szeretsz ezen a világon, vagy azt az országot, vagy annak kell meghalni, vagy ennek kell letöröltetni erről a lapról [ti. a térképről]: válassz? Mit mondanál?” (*Rab Ráby II.*, 89)

„– A kérdés tehát csak az, amit a dodonai berek elénkbe dörg, hogy mire van nagyobb szüksége a jövődönék: arra-e, hogy legyen egy szép, nemes, dicsőséges magyar nemzet – vagy arra, hogy legyen – népszabadság?” (*Rab Ráby I.*, 69, a regény alapját képezi ez a választás.)

„– Most már tudja ön, hogy miért kértettem, hogy jöjjön ide? Legyen bíró ebben az ügyben. Melyiknek van igaza: az észnek vagy a szívnek? Azt kell-e tennem, amit az ügyvéd tanácsolt, vagy azt, amit én magam gondoltam ki?” (*A tengerszemű hölgy*, 245)

A nagy választás a világi sikerek és az egyéni boldogság között van: ez dől el *Az arany emberben*, amikor is Tímár a Senki szigetét, az egyéni boldogságot választja. Ugyanez a problematika az *Ahol a pénz nem isten* című, még Jókai életében megjelent, utolsó regényében (1902 júliusa és decembere között írta, elemzését I. Szilágyi 2005). A történet végén a Capitano fogalmazza meg a világtól való elvonulást indokait a narrátorral lefolytatott disputában, kezdetben csendesen, majd egyre indulatosabban. Eleinte a milliomosok szomorú sorsáról beszél: fiaik, leányaik elzül lennek.

„De hát eddig csak az emberről beszéltem, akit, a te tanácsodat követve, haza kellene vinnem a nagyvilágba e puszta szigetről. No hát, az ember meg a pereputy-tya majd csak találna magának valami helyet a valóságok földterületén. Nem lennénk arra utalva, hogy egész életünket vasúton és jachton töltsük. De hová vigyem a *hazafit*? Van boldog ország Európában? Van ország, amelynek nevére az én szívem nagyot dobbanjon? Van egy eszme, amiért fel tudjak lelkesülni? Ki az a haza? A dobszóra felvonuló hadcsapatok? A huzakodó pártok? A munkaképtelen parlamentek? A gyűlöletszító nemzetiségek? Az elégedetlen munkástömegek? Vagy talán az agráriusok és merkantilisták? Vagy talán az egymást elátkozó vallásfeleke-

zetek? Akik alatt mind mélyen és következetesen ássa aknamunkáját az anarchia, a nihilizmus, a hontagadás és éhtagadás hatalmas szelleme? Ez a haza?

Mélyen meg voltam rendülve.

A Capitano odalépett hozzám, vállamra tette a kezét.

– Édes barátom, ha én azt mondanám, hogy „gyűlölöm a hazámat”, ebből a fájdalomból még kigyógyíthatna egy – nem mondom, apostol –, de egy egyszerű ember, aki igazán szereti a hazáját. De én kétségbe vagyok esve a hazámért. [...] Európa ott van már a tenger színe alatt. Hatalma, gazdagsága már csak mesemondás. Alul kezdődik a süppedés, a néptömegeknél. Azok már szájjig vannak a vízben. Mindenkinek fáj valami, soknak fáj minden. Akik felül vannak, azok az egész nemzet fájdalmát viselik. Én a magamét már kiálltam: kigyógyultam belőle, nem kérem vissza. Isten is így akarta, mikor ide küldött.” (173–174, ez kifakadás összhangban van az *otthon* fentebb idézett meghatározásával az *Enyim, tied, övé-ből*.)

Az ellentét a retorikai érvelés és a dialektika alapja: az egyik állít valamit, a másik az ellenkezőjét. „A retorika a dialektika párja” – emlékezzünk Arisztotelész megállapítására. Ellentétes állításokhoz ellentétes jellemek kapcsolódnak: felmerül az a kérdés, hogy mivel Jókai ellentétes jellemei minden bizonnyal összefüggenek ellentétes gondolataikkal, ezért jellemzése inkább a retorikai érvelésből következik, s nem feltétlenül a romantika jó-rossz ellentétpárjából. (Más kérdés az, hogy ha komolyabban megvizsgáljuk Jókai jellemeit, nem is egysíkúak, egyáltalán nem egysíkú jellem Teleki Mihály, Fráter György, Ocskay László, Korponayné Géczy Juliánna – vö. Szajbély 2010, 302–305.)

A Jókai-regények sodrásához, lendületéhez nemcsak a kalandok, a fordulatos események járulnak hozzá, nemcsak a történelmi csaták, hanem a szellemi csaták is.

Az **ellentmondás** törvénye szerint nem lehetséges, hogy valami egy időben létezzen és ne létezzen, hogy valamiről egy időben, azonos kontextusban állítsunk is, tagadjunk is valamit. A mindennapi érvelésben összeférhetetlenségnek nevezzük ezt a viszonyt. Jól példázza *Az új földesúr* bevezetése:

„*Cogito*; ergo sum.” (*Gondolkozom*; tehát *vagyok*.)

Tehát, ha „non cogito”, akkor „non sum”.

Én pedig mátl fogva nem gondolkozom semmit, híreszteljétek ki, hogy meghaltam. Meglehet ugyan, hogy élek, hála a komáromi kapitulációnál kezembe nyomott geleitscheinnek; s dacára annak a muszka lándzsának, amely Szebennél az oldalamba törött; hanem én egyáltalában nem tudom megmondani az okát, hogy miért, és különösen, hogy miért tovább, mikor a fű éppen olyan szépen kinő, ha én nem nézem is, s az idei termés tökéletesen úgy elfogy a maga útján, mintha én nem

segíteném is fogyasztani. Hanem hát az Úr rendelte, hogy olyan állatok is legyenek a világon, amik félíg növények; tehát – vegetáljunk!!!

Ilyenforma beszédeket lehetett hallani az öreg Garanvölgyi szájából azokon a korán beállt téli ködös estéin egy nagyon szomorú esztendőnek, midőn egynéhány millió ember abban a kedélyállapotban volt, hogy nem szeretete azt kérdezni, mi újság odakinn.” (Jókai nem mondja ki, hogy miről van szó, sejteti – de mindenki értette, érti, milyen időkről van szó. Gyakran él a *sejtetés* gondolatalakzatával. Az ellentmondás a regény végére feloldódik, Garanvölgyi feladja a „non sum” állapotát, a hatvanas évek enyhüléséről és a közélet feléledéséről van szó.)

Sokféle ellentmondás van, sok ellentmondás feloldhatatlan, de sokféleképpen lehetséges az ellentmondás feloldása (Perelman ezzel kiemelten sokat foglalkozik, Perelman 1982, 54–60). Az egyik lehetőséget szemlélteti az alábbi furfang, Kaulman Félix tanácsot kér Sámuel apától:

„Elvenni akarom a leányt, s akarom, hogy törvényes hitvesem legyen, *hozzám kötve*, akinek én parancsolok. De amellett úgy akarnám a dolgomat intézni, hogy én ne lennék öhozzá kötve; ő ne parancsolna nekem. Egyszóval, hogy amíg én akarom, feleségem, mikor nem akarom, nem feleségem. Ebben adj nekem tanácsot.” „– Óh, igen, tudok egy ilyen módot, de csak egyetlen egyet – szólta Sámuel. – Megesküszöl, akivel akarsz, a vallás rendes megtartásai szerint itt Bécsben. Mikor aztán azt akarod, hogy ez a házasságod ne legyen házasság, a bécsi bankárházaddal felhagysz, a firmádat leveszed, s átköltözöl párizsi házádba. Firmád ott is fennáll, már apád francia polgár volt, s te is az vagy. Ha egyszer aztán ott célszerűnek látod megmenekülni a hitvestárstól, egyszerűen megismerteted azzal a körülménnyel, hogy a francia törvények előtt semmi házasság sem érvényes, mely nem polgári hatóság előtt kötöttetett. ...” (*Fekete gyémántok I.*, 161–162)

Élénk vita zajlik Harter Nándor és csélcsap fia, Elemér között. Az apa legfőbb érve: „Az én példamból megtanulhattad volna, hogy egy jó hazafinak mindenkor kötelességei vannak, s ha tér és idő változik is, ez őt nem oldja fel az alól, hogy más téren és más időben is ne teljesítse hazája iránti kötelességeit...” (*A szerelem bolondjai I.*, 181, a tér és az idő változásai meg szokták változtatni az embereket, tulajdonképpen egy más életszakasz lehetőséget ad a változásra, s ez feloldja az ellentmondást, Saulusból Paulus lesz; ez ellen érvel Harter.)

„Ince csak mosolyogta társai viszontagságait. [...] Politikáról beszélni pedig éppen nem volt szabad nála. Kis szobájának ajtajára ez volt felírva krétával:
Esernyőt, sárcipőt és politikát kinn kell hagyni!

Pedig milyen nehéz ezt megállni az ő honfitársainak. Nehezebb, mint a dohányzásról leszokni. Meg is kerülték a tilalmat olyanformán, hogy mikor politizálni akartak, kinn maradtak a veranda alatt. Ott szabad volt.” (*Enyim, tied, övé I.*, 223, a retorikák ismert példája illik ide: XIV. Lajos francia király fiának gondot okozott, hogy a külföldi méltóságok milyen sorrendben lépjenek be palotájába, ezért az udvaron fogadta őket.)

Feloldhatatlan az alábbi ellentmondás: Áldorfai Ince szerzetes volt, de hitet váltott, s a protestánsok nősülhetnek. Ezt második felesége, a bigott katolikus Hanna nem fogadja el, hiába érvel Ince. „Óh, nem. Ők idvezülnek az ő hitük szerint. Talán önt is magukkal viszik. Én, csak én kárhozom el: az én hitem szerint!” (*Enyim, tied, övé II.*, 134) Hanna magatartása tragédiához vezet.

A **körülmények** tkp. a személyekből és a dolgokból vett érvek, a múltbeli és jövőbeli cselekedetek és tények, valamint a lehetséges és a lehetetlen érvei (ezek tehát nem kvázi-logikai érvek, nincsen logikai alapjuk). A körülményekből vett érvek az emberekkel kapcsolatosak, Quintilianus ezért első helyen tárgyalja őket. Igaz, hogy ezek gyenge érvek, könnyen cáfolhatók (akár tanúkkal), de több belőlük – főleg egyéb érvekkel kombinálva – hatásos lehet. Megjegyzem, a nyomozók is a körülményekből indulnak ki, ezt teszi Poirot is. Hogyne tenné ezt Jókai vizsgálóbírója, a lélekidomár, Lándory Bertalan:

Személyből vett érv:

- Hogyan? Ön megtiltja azt nekem, hogy én az ön arcát lerajzoljam?
- Nem tiltom meg, csak megjövendőlöm.
- Ön megjövendőli? És az be szokott teljesülni, amit ön megjósol? Hát ehhez nem kell valami emberfölötti tehetség?
- Nem. Csak egyenlő erejű emlékezet, fantázia és ítélő tehetség. Amint egy embernek a kedélyét, jellemét megismertük, arról előre megmondhatjuk, hogy az előre látott körülmények között mit fog tenni. (*A lélekidomár I.*, 36)

A **múlt és a jelen tényeinek összefüggése** általános, gyakran alkalmazott érv. Gyakran érvelnek azzal az emberek, hogy egy múltbeli cselekedet megismétlődhet a jövőben; amit valaki megtett a múltban, azt megteszi a jövőben is (tulajdonképpen erre épül a Toulmin-modell). A múltbeli tényekkel való érvelésre jó példa Áldorfai Ince beszéde: felsorolja azokat a történelmi csatákat, melyekben szerzetesek is részt vettek, sőt irányítottak. Beszéde hatására fiatal szerzetestársai mind elmennek harcolni a szabadságért (*Enyim, tied, övé I.*, 64–65, ez is egyike a Jókai-regényekben olvasható fennkölt stílusú, hatásos beszédeknek).

„Elhittem egy ember szavára, hogy meghalt; egy *hamisító* szavára!
Most még Fertőy bűne is az ő lelkére nehezült.

Aki hamisított most, hamisíthatott akkor is, midőn Róbert halálhírét bizonyítja.”
(*Politikai divatok II.*, 191)

A retorika tárgyalja az **érvelési hibákat**, valamint a „szándékos” hibákat, azaz a **manipulációt**. Az érvelési hibát stíluseszközként is fel lehet használni, ilyen például Bulgakov *A Mester és Margarita* c. regényében Annuska esete az olajos üveggel, humorát a **hibás ok-okozati lánc** adja. Hasonló csúsztatásos, humoros érvelés olvasható az *Öreg ember nem vén ember* kései Jókai-regény második történetében: a főhőssel sorozatos és igen nagy bajok történnek, végső következtetése mindig ez: „És mindez miért? Azért, hogy *egyszer egy világszép asszonynak a kezét megcsóoltam*.” A humor forrása gyakran a hibás ok-okozati érvelés, mint például az alábbi részletben:

„Ennek a kezében van a hatalom, ráparancsolni bírák uraimékra, hány ezer kenyeret, hány száz mázsa szalonnát, mennyi zsák zabot, hány hordó bort, hány lábon járó marhát, birkát szolgáltatassanak ki a közelben táborozó hadseregeknek. S nemcsak megparancsolja, hanem meg is limitálja a kiszabott élelmiszereknek árát, s ennek ellentmondani nem szabad. A bírának, az előljáróknak azért van nagy szakálluk, hogy aki a komisszáriusnak ellentmond, azt a szakállánál fogva hurcoltatja a táborba a vezér elé; s az aztán tökéletes mindegy, hogy török basa, kuruc brigadéros vagy német generális-e a vezér? Erről sűrű följegyzések találhatók a város krónikáiban.” (*Egetvívó asszonyszív* 48, Baranyi Miklós „fejedelmi komisszáriusról” van szó, vagyis élelmzési biztossról, a cselekmény a Rákóczi-szabadságharc idején játszódik.)

Egy humoros **kontrafaktuális hipotézist** (a tényeknek ellentmondó feltételezés) idézünk:

„Ezen azután eltépelődött; ha ez nem történt volna, ha amaz nem történt volna, ha Bélát mérnöknek nevelte volna, ahogy először akarta és nem ügyvédnek; ha ő keresett volna számára feleséget; ha nem jöttek volna ebbe a városba lakni; ha falusi gazdák lettek volna, ha Béla nem ment volna a háborúba, ha abban a várban lett volna helyőrségnél; ha anyjához menekült volna; ha olyan felesége lett volna, aki tudott volna a kegyelem után járni; – akkor most ő nem állna ilyen egyedül, akkor most más élet volna itten.” (*Politikai divatok II.*, 81)

A **hamis azonosítás** humoros az alábbi érvelésben:

„– Ejh, mit. Mondjuk ki dogma szerint, tisztán és világosan, hogy a keresztény vallás szavai nem tiltják a kétnejűséget. [...] Mit hirdet a Credo? Testünk feltáma-

dását és az örök életet. Eszerint akinek a földön két felesége volt, úgy, hogy az egyiket a másik halála után vette el, a végítélet napján mind a kettő feltámad, s ismét az övé lesz; és akkor örök időig együtt kell hogy éljen mind a két hitvesével a paradicsomban. Ami nem lesz bűn a paradicsomban, a szentek egyetemében, hogy lehetne az bűn itt az árnyékvilágban, az indulatok uralkodása alatt? Állítsuk fel a *daviditák* gyülekezetét, a mienk lesz hét év alatt az egész világ! (*A három márványfej*, 247)

Az **argumentum ad personam** – személyeskedés – az egyik igen durva, gyakran használt érvelési manipuláció: ha már kifogy az illető az érvekből, belefog ellenfele gyalázásába.

„Nótárius uram vette fel a szót, hogy az egész megtámadott magisztrátus nevében előadja a védelmet.

De nem volt abban szó a tanács védelmezéséről, a vádpontok megcáfolásáról; hanem az egész replika egy válogatott szidalmi litánia volt Ráby Mátyás ellen. Elmondta róla, hogy istenkáromló manicheus; ördögidéző és varázsló; – hétfeleséges mohamedánus török basa, a népnek gonosz felbujtatója, aki a nemesség és a földesuraság legyilkolására lázít; – alattomos útonálló rabló, aki az utasokat kifosztogatja álruhában; – hamis pénzverő, akinek idetelepülése óta a város el van árasztva hamis greslikkel; – erőszakos verekedő és országháborító; – az istentagadó ádámvallás-követőknek a fő-fő prófétája; – hazaáruló pribék, aki a törököknek a végvárat el akarja adni; – titkos zsidó, aki semmi templomba nem jár, hanem a zsidókkal egy kézre játszik, mikor azok keresztyén gyerekek vérével keresztelnek, – de mindenekfelett a népnek piócája, vérszipolya, aki a szegény nyomorult földművesnek az utolsó babkáját is kicsalja a tarsolyából, s a nép véres veritékén *hízik*. (Szegény Ráby éppen akkor volt olyan sovány, hogy majd keresztül lehetett rajta látni.)” (*Rab Ráby I.*, 196)

A retorika paródiáját is olvashatjuk számtalan esetben a Jókai-regényekben. Diákos humor jellemzi az első regény, a *Hétköznepok* A cantus praeses fejezetét, mely az énektanár kudarcba fulladt órájáról és szerepléséről szól (a diáktrefákról Sötér is ír, 1941, 60):

„A búcsúztató igen érzékeny volt; a gyönyörű retorikai frázisok megtették hatáskukat, a népség kellőleg megrikattatott; de éppen midőn azt akará mondani az érdeemes búcsúztató úr: „számtalan keserű könnyeknek sűrű záporait hullatják zokogva a mi bánatos szemeink borús fellegeinek sötét árnyékai, hogy a te, az anyaföld kebelébe tért hamvaid...” – szerencsétlenségére rá talált pillantani a szerecsenné vált prézensre, s e tekintet úgy kihozta sodrából, hogy a legóriásibb kaca-

gásra fakadott, melyet később pukkasztó köhögésbe akart átvinni, s miután szája elé tartott írása mögül ki bírta fuldokolni az áment, félreroht a néptömeg közül, s egy sír mellé hasra fekve, beteggé röhögte magát.” (*Hétköznapok*, 127)

Csak vázolni tudtam az enthümémát, a példát, a toposzok, a manipulációk egy részét. Jelenlétük azt bizonyítja, hogy Jókai élt a gyakorlati érvelés lehetőségeivel, s ez az érvelési mód találkozott/találkozik az emberek gondolkodásmódjával. Ez a tény is lehet népszerűségének egyik titka, a sokféle élénk érvelési lehetőség pedig hozzájárul regényeinek fordulatosságához, sőt humorához is.

2.4. Eddig a belső érveket, azaz a művészen belüli érveket vettük sorra. Arisztotelész felosztása szerint vannak még külső érvek, azaz művészen kívüli érvek, ezeket nem a szónok találja ki, csak felhasználja őket. Ilyenek a **tekintélyérvek**: szakértők véleménye, a tanúságtétel, a dokumentumok, a statisztikák, a maximák, a precedens. Tekintélyérvekre épül pl. az ördög és az angyal vitája *A három márványfej* című középkori történetben. Talán az *Egetvívó asszony* c. regényében használja legerősebben a tekintélyérveket, ez a regény ugyanis egy hosszú pör története, s lábjegyzetekben Jókai hivatkozik az eredeti dokumentumokra: idéz az eredeti pör tanúvallomásaiból, s egy eredeti végrendeletet és halotti beszédet is csatol a 18. században lejátszódó történethez. *A janicsárok végnapjai*-ban is idéz korabeli újságcikkeket lábjegyzetekben. Arisztotelész a külső érvek közé veszi a kínzásokat, s több retorika ide veszi az esküt, az átkot. Az eskünek és az átoknak vannak formulái, de lehetnek egyéni, „művészi” megoldásai is, s alkotásukban Jókai nagy mester volt.

Eskü:

„Én. Kuthen vezér, fia Thatha fejedelemnek, kunok főcsakánja, a hét nemzetség választottja, esküszöm a négy éltetőre, hogy ami szövetséget ma a székely nemzettel kötöttem, azt mindenben megtartom, amíg a Székelyföldön járok: ha e szövetséget megszegném, föld elnyeljen, hegy betemessen, víz elborítson, tűz megemészsen, ég rám szakadjon; magam és egész nemzetem fegyver miatt elpusztuljunk.” (*Bálványosvár*, 20)

Átok:

„Cudar, undok pokoltanya! Szodoma, Gomorra, Gye-henna, Koponyavár! Rajtad hagyom balkézi áldásom!” Tűz porrá égessen, – föld gyomra elnyeljen, – tüzes istennyila beléd lecsapkodjon, – éjjel kísértet rajtad végigjárjon, a befaló kenyér benned kővé váljon, – éles kés, nyíl, fegyver gazdájának álljon: – halálmadár rólad soha el ne szálljon!” (*Bálványosvár*, 163, Rapsonné átka. A legrettenetesebb átok *Az elátkozott családban* olvasható, tulajdonképpen az átok határozza meg a regény cselekményét.)

3. „Retorikai művek”

Két olyan műve van Jókainak, amelyek retorikai műnek, pontosabban retorikai paródiának tekinthetők. Az *Egy hírhedt kalandor a XVII. századból* a státustan és a törvényszéki tárgyalás tréfás ábrázolása, a *Félistenek bolondságai* Cicero-paródia, pontosabban az előadásmód (*pronuntiatio, actio*) kacagtató paródiája. Retorikai paródiának tekinthetők *A három márványfej* „Disputa” című fejezetei, tanulságosak, mert rávilágítanak a Jókai alkotómódszerét bíráló támadásokra, de rávilágítanak Jókai regénypoétikai elveire is. Ebben a regényben olvasható egy nagyszerű disputa is, mégpedig az angyal és az ördög között.

3.1. *Egy hírhedt kalandor a XVII. századból* – így adja meg Mikszáth a címet, a mai kiadásokon „hírhedt” szerepel. Mikszáth így foglalja össze a regény tartalmát:

„A franciák által ostromolt Coblenzben elfogtak egy Hugo nevű tüzértisztet, az ehrenbreitsteini Montalambert-torony útegeinek parancsnokát. E gazfickó (mint-hogy a Jókai kezéből fogták el) rendkívül módon elmés, szeretetre méltó és lebilincselő elbeszélő, azonfelül úgy tud hazudni, mint egy bakancsos; törvényszék elé állítva hosszan diktálja be a protokollumba kalandjait s elkövetett gonosztetteit azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy kibeszélje az időt, míg esetleg a franciák beveszik a várost, s kiszabadítják. A bíróságban elnöklő kedélyes nagyherceg jól mulat a kalandokon, sőt a szigorú soltész [falubíró] is napról napra kíváncsibb. Öt hónapig húzza így ki a tárgyalást a Seherezade sehol nem végződő meséire emlékeztető vallomásaival. A forma kényelmes keretében szabadjára eresztheti meseszövvő tündéreit Jókai, és sok kedves költői epizód vegyül össze hihetetlen bohóságokkal. De a könyvet nem lehet letenni.” (*Jókai Mór élete és kora II.*, 117)

A könyvet valóban nem lehet letenni, ma sem, sőt hasonlít a tévében manapság vetített fantasztikus kalandokhoz. Talán a diákok is végigolvassák egy ültőben, ki kellene próbálni.

Fried István „kitűnő pikareszkre rájátszó prózai epiká”-nak nevezi a regényt (Fried 2005, 17). Az Unicornis-kiadás utószava leírja, hogy Jókai egy német anekdotagyűjtemény nyomán dolgozott. Szokványos pikareszktörténetnek minősíti a regényt, idézi Nagy Miklóst, Jókai avatott kutatóját, aki szerint „eszmehirdetésről, erkölcsi **példaképek** állításáról lemondó pikarótörténeteinek” egyik darabja (249). A bíró és a nagyherceg a hallgatóságot és az erkölcsi tanulást szolgálta, a kerettörténetnek regénypoétikai szerepe is van.

Nagy Miklós ezt írja: „E csoport (ti. kalandorregények) legegészségesebb hajtása bizonyosan az *Egy hírhedt kalandor a XVII. századból* (1879). Törés és kifáradás nélkül sikerül is végig megtartani a játékos fantasztikum kezdetben leütött hangnemét, amely sok helyt igen közel van a 18. század egyes remekeihez (Le Sage: *A sánta ördög*, Voltaire: *Candide*). Az elbeszélés első személyes, azonban a

kópé Hugó szavaiba gyakran belevág egy fontoskodó, pedáns erénycsász: a városi bíró, a lélektani és fizikai lehetetlenségek szigorú számonkérője. Mily szellemes torzkép Jókai kritikusról!” (Nagy Miklós 1975, 219) Nekem ugyan nem jutottak eszembe a bíró szavaiból Jókai kritikusi, de lehetséges, hogy igaza van Nagy Miklósnak. Szerintem egész másról van szó.

A regény egy törvényszéki tárgyalás, mely az ügyállás előírt lépéseiben zajlik le. Az ügyállás vagy sztaszisz (latin: status, magyar: *státus*) lépései a következők: 1. van-e ügy (*an sit*) – ez a következtetésen alapuló ügyállás, 2. mi az (*quod sit*) – ez a definíción alapuló ügyállás, 3. milyen az (*quale sit*) – ez a jogosságon alapuló ügyállás. Van egy 4. ügyállás, ez a kifogáson alapuló ügyállás, amikor is a megvádolt személy kérhet más bírót, más helyszínt stb. A státustan foglalkozik még az ügyek képviselhetőségi fokával, eszerint van becsületes, becstelen, kétes, homályos jelentéktelen ügy; s Quintilianus megkülönbözteti még a nagyon ronda (*turpe*) ügyet, jelen ügy kétségkívül *turpe*. A vádlott Hugó, a konstábler. A bírák pedig a nagyherceg és a soltész (a bíró). Ők tehát nem regénypoétikai keretet képviselnek, nem belekotyogók, hanem a tárgyalás szereplői.

Az 1. ügyállás esetén azt kell megállapítani, hogy elkövetett-e az illető valamit. Ekkor hallgatják meg a vádlottat és a tanúkat, s a hallottakból következtetnek. Ilyenkor szoktak a hazugságok elhangzani, nem egyszerű mesterség a kihallgatás, éppen ezért a tanúk kihallgatásának fortélyairól hosszan ír Quintilianus is. Természetesen Hugó is hazudozik folyamatosan és szórakoztatón. A 2. ügyállás folyamán definiálni kell a bűnt. A meghatározás a bíróságon nagyon fontos érv. A definíciók a könyvben olykor meg vannak adva a fejezetek címeiben (pl. *uxoricidium*, azaz feleséggyilkolás). A 3. ügyállás során vizsgálják az okokat és a motívumokat, tulajdonképpen itt magyarázza ki magát Hugó, úgyszólván mindig találunk tetteire mentséget.

Abszolút szakszerűen folyik le a tárgyalás, a bírák fortélyosan, pró és kontra érvelnek, szakszavakkal indokolnak, de az egész tartalom abszurd. A tudóskodó indoklás és az abszurd kalandok közötti ellentét a nevetségesség egyik oka. A másik oka a bírák viselkedése: a tárgyalás folyamán a nagyherceg a felmentő, a bíró szigorúbb. A végén akkora hihetlenséget ad elő Hugó, hogy a nagyherceg már nem mentené fel, de ekkor a bíró indokol: mégpedig külső érvek, „tudományos” művek alapján. Hát ilyen, kérem, a tudomány, minden képtelenséget el lehet vele hitetni. Ezen megint csak nevetni lehet. (Különösen a mai olvasó nevet, aki annyi nagyképpű értekezés elolvasására kényszerül.)

A procedura keretes szerkezetű: az első rész Hugó elfogását és kínzását tartalmazza, a 14. rész kivégzését; a közbeeső 12 rész tizenkét történet, egy nagy fokozás: a kalandok egyre képtelenebbek. Az első részben a nagyherceg salamoni döntése ekképp hangzik: „Állíttassék törvényszék elé a gonosztevő. – Mondja el körülményesen, hogyan követte el mindezen vétkeket sorban! S amelyik vétke aztán

legnagyobbak fog találni, annak a büntetése hajtassék rajta végre. || Ebbe a soltész is belegyezett.” Úgy döntenek, hogy Hugó siralomházban töltsen el a kihallgatás időszakát, ott legalább jól tartják, ehhez kedvére.

Az első kaland címe: „A rablók között”. Hugó a császári seregben szolgált, ott léptették elő konstáblerré. Krakkót ostromolták, az ostrom alatt egy lengyel nemesúr leánya beleszeretett. Különféle bonyodalmak után először magyar, majd tatár fogságba kerül, végül rablók (hajdemákok) fogják el. Kalandos úton eljutnak a rablók fantasztikus barlangjáiig, ott egy még fantasztikusabb próbatétel után elnyeri a rablóvezér lányának, Madusnak a kezét, majd ostrom, kalandok következnek, végül a rablókat szétverik, az ellenfélnek Hugó is besegít, ő magának sikerül megmenekülnie. A nagyherceg felmenti azon az alapon, hogy „amennyit vétett, annyit helyrehozott.” A soltész nem ért ugyan egyet vele, de végül belegyezik az ítéletbe, a herceg kimondja: „ez a főbenjáró bűne deleáltassék!” Deleáltassék, azaz töröltessék.

Következnek a képtelenebbnél képtelenebb történetek, mindegyiknek a végén van pozitívum is, a nagyherceg – a soltész morgolódása és hitetlenkedése ellenére – mindig fölmenti Hugót. A szerepek a tizedik, „Az ördög világában” című kaland után cserélődnek fel. A nagyherceg nem hiszi el az ördögöket, a levegőben röptülő varázslónőket, de a soltész külső érvre, „szakértői” bizonyítékokra hivatkozik:

(– Bolond vagy bizony te, vagy álmodtad mindezt! – fejezé be a vallomást a nagyherceg. – Nem hiszek én ebből semmit, egy szót sem.)

(– No, márpedig ez az egy igaz – mondá a soltész –, a sok hazugság között, amikkel bennünket a gazfickó hetek óta traktál, ez az egy autentikus dolog. Mert hasonló esetekről értesítenek bennünket *Majolus és Ghirlandinus*, nemkülönben a világhírű *Boccaccio*, kiknek állításait kétségbe vonni nem lehet. Most az egyszer a bűnös szigorúan a való dolgok előadása mellett maradt vala.)

(– Minthogy azonban az ördöggel való szövetséget re ipsa és de acto alá nem írta, annál fogva a pactum implicitum diabolicum neki mégis be nem számíttathatik, és így ezen vádpont, ha csak következményei nem lesznek, önnönmagától elesik – mondá ki a nagyherceg.) (227)

„A testcsere”, vagyis az utolsó kaland teljes képtelenség. Lényege az, hogy az ördög belebújt az ő testébe, ő meg az ördögébe, s az árlást nem ő, hanem az ördög követte el. De ismét testcsere történt, Hugó bukott le. Az ítélet is agyafűrt: mivel szétvált a lelke és a teste, a lelkét nem büntetik, csak a testét – kivégzik.

A hírhedt kalandor története tehát egy tárgyalás, melynek során az okok és a motívumok alapján mindig felmentik a vádlottat, de végül mégis elítélik egy abszurd indokolással. Az indokolás egy abszurd eseményen alapul (a testcserén), de mivel a soltész „szakértői” vélemény alapján elfogadja, rá alapozzák az ítéletet.

Hugó történetét a képtelen kalandok alapján szokták besorolni a Jókai-regények rendszerébe, de legalább ennyire a törvényszéki eljárás paródiája. A kalandok pedig nemcsak képtelenek, hanem humorosak is: célba vesznek minden társadalmi csoportot, vallást, nyilvánvalóan apokrif forrásai is voltak Jókainak, nemcsak német anekdotagyűjtemények. A televíziós csatornák nyakra-főre közvetítenek efféle kalandos történeteket: batmant, spidermant, sárkányölőket, mitológiai meséket, miért ne lehetne Hugó hazugságaiból egy jó sorozatot készíteni? Ezen a ponton szeretném felhívni a figyelmet Szajbély Mihály Jókai-monográfiájára (Kalligram, 2010). Új szempontot visz be a Jókai-művek elemzésébe, megértésébe: Jókai hírlapba író író volt, műveinek többsége folytatásokban jelent meg, ezért szekvenciás, sajátos szerkezetű. Szerintem kitűnő sorozatokat lehetne belőlük készíteni nemcsak tartalmuk, hanem szerkezetük miatt is. Ez a megállapítás különösen érvényes a hírhedt kalandor történetére.

(Tárgyalás különben sok van Jókai regényeiben, pl. a diákok kicsapása előtti tárgyalás az *És mégis mozog a földben*. Szabályos védőbeszéd hangzik el *A lőcsei fehér asszony* II. kötetében Pelargus szájából, a 180. oldalon. A szakirodalom is megemlíti, hogy nagyszerűen jellemzett ügyvéd szereplői vannak, Korcza úr, Maszlaczky, doktor Grisák, nem is beszélve a bonyolult perekről. Végül is Jókai vizsgázott ügyvéd volt, még egy megnyert pert is lebonyolított pályája elején.)

3.2. A *Félistenek bolondságai* az alcíme szerint történelmi komédia, tulajdonképpen nevetető paródia, beleépítve egy regényfeleségbe – mondja az utószó. Az író életében nem látott napvilágot, 1912-ben egyszer jelent meg, majd az Unikornis-kiadás 105. köteteként 2003-ban. Egy pikáns történet, arra is jó, hogy „életközelsébe” hozza a római aranykor hírességeit. (Tanítványaink mindig keverik az ókori neveket, ezt a művet olvasva talán megjegyzik őket.)

Most csak egyetlen szenzációsan mulatságos jelenetre hívom fel a figyelmet. A nagy szónok, Cicero papucsférj, otthon felesége, Terentia zsarnokoskodik, még szakmájába is beleszól. Fergeteges humorú jelenet, amelyben Cicero otthon elpróbálja egyik beszédét, felesége hallgatja és javítja, osztogatja tanácsait. Cicero a tanácsok alapján ismét, majd az egész beszédet is elmondja félbeszakítás nélkül.

Terentia: Mi van a kezeden?

Cicero: Nehéz feladat. Beszéd a consul ellen, ki most hatalmon ül, és beszéd saját magamról.

Terentia: Valóban nehéz. Szeretném hallani.

Cicero (*középre áll*): Elmondom. Közbeszólhatsz.

Terentia: A tógát csavard bal karod körül: az ne mozduljon. Elég a jobb.

Cicero (*bal karját tógájába csavarva hozzáfog*): Látod-e már, te fenevad, hogy minő panasz vágódik homlokodhoz?

Terentia: Nem úgy kell ezt. Az a heves kézmozdulat közönséges szónokoké. Cicero e szót félvállról nézve ellenfelére mondja, leeresztett karral. Így.

Cicero: Azt kérdi mindenki, hogy lett consullá ez a szíriai, kinek fekete po-fája rabszolga eredetére vall. Bozontos szakáll, ráncos homlok, kancsal szeme, odvas fogai hogy csábítottak el valakit, aki meglátta?

Terentia: Ne mutogasd apróra a részleteket, amiket megneveztél. Te e szavaknál hátrahúzódol undorodva, s egy szónál a szád elé teszed a kezedet. Ekként.

Cicero: Vagy tán ékesszólásoddal ragadtad el a népet? Kérdelek tőletek, Quirites, ki hallotta őt másképp beszélni, mint dadogva?

Terentia: Ezt a mondást a szónok a néphez intézi hátrafelé fordulva. Jól van.

Cicero: Avagy tán vitézségedért szerettek meg? Ugyan látott-e tégedet valaki nagy veszély idején másként, mint futvást?

Terentia: Itt a szónok olyan mozdulatot tesz, mintha korbáccsal ütne a futó hátára.

Stb., stb.

Az *actio* vagy testbeszéd alaposan ki volt dolgozva a régi retorikák nagy részében. Quintilianus aprólékos utasításokat ad, még az ujjak mozgására is (Adamik–Gonda 2009). A 19. század elején Austin Gilbert angol szerző produkált egy akkoriban közismert könyvet (*Chironomia*, 1806), melyben még a lábfejek tartását is bemutatja, nemcsak a kezekét. Az illusztrációkat maga rajzolta. Minden mozdulatot kódolt, s a kódokkal oly módon dolgozott ki drámarészleteket – pl. a Lear király egy jelenetét –, mintha kotta volna. Ezek nyilvánvalóan túlzások, nem is használták egészében Austin Gilbert könyvét, de részleteit szorgalmasan alkalmazták a külföldi retorikusok. 19. századi hazai retorikáinkban nem láttam a nyomát, de lehet, hogy Jókai olvashatott effélet.

A beszéd tartalma is paródia: folyamatos személyeskedés, az ellenfél gyalázása, önmaga dicsérete. A színdarab maga házasságtörések, válások körüli hercehurca.

A színdarabhoz Jókai – mint egy rendező vagy mint egy jó tanár – magyarázatokat fűz: akik esetleg eljátsszák a komédiát, vagy akik esetleg elolvassák, tudják meg a szereplőkről az igazságot. Ciceróról ezt írja, többek között: „Maga Cicero az emberen túli lelkierő megvalósulása... Mikor munkáinak óriási tömegét átolvasuk, teherré válik a lelkünkön a bámulat ennyi ismeretgazdagság, ily ítélő tehetség, ily utolérhetetlen szépségű stílus fölött; nem bírjuk ennyi talentumnak az egészét felfogni. Fönnmarad bennünk csupán annak a tudata, hogy mindez érezve is volt; igazságszerető lélektől sugallva, szabadságimádó szívtől átmelegítve, s mikor ezt a

nagy alakot elbukni látjuk, érezzük, hogy vele együtt szabadság bukott el. Az egész földön elbukott.” (119)

Ezt olvassuk az utószóban: „tudománypszerűsítő regénybe ékelt vígjáték”. (323) Én nem tudom a színdarabhoz fűzött prózai fejezeteket regényféleségnek fel-fogni, inkább – mint fentebb írtam – a diákos humorú színdarabhoz fűzött magyarázatokról lehet szó. A jó előadóművész is nyomoz a háttér után, legyen színész, zenész vagy énekes. Egyébként olyan az egész mű, mintha az öreg Jókai felidézte volna diákéveit, jó humorú fiúk szoktak ilyen előadásokat produkálni (az én tanári pályámon is volt egy ilyen osztályom).

3.3. *A három márványfej* igazi vad középkori történet, egy raguzai legenda kibővítése, regénnyé formálása, tele csatajelenetekkel szárazon és vízen, természeti katasztrófákkal, erdőéeggel, gátszakadással, balkáni népek harcával, pusztulásával. De mindennekfelett szerelmi történet. 1887-ben jelent meg, amikor is Jókai már kapott a kritikusoktól hideget-meleget. Éppen ezért a cselekményt húsz helyen megszakítja, s kb. tíz oldalanként beiktat hosszabb-rövidebb disputákat a kritikus és a szerző között, sőt egy-egy disputa szerepel a mű elején, a szerzői előszóban és az első fejezet legelején. A kritikus szavai tulajdonképpen paródiák, Jókai tökéletesen tudta, hogy mit fognak kifogásolni ellenfelei (ezzel persze tökéletesen jellemzi saját írói módszerét), a szerzői előszó retorikai gondolatalakzat, *prolépszisz*, azaz *megelőzés*: „Ezáltal megkönnyítem a kritikának dolgát, és elveszem a kenyerét – ami kettős jó cselekedet.” Az első disputa *sejtetés* (Jókai tudta – mint a 20. századi olvasáspszichológusok –, hogy olvasás közben milyen fontos az *anticipáció* – az *elővélemény* nagyszerű terminust használta, vö. *Az elátkozott család* 120):

Kritikus. Micsoda inkorrekt cím? „Márványfej”? Fej alatt az organikus test részét értjük. Ha márványból van, akkor már szobor. Tehát helyesen: „Három márvány mellszobor”.

Szerző. Engedelmet kérek, ezek éppen csak „fejek”. Semmi sincs hozzá más. Hogy miért hiányzik náluk a test többi része? Ez az elbeszélés legutolsó lapján lesz olvasható, amit előre elárulni nem lehet – tehát hadd következék az első fejezet.

Az első fejezet címe: *A három tüzes szentek klastroma*. A kritikus azonnal tiltakozik: „Miféle tüzes szentek? „Fagyosszenteket” ismerünk. Pongrác, Szervác, Bonifác. De tüzes szentek? Kik azok?” Később kiderülnek a kritikus elvei: „Előre kijelentjük, hogy holmi csodatételeket nem fogadunk el: vagy tessék azt írni az elbeszélés alá, hogy „legenda”: akkor más megítélés alá esik; de ha regény, akkor reális, circumstantialis, minuciózus magyarázatot követelünk.” (8) Említettem tanulmányom elején, hogy a Gyulai-féle kritikusok felismerték a Jókai-regény sajátosságait, de saját nézeteikbe ez nem volt beilleszthető, nem fogadták el. Jókai válaszként egy minden képzeletet felülmúló vad regényt produkált – nyilván szándékosan

–, s ebben helyezi el a disputákat, melyekben játékosan-szellemesen védi a maga teremtette sajátos regénytípust, amely létezett a világirodalomban, csak kritikusaiknak esztétikai értékrendjében nem.

A „*daimonomache*” című XX. fejezet az angyal és az ördög ragyogó vitája; a regény harminchét fejezetből áll, ez a vita nagyjából a középpontban helyezkedik el. „Még most is dívik Dalmácia hegyvidéki kisebb városaiban az az őskeresztén világból fennmaradt szokás, hogy nagypénteken, amidőn a Krisztus koporsója egyházi pompával felállítatik a templomban, az összegyűlt nép előtt az *angyal* és az *ördög* egymással szóharcot vívnak. Hétszáz év előtt ez a játék valódi magasztos ünnepély volt” (186) A vita izgalmas olvasmány: hosszabb-rövidebb érvelések váltakoznak benne, a közepén pergő a dialógus, a közönség reakcióit mindig észlelhetjük. Az ördög szerepében Frater Aktaeon szerepel, aki a gazdag raguzai patricius család kitagadott fia, népszerű költő; az angyal szerepében Onufriosz archimandrita beszél; a gyülekezetet nők, javarészt apácák és az apácáknál nevelt, férjhezmenetel előtt álló leányok alkotják. Az ítélőbíró Mater Lubomira, az igazságosztó fejedelemasszony. Az ördög a szerelem nemtője, aki nélkül nincsen élet, ezt ellenfele természetesen tagadja; mindketten tekintélyérveket sorakoztatnak fel, többek között bibliai idézeteket, egyházi és világi tudósok kijelentéseit; az ördög még egy középkori szerelmi történetet is felidéz a dialógus végén. Mondani sem kell, hogy a szerelem, az ördög győz a disputa végén.

4. Összefoglalás. Elfogadhatónak tartom a szakirodalomnak azon megállapítását, miszerint Jókai regényei románc típusúak. Fontosnak tartom továbbá a Jókai-regények retorikai szempontú elemzését (a retorikát nem lehet kikapcsolni azon szerzőknél, akik még alapos retorikát tanultak). A retorika ismerete megmutatkozik Jókai regényeiben, mind a retorikai terminusok, mind a retorikai érvelés – példa, enthüméma, toposzok – alkalmazásában, mind a „hallgatóság”, az olvasó figyelembevételében. A retorikaelméleti szerzők – mind a klasszikusok, mind a modernek – mindig figyelmeztetnek a hallgatóság figyelembevételére: „A beszéd három dologból áll össze: a beszélőből, amiről beszéd, és akihez beszél; a beszéd célja az utóbbira irányul, azaz a hallgatóra” (*Rétorika* 1358b). A 20. század Arisztotelésze, Chaïm Perelman külön fejezeteket szentel alapműveiben a hallgatóságra, a hallgatóság értékrendjére, s azt hangsúlyozza, hogy érvelési hibát követel az a szónok, aki nincs tekintettel hallgatóságára. És ha a retorika a prózai műfajok elmélete, érvényes ez az attitűd az íróra is. Jókai is ügyel hallgatóságára, olykor kifejezetten az olvasóhoz ír előszót, utószót, üdvözlí az olvasót: „Üdv az olvasónak!” (pl. *Az elátkozott család*); regényeiben sokszor fordul az olvasóhoz, ez is retorikai eszköz, az *apostrophé*, az *odafordulás* gondolatalakzata (az apostrophéval a stílus kapcsán szándékozom majd foglalkozni, többféle megoldása lehet, és többféle magyarázata van).

Sok beszéd olvasható regényeiben, az illőség elvének megfelelően, mindhárom stílusnemben, sőt szép számmal írt beszédparódiákat is. Mestere volt a disputák szerkesztésének. A disputák, a szellemi csaták is hozzájárulnak regényei fordulatosságához.

Ennek a felismerésnek legalább két tanulsága van: másként lehet megítélni egyes műveit, mint ahogyan megítélte őket az irodalomtörténet; retorikai ismeretek birtokában közelebb kerülhetünk műveihez, jobban élvezhetjük őket. (Ebben a tanulmányban csak az érveléssel, vagyis az inventióval foglalkoztam. Külön tanulmányt érdemel a regényszerkezetek elemzése, vagyis a dispositio, majd a stílus bemutatása, az elocutio. Így lesz majd teljes Jókai és a retorika kapcsolatának feltárása.)

Szilasi László érdekes könyvében elemzi a Jókai-művek kultikus és kritikus olvasatait az irodalomtörténeti monográfiák alapján. Összegezésében többek között ezt írja: „Feltárandók a Jókai-szövegek explicit poétikai kijelentései, és ennek kapcsán felteendő az a kérdés, hogy bizonyítható-e a műfaji, retorikai előírások és a mű közötti esetleges kapcsolat. [...] Végül pedig egész egyszerűen igazolandók azok a sejtések, amelyeknek rendszerbeli középpontjaként a retorikusan és hatásközpontúan kezelt románcos történetet próbáltam megjelölni” (i. m. 252). Úgy vélem, igazoltam a Jókai-művek és a retorika kapcsolatát. Azonban hangsúlyoznom kell: a retorika nem előírás, és nem hatásvadászat, hanem filozófiai alapokon nyugvó művészet és technika – ahogy a klasszikusok meghatározták, nem véletlenül volt két évezreden át a felsőfokú oktatás alapja, és nem véletlenül éli reneszánszát külföldön. Továbbá: a románcos történethez hozzátartozik a kisemberek világa is, ahogyan Nyilasy Balázs megállapítja, így valósul meg az eposzi teljesség, amelyről Szörényi László ír.

„Jókai egész pályáján nélkülözi a tárgyilagos bírálatot” – írja Mikszáth (*Jókai Mór élete és kora II.*, 146). Ha van nyelvművelő babona (már pedig van), akkor van irodalomkritikai babona is, de ez inkább a közvélekedésben él, a szakmára nem jellemző már. Létezik olyan tévtan, hogy ami olvasmányos, az nem igazi, mély irodalom, ezért Jókai kedvelői szégyellik szenvedélyüket. Léteznek olyan megállapítások, hogy Jókai lecsúszott ifjúsági irodalomba (de miért alsóbbrendű az ifjúsági irodalom?); ezért felnőtt olvasói nem merik bevallani, hogy szeretik regényeit. Létezik a sablonos lélekrajz babonája: a főhősök sablonosak, csak a mellékalakok realisztikusak, csak a mellékalakok ábrázolásában nyilvánul meg humora. Sok idegen szót használ (hát a mai médiumokban és tudományos prózában nincsenek idegen szavak?). Attól tartok, hogy ez a sok babona, ez a sok leegyszerűsített közhely él a mai pedagógus társadalomban, s ez alól a tanterv készítői sem kivételek. Emlékezzünk arra, hogy a NAT-hoz csatlakozó érettségi követelményekben Jókai nincs az első, a pályarajzot tanító hatos körben, a második, a „portrék” címet viselő körben sem szerepel, a harmadik körben, a választható szerzők között van, ezért ki is hagy-

ható az érettségén. (Vajon az angolok lefokozzák-e Shakespeare-t? Vagy az amerikaiak Melville-t?)

A Jókai-művek pedig összetettek, sokféle megközelítésben lehet őket olvasni, zseniálisak, mint Shakespeare drámái vagy mint Liszt Ferenc zenéje. Mindig tud újat mondani, mindig gyönyörködtet. Igaza van Sötér Istvánnak: „*Forma, mű és ember* csodálatos egységben állanak előttünk Jókainál. [...] Jókai műve a legmerészebb vállalkozás, a leghősibb kaland; irodalmunk valóság és költészet egymásba mosódó határait közelítette meg általa. De valamivel még ennél is több: népünknek legédesebb vigaszára és legkeserűbb lelkifurdalására szolgálhat az a kép, amit Jókai az örök Magyarországról megőrzött.” (Sötér 1941, 168–169)

Felhasznált irodalom

- Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra 2004, *Retorika*. Budapest: Osiris.
- Adamik Tamás főszerk. 2010, *Retorikai lexikon*. Pozsony: Kalligram.
- Adamik Tamás – Gonda Attila 2009, Quintilianus a testbeszédről. In: *A testbeszéd és a szónoklat*. Szerk. A. Jászó Anna. Budapest: Trezor, 31–42.
- Adamikné Jászó Anna 2013, *Klasszikus magyar retorika*. Budapest: Holnap Kiadó.
- Barthes, Roland 1997, A régi retorika. In: *Az irodalom elméletei III*. Jelenkor, Pécs (eredetileg: 1970).
- Bolonyai Gábor 2001, *Antik szónoki gyakorlatok*. Budapest: Typotex.
- Cicero, Marcus Tullius 2012, *Cicero összes retorikaelméleti művei*. Szerk. Adamik Tamás. Pozsony: Kalligram.
- Corbett, Edward P. J. ed. 1969, *Rhetorical Analyses of Literary Works*. London–Toronto: Oxford University Press.
- Fried István 2003, *Öreg Jókai, nem vén Jókai*. Ister Szolgáltató, Kereskedelmi és Kiadó Kft.
- Fried István 2005, Jókai és a világirodalom. In: „*Mester Jókai*”. *A Jókai-olvasás lehetőségei az ezredfordulón*. Budapest: Ráció Kiadó.
- Jókai Mór 1998, Válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta Fábri Anna. Budapest: Új Mandátum Kiadó.
- Golden, L. James – Berquist, F. Goodwin – Coleman, E. William 1983, *The Rhetoric of Western Thought*. Dubuque, Iowa: Kendall/Hunt.
- Hansági Ágnes – Hermann Zoltán szerk. 2005, „*Mester Jókai*” *A Jókai-olvasás lehetőségei az ezredfordulón*. Budapest: Ráció Kiadó.
- Mikszáth Kálmán é. n., *Jókai Mór élete és kora*. Budapest: Unikornis (eredetileg: 1907).
- Nagy Miklós 1975, *Jókai Mór. Arcok és vallomások*. Budapest: Szépirodalmi.
- Nagy Miklós 1999, *Jókai Mór*. Budapest: Korona Kiadó.
- Névy László 1894, *Jókai Mór. Ötvenéves írói jubileumára*. Budapest: Petőfi-Társaság, Athenaeum.
- Nyilasy Balázs 2005, *A románc és Jókai Mór*. Budapest: Eötvös József Könyvkiadó.

- Perelman, Ch. – Olbrechts-Tyteca, L. 1969, *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*. Notre Dame – London: University of Notre Dame Press (a francia eredeti: 1958).
- Perelman, Chaïm 1982, *The Realm of Rhetoric*. Notre Dame – London: University of Notre Dame Press (a francia eredeti: 1977).
- Quintilianus, Marcus Fabius 2008, *Szónoklattan*. Szerk. Adamik Tamás. Pozsony: Kalligram.
- Sőtér István é. n. [1941] *Jókai Mór*. Budapest: Franklin-Társulat.
- Szajbély Mihály 2010, *Jókai Mór*. Pozsony: Kalligram.
- Szilágyi Márton 2005, Az elhibázott teremtés. *Ahol a pénz nem Isten*. In: Hansági Ágnes – Hermann Zoltán szerk. „Mester Jókai”. *A Jókai-olvasás lehetőségei az ezredfordulón*. Budapest: Ráció Kiadó, 137–148.
- Szilasi László 2000, *A selyemgubó és a „boncoló kés”*. Budapest: Osiris-Pompeji.
- Szörényi László 1989, Mítosz és utópia Jókainál. In: „*Multaddal valamit kezdeni*”. Budapest: Magvető.
- Tolnai Vilmos 1925, Jókai és a magyar nyelv. *Magyar Nyelv*. 85–100, 232–246.
- Wardhaugh, Ronald 1995, *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris.
- Wéber Antal 2001, *Jókai Mór*. Budapest: Elektra Kiadóház.

Hatásgyakorlás a kampánybeszédekben

„Egy politikus legfontosabb képessége az, hogy egyik síkon gondolkozzék és egy másik síkon beszéljen.”

Eleanor Roosevelt

Bevezetés

A tanulmány – ahogy a cím is mutatja – a hatás-befogadás kérdéskörét tárgyalja. A hatásgyakorlás két komponensének – a hatást gyakorlónak és a befogadónak – a közege jelen esetben a választási kampányok időszaka. Arra keresem a választ, hogy egy politikai kampány során milyen eszközökkel igyekeznek a jelöltek a szavazatok többségét elnyerni. A politikai kampány összetettsége vitathatatlan, nem lehet egy komponenst kiragadva választ találni arra, hogy vajon miért egyik vagy épp másik párt/jelölt nyerte el a választók bizalmát. Erre ez a tanulmány sem tesz kísérletet; ahogy arra sem, hogy minden összetevőt górcső alá vegyen. Az általam választott terület a választási kampánybeszédek. Szóban, nyilvánosság előtt elhangzó beszédeket vizsgáltam, és a meggyőző vagy esetlegesen manipuláló elemek tárházát mutatom most be.

Az elméleti részben a téma tág megközelítésétől a szűk felé haladva először is tisztázom a kampány fogalmát. Ezt követi magának az üzenetnek, a beszédnek a bemutatása, majd ezen belül is a kampánybeszédek sajátosságai. A politika nyelvének összetettségét feltárandó a szakpolitikák kommunikációját tekintem át. Ezt követi a hallgatóság ismertetése, azaz azoké, akikre hatást akarnak gyakorolni a szónokok. A hallgatóság szegmentálásának kérdéskörét mélyebben boncolgatva szót ejtek a tömegek lélektanáról. Végül pedig azt mutatom be, hogy mi a szónok szerepe a befolyásolás folyamatában, ki a jó politikai jelölt. Az elemző részben a fentebb felsorolt támpontok mentén mutatom be, hogy a választott beszédekben mely politikus, jelölt, párt milyen eszközt használt a céljai eléréséhez. Kísérletet teszek annak megállapítására is, hogy vajon beszélhetünk-e összehangolt pártkommunikációról, vagy az egyes jelöltek személyisége uralja inkább a beszédeket.

I. A kampány fogalma

Mivel azt a cím is mutatja, hogy kampánybeszédek elemzésére vállalkozik a tanulmány, ideje tisztázni, mit is értünk kampányon. Az *Idegen szavak és kifejezések szótára* (Bakos, 2002) a következő definíciót adja a kampány fogalmát illetően: hadjárat; rövid ideig tartó, de fokozott erőfeszítéssel végzett tevékenység. A válasz-

tási kampány meghatározása pedig a következő: a választásokat megelőző időszak, amelyet a pártok – részben formálisan biztosított keretek között – a szavazók meggyőzésére használnak. Ezt a *Retorikai lexikon* a következőképpen fogalmazza meg (2010: 595): „...a társadalmi szintű érvényesülés alapvető eszköze, amellyel szándékok, nézetek, érdekek, tervek mellé állítanak, vagy ellen fordítanak embereket.”

Láthatjuk, hogy a kampány egy behatárolt időkereten belül tartó meggyőzési folyamat, tehát lényegét tekintve a választókra irányuló tevékenység. Épp ezért ebből a folyamatból kiragadni és szeparáltan elemezni egy beszédet nem hozná meg a kívánt eredményt, így a kutatás is egy jól behatárolt időszak beszédeit veszi sorra, mégpedig a 2014-es országgyűlési választásokat. Arra koncentrálva, hogy milyen nyelvi eszközökkel, érvelési módokkal igyekeztek a pártok és jelöltjeik a választókra hatást gyakorolni, befolyásolni, akár manipulálni őket a szavazatok minél magasabb arányú elnyeréséért. Ne legyen ugyanis kétségünk afelől, hogy bármilyen nagy ellentét feszül is két nagy párt között, bármennyire eltérő nézeteket vallanak, vagy különböző világképpel élnek, és bármilyen technikát is választanak a meggyőzésre, egy közös cél lebeg a szemük előtt: a szavazatok elnyerése. Ez az oka annak, hogy retorikai szituációtól, hallgatóságtól függetlenül a kampányidőszak alatt hallható beszédek mindegyike összevethető egymással, mert ugyanaz az elhatározás ihlette őket: hatást váltani ki a hallgatókból, amelynek eredményeképpen a szavazófülkék elé járulnak, és a szónok akaratának megfelelő voksot adják le.

II. Az üzenet

Ahogy azt korábban kifejtettem, elemzésem a politikai kampány tág köréből, a meggyőzés hosszú folyamatának egy kis szegmensére, magukra a beszédekre, a közvetíteni kívánt üzenetekre fókuszál. Először is a beszédek csoportosítási lehetőségeit mutatom be:

A beszédnek, azaz annak, amit a szónok előad, a fő funkciója a pártok megkülönböztetése. A beszédekből látható, hogy a pártok mennyire eltérő, különböző színben látják az őket körülvevő világot. Mi az, ami nekik fontos, vagy épp mi az, ami szerintük a választóiknak fontos. Így egy jó beszéd alapján meg tudjuk mondani, hogy melyik párt képviselőjétől hangzott el.

II.1. A csoportosítás

Faucheux szerint (Kiss, 2007) a beszéd alapulhat a beszélő személyes erőnyeiben vagy hátrányain. Alapulhat az ideológián, azaz liberális, konzervatív, mérsékelt, szélsőséges, konzisztens vagy pragmatikus. Alapulhat továbbá a beszéd a beszélő személyes erőnyeinek vagy hátrányainak és az ideológiának a kombinációján.

A beszédeket, üzeneteket többféle szempont alapján csoportosíthatjuk. A legalapvetőbb csoportosítás a következő: pozitív, amelyben saját erőnyeinket, erőssé-

geinket hangsúlyozzuk; negatív, amellyel az ellenfelet támadjuk. Lehet összehasonlító, amely a pozitív és negatív funkciót látja el egyszerre, célja, hogy bebizonyítsa: az egyik párt jobb, mint a másik. Az utolsó csoportosítási lehetőség pedig a reagáló üzenet. Ez lehetőséget nyújt az ellenfél támadására való válaszra. Az adott szónoknak mérlegelnie kell, hogy ha az ő pártjának fő erőssége ideológiai természetű, a másik fél pedig személyiségjegyeiben rejlik, akkor olyan stratégiát választ, amely szakpolitikai kérdéseket tartalmaz, amelyek nagyobb súllyal esnek latba, mint a jelöltek egyéni erősségei vagy gyengéi.

Az üzenetekkel kapcsolatban amellet, hogy a szónok választ a pozitív, negatív, összehasonlító és reagáló lehetőségek között, azt is mérlegelnie kell, hogy ezeket milyen ütemezésben vezeti be a beszédébe. Ennek ötféle módja lehet: Az első az ellenfél figyelmen kívül hagyása. Ebben az esetben pozitív üzenetekkel kezd, és végig pozitív is marad, nagyon ritkán említi az ellenfelet, ha egyáltalán szóba hozza. Annak a jelöltnek érdemes ezt a stratégiát választania, aki toronymagasan vezet. A második mód a klasszikus eljárás, azaz pozitív üzenetekkel indít, reagál az őt ért támadásokra, teszi ezt a támadás erősségétől függően pozitívan vagy negatívan, de nem provokálja az ellenfelet, végül pozitívan zár. A harmadik mód az agresszív eljárás. Ez esetben a szónok pozitívan nyit, majd negatívra vált, reagál a támadásokra, végül pozitívan vagy kettősen, azaz pozitívan és negatívan, vagy pozitívan és összehasonlító módon zár. A negyedik eljárási mód a frontális támadás. Negatívan vagy összehasonlítóval indul, majd kettősen folytatódik, azaz negatívan és összehasonlító módon, vagy negatívan és pozitívan, végül pozitívan vagy pozitívan és negatívan, vagy pozitívan és összehasonlító módon zár. Az ötödik módszer pedig a könyörtelen támadás. Ez esetben negatívan vagy összehasonlítóval indít a szónok, majd kettősen folytatja, azaz negatívan és összehasonlító módon, vagy negatívan és pozitívan, végül így is zár.

A kampányüzenetek között marketing szempontból megkülönböztethetünk szegmentált és globális üzenetet. Szegmentálton a választók egy körülhatárolt rétegét érti Faucheux (Kiss, 2007), például fiatalok, vidéken élők, vagy akár még kisebb szegmenseket, mint a friss diplomások, egy adott településen élők. Globálison pedig a minden választót érintő üzeneteket érti a szerző.

Rónyai Rita írja Wolfram Brunnert idézve, hogy az amerikai választási kampányszakértők általában azt javasolják, hogy a korteskedés során csak egy központi témát válasszon ki minden párt/jelölt. Arra a hangosan fel nem tett kérdésre kell választ adnia, hogy miért is akarja elnyerni a pozíciót. Ezt a témát úgy kell kiválasztani, hogy lehetőleg az ellenfél álláspontjával szemben jelentős különbséget fogalmazzon meg, és építsen a rivális gyenge pontjára. Egy kormányon lévő erőnek azt kell hangsúlyoznia, hogy az ő révén javult a helyzet és konkrétan megmutatni, hogyan, és előrevetíteni, miként fog ez tovább javulni. A kihívóknak ezzel szemben a kormányzók gyengéire kell rámutatni és a fennálló állapotokat negatívra színezni és így rámutatni a változás szükségességére (Rónyai, 2000)

II.2. A befolyásolás, a meggyőzés és a manipuláció fogalma

Az üzenetek célja egy politikai kampánybeszéd során kettős lehet. Vagy meggyőzni kíván a szónok, vagy manipulálni. Röviden úgy fogalmazhatnánk meg, hogy mind a meggyőzés, mind a manipuláció befolyásolási folyamat. Csakhogy, amíg a meggyőzés során ez nyílt befolyásolás, vagyis az üzenet címzettje tudatában van a folyamatnak, és józan megfontolások alapján mérlegeli, hogy a kommunikátor akaratának megfelelően megváltoztatja-e a viselkedését, mert azt magára nézve hasznosnak véli, vagy sem, addig a manipuláció burkolt befolyásolás, amelynek során a címzett nincs tudatában ennek a folyamatnak, de mégis megváltozik a magatartása, mert magára nézve hasznosnak tartja a hallottakat.

II.3. A kampánybeszéd mint retorikai szöveg

Tisztázni kell, hogy végső soron mégiscsak úgy kell tekintenünk a beszédekre, mint egy retorikai szövegre, szónoki beszédre. A beszédnek három válfaját különböztetjük meg: a tanácsadót, a törvényszékit és a bemutatót (Arisztotelész, 1982). A tanácsadó beszédben a tanács maga lehet rábeszélés vagy lebeszélés, hiszen vagy rábeszélni akarjuk a hallgatót arra, amit mi helyesnek vélünk, vagy le akarjuk beszélni arról, amit mi helytelennek tartunk. A törvényszéki beszéd lehet vádbeszéd vagy védőbeszéd. A bemutató beszéd tárgya lehet dicséret vagy feddés.

Figyelni kell arra, hogy mindegyik beszédfajtához más-más stílus illik, és nem olyan a népgyűlési, mint a törvényszékié. Ezenkívül más a stílusa az olvasásra, mint az előadásra szánt szövegeknek. Hiszen ha a szónoki előadásra szánt beszédet megfosztjuk a körülményektől, akkor nem fejt ki sajátos hatását.

II. 4. A kampánybeszéd mint közéleti kommunikációs forma

A következő lépcsőfok a téma szűkítésének útján, hogy tisztázni kell, hova soroljuk a politikai kampánybeszégeket a kommunikációs térben. A politikai kommunikáció, mint olyan, a közéleti kommunikáció egyik színtereként tekinthető. A közéleti kommunikáció a társadalmi jelenségeket, a politikai folyamatokat és a politikai kultúrát foglalja magába (Buda–Sárközy, 2001). Gombár Csabát idézi a szerzőpáros, aki szerint közéleti minden, ami magánéletin túli, intézményesült, sajátos nyilvánossággal bír, érdekformáló, szervező és képviselő társadalmi tevékenység, ami bár politikai jelentőségű, de nem politikai természetű. Külön kezelendő az egypártrendszerű és a többpártrendszerű közélet. „Az egypártrendszerben a politika uralja a közéletet, míg a többpártrendszerű civil társadalmakban a politika csak egy – igaz jelentős – szegmense a közéletnek (a gazdaság, a kultúra avagy a médiainstítúciók stb. között)” (Buda–Sárközy, 2001: 71).

II. 5. A kampánybeszéd mint politikai nyelvi forma

Fontos kérdést vet fel, hogy mit is értünk politikai nyelv alatt. Laswell azt mondja: „A politika nyelve általában arra irányul, hogy cselekvést vagy értékelést váltson ki (a figyelem felkeltése vagy a megértés önmagukban még nem kifejezetten politikai célok) (Laswell 2000: 65). A politikai nyelvnek négy típusát különbözteti meg Edelman (Edelman, 2004: 104) és Mazzoleni (Mazzoleni, 2006: 106). Ezek a következők: a meggyőzés nyelve, a jog nyelve, az adminisztráció nyelve és az egyezkedés nyelve. Ebből a négyből a jelen tanulmány a meggyőzés nyelvével foglalkozik. A meggyőzés nyelve jól felismerhető olyankor, amikor a politikusok egy meghatározott közönséget politikai támogatásra biztatnak: választási kampányok idején, parlamenti vitákban és meghallgatásokon, bírói és közigazgatási törvénymagyarázatokban és politikai tartalmú magánbeszélgetésekben. Ezekben a helyzetekben a beszélők folyamatosan arra töreksenek, hogy rávegyenek másokat az általuk képviselt politikai álláspont elfogadására (Edelman, 2004: 104).

II.6. A kampánybeszéd mint a szakpolitikák kommunikációja

A politikáról való beszéd azért állítja nehéz feladat elé a képviselőket, a jelölteket egy-egy kampány során, mert a politika rendkívül összetett fogalom. Fontos megérteni, hogy ahány politikai terület, annyi szakpolitika, ahány szakpolitika, annyi különböző nyelvezet. A választási kampányba fordulással a magyar politikai életben a kommunikáció jelentősége növekedett. A 2014-es országgyűlési választások közeledtével a pártok számára kulcskérdés volt, hogy szakpolitikai elképzeléseiket miként emelik be a kommunikáció főáramába, tesznek-e kísérletet erre egyáltalán. A Századvég Alapítvány megvizsgálta, hogy a különböző politikai pártok szakpolitikai terveiket, lépéseiket hogyan fogalmazzák meg a lakosság számára.

Kitta Gergely és Orbán Balázs tanulmánya nyomán mutatom be a vizsgálat eredményeit (Kitta–Orbán 2014). Tanulmányuk elején megfogalmazzák, hogy a szakpolitika még azok számára sem fogadható be minden részletében, akik létrehozásában részt vesznek. Ennek okát abban látják, hogy a szakpolitika megvalósítása mindenképpen sokszereplős. A társadalomnak szüksége van tehát egy olyan közvetítő közegre, amelyen keresztül a szakpolitikai cselekvések értelmezhetővé, „lefordíthatóvá” válnak. Ez a közeg maga a kommunikáció. Ha a szakpolitika sajátossága, hogy összetett, a választók viszont nagyon eltérő képességekkel rendelkeznek, akkor a kommunikációnak egyszerűsítanie kell, a lényegyet kell kiragadtatnia az emberekkel. Hangsúlyozzák, hogy a szakpolitika megragadhatósága azért különösen fontos, mert a kormányzáson belül egyszerre több szakpolitikai cselekvést kell széleskörűen értelmezhetővé tenni. Ennek a befogadhatóságnak a hiányában az állam és a társadalom kapcsolatát folytonos bizalmatlanság, feszültség, gyanakvás jellemezné. Végso soron tehát, idézik Carolyne Sawyert, aki szerint politikai fele-

lősség a szakpolitikák megfelelő kommunikációja és a társadalommal való megértése.

A másik fő kérdés a politikai felelősség esetében, hogy a szakpolitikai kommunikációhoz egy morális kétség kapcsolódik. El kell dönteni, hogy vajon akkor cselekszik helyesen az állam, ha az összetett szakpolitikai cselekvéseket leegyszerűsíti, és így számolnia kell azzal, hogy állampolgárait nem teljes körűen tájékoztatja. Ezt a megoldási módot nevezik a szerzők „lebutító kommunikációnak”. Vagy akkor jár el megfelelően az állam, ha a lehető legrészletesebb tájékoztatásra törekszik, és ezzel kockáztatja, hogy az állampolgárok többsége számára a szakpolitika egyáltalán nem lesz befogadható. Ez utóbbi módot hívják „okoskodó kommunikációnak”.

Kibontják, hogy amíg ez utóbbi modellben a minőségi tájékoztatásra helyeződik a hangsúly, addig az előbbi gyakorlatban a hatékonyságra. Azaz, a politikai gondolkodásmód a „lebutító kommunikáció” során inkább populista, az „okoskodó kommunikáció” során ezzel szemben inkább elitista. A szerzők szerint azt nem lehet empirikusan tesztelni, hogy a kommunikációs gyakorlatoknak ténylegesen milyen befolyása is van a társadalom tájékozottságára, szakpolitikákkal kapcsolatos ismereteire és a társadalom elégedettségére. Ez ugyanis maga a fő kérdés: az a jobb, ha keveset mondunk, de az sokak számára érthető, vagy ha sokat akarunk elmondani keveseknek.

A kérdésben benne foglaltatik a válasz. Mivel a politika logikája a népfelség elvének (az az elv, amely szerint a hatalom a népé, nem a vezetőké) megfelelően a többség tájékoztatásáról szól, a szakpolitikák kommunikációja világszerte a hatékonyságot, az elért választópolgárok számát tartja ma szem előtt. Lehetőség szerint a mindenre kiterjedő magyarázatok helyett ma az egyszerűsítések dominálnak. A megismertetés folyamatában az objektív tényeket, a racionalizáló érveket a valamilyen értékválasztásra sarkalló retorika váltotta fel, idézik Marteen Hajert. Ennek betudhatóan a politikai cselekvés diszkurzív jellege megerősödött, a politika befogadható valóságát a tények és az észérvek helyett inkább a rítusok, a szimbólumok és a mítoszok formálják, ahogy erről Edelman is beszámolt korábban (Edelman, 2004). Ezzel pedig a szakpolitikák kommunikációja is átalakulni látszik. A szakpolitikai cselekvés olyan szimbólumok láncolatává lesz, amely segít a választók számára beazonosítani és pozicionálni a kormányzás dolgát.

A szerzők példákon keresztül mutatják be a folyamatot, amelyek közül egyet emeltem ki, azt a témát, amely megjelenik a vizsgált beszédekben is: az oktatási rendszer reformját nem kísérték kidolgozott magyarázatok. A hallgatói szerződés meglehetősen bonyolult kérdéséről a kormány azt üzent: a magyar állam pénzén ne a gazdag Svédországnak képezzünk orvosokat. Az ellenzék véleménye ezzel szemben ez volt: a hallgatói szerződés „röghöz kötés”. A példa jól bizonyítja azt,

hogy akár egy tömonddal, vagy akár egy kulcsszóval is megragadhatóvá, illetve beazonosíthatóvá tehetünk egy különben roppant összetett szakpolitikai kérdést.

III. Hallgatóság

Tisztáztuk tehát, hogy milyen sokszínű lehet az az üzenet, amit a hallgatóságnak át szeretnének a szónokok adni, most pedig bemutatom azt, hogy milyen sokszínű lehet a hallgatóság is, akinek azt szánják.

III.1. Szegmentáció

Már Quintus Tullius Cicero (a nagy szónok, Marcus Tullius Cicero öccse) is megállapította Kr. e. 64-ben, hogy a célcsoport szegmentációja elengedhetetlen lépés a meggyőzés útján (Németh, 2006). Később Sydney Webb is megállapította a húszas években (Sükösd, 2002), hogy a közönség nem homogén. A politikai aktornak szegmentálnia kell a választókat, hogy ki tudja választani és párosítani tudja a megfelelő üzenetet a megfelelő előadásmóddal. Az elsődleges szegmentáció során el kell döntenie, hogy kik azok, akik biztosan nem szavaznak rá; kik azok, akik bizonytalanok, és esetleg meg lehet győzni őket; kik azok, akiket át lehet csábítani más párttól; és végül kik azok, akik biztosan rá fognak szavazni. Ez a szegmentáció még nem elégséges, a szónokoknak tovább kell szegmentálniuk a sokféle csoportot. Legcélszerűbb szociológiai szempontok, értékrend és a körülmények alapján tovább osztani a hallgatóságot. Szociológiai szempontok alapján foglalkozás, nem, életkor, lakóhely, iskolázottság, kulturális háttér szerint lehet szegmentálni. Értékrend alapján vallás, érdeklődési területek, esetleg előítéletek szerint; körülmények alapján pedig alkalom, felkérési cél, előzetes tudás szerint lehetséges a szegmentáció.

III. 2. A hallgatóság mint választópolgár

A hallgatóság ebben az esetben a választópolgárt jelenti. Hahn Hajnalka alapján mutatom be a választók csoportosítási lehetőségeit. A választók magatartása alapján kétféle emberkép vázolható fel: a politikailag felkészült, aktív, tájékozott, racionális szavazó és a közömbös, politikával nemigen foglalkozó ember. Az első típus szinte mítosz, az állampolgárok többsége nem ilyen, hanem manipulálható fogyasztó. Több ember beszél, mint választ, s több választ, mint korteskedik. A választók aktivitásuk szerint szintén két csoportba sorolhatók: egyrészt a néző, szemlélő kategóriába, akik keresik az információkat, valamennyire tájékozottak a politikai folyamatokkal kapcsolatban, másrészt az apatikusok táborába, akik ha egyáltalán odafigyelnek is a politikára, mégis indifferensek maradnak. Ez utóbbi blokkból lehet a szavazatok nagy részét elnyerni. Az apatikusok vagy passzívan közömbösek (a politika nem jut el az illetőhöz), vagy tudatosan érdektelenek (kiábrándultak a politikából) (Hahn, 2011).

III.3. Tömeglélektan

Egy nagygyűlésen vagy egy lakossági fórumon Leon Festinger kognitív disszonancia-redukció-elmélete (1957) nyomán túlnyomó részt olyan egyének csoportjával találkozunk, akik elfogadják a szónok nézeteit, mert az ember kerüli a disszonáns helyzeteket, azaz igyekszik megszabadulni mindazoktól az információktól és véleményektől, amelyek saját, gondosan felépített világképének újragondolására készítenék, mert világképének újragondolása túlságosan sok kognitív energiáját kötné le (Festinger, 2000). Tehát valójában a beszéd hatása a létező vélemények megerősítésében, és nem a véleményváltozás kiváltásában mutatkozik meg a helyszínen részt vevők körében. Erről Walther Dieckmann így ír: „...a beszéd retorikája (már) nem akarja a politikai ellenfelet meggyőzni, hanem egy kialakított magatartást véd és igazol a nyilvánosság, illetve a sajtó és a rádió előtt” (Dieckmann, 2000: 99).

Bár különböző hatás- és befogadásvizsgálatok arra a következtetésre jutottak, hogy az egyénben nem tudjuk befolyásolni azt, hogy miként gondolkodjon, csak azt, hogy miről tegye azt, ez a tény megváltozik, mikor nem különálló individuumokról beszélünk, hanem csoportról, tömegről. Ekkor a személyiség tudata eltűnik, az egyedek érzelmei és gondolatai egy irányt vesznek. Izgalom hatására egy úgynevezett kollektív lélek formálódik, ahogy erről Gustave Le Bon *A tömegek lélektana* (1913) című munkájában ír (Le Bon, 2004). A vizsgált beszédek szempontjából különbséget kell tennünk tömeg és tömeg között. Míg a nagygyűlések hallgatói viszonylag heterogén csoportot alkotnak, egy közös tulajdonsággal: az éppen beszédet tartó szónok támogatói (a fentebb említett okok miatt valószínűsíthető ez), addig egy lakossági fórumon (Mesterházy Attila, Gyurcsány Ferenc, Navracsics Tibor esetében), vagy egy átadó ünnepségen (Orbán Viktor esetében), vagy akár egy szűk társadalmi csoportnak szervezett ünnepségen (nőnap beszéd Mesterházy Attilától) egy sokkal homogénebb és kisebb csoportról beszélünk. A meggyőzés eszközei különbözőek a két esetben. Az elsőben a Németh Erzsébet által megfogalmazott mellékúton juthat el az üzenet a címzettekhez (Németh, 2006). Ilyen esetekben a hatást egyszerű tényezők befolyásolják: a kommunikátor vonzósága, az, hogy körülöttünk más emberek egyetértenek-e az üzenettel, hányszor ismétlik meg az üzenetet, milyen vonzó címkékkal, szlogenekkel, jelszavakkal, analógiákkal operálnak stb.

A homogén, kisebb csoport előtt a meggyőzés főútja járható, amikor a befogadó gondosan és figyelmesen mérlegeli az üzenet valódi értelmét, gyakran megesk, hogy magában ellenérveket hoz fel, kérdésekkel áll elő, és további információt szeretne kapni. Ilyenkor az üzenet meggyőző ereje attól függ, hogy „átmegy-e” ezen a befogadói vizsgán. Nem szabad viszont figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy a szónokok tisztában vannak azzal, hogy a modern technika eszközeinek révén beszédeiket valós időben a világ minden táján figyelemmel kísérhetik, így szónokla-

tuk nem csak azokra gyakorol hatást, akik jelen vannak. Így viszont már egyszerre kell hatniuk az őket biztosan támogató, a bizonytalankodó és az őket dogmatikusan elutasító hallgatói csoportokra is.

Hogy maga a hatás, befogadás mikor is kezdődik el, nem nehéz körülhatárolni: azoknál, akik személyesen részt vesznek a gyűlésen a befogadás már akkor megindul, amikor az egyén odaér a szónoklat helyszínére. A beszédet a különböző médiákon keresztül követők esetében pedig akkor, amikor az első szót meghallják. Hogy mikor ér véget a hatás, már sokkal nehezebb meghatározni. Utóélete gyorsan elmúlhat, akár hosszú időre meg-megszakadva és időnként felidéződve, folytatódhat vagy folyamatosan életünk végéig eltarthat.

A lélektani kutatások szerint a tömegben négy alapkövetelményre épülő dinamizmus jelenik meg. Az első, hogy az ember valamilyen célból, érdekből kapcsolódjon az adott tömeghez, illetve annak vezetőjéhez. A második követelmény a fizikai közelség, a testi kontaktus, ami az összetartozást erősíti, így a résztvevők gyakran egymás kezét fogják, énekelnek, jelszavakat skandálnak. A legfontosabb és egyben a harmadik: az érzelmi követelmény. Jól ismert jelenség, hogy az érzelmeknek az emberi döntésekben – beleértve a politikai döntéseket, többek között a politikai választásokat is – meghatározó szerepük van. A tömeghez való csatlakozásban mérvadó az érzelemre való hatás, amit fokoznak a zászlókkal, a jelképekkel és a jelszavakkal. Mindezek felerősítik, növelik a tömeg feszültségét, de egyben megjelenítik a gondolati azonosulást, amely a negyedik tényezője az alapkövetelményeknek (Takács, 2006).

Bár a tömegek befolyásolására számtalan eszköz áll a szónokok rendelkezésére, ezek közül én a nyelvet fogom vizsgálni. Amiről George Orwell azt írta *1984* című művében, hogy: a nyelv meghatározza valóságérzetünket és viselkedésünket (Orwell, 2012).

A tömegdemonstrációkhoz, nagygyűlésekhez gyakran társulnak a demagóg szónoki beszédek. Itt kapcsolódik a kérdéskör a demagógia fogalmához. A fogalom az antik görög demokráciából származik, egykor a nép vezetésének művészetét jelentette. Mára azonban a demagógia a nép félrevezetésének "művészete". A retorika azon fajtája, amely kizárólag az érzelmekre és az előítéletekre próbál hatni. A politika és a politológia egyaránt használja, általában tetszetős, részgazságokon vagy irreális elképzeléseken alapuló politikai programok vagy kijelentések rosszcímű megjelölésére. A tájékozatlan néptömegek ámitására, bujtogatására, lázítására szolgál. A demagógia feltételei közé tartozik az ellenségkép, ezt gyűlölettel lehet megtölteni, ennek egyik módja a rágalmozás. A rágalom olyan eszköz, amely: *audacter calumniare, semper aliquid haeret*, vagyis merészen kell rágalmozni, valami mindig megmarad belőle (Takács, 2006).

IV. A szónok

A beszélőnek nemcsak azt kell tudnia, hogy mit mondjon ahhoz, hogy meggyőző legyen, azt is tudnia kell, hogyan prezentálja azt. Ahhoz, hogy a beszéd hatni tudjon, megfelelő előadásmóddal kell előadni. A stílus egy jelként fogható fel, amelynek világosnak kell lennie, különben nem éri el célját (Adamikné, 2013). Ahhoz, hogy a beszéd világos legyen, ügyelni kell az szavak kiválasztására. A közhasználatú igék és névszók könnyen értelmezhetők, így használatuk igaznak tűnteti fel a beszédet. Más esetben a szavak fennköltté teszik a beszédet, túlzott alkalmazásuk pedig már azt a veszélyt rejti magában, hogy a szöveg hamisnak hathat. Éppen emiatt kell ügyelnie a szónoknak a metaforák használatára. Ha a metafora könnyen, azonnal érthető, akkor figyelemfelkeltő szerepe lesz, viszont ha túl komplex, ha a hallgatóság nem tudja azonosítani, akkor az ellenkezőjét váltja ki.

A jó szónok ismérve, hogy hallgatóságának összetételét figyelembe véve választja ki a meggyőzési stratégiáit. A szónok részéről a meggyőzési stratégiák megválasztása pszichológiai szempontok alapján is történhet. Síklaki (Síklaki, 1994) pozitív homlokzatnak szóló és negatív homlokzatot óvó stratégiákat különböztet meg. Homlokzaton érti az adott társas helyzetben felmutatott aktuális én-képet.

IV.1. A politikai jelölt mint szónok

Mivel a szónok jelen tanulmány esetében politikai szereplő, röviden bemutatom milyen kritériumoknak kell megfelelnie a politikai szónoknak. A politikusnak eladhatónak kell lennie, vagyis olyan stílusjegyek és értékek meghatározására van szükség, melyeket sugározni lehet az emberek felé, és összhangba hozhatók a választópolgárok természetével. A jelölt három szinten kontrollálható: külső megjelenés (testalkat, arcszörzet stb.), személyiség (nyugodt, agresszív, csapatjátékos stb.) (Laswell, 1960) és a szerep (elsősorban üzletember, s nem politikus stb.).

A riválisok lejáratásával az emberek bizalmát a jelöltünk javára tudjuk fordítani. Ennek a hatalomszerzési módszernek négy fontos fegyvere van: a megszólás, a címkézés, a rágalom és az ellenségkép kialakítása. A megszólás könnyed sárdobálás. A címkézéssel örök pecsétet nyomhatunk vetélytársunkra, s bár nem igazán ítéletek, mindenesre erőteljesen körülengik a politikusok interakcióját. A rágalom keményebb módszer, kegyetlen támadás az ellenfél jó híre ellen. Az ellenségkép kiindulópontja, hogy bizalmatlanságot keltünk a riválisunkkal szemben: minden, ami az ellenségtől ered, az rossz vagy becsstelen (ha igaza is van, akkor is amorális). Alapeleme a negatív attitűdökkel történő felruházás, a gonosszal való azonosítás, miközben az egyéni különbségeket eltöröljük, s elvetjük a szimpátiát (Hahn, 2001).

V. Elemzés

Mint fentebb már említettem, a politikai kampány egy jól behatárolható periódusban zajló folyamat, de hogy mi is ez a periódus, ami az adott választás kampányidőszakának tekinthető, mindig és mindenkinél más. A 2014-es országgyűlési választások két nagy rivális pártjának kampánykommunikációját kívánom bemutatni, azaz a FIDESZ-KDNP és a baloldali összefogás: MSZP – Együtt – PM – DK – MLP jelöltjeitől elhangzó beszédek összehasonlítása, elemzése a fő téma. Mindkét párt részéről 2-2 szónokot választottam (Orbán Viktor, Navracsics Tibor – Mesterházy Attila, Gyurcsány Ferenc) és összesen 12 beszédet.

Annak meghatározására, hogy mikor is indította el a kampányát egy adott párt, a beszédek folyamatos nyomon követésére van szükség. Bár a 2014-es választási kampány megnyitóját a sajtó a baloldali összefogás esetében január 25-re teszi, a Fidesz esetében pedig február 15-re, az elhangzott nagygyűléseket figyelemmel kísérve én korábbra mennék vissza. Mesterházy Attila 2013. szeptember 30-án elhangzott nagygyűlési beszéde tökéletes példája egy kampányt felvezető felszólalásnak. Ahogy a kampány előszelének tekinthető már Orbán Viktor 2013. október 23-án elmondott beszéde is. Ezt követően szorosan a kampányhoz sorolható beszédként tekintenek a pártok az évértékelő beszédekre. Erre a baloldal részéről két példa is van, hiszen mindkét elemzendő politikus tartott évértékelőt, a Fidesz részéről ezt idén is, ahogy az elmúlt 15 évben, Orbán Viktor szájából hallhattuk, és itt előállt az a helyzet, hogy az évértékelő egyben a kampánynyitó beszéd is volt. (Nem új dolog a párt részéről, hogy a kampánynyitó nem külön eseményként szerepel: 2010-ben a március 15-ei ünnepi beszéd volt egyben a párt kampánynyitó beszéde is.) Ezek után következtek a baloldal részéről januárban elhangzó kampánynyitó beszédek. Az ezt követő időszakban az általam vizsgált beszédek vagy lakossági fórumokon vagy ünnepélyeken hangzottak el.

V.1. Az üzenetek ütemezése

A beszédek vizsgálatát az üzenetek ütemezésének kérdésével kezdem. Ahogy fentebb említettem, az első elemzett beszédek – feltételezésem szerint – betekintést nyújtanak az adott párt egész kampányidőszakára terjedő beszédek hangulatába. Ez bizonyossá is vált. Mesterházy Attila 2013. szeptemberi beszéde a csoportosítás alapján a frontális támadás kategória képviselője lett, a kampány során pedig mind az ő, mind Gyurcsány Ferenc részéről ebbe a csoportba sorolható beszédek hangzottak el. Beszédek elején – alkalomtól függetlenül – az ellenfél szidalmazásával, negatív hangvételű kritikájával indítottak. Ezt nevezik a retorikában személyeskedésnek, mégpedig az *argumentum ad personam* (gyalázkodó, sértegető) érvtípus körébe soroljuk. Erről így ír Margitay (2007: 550-51): „A személyeskedés végső soron a hitelességet érinti, egy olyan tényezőt, amelynek kulcsszerepe van a meggyőzésben. Ez magyarázza, hogy a személyeskedés általában nagy pszichológiai

meggyőző erővel rendelkezik, akkor beszélünk erről, amikor a másik személyét, gyakorlatát, indítékait, szándékait kritizálják, és e kritika alapján utasítják el az illető álláspontját, érvelését.” Ezt követően vagy hosszasan megmaradt a negatív hang a beszéd több mint felében, és ezt követték a saját programjukat bemutató pozitív üzenetek, végül az ellenfél elleni fellépést egy pozitív kicsengésű befejezés zárta, vagy váltakozva jelentek meg a másik pártot szidalmazó, magukat, programjukat, pártjukat éltető üzenetek.

A Fidesz – KDNP oldaláról Orbán Viktor indította el a kampányt 2013. októberi beszédével, melyet a klasszikus eljáráshoz sorolhatunk, már-már súrolva az ellenfél figyelmen kívül hagyásának mezsgyéjét. Ezt követően ez a két üzenetütemezési eljárás volt megfigyelhető mind Orbán Viktor, mind Navracsics Tibor beszédeiben: hol a klasszikus eljárást követve néhány gondolat erejéig utaltak az ellenfélre negatív jelzőkkel, miközben beszédeikre inkább a pozitív hangvétel volt jellemző. Máshol pedig az ellenfelet teljesen figyelmen kívül hagyva, említést sem tettek róluk – sem pozitív, sem negatív jelzőkkel, amivel nem követték el azt az érvelési hibát (*argumentum ad personam*), amit a baloldal minden egyes beszédében.

Így összességében elmondható, hogy a baloldal a hallgatóság azon élményére kívánt hatni, mely felhívta a figyelmet a jelen életükben helyet foglaló negatív hatásokra, tapasztalatokra, felsorolva az őket ért csapásokat – az ellenfél részéről. Beszédeikben elhangzó leggyakoribb szavak a következők voltak: *szocialista, Fidesz, miniszterelnök, kormány, magyar, munkahely*. Látható, hogy a hat leggyakoribb szó fele az ellenfélre utal, tehát fontosabbnak vélik bemutatni a másik párt – általuk hibásnak titulált – tetteit, és csak ezt követik a saját jövőbeni terveik ezek kijavítására.

Ezzel szemben a jobboldal egy magát pozitív szemmel bemutató, az ellenfeléről épp csak említést tevő kommunikációt folytatott. Ezt támasztják alá a leggyakoribb szavak: *magyar, Magyarország, sikeres, nemzet, baloldali, rendszerváltás*. A sorozatos közvélemény-kutatások eredményei alapján nem meglepő, hogy a párt olyan retorikát választott, melyet a magas fölénytel bíró pártok esetében figyelhetünk meg, csakis náluk alkalmazható ez biztonsággal.

V.2. Szegmentáció

Először is különbséget kell tennünk marketing szempontból a hallgatóság összetételében. Ahogy fentebb említettem, beszélhetünk globális és szegmentált üzenetekről. A következő táblázat foglalja össze, hogy mely elemzett beszéd melyik kategóriába tartozik:

Globális	Szegmentált	
	Körülhatárolt réteg	Kis szegmens
Mesterházy Attila (2013.09.30.)	Mesterházy Attila (2014.03.10.) (Dunaújváros, lakossági fórum)	Mesterházy Attila (2014.03.08.) (Nőnap kiadvány)
Orbán Viktor (2013.10.23.)	Orbán Viktor (2014.03.18.) (Cegléd, szociális fórum)	
Mesterházy Attila (2014.01.31.)	Orbán Viktor (2014.03.18.) (Karcag, szociális fórum)	
Gyurcsány Ferenc (2014.02.15.)	Navracsics Tibor (2014.03.21.) (Balatonalmádi, lakossági fórum)	
Orbán Viktor (2014.02.16.)		
Orbán Viktor (2014.03.15.)		
Orbán Viktor (2014.03.29.)		

Meg kell vizsgálnunk a beszédek az alapján, hogy mennyire vette figyelembe a szónok a hallgatóság összetételét, mennyire reagál az üzenet az előzetes szegmentációra. Globális üzenetek esetében a szónok az egész néphez, nemzethez szól. Ezt támasztják alá a gyakran elhangzó „mi magyarok” szókapcsolatok. Itt van alkalma a szónoknak a korábban említett mellékúton járva hatást gyakorolni, azaz az üzenet tartalma helyett túlnyomó részt a stilisztikai eszközökkel operálni, a hallgatóság támogatását kifejező tapsokat generálni, szlogeneket skandálni, és skandál-tatni. A jelszavak kiemelésének eszköze gyakori a politikai elit részéről, de fontos hangsúlyozni, hogy egy szó sohasem jelszó, hanem jelszóként használják (Dieckmann 2000: 100). Ha mégis mélyebben megnézzük a tartalmat, akkor az üzenet címzettjei vagy minden társadalmi réteget lefednek, vagy ha mégsem, akkor az adott párt által megnyerhetőnek (a párt programjában helyet foglaló programpon-tok címzettjeinek) címkézett szociális réteget szólítják meg. Az elemzett 7 globális üzenet közül Orbán Viktor és Gyurcsány Ferenc az előbbi mintát választotta, azaz nem emeltek ki rétegeket a tömegből, általánosan szóltak a magyar nemzethez. Mesterházy Attila beszédeiben viszont saját maga így vall: „egyrészt mondhatnám azt, hogy az egész ország nyerni fog velünk, de nem akarnám pusztán ennyivel el-ütni a kérdésre adott választ. Konkrétan is szeretnék erre válaszolni. 5 társadalmi csoport egészen biztosan nyertese lesz a szocialista kormánynak.” Itt elsőre gondolhatnánk, hogy a baloldali programja alapján vannak előnyben részesített rétegek, amelyeket meg kívánnak nyerni, amelyeket képviselni kívánnak majd az ország-

gyűlésben, és ezáltal vannak kiszorított rétegek, amelyeket külön nem kívánnak megszólítani. Viszont tovább boncolgatva a jelölt által felsorolt csoportokat, láthatjuk, hogy ugyanúgy lefedik az egész népet, ahogy az Orbán Viktor és Gyurcsány Ferenc esetében hallható, csak az általánosságok helyett minden réteg külön-külön megszólításra kerül, hiszen az 5 csoport a következő: „gyermekek és fiatalok, nők, munkavállalók, kis- és középvállalkozók, nyugdíjasok, idősek”. Ezzel a módszerrel az általánosból konkrét lesz, a globális üzeneten belül szegmentált üzenet.

Az 5 szegmentált beszéd közül először a lakossági fórumokat veszem górcső alá. Egy elhangzott Dunaújvárosban Mesterházy Attilától, egy pedig Balatonalmádiban Navracsics Tibortól. A lakossági fórum egyik alapismérve, hogy egy adott településnek az adott szónokkal szimpatizáló rétege ül szemben a szónokkal (ahogy ezt Navracsics Tibor meg is jegyzi beszédében: „*Őnök nyilván azért jöttek most el ide, mert szimpatizálnak a Fidesszel*”). Ilyen megközelítésben nem különbözik a globális üzenetektől, struktúráját, témáit tekintve ugyanazt az ívet járhatja be. Ami megkülönbözteti attól, az a közvetlenebb hangvétel, hiszen mégsem több ezer ember veszi körül a rétort, csak maximum pár száz, illetve az a hatásgyakorlási technika, amivel a szónok a beszédet egyedivé, az adott település lakóinak személyes ügyévé próbálja tenni. Könnyebb dolga van, ha személyes érintettség is köti az adott településhez, hiszen ekkor a hallgatóság jobban elhiszi, hogy a szónok valóban az ő érdekében kíván cselekedni, hiszen ő is egy közülük. Ennek elérésére a legalkalmasabbak a személyes emlékek felidézése. Erre látunk példát Navracsics Tibornál: „*Nekem nem nehéz Balatonalmádit dicsérni, mert Veszprém mellett ez az a települése az országnak, sőt a világnak is mondhatom, ahova a legtöbb minden köt...édesanyám innen vitt el megszülni...az Almádi katolikus templomban az oltár az az én nagyapámnak a műve...leszereltem a Batsányi köz utcanév táblát és most jelen pillanatban a lakásomban van, úgyhogy nekem egy darabka Almádi most is ott van a lakásomban*”.

Mesterházy Attila ebből a szempontból nehezebb helyzet elé volt állítva Dunaújvárosban. Személyes érintettség híján a város helyzetének ismerete, ennek említése vihetne volna közelebb a hallgatósághoz. Ez előzetes felkészültséget igényel, erre viszont nem volt példa beszédében, nem tájékozódott. Sem a város nevét nem említette egyszer sem, sem a település lakóit közvetlenül érintő intézkedés sem jelent meg a frontálisan támadó beszédben. A beszéd szerkezetében, stilisztikájában, érintett témaiban semmiben sem különbözött a többi nagygyűlésen elhangzó beszédétől, ez viszont azt a veszélyt rejtí magában, hogy a hallgatóság nem érzi igazán magáénak a mondanivalót, nem érzi magát igazán megszólítva, ugyanúgy egy a 15 millió magyarból, mint amikor egy nagygyűlés színpada előtt áll több ezred magával.

A szegmentált csoportból a két Orbán-beszéd egy-egy átadón hangzott el. Egyik település esetében sem hallhatunk a település tekintetében személyes érintettségről,

de ebben az esetben a hallgatóság megnyerése nem csupán az adott település helyzetének ismerete által érhető el, hanem az éppen átadni kívánt objektum szükségességének és felmagasztalásának hangoztatásával is. Karcag esetében a retorikai szituáció egy elektromos hulladék-újrahasznosító üzem átadása. Ebben a beszédben figyelhető meg leginkább a meggyőzés fő útja. Amellett, hogy természetesen ez a beszéd is tartalmazza egy kampánybeszéd minden szokásosan elvárt elemét, mégis nagy hangsúlyt fektet a szituációra: 17 alkalommal hangzik el a város neve, az üzem említésekor statisztikai adatok sorakoznak a megépítés szükségességének kiemelésére, az ott végzendő munka jelentőségére, a hallgatóság nem érezheti úgy, hogy egy kampánybeszédet hallottak a sok közül, inkább egy rájuk szabott, nekik készült szónoklat szem és fültanúi lehettek. A másik beszéd helyszíne Cegléd volt, egy uszoda átadója. A séma ugyanez, 21 alkalommal hangzik el a település neve, uszoda lévén a sport, az egészség fontosságának kiemelése játssza a beszéd fő szerepét, de természetesen itt is megfigyelhetők a kampányelemek.

A legkisebb szegmenst megszólítani kívánó beszéd Mesterházy Attila részéről hangzott el, aki nőnap alkalmából köszöntötte az egybegyűlteket. Ez a beszéd jól példázza a szegmensfüggő beszéd előadását, a legtöbbet érintett téma az egyenjogúság, a gyermekvállalás, a munkahelyvédelem, az egészségmegőrzés, természetesen a jelölttől megszokott, az ellenfelét támadó stílusban.

V.3. Motivációkeresés

Ahogy már fentebb is említettem, a politikai kampány a választók meggyőzésére irányuló folyamat, melynek fő célja az állampolgárok urna elé csábítása és a képviselt párt neve melletti voksolás elérése. Nem elég tehát azt elérni, hogy támogatásukról biztosítsák a jelöltet a szavazók egy-egy beszéd hallgatása során, hanem ténylegesen motiválni kell őket, hogy menjenek is el szavazni. Hogy melyik párt miben látja ennek a motivációnak a gyökerét, azt kívánja bemutatni ez a rész.

A baloldali összefogás gyakran hangot adott annak a kampány során, hogy leginkább 3 szükséglet kielégítésében látják Magyarország polgárainak jövőjét: legyen mit enni, legyen hol lakni, legyen hol dolgozni. Gyönyörűen példázza ez a felsorolás a Maslow-piramis alsó fokait, amelyek a fiziológiai szükséglet kielégítésére és a biztonság érzésére terjednek ki. Ez alapján látható, hogy a baloldali összefogás retorikája negatív képen tünteti fel az ország helyzetét, mely alapján még ezek a legalapvetőbb szükségletek sem elégítődnek ki az emberek többségénél, hiányalápúnak számítanak.

Ezzel szemben, ha a Fidesz kommunikációját nézzük, ők ezekről egyes beszédekben vagy említést sem tesznek, vagy kielégítettnek tekintik. Leginkább olyan felsőbb szinteket említenek, mint összetartozás, egységteremtés, melyek már – Maslow alapján – növekedésalapú értékek. Ha a beszédek már korábban elemzett eredményeivel összevetjük, kirajzolódik az a kép, mely alapján a baloldal úgy kí-

ván szavazatokat nyerni, hogy a mostani reménytelen helyzetből való kilábalás lehetőségeként tünteti fel magát, beszédek színházi darabhoz hasonlítható előadás-móddal bírnak, de azok közül is inkább drámára emlékeztetnek, amelynek a darab (szónoklat) megoldása a szónokra leadott szavazatban bontakozhat ki. A másik oldal szónoklatai pozitív képet festenek, mely talán még nem idilli, de a szavazatok elnyerésével azt is elérhető célként tüntetik fel.

V.4. Érvrendszerek

Aczél Petra szerint (2009) a mai politikai kampányok érvrendszereiről általánosan elmondható, hogy más vélemények képviselőivel szemben gyengének és könnyen megdönthetőnek bizonyulnak, csak az eleve lojálisakat lehet elérni velük. Ennek okát abban látja, hogy nem vitaközegeben beszélnek politikáról, hanem hasonló gondolkodású társaikkal, társaiknak adják elő véleményüket. Quintus Tullius Cicero úgy találta (2012), hogy az erős okot (érvet) kell elsőként felhozni, mert ha ezzel meggyőzünk, akkor már könnyebben tudunk bánni a hallgatósággal. És az utolsó érvünk is legyen cáfolhatatlan, míg a gyengébb érvek az első és utolsó között helyezkedjenek el. Áttekintve a beszédek a következő eredményre juthatunk az érvek jellemzőinek, sorrendjének tükrében: Mesterházy Attila beszédében a beszéd elején lévő érvek mindig a körülményekből vett érvek. Például: *„Bármerre járok az országban, bárkivel beszélek, bármilyen fórumon, sorolják az emberek, hogy milyen igazságtalanság, milyen sérelem éri őket”*; *„Az elmúlt egy évben, különösen az elmúlt néhány hónapban sokat jártam az országot, sokakkal találkoztam, és minél több helyen jártam, annál erősebb volt az érzés, hogy az országon a csalódottság és az elkeseredettség lett úrrá.”* Ezzel megnyerheti a közönséget, hiszen azt a látszatot kelti egyrészt, hogy figyel a hallgatóságra, a választók által feltárt problémákkal foglalkozik, másrészt pedig nagy hangsúlyt ad a feltárt témának azzal, hogy az anafóra (előismétlés) alakzatával (bármerre, bárkivel, bármilyen) sokszor felmerülő problémaként aposztrofálja a témát. Ennek alátámasztására gyakran él rögtön külső érvekkel, azaz tekintélyérvekkel, amelyek megdönthetetlennek tüntetik fel az állítást. Például: *„Statisztikailag is kimutathatóan nemcsak nőtt Magyarországon a szegényeknek a száma, hanem mélyült is a szegénység”*; *„Megnéztem a statisztikai adatokat...megemelték, képzeljék el, 2001-ben további, mondom pontosan, hogy nehogy azt mondják, hogy nem jól mondok, 5,7%-kal ennek a fogyasztási cikknek az árát.”* Zárásként valamennyi beszédében a személyből vett érvekkel (jelen esetben a mögötte lévő pártot értjük rajta) operál: *„A Magyar Szocialista Párt megújult, megváltozott, tanult a hibákból, és egy új politikus generáció irányítja az országot.”*

Gyurcsány Ferenc ok-okozati érvekkel indít, például: *„...kötöttünk egy elfogadhatatlan alkut, odaadtuk a szabadságunk, a függetlenségünk egy részét tapasztalható, de hamis biztonságért és jóléért cserébe, és elmosódott, hogy ki az elnyomó*

és az elnyomott, és a rendszerváltástól nem szabadságot akartunk, hanem egy picikével jobb alkut Kádárral.” Vácsolja a mostani helyzetet, amelyben a magyarság él, ahogy idáig jutott, és egynek tünteti fel magát a hallgatóságával. Gyurcsány Ferenc ugyanígy ok-okozati érveléssel zár, amikor felsorolja, hogy mik azok az okok, amelyek nem indokolják a szavazatnyerést, majd a végén rávilágít, hogy miért kell a baloldali összefogásnak megnyernie a választásokat: *„Nem azért kell győzni, mert hogy picikével több lesz a családi pótlék, több lesz. Az ápolási díj, talán munkaviszony lesz. Hogy beengedjük a fiatalokat az egyetemre ingyért. Aztán megvitatjuk majd, hogy lesz-e tandíj valamikortól, vagy nem lesz. Nem ezért kell győzni. Nem önmagában azért kell győzni, hogy lehessen szabadon Népszabadságot is olvasni a buszon, és kopasz fejű suhancok ne tépjék ki az ember kezéből az újságot. Nem azért kell győzni, hogy utat nyissunk a mezőgazdasági nagyüzemeknek, mert amióta azok nincsenek, azóta a falu meghalt. És jön az örület a családi gazdaságról, amely két-három családot felel meg. A többi pedig ott senyved. És folytathatnám. Nem ezért kell önmagában győzni, ezeknél fontosabb dolgok. Azért mert itt állunk a határon.*” Egy anaforával megtűzdelt érvelést hallhatunk, amelyből valójában implicit módon a baloldali összefogás kormányprogramja rajzolódik ki.

Orbán Viktor metaforákkal telített narrációja hangzik el beszédei elején kontextusba helyezve a hallgatóságát. Például: *„1956 őszén hirtelen kitavaszkodott. Egy évtized sűrűsödött össze egyetlen verőfényes nappá. Az évekig tartó szenvedés és megaláztatás után a szabadságvágy és a lelkesedés a fojtást lelökte, kitört, s hatalmas sugárban indult az ég felé, hogy leverje onnan a vörös csillagokat.*” A körülmények bemutatásával kívánta a bemutatásra kerülő témát közelebb vinni a hallgatósághoz, belehelyezni őket abba a világba, amiről beszélni kíván. Gyurcsány Ferenchez hasonlóan ő is ok-okozati érveléssel zár, például: *„Ha meg akarjuk védeni az alkotmányunkat, a munkahelyeinket, a nyugdíjunkat, a fizetésünket és a rezsicsökkentést, vagyis ha meg akarjátok védeni a mindennapi életetek szabadságát, személyesen kell részt vennem a küzdelemben. Mindenkinek a maga helyén és a maga területén el kell végezni a szükséges munkát. Szerveződjetek, jelentkezzetek és csatlakozzatok! Nincs okunk kapkodni, de lassan és biztosan be kell indítanunk a gépezetünket, hadrendbe kell állítani csapatainkat, éppen úgy, ahogyan 2010-ben tettük. Készülődjetek! Most befejezhetjük azt, amit 56-ban elkezdtünk.*” Felvázolja, hogy mit vár el a hallgatóságától, majd rávilágít, hogy korábban, 2010-ben már megtették ugyanezt, valamint egy még korábbi dátumra, amikor ősök tettei voltak ehhez hasonlóak. Ugyanez az analógia figyelhető meg egy későbbi beszédében: *„Szeretném megköszönni a karcagiaknak, hogy 1990 óta mindig is kitartottak mellettünk, 1990 óta mindig bizalmat szavaztak nekünk, akkor is, amikor még tejfeles szájú kölykök voltunk. Akkor is, amikor fiatal emberek és akkor is, amikor meglett családapák lettünk, mindig éreztük a támogatást, ide mindig eljöhettek, itt mindig*

megértettek bennünket, itt mindig újrakezdhattük az építkezést. Hálás vagyok a karcagiaknak ezért.”

Navracsics Tibor személyből vett érveléssel indít, nem meglepő ez, mivel, ahogy korábban már említettem, személyes érintettség okán beszélt a Balaton parti hallgatóság előtt: *„Nekem nem nehéz Balatonalmádit dicsérni, mert Veszprém mellett ez az a települése az országnak, sőt a világnak is, mondhatom, ahova a legtöbb minden köt, hiszen onnantól kezdve, hogy édesanyám innen vitt el megszülni engem, hogy aztán Veszprémbe szüljön meg, egészen odáig, hogy ha valaki katolikus és az Almádi katolikus templomban van, akkor az oltár az az én nagyapámnak a műve...”* Beszédét olyan megállapítással, érveléssel zárja, amelynek az ellenfele sem mondhat ellent: *„Április 6-án azért kell mindenkinek elmenni, hogy végre most folytatni tudjuk a munkát, és én szerintem ez nem csak a jobboldaliak érdeke. Hogy munkahelyek legyenek, hogy Magyarország kijusson a gazdaságból, hogy stabil maradjon a költségvetésünk, hogy végre emelkedjenek a fizetések, hogy jó oktatási rendszerünk legyen, hogy egy olyan ország legyen, amire büszkék lehetünk, ez nemcsak a jobboldal értéke, ez a baloldalnak is értéke, nem? Ha van nemzeti érdek, akkor szerintem az a nemzeti érdek, hogy büszkék lehessünk a saját hazánkra.”*

VI. Összegzés

A tanulmány elején felvillantott kérdéskörök alapján a 2014-es országgyűlési kampánybeszéd meggyőzőségi, manipulatív szándékai nyíltan tetten érhetők. Nem tekinthetünk el attól, hogy a beszéd által elérni kívánt hatás, a cél, a figyelem megragadásától kezdve, akár a hozzáállás megváltoztatásán át, a mozgósításig, végül pedig a bizalom elnyerésén keresztül a hatalom megszerzéséig terjed. A szónoknak olyan üzenetet kell továbbítania, amely egyrésztől mindenki számára érthető, egy közös tudást feltételező, általános, másrésztől viszont minden hallgató számára egyedi, csak neki íródottnak, előadottnak érezhető. Egyszerre kell hatnia tömegekre és egyénekre, az őt támogatókra és a kételkedőkre. Egyetértést, igenlést kell kiváltania, miközben buzdítónak, lelkesítőnek, cselekvésre indítónak kell lennie. Ezeket a jellemzőket várjuk el egy politikai kampánybeszédtől. Az elemzett beszéd alapján levonható konzekvenciák szerint megkülönböztethetünk baloldali és jobboldali kommunikációt, az ezek között megbúvó eltérések egyrésztől származhatnak az eltérő világnézetből, eltérő értékrendszerből, másrészt a hatalomért folytatott harc kiindulópontjának eltéréseiből (míg az egyik párt épp regnáló hatalomként várja a jövőt, a másik a hatalomra kerülés céljával vág neki a küzdelemnek).

Ellenzéki oldalról a két szónok, Mesterházy Attila és Gyurcsány Ferenc a hallgatóságát egy negatív, elszegényedett, meghurcolt és kifacsart világba helyezi. Egy egész színpadis előadás szem- és fültanúi lehetünk a gyűlések során, mely a komor valóságból támadó, rágalmazó képek felvillantásával repít minket a boldogulás út-

jára, ahol a régi-új vezetői párt mindannyiunk jövőjét a kívánt magasságokba emelheti. Adjunk hálát az őseinknek, a mostani nyugdíjas generációnak, óvjuk és támogassuk őket. Azért hívnak minket szavazásra, mert közös érdekünk, hogy ebben a mocsárban ne dagonyázzunk tovább, hogy felemelkedjünk, legalábbis arra a szintre, ahol ételünk, lakhelyünk és munkahelyünk van, amit mi az ő segítségükkel, ők pedig a mienkkel érthetnek el.

A választásokat hatalmon lévőként váró párt retorikájának köszönhetően egy felemelkedőben lévő, nyugodt, a múlt hibáiból tanuló, jelen- és jövőorientált ország képe tárul elénk. A jövő a megbecsülésbe, az elismerésbe, a fejlődésbe vezet minket, ehhez az úthoz kérnek, várnak tőlünk hozzájárulást. A jövő kulcsa a fiatal-ság kezében van, az ő kreativitásuk, erejük viszi majd még előrébb az országot a gyarapodás útján.

Felhasznált irodalom:

- Aczél Petra (2009): *Új retorika. Közélet, kommunikáció, kampány*. Pozsony: Kalligram Kiadó.
- Adamik Tamás főszerk. (2010): *Retorikai lexikon*. Pozsony: Kalligram Kiadó.
- Adamikné Jászó Anna (2013): *Klasszikus magyar retorika*. Budapest: Holnap Kiadó.
- Arisztotelész (1982): *Rétorika*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Bakos Ferenc (2002): *Idegen szavak és kifejezések kézisztára*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Buda Béla – Sárközy Erika (2001): *Közéleti kommunikáció*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Cicero, Marcus Tullius (2012): *Cicero összes retorikaelméleti művei*. Pozsony: Kalligram Kiadó.
- Edelman, Murray (2004): *A politika szimbolikus valósága*. Budapest: L'Harmattan.
- Festinger, Leon (2000): *A kognitív disszonancia elmélete*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Hahn Hajnalka (2011): Út a választási győzelemhez: kampánytechnikák és stratégiák. In: *Pécsi Politikai Tanulmányok VI*.
- Harold D. Laswell (2000): A politikai nyelv stílusa. In: Szabó Márton – Kiss Balázs – Boda Zsolt (szerk.) *Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Kiss Balázs – Mihályffy Zsuzsanna – Szabó Gabriella (2007): *Tükörijáték. A 2006-os országgyűlési választási kampány elemzése*. Budapest: L'Harmattan
- Kitta Gergely – Orbán Balázs (2014): Századvég elemzés a szakpolitikai kommunikációról. <http://szazadveg.hu/foundation/kutatas/kutatasok-elemzesek-publikaciok/szazadveg-elemzes-a-szakpolitikai-kommunikaciorol>
- Lasswell, H. D. (1960): *Psychopathology and Politics*. New York: Viking.
- Le Bon, Gustave (2004): *A tömegek lélektana*. Budapest: Hermit Könyvkiadó Bt.
- Margitay Tihamér (2007): *Az érvelés mestersége*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Mazzoleni, Giampaolo (2006): *Politikai kommunikáció*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Németh Erzsébet (2006): *Közzereplés*. Budapest: Osiris Kiadó.

- Németh György (2006): *Hogyan nyerjük meg a választásokat? A hivatalra pályázók kézikönyve*. Szeged: Lectum Kiadó.
- Orwell, George (2012): *1984*. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- Rónyai Rita (2000): *A meglepetés ereje – stratégiai reakciók a Fidesz 1998-as választási kampányára*. Budapest.
- Síklaki István (1994): *A meggyőzés pszichológiája*. Budapest: Scientia Humana.
- Sükösd Miklós – Vásárhelyi Mária (2002): *Hol a határ? Kampánystratégiák és kampányetika, 2002*. Budapest: Irodalom Kiadó.
- Takács Ilona (2006): A tömeglélektan és a demagógia.
(<http://www.nepszava.hu/articles/article.php?id=246047>)
- Dieckmann, Walter (2000): A politikai kommunikáció stílusai. In: Szabó Márton – Kiss Balázs – Boda Zsolt (szerk.) *Szövegváltozatok a politikára. Nyelv, szimbólum, retorika, diskurzus*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.

A „szimbólum-kép” stílustörténeti korszak és a „szimbolikus-retorikus film”

1. Bevezetés

A filmtörténet utóbbi évtizedeiben teret nyert egy sajátos filmtípus, amelynek azonosításához, leírásához magam is hozzá szeretnék járulni, megvilágítván az elméleti és filozófiai háttérét is. Ez a filmtípus a posztmodern stílus kialakulásának, kifutásának és lecsengésének időszakához kapcsolódik, de meglátásom szerint nem teljesen azonos a posztmodernnel. A „szimbolikus-retorikus film” a modernista paradigmákhoz tartozik, a modernhez és a posztmodernhez is. Azokkal való kölcsönhatásban bontakozott ki, de átfélv rajtuk. Legfőbb ismérve a szimbolikus (film)nyelvhasználat, a hagyományos elbeszélői-dramaturgiai elemek lecserélése a retorikai alakzatok és trópusok révén kiemelt vagy létrehozott szimbólumokra. A meggyőzés forrásait pedig retorikai-stilisztikai eszközökre támaszkodva, illetve a filozófiai és az esztétikai alapelvekre hivatkozva manipulatív módon használja.

Azt az időszakot, amelyben ez a filmtípus a meghatározó, legalábbis az innovatív fősodorba tartozó, többnyire a szakma által díjazott alkotások révén, a „szimbólum-kép” korszakának nevezem. Ezzel folytatom Gilles Deleuze felosztását, aki két nagy korábbi korszakot azonosított: a „mozgás-kép” a kezdetektől (1896 után) 1950-ig; illetve az „idő-kép” 1950-től 1980-ig (Deleuze 1983, 2001). A „szimbólum-kép” esztétikailag az 1980-as évekről a 2010-es évek elejéig tart, stílustörténeti előzményei több évre vagy évtizedre nyúlnak vissza, és bizonyos elemei tovább élnek az irányzat kifulladásá után is.

Az első időszakra (1896–1950) a francia filozófus és filmelmélet-író a „mozgás-kép” („image-mouvement”) kifejezést használta (Deleuze 1983, 2001). A film-történet kezdeti és klasszikus évtizedeiben – néhány irányzattól és kivételtől eltekintve – a mozgás folyamatosságának az eszménye volt a meghatározó. A vágásokkal keletkező illesztések és kameramozgások a nézőnek segítettek összerakni a képi mozgássorozatot, egyáltalán segítették megteremteni a folyamatosságot a gyors kép- és plánváltások esetén is. Képzeljünk el egy üldözési jelenetet, amelynek során üldöző és üldözött felváltva látható (párhuzamos montázs); és nagyközeli-
lkel emelték ki a dramaturgiailag fontos szereplőket és tárgyakat (arcközelik, egy meglazuló csavar stb.). A képi szétदारaboltság logikusan elrendezve dinamikus folyamatosságot eredményezett. Ha mindezt retorikailag vagy a jelképzés-jelértelme-

zés szemszögéből nézzük, akkor ez közönségbarát, egyenes, világos, nyílt kommunikációs alapstruktúra.

1950-től nagyjából 1980-ig Deleuze szerint az „idő-kép” („image-temps”) korszaka volt a meghatározó (Deleuze 1986, 2008). Ez a három évtized a film modernista korszakának felel meg, legalábbis az európai és részben az észak-amerikai művészfilmes irányzatokban. A filmet készítőknak már készen állt tapasztalat gyanánt a korábbi évtizedek mozijának bő kínálata, és ők ezért már reflexív, sőt önreflexív módon közelítettek a filmezéshez. A mozgás logikán és arányosságon nyugvó szabályait már nem mindig tartották be. Az összeillesztések gyakran nem a folyamatosság megteremtésnek szolgálatába álltak, hanem illogikusnak tűnő kapcsolatokat képeztek. A pragmatika nyelvén mondvá maximákat sértettek, és implikaturákat hoztak létre (Grice 1975/1989: 41–59). Ezzel rákényszerítették a nézőt egy nagyobb fokú aktivitásra, és nyitottabbá, többértelművé tették a jelentésképzést. Ez sok esetben produktív volt, hiszen a filmnyelvet meg kellett újítani eleveniségének és művészi jellegének fenntartása miatt, de a szabályok és maximák nagy mértékű megsértése zsákutcába vezethet, ahogy oda is vezetett a korszak végére, a következő elejére. Az 1950–1980 közötti időszakot Deleuze azért is nevezi az „idő-kép” korszakának, mert az idő- vagy inkább időérzet-tágítás többnyire normák megszegése révén jön létre, és fontos tényezővé válik a felfokozott valósídejűség, de az idő sűritése és a tágítása is. A „mozgás-kép” korszakában az időkezelés még a logika, a megszokás és a természetesség konvencióit követte. Egy példával szemléltetném a jelenséget. A „mozgás-kép” korszakában kimaradhatott akár éles vágással egy több hónapos utazás, ha a történet szerint nem voltak fontos események benne. A gyors vágást a néző nem érezte logikátlan ugrásnak. Az „idő-kép” alapon fogant filmekben az ilyen illesztésekben gyakran volt valami nem konvencionális, és ilyen esetben (az előzmények és a következmények ismeretében) a néző gondolkodhatott, hogy miért maradt ki a teljes utazás.

A következő korszakot Deleuze nem írta le, mert az *Idő-kép* 1986-ban jelent meg, és a szerző 1995-ös haláláig nem kezdett bele a folytatásba. Azonban az 1980-as évek utáni nagy paradigmát is el kell valahogyan nevezni, le kell írni. Ennek az időszaknak a jellegzetes filmjeiben megszűnik a mozgás folyamatosságának, majd az idő feszültségteremtő alkalmazásának az elsődlegessége, és ezek a filmek inkább jelképeket építenek fel. Háttérbe szorul a narratív struktúra a „mozgás-kép”-hez képest, de még az „idő-kép”-hez képest is, amelyikben a konvenciókat úgy sértik meg, hogy a néző még tudja, mi a konvenció. Itt említenék egy példát. Jean-Luc Godard *Bolond Pierrot* (1965) című filmjében a két főszereplő letekint egy emeletes házról egy parkolóba, és ott saját magukat látják már menekülés közben.

2. Modernizmuselméletek

Ahhoz, hogy retorikai és művészetelméleti megközelítésben is látható legyen, miképp jutott el a filmművészet addig a pontig, hogy az innovatív fősodort tekintve a „szimbólum-kép” korszakáról és a „szimbolikus-retorikus film”-ről beszéljünk, meg kell vizsgálni röviden a modernizmuselméletek történetét, illetve általában a filmhez és az irodalomhoz kapcsolódó művészetelméletek problematikáját. Ami kialakult a 19–20. században, és megdőbbsé fordulattal fulladt ki, fordult önmagára ellentétébe a 20–21. század fordulójára, annak mély kulturális gyökerei vannak időben és a különböző tudományterületekben. Ami kezdetben, illetve sokáig innovatív, lendületet adó, pozitív, fejlődést hozó volt, az a folytonos megújulásnak a belső formai kényszerében eltorzult, önmagára ellentétébe fordult át. Ez igaz a gyakorlatra és az elméletre egyaránt, mert a kettő egyszer szorosabb kölcsönhatásba került egymással, méghozzá annyira, hogy a 20. század végére egyes területeken nehéz őket megkülönböztetni. Az irodalomelméletben ezt ki is mondták, le is írták: „Az irodalom, csakúgy, mint az irodalomtudomány – megtévesztő a köztük lévő különbség – arra ítéltetett (vagy éppen abban a kiváltságban van része), hogy örökre a legszigorúbb, és ebből következően a legmegbízhatatlanabb nyelv legyen, mely által az ember meghatározza és megváltoztatja önmagát” (Man é. n.: 127).

Az elmélet és nyelvezete figuratívvá, metaforikussá, túlzó retorikai alakzatokat használóvá, következésképp megbízhatatlanná vált. Ennek lehetséges okairól írok a következőkben, de a fenti idézetnél meg kell még állnom kicsit. Paul de Man itt kimondja azt, hogy az embernek szüksége van művészetre (a konkrét esetben irodalomra) és az azt támogató elméletre, hogy az ember meghatározza és megváltoztassa önmagát. Hiába vegyül össze a művészet és az elmélet, és hiába megbízhatatlank, nincs más alternatíva, mint bennük és köztük vergődve újra és újra megküzdni az ember mibenlétének értelmezéséért.

Kérdés, hogy valóban nincs kiút ebből a belterjességből? Nekem az a feltételezésem, hogy van. Ez a valósághoz való visszacsatolás révén érhető el, ahogy például Pasolini is megtalálta a filmnyelv kettős artikulációjának párját a valóság tárgyaiban (Pasolini 2007: 247), és minden elméleti elhajlásból létezik visszatérés a konkrét, tapasztalati dolgokhoz és a világhoz. A művészetelmélet a gyakorlattal és a filozófiai irányzatokkal kölcsönhatásban fokozatosan kijelölt a maga számára egy pályát, amelyet kénytelen-kelletlen végig kellett járnia. Ha következetes akart maradni az előzményekhez, és viszonyulni akart a háttérből mindent részben meghatározó filozófiához, végig kellett mennie az úton. Letérni az útról csak az elméletnek ellentmondva lehetett volna. De ez sem elég, mert az ellentmondás is egy pálya, amit az elmélet jelölt ki. Az elméleti diskurzusból gyakorlatiasabb, pragmatikusabb módon lehet kilépni. Mindent teljesen el se lehet dobni, ezért döntöttem úgy, hogy

egy régi, sokat változó, de mégis időtálló, a gyakorlathoz nagyon közel álló diszciplína, a retorika segítségét veszem igénybe.

Nyilván, azt csak külső szem, az értelem tudja eldönteni, hogy milyen mértékben sikerül kikerülnöm az elmélet kijelölt kényszerpályáját. Ellenszegülni teljes mértékben nem is akarok, mert annak is kijelölték az irányát, és épp a már idézett Paul de Man, aki szerint az maga az elmélet: „Semmi sem képes legyőzni az ellenszegülést az elméletnek, mivel az elmélet maga ez az ellenszegülés” (Man é. n.: 112). A magyarázkodást és kimagyarázkodást lehet ugyan folytatni, de azért mindig akadnak olyan fogódzók, amelyek által tetten lehet érni csúsztatásokat. Paul de Man és Northrop Frye-t úgy tartják számon, mint akik bevezették a „logosz nélküli retorikát, az alakzatok tanát, a képzelet nyelvének eszközét” (Wells 2001: 456–458). Azon máris el lehet gondolkodni, hogy ez a retorikára épülő irodalomelmélet miért akarja kiküszöbölni a logoszt, a logika bizonyító és meggyőző erejét? Miért tagadja a referenciát, a valósághoz és a gyakorlathoz való érdemi visszacsatolhatás lehetőségét?

Ennek a fejezetnek az első idézete, amely az irodalom, az (irodalom)elmélet és a nyelv megbízhatatlanságára utal Paul de Man *Szemiológia és retorika* című munkájából való. Már a cím is jelzi, hogy milyen társítás, szembeállítás van, illetve lehetséges az elméletben. A szemiológia vagy szemiotika is, ha engedi elhagyni a jel-tárgyat a jel hármasságából, azzal meg lehet indokolni a referencia nélküli művészetet és kommunikációt. Azok az alkotók, akik ebben a szellemben írnak, készítenek filmet, azok építkeznek az alakzatok és szóképek egymásra hatásából, illetve gyártanak szimbólumokat, amelyek álhasonlatosság alapján utalnak a valóságra, ami már nem létező valóság. Közvetve Man is utal a szimbolizációs jelenségre a romantikus irodalom kapcsán, amelynek során az allegóriától történik elmozdulás a szimbólumok felé épp az allegória időbelisége és álidőbelisége miatt (Man 1996: 31).

Mielőtt közelebbről a modernizmuselméletekre térnék, még egyszer idéznem kell Paul de Man, aki szintén felhívja a figyelmet arra, hogy az esztétika és az irodalomelmélet is a filozófiából táplálkozik, abból alakult ki: „Az esztétika inkább egy egyetemes filozófiai rendszer része, mintsem sajátos elmélet” (Man é. n.: 101). Ugyanitt: „A kortárs irodalomelmélet a filozófia határain belül született meg” (Man é. n.: 101). Minthogy a filmelmélet is főbb vonalaiban az általános esztétika, az irodalomelmélet, illetve közvetve-közvetlenül a filozófia irányvonalait követi, meg kell vizsgálnom közelebbről a modernizmuselméletek problematikáját.

A „modern” a latin „modernus” (’jelenlegi’, ’újszerű’) szóból származik. A latinban az 5. század végén, 495-ben fordul elő (Freund 1957: 4), a magyarban először 1799-ben, Csokonai Vitéz Mihály egyik versében (TESz III. 1970: 40–41). Mindkét időpont nagyon fontos és jelképes. Az első a kereszténység kánonjogi fordulatának ideje, a másik a romantikának mint korstílusnak a fokozatos megjelenésére utal Magyarországon (is). Az 5. század végén I. Geláz pápa Rómában zsinatot hívott össze, ahol bevezette és kiegészítette a Biblia kánonjogi írásait. Mindennek nyomait levelei és levéltöredékei őrzik, és I. Geláz ezekben határolja el az „antik”-ot a „modern”-tól (Grabar 1991).

A keresztény teológia és gyakorlat el akart határolódni az azt megelőző korszaktól. A monoteizmus már alapjaiban nem volt összeegyeztethető a többistenhittel. Ehhez járult még hozzá a megváltás tétele és a lineáris időszemlélet is. Ez utóbbi a világvége és a Megváltó második eljövetele szerint. Az „antik” jelentette a régit, az elavultat, ami már nem érvényes, és a „modern” a korszerűt, az érvényeset. Jameson szerint I. Geláz szemléletében még nem volt minden vonatkozásban értékítélet, csak egyszerűen megkülönböztette a Krisztus előtti időszakot és műveltséget kora megközelítésétől (Jameson 2002: 17). Ugyanakkor a határozott pápa pogány rítusokat tiltatott be, és a zsinattal elfogadtatta az „antiquis reguli”-t (Grabar 1991).

Az „antik és modern” szembeállítás összességében pozitív fordulat vagy folyamat volt, hiszen fontos teológiai és társadalmi változásoknak teremtett alapot. Ugyanakkor elhatárolódott a korábbi műveltség jelentős részétől. A megújulás serkentőleg hatott az aktívabb szemlélet fenntartásához. Ez a megújulás azonban toposszá, majd kényszerré vált, és folytonos kritikai elhatárolódásra késztetett az idők során, még akkor is, amikor nem lett volna indokolt. Ez a gyakorlat a teológiában és az egyházi területen is megfigyelhető, de e dolgozat szempontjából első sorban a művészet az érdekes. A korstílusok úgy követték egymást, hogy közben részben megtagadták a közvetlen előzményeket, még korábbiakat viszont felfedeztek. A reneszánsz is felfedezte a klasszikus görög és római műveltséget. A legutolsó nagy korstílus a romantika volt, ami tulajdonképpen elvitte a végletekig azt a kezdetben produktív szemléletet, hogy (folyton) meg kell újulni. A romantika óta nem volt és nincs nagy egységes korstílus, de a széttagozódottság ennek a paradigmaváltó folyamatnak köszönhető, és hatása a mai napig tart.

Nem áll szándékomban a művészetelmélet és a romantika részletes történetét bemutatni, mert meghaladná e dolgozat kereteit. Mindössze néhány lényeges mozzanatot emelnék ki, ami továbbmutat a modernizmuselméletek kialakulásáig, széttagolódásáig, ellentétükbe fordulásáig, kifulladásáig. A romantika központi eleme a

szabadság eszméje és az egyén előtérbe helyezése. Közvetlen történelmi háttere a nagy francia forradalom, majd a napóleoni háborúk okozta kiábrándultság. Az individuum kiemelése a szubjektivitás szerepét felerősítette, és bizonytalan talajra helyezte az esztétikát. A folytonos paradigmaváltó gyakorlattal a korábban értéknek tekintett eszmények megkérdőjeleződtek, ellentétükbe fordultak. Elég Charles Baudelaire *A romlás virágai* című könyvére gondolni, amely már a romlottban, az ördögiben keresi a „szépséget” (Baudelaire 1857). Baudelaire a romantika, a szimbolizmus és a modernizmus egyik fontos hivatkozott elméletírója és ideológusa is volt (Baudelaire 1869), akit az 1950-es években az európai filmes modernizmus úttörői, mint Jean-Luc Godard és társai is előszeretettel idéztek.

A modernizmusok tehát a romantika bomló talaján szökkentek szárba a 19. század második felétől, és az egyre inkább öncélúvá váló paradigmaváltó gyakorlatnak a büvökörében mindazt le akarták bontani, amit korábban jónak, szépnek tartottak, illetve egyáltalán létezett. Ennek a megtagadásnak és formabontásnak is voltak pozitív értékei: az, hogy az újdonság, a frissesség, a személyesség is értékelhető kategória, és a lebontás egyes gesztusai újjáépítést is implikálnak. Az izmusok sokfélék a valósághoz és a társadalomhoz való viszonyukat illetően is, azonban közös bennük a magtagadás és a hatás elérésének gyakorlata. A többségük elfordul a valóságtól és az empirikus tapasztalatoktól, de lerombolni és újjá akarván teremteni azt, csatlakozik többnyire marxista, baloldali filozófiai irányzatokhoz, illetve később, elsősorban az 1960-as évektől az egzisztencializmushoz. Figyelemre méltó, hogy már a rendszerváltás előtt is kritikai felhangokkal tárgyalták a modernizmusokat.

Idézek Szerdahelyi–Zoltai *Esztétikai kislexikon*ának „modernizmus” szócikkből: „a marxista esztétikai irodalom egy részében az avantgarde-irányzatok összességét jelölő elnevezés, „korszerűsködés”, „ál-maiság” jelentéssel. A kategória valóban helyesen mutat rá arra a negatív jelenségre, hogy az avantgarde-irányzatok a formalizmus zsákutójába tévedve öncélú mohósággal hajszolják az újszerűnél újszerűbb – s nemegyszer mesterségesen kiagyalt – formai megoldásokat, hogy ezeket ad absurdum vive a sokszínű valóságot egy divatos formanyelv modoros sémájába kényszerítik. Nem kétséges az sem, hogy a mindenáron újszerűre törekvő „formaforradalom” legszélsőségebb irányzatai (mint amilyen a dadaizmus és az absztrakt vagy más néven nonfiguratív képzőművészet) szélesre tárják a kapukat az objektív valóság tükrözéséről teljességgel lemondó szubjektivizmus előtt, s ezzel szabad utat engednek a divathóbort és a kapitalista műkereskedelem, művészeti ipar zavarosában halászó szélhámosoknak, kontároknak is” (Szigeti–Zoltai 1969: 222).

Arról a marxista esztétika alapján író szerzők megfélekednek, hogy a szélsőségek összeérnek, és a modernizmusok követői közvetett vagy közvetlen marxista hatás alapján próbálták lerombolni és újjáépíteni a világot, csak a formabontó gyakorlatot esetenként felkapta és üzletté változtatta a művészi ambícióknál is erősebb pénzügyi-gazdasági hatalom.

A modernizmusok fő központja a 19. és a 20. században is Franciaország, azon belül is Párizs volt. Érthető, hogy fő elméletíróik-ideológusaik is onnan kerülnek ki, de lehet, hogy nem annyira meglepő módon a kritikusak is. Antoine Compagnon 1990-ben a modernitás (vagy másképp: modernizmusok) öt paradoxonáról írt könyvet (Compagnon 1990). Mint már a könyv címében is jelzi, a modernizmusok alapjaiban ellentmondások vannak. (Igaz, a paradoxon látszólagos ellentmondás, de a modernizmuselméletekben tényleges ellentmondások is kialakultak.) A szerző az öt paradoxont a modernizmusok történetének öt fontosabb időszakával hozza kapcsolatba, a több mint egy évszázadnyi időszakban, 1863-tól a korai izmusok gyökerétől az 1980-as évek posztmodern állapotáig. Ezek a paradoxonok fontos elemei az egyes paradigmáknak, mégis szinte kezdetektől jelen vannak minden modernista törekvésben, és ahogy haladunk előre az időben, a későbbi modernista irányzatoknak, beleértve a posztmodern is, igazolható sajátosságok.

Ez az öt paradoxon tehát a következő: 1. az új babonája (la superstition du nouveau); 2. a jövő vallása (la religion du futur); 3. a teoretikusok mániája (la manie théoricienne); 4. a tömegkultúrához való fordulás (l'appel à la culture de masse); 5. a megtagadás szenvedélye (la passion du reniement) (Compagnon 1990: 13). Ezek a paradoxonok jól rajzolják ki azt, ahogy egy modernség, újszerűség, korszerűség jegyében egy paradigmaváltás zajlott, akár a modernizmosokat megelőző időkben is. I. Geláz pápa az „antiquis regulis” és a „modernus” különbségtételében benne van mindegyik csírája, csak a 20. század végére mindezt elvitték a végletekig a művészek és az őket támogató elméletíró-ideológusok. Az újdonság eszménye önállósult, és kiemelt fontosságúvá vált; a jövő, a majdani beteljesülés lehetősége felfokozódott; a teoretikusok a gyakorlat mögé álltak; az újabb regiszterek és a lehetőségek miatt az irányzatok a tömegkultúrával is összenőttek; és a megtagadás öncélúvá vált.

Az öt elvi-gyakorlati alap azért ellentmondásos és paradoxon, mert mindegyik önmaga ellen (is) dolgozik. Ha az újdonság túlságosan kihangsúlyozódik, akkor ami ma értékes, az holnap már nem lesz az, és akkor hogyan lehet valami értékes ma, ha nem időtálló? A „jövő vallása” olyan egyszer használatos ötletet termelt ki, mint Marcel Duchamp vécésészéje. A teoretikusokat nem nehéz bírálattal illetni, hiszen már az ellentmondásos, hogy elszakadnak a valóságtól és a gyakorlattól.

A tömegizléshez való igazodás is csökkenti az esztétikai és filozófiai színvonalat. A megtagadás szenvedélye önmaga megtagadásáig is elvezet.

A paradoxonnal mint elméleti kategóriával is van egy komoly probléma: honnan jön, és mi lesz belőle. A paradoxon alapvetően csak látszólagos ellentét, amelynek egyik tagja denotatív jelentéssel, a másik konnotatív jelentéssel bír. A „szegény gazdagok” mint azt Jókai Mór könyvcímként is felhasználta látszólagos ellentétet tartalmaz (Adamikné Jászó Anna 2013: 393). A gazdagok nem úgy szegények, hogy kevés pénzük és anyagi javuk van, hanem az érzelmi és lelki világuk szánsalomra méltó. Az elmélet a gyakorlattal összekacsintva gyakran átírja az elméleti kategóriát, a paradoxon esetében például úgy, hogy az alakzat mindkét tagját denotatív vagy konnotatív jelentésben használja. Többnyire egy konnotatív jelentést visszakonkretizálnak. Egy-egy költői túlzást, alkalmi szóképet erőltetetten szó szerint értelmeznek, és egy korai előfordulásra hivatkozva legitimálják saját elmentmondásosságukat. Nagy László költői képnek, túlzásnak szánt verssora, a „káromkodásból katedrálist” (*Ki viszi át a szerelmet*) visszakonkretizálva Jancsó Miklósnál például megjelenik káromkodó filmként, mint a művészfilm alfaja. Hogy az irodalomból is említsek példát, Esterházy Péter az *Arra gondoltam, hogy le* című írásában (Esterházy 1996) felfigyel arra, hogy Arany János a *Bolond Istók* című elbeszélő költeményében említést tesz egy (ön)ironikus gesztusra, miszerint a költő sok egyéb mellett „idegen tollak”-at is versébe gyűjt, az pedig feljogosítja őt arra, hogy ő könyveiben jelöletlenül idézzon több oldalnyi terjedelemben mások irodalmi műveiből. Arról megfedekezí, hogy a *Bolond Istók* idézett szakasza a névleges álpoétákat ostarozza, és ha Arany vagy más komoly költő, nem kölcsönöz motívumokat és szűzséket plágium szintjén, hiszen azokat átdolgozza saját stílusa, dramaturgiai elképzelése és költői szándéka szerint jelentős mértékben.

Természetesen mindezzel nem azt állítja a kritikus szakirodalom, és velük együtt magam is, hogy a modernség, a korszerűség és újszerűség már csírájában rossz. Nem, a korszerűség alapvetően pozitív értéknek tekinthető meglátásom szerint is, csak érdemes megfigyelni, hogy olykor az elmélet saját logikáját követi, és a saját maga által kijelölt úton haladva eljuthat önmaga ellentétéig és lebontásáig. Egy újítás adott esetben pozitív előrelépést, értéket hozhat, de a túl hangsúlyos és sorozatos, paradigmaváltó újítási kényszer negatív, sőt romboló irányba vihet. Hogy mennyire önmaga foglyává válhat az elmélet, azt Compagnon magyarul is olvasható könyvének a címe is jelzi: *Az elmélet démona – Irodalom és józan ész* (Compagnon 2006).

3. A posztmodern esztétika és stílus

A modernizmuselméletek átfogó áttekintése után idézem a posztmodern esztétika legfontosabb ismertető jegyeit, hogy összevethető legyen a „szimbolikus-retorikus” film poétikai jellemzőivel. A legtömörebb és legtalálóbb jellemzéseket a posztmodernről a Pethő Bertalan által írt és szerkesztett könyvben találtam (Pethő 1992). Nagyon figyelemreméltó, hogy a posztmodern stílus jellemzőit legkorábban egy építész által jegyzett könyvben találta meg. Ezek a jellemzők pontosan illenek más művészeti ágakra, így a filmre, illetve az irodalomra is: káosz, ironia, új monumentalitás, vitalitás, nehéz egység, Egész és Rend, örömelvűség, unalom, heterogenitás, pluralitás, terjeszkedő városias, magas és közrendű (high and low art) (Pethő 1992: 174–176, idézi: Venturi 1966: 17, 53; 1972: 55).

A posztmodern eszmei és ideológiai meghatározóit is egy építészről idézi Pethő (Pethő 1992: 174–179), és meglepő, mennyire általános érvényű kategóriákat fedez fel: kettős kódolású stílus, populáris és pluralista szemiotikai forma, a művész mint kliens, elitizmus és aktivizmus, hibrid kifejezés, komplexitás, változatos és meglepő tér, konvencionális és absztrakt forma, eklekticizmus, szemiotikai tagolás, kontextusfüggő változatos és kevert esztétika, organikusérdekűség, ábrázolásérdekűség, metaforaellenesség, történelmi utalás, humorpártiság, szimbólumpártiság, kontextuális urbanizmus és rehabilitáció, funkcionális keverés, „modoros és barokk”, valamennyi retorikai eszköz alkalmazása, rézsútos tér és bővítmények, utcai épület, kétértelműség, aszimmetrikus szimmetria, kollázs, ütköz(tet)és (Pethő 1992: 177–179, idézi: Jecks: 1980: 32).

Összességében tehát a posztmodern poétika heterogén stílusegyüttese egy szét-tartó halmazt alkot, amely az filmre ugyanúgy vagy fokozottabban érvényes, mint a társművészetekre: széttagoltság és töredezettség, konszenzushiány, areferencialitás, szövegszerűség, stíluskeveredés és eklektikusság, intertextualitás, tömegkultúra, blöff, élmény, humorpártiság, szimbólumpártiság, kétértelműség, modorosság és barokk, kontextusfüggés, metaforaellenesség, változatosság és meglepetés, valamennyi retorikai eszköz alkalmazása, vegyes média, terjeszkedő város, hibrid kifejezés stb.

A szimbolikus-retorikus film, amelynek poétikája a posztmodern stílussal párhuzamban alakult ki, részben még akár egy-két évtizeddel korábban is, retorikai és képi retorikai hatáskeresőjeivel megvalósítja ezeket az elvi és strukturális alapokat. Külön érdemes megfigyelni, hogy még az építészettel kapcsolatban is kiemelték a retorikai eszközök alkalmazását, és a visszatérést a szimbólumokhoz a modernitás legutóbbi fázisaihoz képest, amelyek a klasszikus formák lebontása révén inkább az allegorizáláshoz álltak közel.

4. Filozófia: marxizmus, egzisztencializmus, dekonstrukció

A művészet és elméletei, az esztétika sosem voltak teljesen önállóak, mert mindig a teológiával és a filozófiával, majd mind inkább csak a filozófiával álltak kapcsolatban. Erre már utaltam a fentiekben Paul de Man idézve (Man é. n.: 101). Éppen ezért röviden három kapcsolódási pontot emelnék ki, amelyek jelentős mértékben hatottak a művészetelméletre, és azon belül a modernizmusokra. Ez két filozófiai iskola: a marxizmus és az egzisztencializmus, illetve az utóbbinak egy kapcsolódó irányzata, a dekonstrukció, ezt „hol filozófiai álláspontként, hol politikai vagy intellektuális stratégiaként, hol pedig olvasásmódként kezelik” (Culler 1997: 117). E két fő irányzat kifutása időben csak részben esik egybe, alapvető téziseiket illetően lényegesen különböznek egymástól, mégis paradigmaváltó alapjaikkal egyaránt erős hatást gyakoroltak a művészetekre és a modernizmusokra, akár egy alkotón vagy alkotói csoporton belül is.

Nincs szükség e helyen a marxizmus sokrétű, szerteágazó elméletére és gyakorlatára kitérni, elegendő egy idézettel megvilágítani, hogy ez a filozófia és ideológia milyen utat jelölt ki az elvek gyakorlatba ültetésének, amelyet nem teljes következetességgel, de a követők meg is próbáltak betartani. Idézek Marx és Engels egyik legkorábbi és legtöbbet hivatkozott kiadványából, a *Kommunista kiáltvány*ból: „Ha a proletariátus a burzsoázia elleni harcában szükségszerűen osztállyá egyesül, forradalom útján uralkodó osztállyá teszi magát, és mint uralkodó osztály a régi termelési viszonyokat erőszakkal megszünteti, akkor e termelési viszonyokkal együtt megszünteti az osztályellentétnek, egyáltalában az osztályoknak a létfeltételeit, és ezzel saját magának mint osztálynak az uralmát is” (Marx–Engels 1848: 2).

Ebben az összetett mondatban benne van a materialista alapú megközelítés, a társadalmi vonatkozások kiemelése, az osztályharcos indíttatás lényege, a világ erőszakos megváltoztatásának programja, az uralom megragadása, és az uralom önmaga általi megszüntetésének (utópisztikusnak és mégis valósnak bizonyult) lehetősége is. A marxizmus nem teljesen előzmény nélkül, de meg akarta változtatni a világot, mindent el akart törölni és újjáépíteni. Ez egybevág a különböző filozófiai és művészeti modernizmusok egyre inkább radikalizálódó paradigmaváltó törekvésével. Nem véletlen, hogy több irányzat és alkotó kapcsolódott közvetve vagy közvetlenül a marxista tanokhoz. A forradalmiság már a közvetlen előzményben, a romantikában program szintjén benne van, a harcok avantgárd irányzatokban még inkább. Elég csak a futurizmusra, a dadaizmusra és a szürrealizmusra gondolni. A 20. század eleji avantgárd irányzatok alkotói baloldali irányultságúak voltak, még az olyan, arisztokrata származásúak is, mint Luis Buñuel. Ugyanez kimutatható az európai filmes modernizmusok felfutása idején, az 1950-es évektől is. A francia újhullám egyik vezető egyénisége, Jean-Luc Godard kifejezetten anarchista, illetve

maoista filmeket is készített, például a *Kínai lány* címűt 1967-ben. Az olasz filmgyártás fenegyereke, Pier Paolo Pasolini az 1960-as évektől nyíltan kommunista és egyben katolikus nézeteket vallott, nem törődve ezen elvi alapok ellentmondásosságával sem. Magyarországon pedig Jancsó Miklós filmjeivel már az 1950-es és 1960-as évektől radikális baloldalisággal bírálta a létező szocializmust, és minden egyebet is, ami a múlt öröksége. Jancsó Miklós 1967-ben, az 1917-es bolsevik forradalom (a történelem mai ismeretei szerint valójában puccs) 50. évfordulóján szovjet–magyar koprodukcióban ezt a forradalmat dicsőítő filmet készített. A film, a *Csillagosok, katonák* 2011-ben megjelent DVD-n, és a kísérő dokumentumfilm-ben Szergej Lavrentyev orosz filmtörténész a következő szavakkal nyilatkozott a film ideológiájával kapcsolatban: „Szellemissége alapján egy igazi bolsevik film volt. A 20-as évek baloldali szovjet művészetének értelmében. Abszolút olyan. Párhuzamba állíthatjuk Eisensteinnel, Vertovval. Ugyanaz a meder, ami a lényegét illeti” (Lavrentyev 2011).

A másik filozófiai irányzat, amelyik jelentős hatással volt a filmes modernizmusok és általában a modernizmusok kései fázisaira, különösen a posztmodernnek nevezett esztétikára, az az egzisztencializmus. Az egzisztencializmust Martin Heidegger 1927-ben megjelent *Lét és idő* című művétől számítják (Heidegger 1989, 2004); de vannak, akik az irányzatot a 19. században élt dán filozófus 1843-ban megjelent művétől, a *Vagy-vagy*tól eredeztetik (Kierkegaard 1978, 1994, 2001). A hatástörténet részletesebb feldolgozásáról nincs tudomásom, de a szóbeli visszaemlékezések alapján ismeretes, hogy az 1960-as évektől amíg a bölcész értelmiség egy része hivatalosan a marxista filozófia és esztétika szerint írta tanulmányait, közben otthon Heidegger műveit olvasta. A heideggeri egzisztencializmus közvetve egy pesszimista világfelfogást fogalmazott meg tudományos nyelvezettel, ami értő befogadókra talált a második világháború utáni nemzedékekben kiábrándultságuk miatt. Az egzisztencialista kiábrándultságérzés, filozófia és esztétika keveredett a más alapokon nyugvó marxista forradalmisággal, és részben átvette annak a helyét. Amikor a baloldaliság világforradalmi szerepének nagy terve egyre kevésbé vált hihetővé és szalonképpé, akkor az ezt követő kiábrándultság számára fogódzót jelentett az egzisztencializmus, és lett a posztmodern esztétika egyik fontos filozófiai alapja. A *Lét és idő*t 1989-ben adták ki először Magyarországon, és később a bölcészkarok tantervének részévé vált. Irodalmi művek, filmek és más művészeti alkotások a 2000-es évek után is tükrözik hatását.

Az a probléma a heideggeri egzisztencializmussal, hogy félreértették a pesszimizmusát. Amit a német filozófus a metafizikai meghatározásáról írt, az nem a mindennapi pesszimizmus: „A szorongás alapvetően különbözik a félelemtől” (Heidegger 1994: 21). „A szorongás (valami)-től, de nem ezért vagy azért. Annak

meghatározhatatlansága, amitől és amiért szorongunk, az nem pusztán a meghatározottság hiánya, hanem a meghatározhatóság lényegi lehetetlensége” (Heidegger 1994: 22). Ugyanakkor az a félelem és szorongás, ami bevonozta az értelmiségiek számára ezt a filozófiai irányzatot, nem meghatározhatatlan tárgyú. Okai az első és második világháborús traumák, a leverte 1956-os forradalom utáni megtorlások és diktatorikus rendszer, a generációs problémák és az identitászavarok. Ezek a félelmek és szorongások nem könnyen azonosíthatók akár az első, akár a második generációnál sem, mégis lényegesen különböznek a metafizikai megragadása során emlegetett elméleti megközelítéstől. Előbbi inkább gyakorlati lélektani, utóbbi inkább filozófiai alapú.

Mivel Heidegger szerint a lét is a metafizikai, a „Semmi” és a „szorongás” általa ragadható meg, ez a filozófia könnyen válhatott pesszimiztikus életszemlélet és esztétika elméleti segítőjévé. „A Semmi a szorongásban lepleződik le, de nem mint létező. Éppily kevésbé van tárgyként adva. A szorongás nem a Semmi megragadása. A Semmi mégis általa és benne nyilvánul meg” (Heidegger 1994: 23). A „Semmi” negatív üressége annyira visszakonkretizálódott a valós élet és művészet gyakorlatába, hogy egyesek a negatív, üres, pesszimista létezést tartották az emberi és művészi szabadságuk zálogának. „A Semmi eredendő megnyilvánulása nélkül nincs Önmagától, és nincsen szabadság” (Heidegger 1994: 25).

Az egzisztencialista terminológia megjelenik az általam is vizsgált filmek kritikájának szakkifejezései között. Hirsch Tibor, Jancsó Miklós filmjeinek legavatottabb értelmezője szerint a rendező filmjeiben „a lázadó egyének a közmegegyezés birtokosaival „a Semmi vagy a Szabadság” nevében konfrontálódnak” (Hirsch 2002: 49).

Természetesen nemcsak az egzisztencialista filozófia hatott a modernizmusokra és általában a művészetekre, de ez a markáns, könnyen kimutatható réteg a posztmodern korszak idején és kissé tágabb időszakban a „szimbólum-kép” korszakában. Az egzisztencializmusnak kialakultak keresztény változatai is, amelyeknek fő úttörője Gabriel Marcel, a filmművészetben pedig Robert Bresson. Magyarországon közvetlen hatása azonban nem igazolható. Annál inkább a Jean-Paul Sartre-é, akinek ateizmusa és nihilizmusa fellelhető a modernista és posztmodern filmekben. Sartre filozófiájának a közvetlen, terminológialag is igazolható megjelenését az európai modernista művészfilmben Kovács András Bálint mutatta ki monografikus könyvében (Kovács 2005: 115–120).

Az egzisztencializmushoz részben kapcsolódó dekonstrukció gyakorolt még erős hatást a művészet elméleti és gyakorlati aspektusára. Magyarországon az

irányzat az irodalmi, az esztétikai és a filmelméleti tanszékeken a rendszerváltást követően kiemelt tananyaggá vált. A dekonstrukció (jelentése: 'leépítés'), mint a neve is mutatja, valamit le kíván rombolni, hogy újat építhessen fel. A fogalom kitalálója és az elmélet megalapozója, Jacques Derrida korai esszéiben még a „détruire” ('lerombolás') terminust használta, csak később módosította „dekonstrukció”-ra (Michelfelder– Palmer 1989: 235). A „rombolást” mint kifejezést Derrida azzal magyarázta, hogy akkor csak lefordította és alkalmazta Heideggertől a „Destruction” és „Abbau” szót (Derrida 1987: 267).

A dekonstrukció követői hevesen tagadják, hogy elveikben és gyakorlatukban bármi romboló lenne, még akkor is, ha az eljárás kísértetiesen emlékeztet a marxizmus „mindent lebontani és újjáépíteni” elvére. A megértéshez fel kell idézni az irányzat főbb teoretikusainak néhány jellemző gondolatát. „A dekonstrukció művelője a rendszer keretein belül mozog, ám célja, hogy rést üssön rajta” (Culler 1997: 118). A „rést ütni”, „lebontani” és a hasonló szavak nagyon erősek, és mindenképp valamilyen indulatosságra, agresszivitásra utalnak. „A tradicionális értékek védelmezői veszélyes fölforgatóknak, zűrös fejű „balosoknak” tartják a dekonstruktorokat, s utolsó leheletükig védelmezik a tudomány bástyáit. [...] Az valóban igaz, hogy a dekonstruktorok retorikája az erőszak metaforáival terhelt, csak hogy ez az erőszak mindig textuálisan működik” (Kovács 1994: 5–16). Csakhogy sok esetben a nyelvi agresszió is agresszió. Egyrészt vannak olyan filmek, amelyekben a főszereplők végig káromkodnak – lásd Jancsó Kapa-Pepe filmjeit –, másrészt az „erőszak metaforái” közvetve vagy közvetlenül fenyegetően tudnak hatni, ha például egy neves elméleti szakember, mint Derrida vagy egy filmrendező, napi politikai és közéleti kérdésekben foglal állást.

Még ha csak a következő történe: „a dekonstrukció azonosítja a szövegben az érvelés feltételezett alapját létrehozó retorikai műveleteket, a kulcsfogalmat vagy alapelvet” (Culler 1997: 118). Viszont ennél furcsább eljárások is történnek: „a dekonstrukció megfordítja az ok-okozati összefüggés hierarchikus oppozícióját” (Culler 1997: 121). Miért is akar a dekonstruktor rést ütni a rendszeren? Itt a magyarázat az irányzat jeles képviselője részéről: „egy hagyományos filozófiai oppozícióban nem szembenálló elemek békés együtt létezését látjuk, hanem egy erőszakos hierarchiát. Az egyik elem (axiológiailag, logikailag stb.) uralja a másikat, parancsoló pozíciót foglal el. Az oppozíció dekonstruálása egy adott pillanatban mindenekelőtt a hierarchia megfordítása” – Derridát idézi Culler (Culler 1997: 117–118 – Derrida: *Positions* 56–57). Jól azonosíthatóan az történik, hogy a logikus vagy legalábbis fennálló viszonyok megbontása és megfordítása a cél, szélső esetekben a tények, érvek feje tetejére állítása egy elméleti axióma ürügyén. Nyilván, minden fennálló rendszernek vannak hibái és aránytalanságai, de a dekonstrukció

nem ki akarja egyenlíteni a viszonyokat, hanem megfordítani. Ha megfordítja, akkor egy korábban elnyomott, kisebbségi álláspont kerekedik fölül, ami egyáltalán nem biztos, hogy jobb, mint a régi, viszont ugyanúgy erőszakos lesz az elsőbbségében. Erre tudunk példát mutatni a gyakorlatból. A marxizmus és a kommunizmus az elnyomott munkás- és parasztrétegek nevében nem valódi kiegyenlített demokráciát teremtett, hanem a korábbi, megdöntött hatalomnál is keményebb diktatúrát.

A totális szabadság felelősség nélküli szabadossággá válik: „a dekonstrukció olyan szabad asszociációs folyamattá változtatja az értelmezést, amelyben bármi elfogadható” (Culler 1997: 153). Sok kisebbségi és logikailag nem helytálló elvet, gyakorlatot csak valami ilyen, Culler által említett elméleti csellel, illetve a logosz kiiktatásával lehet csak elérni. Sok elméletírónak, művésznak, filmrendezőnek sikeres volt ez a felforgató tevékenysége, amit a konkrét filmek elemzésével áll szándékomban igazolni. A logosz megrendítése és mellőzése viszont a dekonstrukció atyja szerint is veszélyeket rejt, amelyekkel a gyakorlatban a követői, de ő maga se számolt komolyan: „Milyen feltételek mellett lehetséges a grammatológia? Alapvető feltétele a logocentrizmus megrendítése, „szollicitálása”. De a lehetőségnek ez a feltétele átfordul a lehetetlenség feltételévé. Valójában azt kockáztatja, hogy lerombolja a tudomány fogalmát is” (Derrida 1991: 115). Hozzá lehet tenni, hogy ez az eljárás az ember fogalmát is lerombolhatja.

A modernizmusok és filozófiai hátterei története sajátos utat járt be az 5. századi újítási és korszerűségi gesztustól, ami kánonjogilag és teológiaiilag pozitív lépés volt, egészen a 21. század elejének művészetelméleti és alkotói megnyilatkozásaiig. A kereszténység megnyitott egy új lehetőséget az emberek előtt, és a szeretet teológiájával tömegek számára adta meg a méltó élet lehetőségét, addig a folyamatos paradigmaváltó gyakorlat kiüresítette, a művészet és az elmélet kezére játszotta azt, ami gyakorlatilag adott közelítést a metafizikaihoz, a transzcendenshez. Ez a 20. század végére és a 21. század elejére beérett folyamat nem közelítette, hanem eltávolította a művészetet a valóságtól, a tömegeket a metafizikaitól és vele együtt a fizikaitól is.

Király Jenő egy fontos mozzanatot azonosított ebben a folyamatban: „A világ átesztétizálása megelőzi az átetizálást” (Király 2010: 69). Viszont az esztétika is a filozófiából és a teológiából ered, tehát így a megváltozott filozófiai alapvetésű etika gyakorolt hatást már egy ponton a létező, gyakorlati etikára. Ugyanakkor létezik egy gyakorlati etika is, ami szoros kapcsolatban maradt az emberek mindennapi életével, attól viszont nagyon távol került a paradigmaváltó gyakorlatban a kiindulópontja ellentétébe fordult nihilista szövegetika.

A jelenség kifutását legtalálóbban Alekszandr Nyikolajevics Taraszov fogalmazta meg az 1990-es évek értelmiségi elitjének árulása kapcsán. Tézise szerint az értelmiség egy virtuális világba vonult, eltávolodott a valóságos élettől, elfordult az érdemi kritikai gondolkodástól, és szolgamód kiszolgálta a népbútító gazdasági hatalmat: „A kilencvenes évek „értelmisége” valamifajta „információs”, poszt-indusztriális társadalomban kezdett el hinni, ez jelentette önigazolásának alapját is: azt mondja, már nem függ azoktól, akik a szemet bányásszák, a gyapotot aratják, a gabonát termelik, már egy másik, „magasabb rendű” civilizációt képvisel. A mezőgazdasági termékek azonban nem virtualizálódtak, továbbra is a parasztok termelik meg, méghozzá egyre inkább olyan parasztok, akik a „harmadik világ” hihetetlen nyomorúságában tengődnek.” „Az „értelmiség” a kilencvenes években elfordult a kritikai gondolkodástól: a kritikai gondolkodást meg szokták torolni, legjobb esetben eltaszigálják az embert a vályútól, rosszabb esetben börtönbe zárják vagy megölik” (Taraszov 2002: 50).

Ugyanez történik a film világában is: A tömegkultúrában „A képcunami növekvő antiintellektualizmusa monstruózus trükk-klipekké, speciális-effektus-revükké teszi a narratív struktúráikban degenerálódó filmszörnyeket” (Király 2010: 19). A tömegkultúrával összekacsintó elitkultúrában „A posztmodernbe való átforduláshoz érkezett modernizmus nihilizmusa, akárcsak a promiszkuitív szexualitás, de-kódol, de-formál, új formaként adja el a káoszt, hódításként a feladást, új érzékenységeként a tehetetlenséget, új erőként a gyengeségek kultuszát” (Király 2010: 53). Elég volt megvásárolni a konformistává, passzívvá és opportunistává vált elitet, hiszen ugyancsak Király Jenő szavait idézve: „a távoli világcentrumok nagyhatalmai által uralt tehetetlen tömeg, csak báb a világ sakktabláján, hiába kapná a szintiszta igazságot, csak annyit érne vele, mint a hazugsággal, nem tudna mit kezdeni vele” (Király 2010: 23).

5. A „szimbolikus-retorikus film”

A modernizmusok a filozófia szélsőséges vizein evezve a kezdetben és esetenként termékeny újító paradigmaváltó gyakorlatukkal, azokat túlpörgetve eljutottak önmaguk ellentétébe és lebontásába a posztmodern időszakra, amelyet megközelítőleg 1980 és 2010 közötti évekkel lehet azonosítani. A „szimbólum-kép” korszaka nem teljesen azonos a posztmodern stílus időszakával, de részleges átfedést és sok hasonló vonást lehet találni köztük. A „szimbólum-kép” a filmművészetben a „mozgás-kép” és az „idő-kép” paradigmáit (Deleuze 1983, 1986) követi. Ennek az időszaknak a jellegzetes filmjeiben megszűnik a mozgás folyamatosságának, majd az idő feszültségteremtő alkalmazásának az elsődlegessége, és ezek a filmek inkább jelképeket építenek fel. Háttérbe szorul a narratív struktúra, és helyette szimbólumok mintázata rajzolja ki a teljes film jelentésstruktúráját.

A „szimbólum-kép” időszakában megszűnik ennek a konvenciószegésnek a formai erőssége, már nem elsődleges, hanem rejtettebb, de alapvető, nyilván kissé más jelentésképző mechanizmussal. A „szimbólum-kép” nem konvencionális vagy gyakran lehetetlen illesztései nem az elbeszélés karikírozására és parodizálására játszanak rá, mint például a fent már említett *Bolond Pierrot* filmrészlet esetén, hanem sajátos szimbólumképző szerepük van. Jancsó Miklós *Utolsó vacsora az Arabs szürkénél* (1999) című filmjében a két bohóc főszereplő, Kapa (Mucsi Zoltán) és Pepe (Scherer Péter) a Hősök terén található Millenniumi emlékműről leugorva egyenesen a Duna vizébe esnek. Ennek a kis epizódnak az a jelentése a film egészének és a sorozatnak a kontextusában, hogy a főszereplők a háború allegorikus szobráról Emese őszanya álma szerint a magyar hatalom jelképének számító Duna vizébe esnek, még pontosabban a magyar nemzeti öntudat és virtus veszélyére utal, amely háborúhoz és halálhoz, illetve a még meglévő (kevés) hatalom összeomlásához vezethet.

Ettől az eljárástól még nem kellene feltétlenül „szimbólum-kép”-korszakról és „szimbolikus-retorikus film”-ről beszélnem. A szimbólumépítésnek itt megvan az a sajátossága, hogy nem pusztán logikai hasonlóság alapján épít fel összefüggéseket, hanem külső és belső jegyek alapján is. A „szimbolikus-retorikus film” készítőjének nagyon fontos, hogy az akár hihető, akár képtelen fikció minden kuszaságával és hihetetlen voltával együtt egyben nagyon valószínű is legyen. Kötődjön valamihez, ami már eleve szimbólum, amit már korábban elfogadtak mint jelentést. Ezt a szimbólumot az ilyen film átszínezi, kibővíti, a szerző így kíván hatást gyakorolni egy közösségre. Ha már az említett példánál maradunk, arra teljes mértékben érvényes ez az általános szabály. A helyszín eleve egy szimbolikus hely, a Hősök tere, amelyet azzal a céllal építettek, hogy kifejezze, demonstrálja a nemzet és állam erejét, nagyságát. A háború allegorikus szobra is szimbólum, és mint a nemzet érdekének egyik védelmező lehetősége, és a háború önmagában is szimbólum. Ezek az információk együttesen a főszereplő – aki itt egy pincér – öngyilkos gesztusával íratnak át. Kapa leugrik a magas szoborról, és normál körülmények között meghalna a tér kövezetén. Ezt tudja a néző is, és az ugrást öngyilkossággént, halálként értelmezi. Hogy ne legyen kétség, miért ugrik le a férfi, a film és maga a szereplő megerősíti szövegesen is. Azt kiáltja: „Isten vagyok, király vagyok!” – vagyis túlhangsúlyozza a megfelelő jelképes helyen a nemzeti és szakrális öntudat megerősödésének állítólagos veszélyét. Hogy a Hősök tere egyik szobráról a Dunába esik, az nem az esemény fizikai képtelenségére hívja fel a figyelmet, hanem csupán szimbolikus kapcsolat: a Duna, a magyar hatalom jelképe lesz a főszereplő halálának és egyben a sírjának a helyszíne.

Ez a komplex szimbólum nem tér el nagyon lényegesen az összetevő szimbólumok jelentéseitől, csak irreálisan eltúlozza azokat. A túlzás (*hüperbolé*) mint retorikai alakzat viszont lényegét tekintve írja át a jelentést. Vannak viszont olyan szimbólum-összevonások, amelyek nemcsak mértékében, de jellegében is megváltoztatják a jelentést. Ugyanebben a filmben található egy képsor az Országház Duna-parti homlokzatáról, és közben hallani Petőfi Sándor *Távolból* című versének részletét énekelve: „Kis lak áll a nagy Duna mentében”. Itt a rendező egymáshoz nem kapcsolódó jelentéseket von össze, és az összevonással ír át. A kép-hang montázs, mert itt erről van szó, azt állítja, hogy csekély az állam és a nemzet jelentősége, ami aligha volt benne Petőfi saját szülőházáról írt versében, és nincs benne az Országház panorámafotójában sem.

Ha már ilyen konkrét példákat részleteztem, akkor meg kell említenem, hogy a körülírt filmrészlet egy „filmkép”. Beletartozik az Országházról mutatott képsor Petőfi énekelt versének részletével együtt. Ez egy filmes egység az egész filmben, és nemcsak a képi elemek tartoznak bele, és nemcsak egy kiragadott állókép, hanem a képsor a versrészlettel. Ha valamilyen felirat olvasható lenne, akkor az is beletartozna, és ha szagos film lenne, akkor a szag is része lenne a filmképnek. Még fontos kiemelni, hogy ennek a filmképnek a jelentése nemcsak önmagában értelmezendő, hanem az előzmények, a következmények és az egész film kontextusában. Minthogy az *Utolsó vacsora az Arabs szürkénél* című film az ezredvégi magyar apokalipszis víziója, és az események a fikció szerint a 2000., a millenniumi év első számú állami ünnepén, augusztus 20-án történnek, a montázs értelmezése egyáltalán nem mondható önkényesnek.

A „szimbolikus-retorikus film” szimbólumokat teremt, von össze, ír át, és ez a fő szervező struktúrája. Az ilyen filmeknek a legtöbb esetben nincs is történetként értelmezhető cselekményük, hanem a szimbólumok összessége képez egy nagy komplex jelentést. Az egyes epizódok lehetnek azonban történetszerűek, amelyeknek során egy-egy szimbólumot egy kis jelenet, történet épít fel, de ez csak egy a sok lehetőség közül. Továbbá az is lehetséges, hogy a filmnek van egy történetként értelmezhető cselekménye, de a szimbólumok elrendezése és összessége határozza meg alapvetően a film jelentésstruktúráját. A „szimbólum-kép” korszakát megelőzően a filmben kiemelt, felépített szimbólumok többnyire a cselekménnyel összhangban vannak, azokat erősítik. Erre kiváló példa az *Emberek a havason* (1941, Szóts István). Később a szimbólumok elhomályosítják vagy kiváltják a cselekményt-történetet. A korszak végső fázisaiban azonban az is előfordul, hogy visszatér a cselekmény-történet, a szimbólumok pedig egy másik jelentést rajzolnak ki, akár a narratív réteggel ellentéteset. Ilyen a *Szelíd teremtség – A Frankenstein terv* (2010, r. Mundruczó Kornél).

A „szimbolikus-retorikus film” minél inkább elrugaszkodik a valóságtól és torzítja azt, annál inkább hasonlítani akar a valóságra, legalábbis bizonyos elemeit illetően. Ismert szimbólumokat hangol át, torzít, hamisít, és közben el akarja hitetni, hogy ez a valóság. Ennek az eljárásnak számos eszköze van a szimbolizáción kívül. Alkalmazza a hitelesítés és kiemelés szándékával a rámutatást (deixist); kiszólást rezonőr(ök) révén; dokumentarista stílust (pl. kézikamerás felvételekkel); önmagukat alakító híres embereket (cameókat) szerepeltet; ismert, jelképes tárgyakat és helyszíneket mutat; egyáltalán megragadja mindenféle reflexiónak és önreflexiónak a lehetőségét.

Ennek a filmtípusnak a sajátossága a komplex szimbólummal összhangban egy absztrakt jelentés felépítése, míg a szimbólumokat az ikonikus és indexikus összetevők révén meg kívánja tartani a valósághoz való hasonlatosság és érintkezés erős kötelékében. Az absztrakció eleve fontos jellemzője a filmművészetnek mint ikonikus művészetnek (Lotman 1977: 14–16), de az „idő-kép” és a „szimbólum-kép” időszakában ez nagyobb jelentőséget kap. Az európai művészfilmes modernizmusnak három fő ismérve van Kovács András Bálint szerint, és ezek közül az egyik az absztrakció, a másik kettő a kritikai reflexió és az önreflexió (Kovács 2005: 231–278). Ezt tovább viszi a posztmodern is, sőt fokozza jelentőségüket, és fontos jellemzője a „szimbolikus-retorikus” filmnek is.

A „retorikus” összetevő és jelző ebben a filmtípusban elsősorban a retorikai alakzatok és szóképek alkalmazása alapján indokolt, illetve a meggyőzés forrásainak (éthosz, pathosz, logosz) sajátos átalakítása révén.

A „szimbolikus-retorikus film” alakzatainál azért érdemes még röviden megállni, mert nem könnyű első megközelítésre azonosítani, hogy például az adott alakzat pusztán a figyelemfelkeltés eszköze, vagy tartalmilag is jelentős szerepet kap a szimbólum- és általában a jelentésépítésben. Mindig kérdés, hogy egy lehetetlen alakzat egyben értelmetlen-e? Mint a Háború allegorikus szobráról öngyilkosként a Dunába ugró pincér gesztusa nem a lehetetlenséget vagy a látszólagos ellentmondást (paradoxont) testesíti meg, csak képi (és egyben szöveges) módon hoz létre és közöl egy absztrakt jelentést: itt nevezetesen azt, hogy az erős nemzeti és vallásos-keresztény öntudat pusztulásba visz. Ugyancsak nem pusztán a hatáskeltés, figyelemkeltés egyszerű eszközei például az oxümoronok. Jancsó Miklós Kapa-Pepe filmjeiben az élőhalottak a szellemvilágba helyezik a filmben megsebesült, elhunyt személyeket, személyiségeket, és egyben jelképezik állítólagos halhatatlanságukat, műveiknek időtállóságát.

Az alakzatok a konvenció részben kodifikált megszegésével hoznak létre jelentéseket. Olyan jelentéseket, amelyeket önállóan, denotatív módon, kinyilatkoztatásként, illetve allegóriaként nem hozhatnának létre a közönség feltételezhető elutasítása miatt. A normaszegések formai, elbeszéléstechnikai hatásán túl tartalmi normaszegéseket is megvalósítanak, mint például a nemzeti és állami jelképek kigúnyolása. A gúny is retorikai-stilisztikai eszköz, a forma szintjéről ezekben a filmekben erőteljesen átkerül a tartalom szintjére is. Ilyen az Országház és Petőfi verse révén a magyar nemzet és államiság lekicsinylése (*Utolsó vacsora az Arabs Szürkénél*, 2000, r. Jancsó Miklós), a *Himnusz* sorainak a szidalmazása fojtogatással egybekötve (*Ede megevé ebédem*, 2006, r. Jancsó Miklós). Az elemzések igazolni fogják, hogy a normaszegések a vizsgált filmekben nem csupán elbeszéléstechnikai jellegűek, hanem tartalmi és attitűdkérdések is. Az alakzat és szókép formai normaszegése tartalmi normaszegéssé válik, a humán értékek tagadásává.

A „szimbolikus-retorikus film”-nek nem csupán a szimbólumok az összehasonlítási és a valóságba való ál-visszakapcsolásának eszközei, hanem a szerző „jogi” védelmezése is. Ezek az egyes normaszegő és provokatív állítások azáltal nyernek látszólag védelmet, hogy nem valaki, a film szerzője, rendezője állítja, hanem nála is elismertebb elfogadottabb tekintély. Mintha Petőfi mondaná az Országháza, hogy „kis lak... a nagy Duna mentében”. Kölcsönvették, és ellentétes jelentésben alkalmazzák Petőfi ethoszát. Pedig nem Petőfi állítja, hogy „kicsiny az ország”, hanem a film, és még azon túl is a szerző, a rendező. Nincs olyan gesztus, amely az állítást más szájába adhatná ebben a konkrét esetben, mint a film szerzőjének, még ha ő fizikailag nem is látható ebben az adott pillanatban. Hogy valaki éneklie Petőfi-verset, az nem az. A kép-hang montázssal maga a film, a szerző, a rendező állítja, hogy az Országház, a magyarság és az államiság „kicsi”. Az ilyen felelősségát-hárításokról a filmek nézése közben az jutott eszembe, mintha a szerző folyton ügyvédektől kért volna tanácsot, hogy miként állítson valami vállalhatatlant, provokatívat, rombolót, sőt törvénysértőt, de úgy, hogy közben elkerülje a kritikát, akár a felelősségre vonást. Egy ilyen példa az *Oda az igazság* (2010, r. Jancsó Miklós) című film egésze, amelyben sok történelmi tényt kap a néző meghamisítva. Például Mátyás király két embert öl meg benne saját kezűleg. Erre az a védekező-hárító mechanizmus, hogy a film állítólag nem Mátyás királyról szól. Ugyan nem szólítják nevén a főszereplőt, számos utalásból az derül ki, hogy mégis Mátyás királyról van szó. Maguk a film szereplői is el-elszólják magukat, hogy Mátyás királyról szól a film, és a film hivatalos honlapja is „Mátyás-film”-ként hirdette az alkotást (Jancsó 2010 – <http://www.odaazigazsag.hu/>).

A valódi jelentés tehát következetes elemzéssel megállapítható, és a szándékos csúsztatások, torzítások is leleplezhetők. Még egy fontos észrevételem van az alak-

zatokkal és a jelentésképzéssel kapcsolatban. A műalkotás pontos értelmezhetőségének gyakorlatát a posztmodern poétika védelmezői tagadják. De ezzel szemben egy adott műalkotás következetes elemzés révén nagyon pontosan értelmezhető. A művészi jelentésképzés nem is irányul mindig a kettős, többes vagy értelmetlen jelentés megkonstruálására. A denotatív filmes beszédmód nem is lehetséges, vagy nem úgy, mint az emberi nyelvben. Nem véletlenül az a címe Christian Metz egyik írásának: *A denotáció problémái* (Metz 1974). A filmben az absztrakt (fogalmi) jelentés alakzatok és trópusok által jön létre. Ha lehetséges is lenne a filmben a denotáció minden vonatkozásban, akkor is lenne létjogosultságuk az alakzatoknak, például a hatáskeltés területén. Erre nézzünk egy példát, a sejtetésre (*suspicio*). Ismeretes a következő vicc: „Kipróbáltam az autódat, és van egy jó és egy rossz hírem, ráadásul ugyanaz: működik a légszák!” A mesélő nem mondja ki, de egyértelmű, hogy karambolozott az autóval, és nagyon összetört. A jelentés létrejön az autó tulajdonosában, és létrejön a vicc hallgatójában a következtetés kimondása nélkül is. Az alakzatok csak ritka esetben állnak ellen a jelentés pontos értelmezhetőségének filmképek és filmek esetében is.

A meggyőzés forrásait a film és a tömegkommunikációs médiumok eleve más-képp kezelik, mint a hagyományos retorika szerint tennék. Az élő szó és az élő kép elevennek, jelen lévőnek tűnhet a filmben, a televízióban, az internetes megjelenésben. Ugyanakkor ez ál-jelenvalóság, hiszen a megnyilatkozások mesterséges hordozókon: kép- és hangforrásokon tűnnek fel, jelennek meg, és ez a közvetettség bizonyos védelmet is biztosít a megszólalónak. A jelenség, az áljelenvalóság már egyébként az újságírással lekezdődött. Egy szónoknak a tömegkommunikációs csatornák feltalálása előtt ki kellett állnia a tömeg elé, és vállalnia kellett az általa képviselt ügy hatását a hallgatóságban. Ha becestelen ügyet képviselt, számolnia kellett azzal, hogy például a hallgatóság meglincseli őt. A médiában megjelenő megszólalónak közel olyan hatása, mint a személyes jelenlét közlésének, miközben az áttételesség védelmet biztosít az esetlegesen keltett indulatoktól.

Nézzünk egy példát: Jancsó Mikós, az általa 1998-ban rendezett, *Nekem lámpást adott kezembe az Úr Pesten* című filmben sörrel koccint az aradi tizenhárom vértanúra emlékezvén, és még meg is jegyzi, hogy a magyarok kegyeleti okok miatt nem koccintanak sörrel. A szokásnak az a háttértörténete, hogy az aradi vértanúkat kivégző hóhérok dolguk végeztével sörrel koccintottak. A magyarok ezért nem koccintanak sörrel. Egyesek úgy tudják, hogy a fogadalom csak 150 évre szól, de ez már nem annyira közismert. A *Nekem lámpást adott kezembe az Úr Pesten* az 1848-as forradalom 150. évében készült (elvben évfordulós film, és az is), de a háttér idő lejártá után is visszatetsző és megbotránkoztató, ha valaki nyilvánosan sörrel koccint. A 150 éves moratórium a baráti körben való koccintásra vonatkozott.

Nyilvánosan koccintani és kifejezetten az aradi vértanúkra utalva, egyértelmű provokáció és megbotránkoztatás. Ha ezt a gesztust Jancsó Miklós élőben egy tíz- vagy százezres tömeg előtt teszi meg, nem biztos, hogy a közönség reakciói békések maradnak.

Az éthosz meggyőző ereje erős, de nem minden helyzetben érvényesül. Egy kritikában és egy filmelemzés higgadt vitája során még talán eredménnyel védhető, hogy bizonyára van valami magas filozófiai értelme és a társadalomra nézvést haszna annak, ha a neves rendező sörrel koccint az aradi vértanúkra emlékezve, de a tömegek személyes jelenléttel való provokálásának és manipulálásának kísérlete már nem veszélytelen a megnyilatkozóra nézve sem.

A meggyőzés másik fő forrása a pathosz, a hallgatóságban keltett érzelmek. Ez több módon érhető el, és a posztmodern esztétikának és a „szimbolikus-retorikus film”-nek sajátos válasza van rá. A művészi beszédmód kevésbé tud hatást elérni, ha közepes, átlagos stílusú, de mindig fontos az illőség. A hagyományos retorikák emelkedett beszédmódot is alkalmaztak a hallgatóság megindítására. Az alacsony stílusú, a köznapinál is informálisabb beszéd- és közlésmód nem képezte részét a retorikai gyakorlatnak. Az irodalomnak viszont már igen, és a vulgáris, sőt trágár stílusnak már a középkortól, sőt már az ókortól kezdve vannak példái. Az viszont, hogy a művészi regiszternek és kifejezésmódnak is része legyen, már nem volt olyan egyértelmű, és vitákat gerjeszt a mai napig. A posztmodern viszont közelített a tömegkultúrához, és ki akarta aknázni a vulgáris és annál is alacsonyabb nyelvi stílusban rejlő hangulatkeltő és meggyőzői lehetőségeket. Új megközelítés, hogy az igényes irodalomnak és a filmművészetnek is része legyen ez a stílus. Egyetlen logikusnak tűnő magyarázat volt rá: a humor. A humor is a pathosz része, és meglepő, meghökkentő, mulatságos tud lenni, ha például Mátyás király vagy a film rendezője káromkodva szólal meg a filmvásznon. A nézők egy részénél a megoldás elérte a hatást, mert alkalmilag sokan viccesnek találták. A többség azonban nem, mert az értelmiség jelentős része elfordult a mozitól és a művész-filmtől már az 1990-es években.

A logosz mint a meggyőzés forrása eleve nem erős összetevője a posztmodern esztétikának és a „szimbolikus-retorikus film”-nek. Ez előszeretettel nyúl a Paul de Man és Northrop Frye-féle logosz nélküli retorikához, az alakzatok és a képzelet nyelvének eszközéhez (Wells 2001: 456–458). A szövegirodalom és a szövegfilm ráadásul még a valóságreferenciát is kiküszöbölné, és szövegeket vonatkoztat egymásra. A logika vagy hiánya azonban a nyelv és a filmnyelv minden szintjén tetten érhető, és számon kérhető. Egyes kijelentéseknek nemcsak a valóságreferencia szerrint, hanem önmagukban is vizsgálható a következetességük. Az egyszerűség kedvéért egy szöveges részből idézek, az *Ede megevé ebédem* (2006, r. Jancsó Miklós)

című filmből. Az alakzatok és a képi alakzatok logikáját is lehet vizsgálni, ahogyan már sor is került rá a dolgozatban, és még fog is. A szöveges elemek, jelen esetben a szentenciák mint gondolatok, nyelvi megformáltságuk miatt már eleve absztrakt jelentésűek, azért a logika, logosz kevesebb áttétel nélkül vizsgálható.

Egyik ilyen szentencia a következő: „Az nem lehet, hogy az ember ne váljon azzá, aminek a többiek hiszik.” Ez nyilvánvalóan nem logikus megállapítás, mert az ember nem bújhat ki az egyéni felelősség alól. A szabad akarat mindenkinek megadatott, és az egyén az élete során fokozatosan megkeresi azt a közeget, amelyben a leginkább olyan lehet, amilyennek maga szeretne lenni. Van, akit a környezete megnyomorít vagy segít, kiemel, és a környezet határozza meg az ő sorsát, de ez általánosságban nem mondható el minden emberről. Különböző egyének azonos helyzetben is különböző módon viselkednek. Például a kommunista hatalom idején nem mindenkit tudtak beszervezni III/III-as ügynöknek akár jutalommal, akár megfélemlítéssel. Akiket pedig beszerveztek, azok közül nem mindenki jelentett, vagy csak formálisan tette.

Egy másik, ugyanebben a filmben elhangzó szentenciáról az egyik elemző kritikus a következőket írta: „Nincs biztonságos kód, amivel meg lehetne fejteni ezt a filmet. Lehet, hogy mindez nem jelent semmit. Lehet, hogy jelent valamit. Lehet, hogy mindenkinek mást. A szabadság örömét – ha más nem is, legalább – Jancsó nekünk is megadja. „Túl sok eszkimónak túl sok a fa*a” – hangzik el a film elején a bölcs szentencia. Szóval vigyázzunk mi is a szimbólumfejtéssel! Ha a kelleténél több értelmet próbálnánk keresni a műben, túl sok mindent akarnánk belemagyarázni, talán éppen ezt kapnánk frappáns válaszul” (Vajda 2006).

Vagyis az értelmiségnek e jeles filmkritikus képviselője ellenállás nélkül elfogadja, hogy van olyan szentencia, kijelentés, egyáltalán film, aminek nem lehet megfejteni a jelentését, és aminek nincs értelme. Miért ne lehetne megfejteni az idézett szentenciát? És miért ne lenne értelme? Először is, a kijelentés utal egy szállóigeként ismert Madách-idézetre: „Sok az eszkimó, kevés a főka.” Ez az allúzió nyilvánvalóan igaz, mert a Föld erőforrásai szűkösek minden tekintetben. A szentencia utal egy másik közismert szokásra, ami szerint az eszkimók, vagy nevezem őket saját kifejezésükkel inuitoknak, „megkínálják” egymást saját asszonyaikkal. Ennek a szokásnak az lehet az eredete, hogy a sarkvidéki mostoha körülmények között nehéz teherbe ejteni a nőket, és a közösségnek, de az egyéneknek is az az érdekük, hogy mindenképp szaporodjanak, akár egy nem családtag vagy egy idegen férfi megtermékenyítő aktusa révén is. Viszont ha a közösülés meg van engedve nem csak házastársak között, akkor nem lehet túl sok a férfi eszkimó nemi szerv. A szentencia általánosságban sem érvényes, mert a világ népességének va-

lamivel több mint ötven százaléka nő. Magyarországon 2000-ben 1000 férfira 1094 nő jutott, és a különbség növekedő tendenciát mutat (Polónyi 2002). Nem jut tehát elvben túl sok férfi egy nőre, hanem átlagosan valamivel kevesebb mint egy.

Az eszkimós szentencia további kérdéseket vet fel logikával, stílussal, (nyelvi) agresszióval, pathosszal és éthosszal kapcsolatban is. Azonban már világosan látható, hogy a „szimbólum-kép” modernista-posztmodernista stílusú filmje alkalmazza a retorika elemeit, de gyakran tagadja, lebontja, ellenkezőjébe fordítja át, és bizonyos helyeken mellőzi is őket. Ezeknek a filmeknek az alkotói nem fogadták meg saját maguk tanácsát, amely mintegy kakukktójásként érvényes alapigazság az *Ede megevé ebédem* című filmben: „A legnagyobb csapás, ami egy népet érhet, ha az ítélőképességét teszik tönkre.”

Ez a tanulmányt elméleti bevezetésnek szántam a modernista irányzatok posztmodern korszakának és a „szimbolikus-retorikus film” jellegzetes darabjainak a bemutatásához. Filmeselemzéseimet konferencia-előadásaimban és publikációimban, illetve készülő doktori disszertációmban is ismertetem. Ezek az elemzések hivatottak feltárni részletesen a „szimbólum-kép” korszakának képi és klasszikus retorikai elemeit.

Felhasznált irodalom

- Adamikné Jászó Anna. 2013. *Klasszikus magyar retorika. Argumentáció és stílus*. Budapest: Holnap Kiadó.
- A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–IV (TESz). 1970. (főszerk.) Benkő Loránd. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Baudelaire, Charles. 1869. *L'Art romantique*. Párizs: Calmann Lévy.
- Baudelaire, Charles. 1857. *Les Fleurs du mal*. Párizs.
- Compagnon, Antoine. 2006. *Az elmélet démona – Irodalom és józan ész*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó.
- Compagnon, Antoine. 1990. *Les cinq paradoxes de la modernité*. Paris.
- Culler, Jonathan. 1997. *Dekonstrukció*. Budapest: Osiris Kiadó.
- Deák-Sárosi László. é. n. *A kép-szöveg jelentés változásai. Képi retorika*. Doktori disszertáció. ELTE BTK (kézirat).
- Deleuze, Gilles. 1983. *Cinéma I: L'image-mouvement*. Paris.
- Deleuze, Gilles. 1986. *Cinéma II: L'image-temps*. Paris.
- Deleuze, Gilles. 2001. *A mozgás-kép. Film 1*. Budapest: Osiris.
- Deleuze, Gilles. 2008. *Az idő-kép. Film 2*. Budapest: Palatinus.
- Derrida, Jacques. 1991. *Az el-különböződés. (La différence)*. In: *Szöveg és interpretáció*, szerk: Bacsó Béla. Budapest: Cserépfalvi Kiadó. 43–63.
- Derrida, Jacques. 1991. *Grammatológia*. Budapest: Életünk – Magyar Műhely.

- Derrida, Jacques. 1987. *The Post Card: From Socrates to Freud and Beyond*, trans. Alan Bass. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Esterházy Péter. 1996. *Arra gondoltam, hogy az le*. Az ELTE Bölcsészettudományi Karán 1996. március 4–20-án elhangzott „Arany János előadások” írott változata. Budapest: ELTE Magyar Irodalomtörténeti Intézet füzetek.
- Grabar, O. 1991. *Antico*. In: *Enciclopedia dell'arte medievale*, vol. I. 1991. Roma: Treccani. http://www.treccani.it/enciclopedia/antico_%28Enciclopedia-dell%27-Arte-Medievale%29/
- Grice, H. Paul. 1975/1989. *Logic and conversation*. In: Peter Cole – Jerry Morgan (szerk.) *Syntax and semantics 3. Speech acts*. New York: Academic Press. 41–59.
- Heidegger, Martin. 1994. „... Költőien lakozik az ember...” *Válogatott írások*. Budapest–Szeged: T-Twins Kiadó/Pompeji.
- Heidegger, Martin. 1989, 2004. *Lét és idő*. Budapest: Gondolat Kiadó. 2. javított kiadás. Budapest: Osiris Kiadó.
- Hirsch Tibor. 2002. Bosszúálló és bosszulatlan konszenzusok, Rettenet-színház Jancsónál. In: *Metropolis*. Budapest. 2002/I.
- Jameson, Frederic. 2002. *A Singular Modernity. Essays on the Ontology of the Present*. London – New York: Verso.
- Kierkegaard, Søren Aabye. 1978. 1994. 2001. *Vagy-vagy*. Budapest. Gondolat Kiadó.
- Király Jenő. 2010. *A film szimbolikája. I. A filmkultúra filozófiája és a filmalkotás szemiotikai esztétikája*. Kaposvár–Budapest: Kaposvári Tudományegyetem Művészeti Kar mozgóképkultúra Tanszék – Magyar Televízió Zrt.
- Kovács András Bálint. 2005. *A modern film irányzatai – Az európai művészfilm 1950–1980*. Budapest: Palatinus Könyvkiadó.
- Kovács Sándor, s. k. 1994. Mi a dekonstrukció és miért mondanak olyan szörnyű dolgokat róla? – mesebeszéd – In: *Helikon* 1994/1–2. 5–16.
- Lavrentyev, Szergej. 2011. *Interjú a „Csillagosok, katonák” kísérő dokumentumfilmjében*. Budapest: Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet.
- Lotman, J. M. 1977. *Filmszemiotika és filmesztétika*. Budapest. Gondolat Kiadó. (eredeti: Tallinn, 1973) <http://www.origo.hu/archivum/20030504kendertuntetes.html>
- Man, Paul de. é.n. Ellenszegülés az elméletnek, In: *Szöveg és interpretáció*, Bacsó Béla (szerk.), Budapest. Cserépfalvi Kiadó. 97–112.
- Man, Paul de. é. n. Szemiotika és Retorika. Ford. Orsós László Jakab. In: *Szöveg és Interpretáció*, szerk. Bacsó Béla. Budapest. Cserépfalvi. 115–129.
- Marx, Karl – Engels, Friedrich. 2004. A Kommunista Párt kiáltványa. Ford. Nyilas Vera. (Eredeti: 1848). Marxists Internet Archive (marxists.org): <https://www.marxists.org/magyar/archive/marx/1848/communist-manifesto/ch02.htm#s2> (Letöltés dátuma: 2015. november 21.)
- Metz, Christian. 1974. A denotáció problémái. pp. 73–99.; A film strukturális vizsgálata. pp. 101–115. In: Hoppál Mihály – Szekfü András (szerk.): *A mozgókép szemiotikája*. Budapest: MRT TK Szakkönyvtára.
- Michelfelder, Diane P. – Palmer, Richard E. (edited by). 1989. *Dialogue and Deconstruction: The Gadamer-Derrida Encounter*. Albany: State University of New York Press.

- Pasolini, Pire Paolo. 2007. Eretnek empirizmus. Budapest: Osiris.
- Pethő Bertalan (szerk.). 1992. A posztmodern. Budapest: Gondolat Kiadó.
- Polónyi István. 2002. *Az oktatás gazdaságtana*. Budapest: Osiris Kiadó.
<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/oktatas-gazdasagtana/ch03.html#id517164>
- Szigeti József – Zoltai Dénes (szerk.). 1969. Esztétikai kislexikon. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Taraszov, Alekszandr. 2002. *Szégyenteljes évtized - tézisek egy vádbeszédhez*. Eszmélet. – 14. 56., 49–67.
- Vajda Judit. 2006. *Ede megevé ebédem – Vagy mégsem?* Budapest: Filmhu.
http://magyar.film.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=28784&catid=2&Itemid=5
- Venturi, Robert. 1966. *Complexity and Contradiction in Architecture*. New York: The Museum of Modern Art Press.
- Venturi, Robert – Scott, Denise – Izenour, Brown and Steven. 1972. *Learning from Las Vegas*. Revised 1977. Cambridge MA: MIT Press.
- Wells, Susan. 2001. Logos. In: Thomas O'Sloane (ed.) *Encyclopedia of Rhetoric*. New York, Oxford University Press.

**A TIZENHATODIK KOSSUTH-SZÓNOKVERSENY
BESZÉDEI**

Néhány gondolat a szónokverseny beszédeihez az előadásmód szempontjából

A versenyzők az idei szónokversenyen is bebizonyították, milyen szépen és precízen tudnak megtanulni és fennakadás nélkül előadni hosszú szövegeket. Ez már önmagában is dicséretes, hiszen egyre kevésbé jellemző elvárás a memoriterek tanulása, hosszabb szövegek könyv nélküli tudása és előadása. Itt közel hatvan fiatal bizonyította, hogy képes rá még egy ilyen kiélezett helyzetben, zsűri előtt, nagyszámú hallgatóság jelenlétében is. Jelen feladatom azonban nem az, hogy méltassam azt, amiben kitűnően megállták helyüket a versenyzők, hanem hogy pár tanáccsal, észrevétellel hozzájáruljak tapasztalataik gyarapításához. Ha csak három legfőbb tanácsot adhatnék a mostani versenyzők további közszerepléséhez, vagy a jövőbeli versenyzők felkészüléséhez, mik lennének azok a jelen verseny tanulságai alapján?

Először is, talán az iskolai reflexek miatt (hiszen a versenyzők többségének hosszabb szövegek megtanulásával leginkább csak az iskolában kötelező versmondáskor kellett megbirkóznia), sokaknál érzékelhető volt a betanult beszédnek egyfajta versszavalásra emlékeztető, az élő beszédnél már zavaróan eltávolodó hanghordozása. Mindenképpen törekedni kell ennek az elkerülésére. A beszéd teljesen hitelét veszíti, ha a felszólaló úgy adja elő érveit, mintha a Szózatot szavalná, vagy ha egy novellát adna elő színpadon. Még a teljesen előre megtervezett, megírt és előre kiszámított taglejtéssel előadott beszédnek is úgy kell hangzania, úgy kell megjelennie, mintha ott és akkor születne meg a felszólaló fejében, vagy még inkább szívében. A hanghordozásnak nem kell, néhány esetben nem is szabad feltétlenül végig köznapinak vagy kollokvialisnak lennie, de leszámítva egyes rendkívül ünnepélyes és fennkölt alkalmakat, szigorúan tilos úgy beszélnünk, mintha Hamlet egyik monológját szavalnánk klasszikus emelkedett színpadias stílusban. Tisztában vagyok azzal, hogy sokan csak gyakorlatlanságból vagy a lámpaláz miatt kapaszkodtak a betanult szöveg egy efféle egyszerűbb, "szavalósabb" előadásmódjához, de ahogy egyre gyakorlottabbak leszünk, igyekezzünk a betanultság ízét a lehető legjobban leplezni. Ehhez segítségül szolgálhat, ha színészi képességeinket fejlesztjük, hogy előre betanult mondandónkat képesek legyünk olyan hiteles átéléssel előadni, hogy a közönség elhiggye, csakugyan előttük születik meg a szöveg, amit előadunk. Persze nem mindenki születik kiváló színészi képességekkel, és arra is

vigyáznunk kell, nehogy gyenge, hiteltelen színészkedéssel, hamiskás hanghordozással és testbeszéddel aláássuk beszédünket, sőt nevetségessé tegyük magunkat.

Itt következik a második tanács, ami a meggyőző átélésről szól. Fontos alapszabály: ha nem vagyunk teljesen biztosak abban, hogy rendelkezünk azzal a képességgel, hogy betanult beszédünket teljesen hiteles átéléssel tudjuk előadni, akkor sokkal jobb, ha egy szárazabb előadásmódú, felvállaltan betanult ízű beszédet tartunk, mintha hiteltelenné vagy nevetségessé tennénk előadásunkat esetlen színészkedéssel. Ha nem megy az előre eltervezett átélés, és kiállván a közönség elé érezzük, hogy nem tudjuk a kívánt magával ragadó hatást elérni, akkor próbáljunk meg egyszerűen csak saját önmagunk lenni, ahogy ott és abban a pillanatban érzünk. Fogadjuk el, hogy nem megy, ne erőlködjünk, és nyugodt, természetes hangon mondjuk a beszédet, értelmi hangsúlyok szerint tagolva, a közönséggel szemkontaktust tartva. Néha egy-egy pillanatra, ahol egy élesebb váltás, új gondolat vagy felismerés következik, álljunk meg, mintha egy lélegzetvételnél időre elgondolkoznánk. Félre is nézhetünk, esetleg tehetünk egy-két lépést a helyünkéről. Majd folytassuk egy picit más hangfekvésben a szöveget, lassabban vagy gyorsabban, hangosabban vagy halkabban. Meg fogunk lepődni, mennyire pozitív reakciót érhetünk el még így is, hogy semmi más előadói mesterfogást nem alkalmaztunk, csak tisztességgel, értelmes és természetes hangon, önmagunk aktuális lelkiállapotát tükrözve elmondtuk szövegünket. A közönség mindig többre értékeli egy szemérmes, feltűnésmentes és tisztességesen unalmas beszédet, mint egy félresikerült ripacskodást, egy félrehangolt szavalást, vagy egy érezhetően betanult taglejtéssel kísért, színjátszó körü hatást keltő, versfelmondás-szerű produkciót.

Végül a testbeszédről külön és kiemelten szeretnék szólni. Talán ez a legnehezebben megragadható eleme az előadásmódnak. Legkevesbé erről esik szó, és nagyon ritkán láthatunk olyan közszereplőt, aki testbeszédével is hitelesen, szépen, magával ragadóan támasztja alá és juttatja érvényre mondanivalóját. Pedig egy előadás helyesen alkalmazott testbeszéd nélkül olyan, mint egy tankönyv illusztrációk, képek, ábrák vagy diagramok nélkül. Természetesen egyikre sincs feltétlenül szükség, sőt, egyes esetekben felesleges is (gondoljuk például egy szépirodalmi regényre, ahol ritkán találunk képeket, mégis kiválóan érvényesül a szöveg), azonban alkalmazásával beszédünk életre kel: a testbeszéd az előadó vizuális eszköztára, és jól tudjuk, hogy a figyelem megragadásához, a tartalom megértetéséhez, a memória fogékonnyá tételéhez a szemet stimuláló vizuális eszközökkel sokkal hatásosabban juthatunk el, mint pusztán a hallgatóság füleinek megnyerése útján. Hogyan alkalmazzuk hát a testbeszédet, helyváltoztatást, taglejtést, fejmozgást, arcjátékot? A főszabály ugyanaz, mint az átéléssel történő hanghordozás esetében: semmit se túlságosan; és a kevesebb néha több. Csakis akkor éljünk határozottabb kézmozdulatokkal és mimikával, ha tökéletesen biztosak vagyunk abban, hogy az hiteles és

őszinte hatást fog kelteni, teljes összhangban lesz mondandónkkal, egyéniségünkkel és természetes kisugárzásunkkal. Ellenkező esetben ne próbálkozzunk, hanem inkább egy nem túl feszes, komoly, de természetes testhelyzetet felvéve csak annyit mozogjunk és annyira gesztikuláljunk, amit ösztönös reflexeink diktálnak, s ami a merevséget, a fárasztó egy helyben állást enyhíti. Testbeszédünknek minden esetben teljesen ösztönösnek és természetesnek kell tünnie. Nincs visszatetszőbb a hamis, megjátszott vigyorgásnál, átlátszó, mesterkéltségek arckifejezésénél, a pátoszos hadonászásnál, vagy az egy fáziskéséssel a beszéd mögött lemaradó, azt bizonytalanul követő, tétován motoszkáló gesztikulálásnál. Figyeljük meg, hogyan mozgatjuk kezünket, arcizmainkat, mikor természetes közegben, barátainkkal élénken beszélgetünk, vagy hogyan használják a testbeszédet olyan kiváló színészek, tanárok, közszereplők, akiknek előadásmódját hitelesnek és magával ragadónak tartjuk. A tőlük ellesett gesztusokat viszont csak akkor építsük be saját eszköztárunkba, ha meggyőződünk róla, hogy azok illenek saját személyiségünkhöz és mondandónkhoz. Léteznek kiváló könyvek taglejtéseket szemléltető ábrákkal (köztük e köteteknek a 2009-ben megjelent része is), melyek ötleteket adhatnak ahhoz, hogy milyen mozdulatokkal eleveníthetjük meg előadásunkat. Érdemes ezeket tanulmányozni, és a testbeszéd természetességét és őszinteséget sugárzó alkalmazásával arra törekedni, hogy közönségünk ne csak a hangunkat hallgassa, hanem minket is lásson.

Remélem, ez a pár gondolat segít abban, hogy megértsük az előadásmód legfontosabb szabályait, a hallgatóság elvárásait, és további elmélyülésre, tanulásra és gyakorlásra ösztönöz. Gratulálok az idei versenyzők kiváló teljesítményéhez, és kívánom, hogy ragadjanak meg minden lehetőséget a gyakorlásra és közszereplésre; a következő év versenyzőinek pedig sikeres felkészülést kívánok!

**Horváth Kristóf, I. helyezett,
a Tinta Kiadó különdíjasa
Eötvös József Gimnázium,
Budapest**

„Ott van a haza, Hol a haszon”

„Az a haj a haza, érte legyőzők bárkit! Vagy megpróbálom, hogy legyőzzem.” A feltűnően idegen nevű Biberach monológja a témamegjelölő idézet után így folytatódik „... miért ne húzzam azt (már a hasznot)? Hisz, aminek meg kell történni, az anélkül is megtörténik”. Ebből pedig kiderül, hogy ő a hazára csak mint az erkölcsi vagy ideológiai meggyőződések egyik megnyilvánulásaként tekint, amit az egyéni érdekek hajszolásának céljában felülírhatunk vagy megtagadhatunk, kinek hogy tetszik. Hiszen, ahogy ő is mondja, bizonyos folyamatok külső hatásoktól függetlenül, feltétel nélkül megtörténnek, így igazán értelmetlen nem hasznot húzni az üzletből, legalább. A külső hatásoktól függetlenül bekövetkező eseményekkel mind filozófiai, mind természettudományos fegyverekkel könnyen hadra kelhetnénk. És talán ne is a teljes Biberach-monológot tekintsük alapnak, hanem a kontextusból kiragadva csupán annyit: Ott van a haza, Hol. Hol nem.

Azonnal cáfoljuk is meg egy aktuális példával idegen nevű konspirátorunk kijelentését. Ugandában gyakorlatilag törvény tiltja a homoszexualitást, bíróságok ítélik el a melegeket, akik gyakran börtönbe is kerülnek. Él az országban egy Pepe Julian Onziema nevű aktivista. Egy amerikai csatornának adott interjújában megkérdezték tőle, biztonságban van-e otthon, mire természetesen azt válaszolta, hogy nem igazán. Mégis, meg sem fordul a fejében, hogy elhagyja Ugandát, a hazáját, hogy elbújjon és megalázkodjon. Ahogy ő mondta: „I am safe, because I stand my ground” – vagyis biztonságban vagyok, mert kiállok magamért. Semmiféle érdek vagy haszon nem fűzi ehhez, csak önmagának felvállalása és az embertársain való segítség. Köszönjük tehát, Biberach, az elmélet megdőlt.

De természetesen nem ilyen egyszerű ez a kérdés. Ahhoz, hogy eldöntsük, a haza tényleg ott van-e, ahol a haszon, jó volna tudni, mi is az a haza. A fogalomról nekünk, magyaroknak különösen egzakt elképzelésünk van: Édes Haza; Szent Haza; Hazám, Hazám – mi is földrajzi és kulturális alapon definiáljuk. Aki magyar, annak Magyarország a hazája. Én úgy gondolom, ez túlzott megkötés. Az, hogy nekem kötelező jelleggel a bőrömrre tűzik a születésem után, hogy a hazám Magyarország.

És én áruló leszek, amennyiben elhagyom ezt az országot – akár önként, akár akaratomon kívül. Pusztán a Társadalmi Szerződés nagyon alapvető emberi jogait

– jog az élethez, szabadsághoz, valamint a boldogságra való törekvéshez – tiszteltben tartva, azt hiszem, bárki, aki úgy érzi, hogy bármelyik elem jobban megvalósulna máshol, feljogosulttá válik a továbblépésre. Nehéz ezt elfogadni, különösen nekünk, akiket a hagyományok és esetenként a pátoszok komolyan érintenek. Ezen pedig nem segítenek az olyan gondolatok, mint Wass Albertéi, aki a Szentek zendülése című írásában kifejti, hogy minden nemzet egy darab szén az Isten szemében, de a neki igazán kedves és sokra való nemzeteket hatalmas nyomás alá helyezi, hogy gyémánt nemzet lehessen belőlük. És innen csak egy lépés, hogy a himnuszunkban elnézést kérünk a múltért, a jövőért, és kérjük, kérjük a további szenvedést, hogy csiszolódjon az a gyémánt.

Szerintem, a haza az nem egy ország, nem egy város, nem is egy falu, hanem egy individuális kis kunyhó, de legalább metafizikai fogalom. Egy hely, vagy éppen állapot, ahol én – én lehetek. Amit ismerek, ami biztonságos, ahol ellenszolgáltatás nélkül kapjuk meg az oltalmat a félelemtől és reszketéstől. Mérete vagy időtartama változhat, legtöbbször azonban a szülőhelyhez kötődik, ezért is azonosítjuk olyan gyakran a szülőországgal. Ami létezik, hogyan létezne, de nem feltétlenül egy a hazával.

A haza lehet valaki, akit szeretünk. Hiszen a fent említett elemek bármelyikét megadhatja egy ember. Sőt, nem ez lenne a legideálisabb eset? Én legalábbis így érzem. Egy hajba haza tudok tégni. „Mer az a haj a haza, minden, ami még számít! És minden reggel te vagy a völgyben.”

Ez a haza tehát nincs időhöz, vagy földrajzi helyhez kötve, nem is létezik állandóan, így az is nehézkesen mondható rá, hogy ott van, ahol mi vagyunk. És akkor mi ott vagyunk, hol a haszon? Egyáltalán, hol a haszon? Talán ez nem is számít.

Ha a hagyományos, széles körben elfogadott hazafogalmat választjuk, elrendeltünk arra, hogy hol legyen a hazánk, tehát haszonlesés és köpönyegeg forgatása során legfeljebb ideológiánkat erőszakoljuk meg, de a hazánk az állandó. Legfeljebb árthatunk neki, megszegyeníthetjük, vagonba zárhatjuk, de nem fog változni. Lesz. Amennyiben pedig valaki az általam vázolt hazaképet érzi magáénak, nos, az én fogalmam egy belsőséges, érzelmközpontú jelenség, amit holmi pénz vagy haszon vagy hatalom hiába is próbálna megváltoztatni.

Egyfelől tehát megnyugodhat mindenki: legyenek is bármekkora gerinctelen haszonleső dekadens fenegyerekek, a hazájuk az ott lesz, ahol lennie kell. Akárhogy is képzeljük el ezt a hazát, az ott van, bennünk, vagy mi vagyunk benne, de van, és ez a lényeg, független a haszontól. Másfelől, talán előremutató hozzáállás lenne, ha ezen az egész haza dolgon nem örlödnénk ennyit. Inkább tegyünk, csináljunk vagy nézzünk fel. Vannak ennél jelentősebb dolgok. Akár csak egy haj. Mert az a haj a haza, mindennél fontosabb.

Ott van a haza, Hol. Hol nem.

Horváth Kristóf beszédének elemzése

Horváth Kristóf beszédének nyitásában a témamegjelölő Katona József-idézetet visszahelyezi tágabb szöveggörnyezetébe, így magyarázva „az idegen nevű konspirátor”, Biberach haszonelvű hazafelfogását: ott van a haza, ahol a haszon, és mivel bizonyos dolgok bekövetkeztét úgysem lehet megváltoztatni, ezért érdemes az egyéni haszon, az egyéni érdek érvényesítésének elvét követni. Biberach tehát a hazát bármikor megtagadhatónak, felülírhatónak tekinti, hogyha az érdek és/vagy a haszon azt kívánja. Az idézet tágabb szöveggörnyezetbe helyezése után a szöveggörnyezet szűkítése következik: a lényegi elemétől, a *haszon* szótól megfosztott mondat kiegészül a *Hol nem* hiányos mondattal, létrehozva a mesei *hol volt, hol nem volt* kezdőformulát idéző nyelvi megoldást, amely eltávolít a konkrét tértől és időtől, így előrevetíti a szónok meggyőződését arra vonatkozóan, hogy a haza „nem egy ország, nem egy város, nem is egy falu.”

A biberachi tétel cáfolatára mindjárt egy aktuális példát hoz a szónok, amellyel azt kívánja igazolni, hogy az emberek annak ellenére marad(hat)nak lojálisak a hazájukhoz, hogy nem érzik magukat biztonságban ott, hogy börtönbe zárhatják őket meggyőződések miatt, hogy a haza alapvető emberi jogaik tiszteletben tartását nem biztosítja („törvény tiltja a homoszexualitást, bíróságok ítélik el a meleget, akik gyakran börtönbe kerülnek”). Nyilvánvaló, hogy ilyen esetben a haza mellett való döntést nem az érdek és nem a haszon mozgatja, hanem valami egészen más: az egyén önmaga felvállalása és az embertársakon való segítség igénye. Az első érvelő részt lezáró részkonklúzió a tételként szereplő kijelentés megfogalmazóját, Biberachot szólítja meg ironikusan: *Köszönjük tehát, Biberach, az elmélet megdőlt.*

Az érvelés következő részében a szónoki beszéd alkotója rögtön eloszlatja az olvasóban/hallgatóban az első rész elolvasása/meghallgatása után megfogalmazódott kérdést: ilyen egyszerű lenne a haza haszonnal, érdekekkel történő azonosításának a cáfolata? (*De természetesen nem ilyen egyszerű ez a kérdés*). A rétor a következőkben a *haza* fogalmának értelmezésével próbál támpontot nyújtani annak eldöntéséhez, hogy „a haza tényleg ott van-e, ahol a haszon.” A haza fogalmáról nekünk, magyaroknak nagyon egzakta elképzelésünk van, állítja, de ennek bizonyítására olyan szókapcsolatok felsorakoztatása következik, amelyek nem ezt, sokkal inkább a hazához fűződő érzelmi viszonyulást hivatottak kifejezni (*Édes Haza, Szent Haza* stb.). Fogalomértelmezésében a haza földrajzi és kulturális értelemben vett meghatározásával száll vitába, az *Aki magyar, annak Magyarország a hazája* tételt cáfolja a beszéd következő részében. (Itt jegyezzük meg azt, hogy ebben a

tételben megfogalmazott hazadefiníció kötöttségét a túlzott leegyszerűsítés is erősíti, hiszen a magyar nemzethez tartozók esetében nem mindenkinél teljesül az, hogy aki magyar, annak Magyarország a hazája – de erre nem tér ki a beszéd.) A szónok úgy véli: adott országba, kultúrába való beleszületés nem feltétlenül határozza meg azt – és még kevésbe írhatja elő –, hogy az adott helyet, országot, kultúrát az ember a hazájának – a magáénak – érezze (*En úgy gondolom, hogy ez túlzott megkötés. Az, hogy nekem kötelező jelleggel a bőrömrre tűzik a születésem után, hogy a hazám Magyarország*). Az egyén föltétlen szabadságát hirdető szónok intenzív érzelmeket mozgat meg, amikor a megbélyegzés képzetének a felidézése után („*a bőrömrre tűzik*”) a fokozás eszközével élve az *áruló* és az *árulás* erősen negatív jelentéstartalmú fogalmaival hozza összefüggésbe annak az országnak az elhagyását, amelybe az egyén beleszületik. Nem véletlen, hogy ebben a kontextusban nem a *haza*, hanem az *ország* szót használja a beszéd készítője. Hiszen úgy gondolja, hogy az alapvető emberi jogok teljesülésének a keresésében az egyén jogosulttá válik arra, hogy maga válasszon magának *hazát* az *ország* helyett, amelybe beleszületett, de amely esetleg nem alkalmas arra, hogy az élethez, a szabadsághoz, a boldogsághoz való jogát biztosítsa. A szónok álláspontja a biberachi tétel árnyalásában körvonalazódik: bizonyos értelemben ott van a *haza*, hol a *haszon*, ott van a *haza*, ahol az egyéni érvényesülésünket, boldogságra való törekvésünket meg tudjuk valósítani. A rétor nem tud azonosulni azzal a fajta hazához kötődéssel, amelynek mércéje a szenvedés. A XXI. századi ifjú szónok nem ért egyet a Wass Albert-i analógiával, amely a megpróbáltatások és gyötrődések árán csiszolt gyémánt-nemzetet („*Szenvedés tisztítja s teszi nagygyá a népet*”) állítja elénk példának a füstté váló és nyom nélkül eltűnő szén-nemzet ellenében. Még akkor sem fogadja el a Wass Albert-i példát, ha bevallottan kötődik a *haza* fogalmának kapcsán óhatatlanul felidéződő hagyományhoz és pátoszhoz. A gyémánt-nemzet analógiát értelmezve óhatatlanul felidéződik az olvasóban/hallgatóban a transzszilván életérzés és világkép, valamint kifejeződésének gyöngykagyló jelképe is, amely szintén az értékvesztettség értékke alakulását hirdette a *haza* elvesztésekor az I. világháború utáni Erdélyben. A létrejöttük kontextusából kiragadott analógiákkal nem könnyű azonosulni, ezért az olvasó/hallgató is gondolkodás nélkül elveti őket, és egyetért az explicitte nem tett tétellel, amelynek az elfogadtatására alkalmazza a szónok: a hazának az egyéni boldogulással és/vagy boldogsággal kell(ene) egyenlőnek lennie, nem a szenvedéssel. A *haza* és szenvedés azonosítása felidézi a szónokban a magyar himnusz is, amelyet újabb példaként hoz annak alátámasztására, hogy a magyar nép sajátosan pesszimista a hazafelfogás tekintetében. Ám azt az egyetlen lépést, ami a szónokot ilyen értelemben a himnuszhoz vezeti, nem biztos, hogy minden olvasó/hallgató meg tudja (vagy meg akarja!) tenni („*És innen csak egy lépés, hogy a himnuszunkban elnézést kérünk a múltért, a jövőért, és kérjük, kérjük a további szenvedést,*

hogy csiszolódjon az a gyémánt”). Mert lehet pesszimista hangvételűnek érezni a magyar himnusz, hiszen a magyar nép történelmének „zivataros” évszázadait eleveníti fel, és van, aki számára a szöveg pesszimizmusa abban is megmutatkozik, hogy nem a közösséget alkotó emberek, hanem egy felsőbb hatalom kezében van a haza és vele együtt a nemzet sorsa. De a himnusz afféle értelmezése, amely szerint elnézést kérünk benne a múltért, jövőért, és kérjük a további szenvedést azért, hogy ezáltal értéket teremtsünk, nem a költemény szövege által irányított gondolat. (Hiszen annak imádságra emlékeztető strófái éppen a további szenvedés megszűnését kéri, és jókedvért, védelemért, vígságért könyörögnek.)

A beszéd következő részében fogalmazódik meg explicit módon a szónok hazadefiníciója: *„Szerintem a haza az nem egy ország, nem egy város, nem is egy falu, hanem egy individuális kunyhó.”* A haza tehát szerinte nem az a konkrét, földrajzilag is jól körülhatárolható tér, amelybe születésünk révén kerültünk anélkül, hogy bármiféle beleszólásunk lehetett volna, hanem nagyon távan értelmezetten: az a hely vagy állapot, ahol kongruensek lehetünk önmagunkkal (*„Egy hely vagy éppen állapot, ahol én – én lehetek”*), ahol biztonságban érezzük magunkat, és ahol ez a biztonság magától értetődő, eligazodunk benne, mert ismerős. A tág hazaeértelmezés még inkább kitágul (vagy leszűkül?!) a következő bekezdésben: a haza lehet a szülőhelyünk (a szülőország), de lehet egy személy is, akit szeretünk, és akinek a jelenléte a haza feltételeként meghatározott biztonság- és ismerősségérzéssel tölt el. A szónok retorikai kérdésbe bújtatva fejezi ki állásfoglalását, amelyet majd a kérdésre adott válaszban meg is erősít: ő maga ezt tartaná kíváncsinak (*„Sőt, nem ez lenne a legideálisabb eset? Én legalábbis így érzem”*).

Horváth Kristóf a földrajzi helyhez kötött, országhatárok által meghatározott, hazafogalom ellenében szónoki beszédében felvázol egy másikat, egy sokkal szabadabbat, és arra szólít fel: a hazát ne elvont ideaként értelmezzük, és ne sokat elmélkedjünk róla (*„... talán előremutató hozzáállás lenne, ha ezen az egész haza dolgon nem őrlődnénk annyit”*), hanem töltsük meg élettel, konkrét személylyel/személyekkel, mert ott van a haza, ahol olyan élő kapcsolatok tudnak létrejönni, amelyeket belülről nagyon igaznak és erősnek érzünk. Ha így teszünk, akkor pedig értelmezhetetlenné és értelmetlenné válik a biberachi felvetés: a személyes kötődéseken alapuló hazát/házat nem változtathatja meg a hatalom, a pénz, a haszon.

Horváth Kristóf szónoklata nem annyira a retorikai eszközök alkalmazásával hívja fel magára a figyelmet, mint inkább a haza fogalmáról való újszerű – a hagyományostól eltérő – elmélkedésével. A beszédből teljességgel hiányzik a hallgatóság megszólítása, a szónok ritkán él a meggyőzés hagyományos stilisztikai eszközeivel is, inkább egy belső monológot hangosít fel arról, hogy hol van a haza. Vagy inkább arról, hogy hol nincs.

**András Előd, II. helyezett,
közönségdíjas, a Bárczi Géza Alapítvány különdíjasa
Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem,
Csíkszereda**

„Ott van a haza, Hol a haszon”

Mélyen tisztelt hölgyeim és uraim, kedves hallgatóság!

1987 októberében születtem, az akkor még Nicolae Ceaușescu által irányított kommunista Romániában, Erdélyben, egy székelyföldi kisvárosban, Sepsiszentgyörgyön, egy egyszerű bányász és egy gyári munkásasszony fiaként. Hogy miért mondtam el ezt önöknek? Nem, nem azért, hogy kitalálják a koromat, bár látom, sokan számolnak már... sem azért, hogy felköszöntsenek, hanem mert úgy vélem, ahhoz, hogy hazáról és haszonról beszélgethessünk, fontos alapkövetelmény ismerni azt, aki beszél róla. Mert mit jelent a haza, kedves hölgyeim és uraim? Egy képzeletbeli hely? Egy eszme? Egy álmovilág? A hely, ahol az anyatejet szoptuk? Vagy a hely, ahol a mindennapi kenyerünket próbáljuk megkeresni, és eltartani családunkat? Nos, nem ilyen egyszerű a dolog. Bár ékes magyar nyelvünk a világon az egyetlen olyan nyelv, mely ezt a terminust, hogy „haza”, a legszebben magyarázza, hisz a magyar értelmező szótár szerint a haza az a földrajzilag behatárolható hely, ahol születünk, ahonnan származunk, a hely, ahol őseink éltek, és ahová hagyományaink kötnek. Ha ebben az értelemben vesszük, akkor hazája, mindenkinek csak 1 van. Mert nem tudok olyan személyről, aki 2 különböző helyen született volna. Önök igen? De vajon mindenki így gondolkodik? Vajon mindenkinek az a hazája, ahonnan származik? Én úgy gondolom, annak ellenére, hogy mit mond a magyar értelmező szótár, a haza mindenkinek valami mást jelent.

Ahogy a „haszon” is. Hisz van anyagi, testi, szellemi, lelki haszon, mely szintén mindenki számára valami másban nyilvánul meg. Nem tudok általánosítani, mert az már spekuláció lenne. Nem tudom azt mondani, hogy neked az, önnek ez, nekem meg amaz a haszon, amaz a hazám. De tudom azt, hogy annak ellenére, hogy otthon, az ország többségi lakói, ha tehetik, magyarként folyamatosan ide küldenek haza, míg az anyaország némely lakója pedig folyamatosan románnak titulálva, oda küld haza, ami szomorú, de ez esetben hontalanként állok itt önök előtt.

Nos, nem így van, mert nekem is van hazám. És az én hazám ott van, ahol zúg az a négy folyó. Ott van, ahová Mikes Kelemen is vágyott vissza, ahonnan Kőrösi Csoma Sándor útnak indult felkutatni a magyarokat. Az én hazám a borvizek, a rendíthetetlen fenyvesek hazája, ahol 300 derék székely állt helyt a Nyerges Tetőn, ahol Gábor Áron harangokból öntött ágyút, és ahol a mai napig büszkén beszélünk

magyarul. Ez az én hazám: a csernátoni pityóka és a kézdivásárhelyi káposzta földje, a székely kapuk hazája, ahol Telek a világ közepe. Az én hazám Háromszék.

És nem számít, hogy ott-e a haszon, vagy sem. Nem számít, hogy napi 16 órát kell dolgoznunk heti 7 alkalommal aprópénzért, melyből alig élünk egyik napról a másikra, mert a hazám akkor is a hazám marad! Fiatal vagyok, és mint minden fiatal lázongó és kíváncsi lévén, elhagytam a hazámat szerencsét próbálni, pénzt keresni, ahogyan ma, e globalizált világban sokan mások... de hazatértem!

Vajon, az a 232 millió ember, avagy a föld lakosságának 3,2 százaléka, aki születési helyétől eltérően egy másik országban él valamilyen oknál fogva... Legyen az karrier, megélhetés, betegség vagy háború elől való menekülés, vagy épp az országhatárok nap mint nap való váltakozása – vajon ők úgy érzik, hogy új hazára leltek? Nem hiszem. Vajon Nobel-díjasaink, vagy Bartók Béla, a 20-ik század egyik legnagyobb zeneszerzője, akik a múlt században az Egyesült Államokba emigráltak, azt tekintik hazájuknak? Vajon az aranycsapat néhai tagjai, Öcsi bácsi, aki Spanyolországban focizott és élt, lecserélte hazáját, mert ott több volt a haszon? Szerintem nem. Szerintem szerette a hazáját, és amikor csak tehetette, büszkén öltötte magára a híres Magyar mezt.

Persze, ha a Katona József Bánk-bánjában szereplő Biberach, a lézengő Ritter kijelentését vizsgáljuk, avagy „Ott van a haza, Hol a haszon”, akkor máris egy másik szemszögből tekinthetünk e szavakra. Ugyebár tekinthetjük úgy, hogy haza csak egy van, és a haszon lehet ott, de akár máshol is. Ebben az értelemben véve, sajnos nem tudok egyetérteni a kijelentéssel, balgaságnak tartom. De tekinthetjük ezt Bánk bán-i értelemben véve, biberachi értelemben véve, és akkor máris az érem egy másik oldaláról beszélünk. A történelem során rengeteg alkalommal fordult elő hasonló eset, és nemcsak tragédiákban, hanem a való életben. Gondoljunk csak a Getsemáné kertben történetekre, ahol Júdás 30 ezüstpénzért árulta el Jézust. Ott volt Marcus Iunius Brutus, vagy akár a Pazzik összeesküvése Firenzében, akik jólétet várva a pápától, megpróbálták megdönteni a Medicik uralmát. Nem csak Biberach állt volna át Ottó oldaláról Bánk oldalára a haszonért.

De a ma egyszerű, hétköznapi emberét is nézhetjük, aki haszon fejében szinte bármit képes feláldozni. Az elveit, álmait, a hitét, a hazát. Sajnos ez a biberachi jellem mindig is ott volt az emberben, mélyen beivódva, már az Édenkert óta. Ez pedig átítatja a ma világát is. Hisz a társadalmat irányító erők számára mindig is ott volt, és ma is ott van a haza ahonnan a legtöbb cseppen.

Kedves hallgatóság! Önök mit gondolnak? Vajon hol van az ő hazájuk? Vajon tényleg ennyire erőteljes ez a biberachi jellem? A választ önökre bízom, ahogyan azt is, hogy eldöntsék, hol van az önök hazája. Ott van, ahol a haszon, vagy ott van, ahol lennie kell?! Szentmihályi Szabó Péter versében így ír:

„Hóhéroddal ne alkudozz,
kirablódnál ne tiltakozz,
majd eltakar a pesti kosz,
megszoktad már, megszökni rossz,
nyugodj meg hát, Petőfi népe,
és térdre, magyar, térdre, térdre!”

Azonban ha nehéz is itthon, ha tényleg nem lehet alkudozni a hóhérral, ha mélyen eltakar a pesti kosz, nem az lesz a haza, ahol mindettől könnyedén megszabadulunk. Nem az lesz a haza, ahol csak telefonbeszélgetések alkalmával beszéljük anyanyelvünket, ahol idegenként tekintenek ránk. Nem az lesz, ahol jobb a fizetés, a biztonság, a kényelem. A haza nem ott van, ahol a haszon, de mi lehetünk haszon a haza számára, mert bárhol legyünk a világon, és menjen bármilyen jól sorunk, haza csak egy van. Önöknek itt, nekem ott!

Köszönöm megtisztelő figyelmüket, köszönöm, hogy meghallgattak.

***

PETHŐ JÓZSEF

**Elrendezés és kifejezésmód:
a szónoki beszéd hatékonyságának alapjai
András Előd beszédének elemzése**

A 16. országos Kossuth-szónokverseny témáját adó idézet, az „*Ott van a haza, Hol a haszon*”, bár nem mondja ki explicit módon, sokunk értelmezésében mégis egyértelműen magában hordozza az ellentétet. Az ellentétet *haza* és *haszon*: az ideális és a reális között, a magasabb rendű, örök érték és az anyagi, a mulandó között, és ezzel összefüggésben az ellentétet kétfajta életszemlélet, magatartás között. Ennek az ellentétnek a kibontása, a napjainkban megélt valósághoz, mindennapi tapasztalatainkhoz igazodó, hiteles feloldása, és – tanácsadó beszédéről lévén szó – következtetésként helyénvaló, érvekkel kellően megtámogatott tanács adása vitathatatlanul méltó szónoki feladat. Ezt a feladatot – mint azt a zsűri és a közönség értékelése is igazolja – András Előd sikeresen oldotta meg. A siker tényezőit vizsgálva az alábbiakban két, véleményem szerint e beszéd esetében is meghatározóan fontos

területre fókuszálók: a dispositióra (a felépítésre, az érvek elrendezésére) és az elocutióra (a stílusra).

A dispositóról szólva a következőket tartom kiemelendőnek: A klasszikus antik retorika a szónoki beszéd hat fő részét általánosságban ebben a sorrendben határozta meg: bevezetés, elbeszélés, tétel, bizonyítás, cáfolás és befejezés. (Van olyan fel fogás is, amely szerint a bevezetésnek, a principiumnak már tartalmaznia kell a beszéd tárgyát képező tételt is.) András Előd részben eltér ettől a sorrendtől, mivel explicit módon a tételt, „*A haza nem ott van, ahol a haszon*”, csak a szöveg végén mondja ki. Az előkészítés, az implikáció különböző formáit használva azonban olyan gondolati utat jár be, és járát be hallgatóival, amely mégis különösen hatékonyra teszi beszédét. Nézzük hát meg ennek az útnak a főbb állomásait!

A bevezetésnek, mint köztudott, az a fő feladata, hogy a hallgatóságot „jóindulatúvá, fogékonnyá és figyelmessé” tegye. Általában megszívlelendő szabály az is, hogy a bevezetésben elsősorban az érzelmekre kell hatni, és csak másodsorban az értelemre. András Előd ennek megfelelően él a személyesség eszközével. Bemutatkozása, amelyben életkora mellett erdélyiségéről, egyszerű származásáról szól, az adott közegben egyértelműen alkalmas volt a benevolentia (a jóakarat) felkeltésére. Emellett a figyelemfelkeltésnek és a hitelesség elérésének is eszköze volt ez az indítás, hiszen nyilvánvalónak tűnik, hogy egy kisebbségben élő magyar számára a *haza* és *haszon* fogalmai más, gyakran élesebb kontúrokkal, az egyéni sors tekintetében közvetlenebb, nyíltabb választásokra, döntésekre ösztönző módon jelennek meg, mint a többségükben anyaországi hallgatók számára.

A definícióról (meghatározásról) szólva retorikájában Szeberényi Lajos (Politikai szónoklat-tan, Heckenast Gusztáv kiadása, Pest. 1849: 22) azt írja, hogy „az anyag fölतालálásának első kútfeje [...] az értelmezés”. Ennek a fontos alapelvnek megfelelően András Előd is a kulcsfogalom, a haza fogalmának értelmezésével alapozza meg¹ érvelését: „mit jelent a haza, kedves Hölgyeim és Uraim? Egy képzeletbeli hely? Egy eszme? Egy álmovilág? A hely, ahol az anyatejet szop-tuk? Vagy a hely, ahol a mindennapi kenyerünket próbáljuk megkeresni, és eltartani családunkat? Nos, nem ilyen egyszerű a dolog. Bár ékes magyar nyelvünk a világon az egyetlen olyan nyelv, mely ezt a terminust, hogy »haza«, a legszebben magyarázza, hisz a magyar értelmező szótár szerint *a haza az a földrajzilag behatárolható hely, ahol születünk, ahonnan származunk, a hely, ahol őseink éltek, és ahová hagyományaink kötnek.*” Fontos megjegyezni itt azt is a definíció helyénvalóságának, az elrendezés hatékonyságának pontosabb jellemzéséhez, hogy „a meghatározás a szónoki szándék kifejeződése abban az értelemben, mit tesz a szónok a dologgal, fogalommal, tárggyal annak érdekében, hogy a célközpontú szöveg szá-

---

¹ „A definíció nem érv, [de] az érv forrásaként működhet.” (Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra: Retorika. Osiris Kiadó, Budapest. 2004: 312).

mára újra létrehozza, jelenvalóvá tegye” (Adamik Tamás – A. Jászó Anna – Aczél Petra: Retorika. Osiris Kiadó, Budapest. 2004: 312). Ez az „újra létrehozás” és „jelenvalóvá tevés” valósul meg hatásosan András Előd beszédében. A haza fogalmának értelmezését, már rövidebben, a beszéd másik meghatározóan fontos fogalmának, a haszon fogalmának értelmezése követi, mégpedig felosztással: „[a haza mindenkinek valami mást jelent. Ahogy a »haszon« is. Hisz] van anyagi, testi, szellemi, lelki haszon, mely szintén mindenki számára valami másban nyilvánul meg.”

A szükségyszerűen általánosító tételt ezután – részben személyes, ezért is még hitelesebben ható – példák sokasága készíti elő, támasztja alá érvként. Kiemelendő az is, hogy a közösségérzés megteremtését, a hallgatókkal való együvé tartozás érzésének kifejezését olyan hatásos allúziók szolgálják, amelyek a közös magyar nemzeti emlékezetnek a hűséget, a példát adó emberi nagyságot képviselő szimbolikus eseményeit, alakjait idézik fel: „*ahová Mikes Kelemen is vágyott vissza*”, „*ahonnan Kőrösi Csoma Sándor útnak indult*”, „*ahol 300 derék székel állt helyt a Nyerges Tetőn*”, „*ahol Gábor Áron harangokból öntött ágyút*”, Bartók Béla, Pusztás Ferenc.

A klasszikus retorikai beszédrészek közül szerepet kap a szónoklatban a refutatio (a cáfolás) is. András Előd bemutatja, példákkal is bőven illusztrálva, a „biberachi jellem”-et, azaz az „Ott van a haza, Hol a haszon” tételt. A cáfolatot, az elutasítást implikálja már önmagában az is, hogy a kultúrtörténetnek olyan általánosságban mélyen elítélt alakjai (l. például Dante Isteni színjátéka) példázzák ezt az ellentételt, mint Júdás vagy Brutus.

Az alapos, a klasszikus retorikai beszédfelépítést egyéni módon alkalmazó előkészítés után, az értelmi és az érzelmi alapvetés eszközeinek hatékony elrendezésével, felhasználásával így jut el a szónok a tétel kimondásához: „A haza nem ott van, ahol a haszon” – amely a fentiek értelmében már kellő visszhangra találhatott a hallgatóságban.

A szónoki beszéd sikerének a dispositio mellett a megformálás is alappillére. Quintilianus egyenesen a legfontosabbnak, mondhatni, a mindent eldöntő résznek tartotta az elocutiót: „Kimondani ugyanis annyit tesz, mint mindazt, amit elmédben elgondoltál, előhozni és a hallgatókkal közölni. Enélkül [...] fölösleges minden korábbi, mert hasonlatos a félretett, hüvelyében nyugvó kardhoz. Ez az, amit leginkább tanítanak, ez az, ami csak mesterségbeli tudással érhető el, erre kell fordítani a legtöbb energiát a tanuláskor, erre törekszik a gyakorlás, erre az utánpótlás. Ez tesz próbára minden életkort, főleg e téren kiválóbb az egyik szónok a másiknál... Fordítsuk tehát a legnagyobb gondot a stílusra, de legyünk tudatában annak, hogy nem a szavak kedvéért kell fáradoznunk, hiszen a szavakat is a gondolatok végett találták ki” (Quintilianus, 8. könyv, előszó, 15–16; 32. Adamik Tamás fordítása). Ve-

gyünk szemügyre most ebből a szempontból is néhány olyan elemet, vonást, amely hozzájárult András Előd beszédének sikeréhez!

Elsőként az alakzatok arányos, találó felhasználását emelném ki. A bevezetésben feltűnő és hatásos a retorikus kérdések halmozása: *Mert mit jelent a haza, kedves hölgyeim és uraim? Egy képzeletbeli hely? Egy eszme? Egy álmvilág? A hely, ahol az anyatejet szoptuk? Vagy a hely, ahol a mindennapi kenyerünket próbáljuk megkeresni, és eltartani családunkat?; De vajon mindenki így gondolkodik? Vajon mindenkinek az a hazája, ahonnan származik?* Ennek az alakzattípusnak a szöveg vége felé, lényegében már a befejezésben történő újabb, sokszoros alkalmazása sajátos keretet is létrehoz a stílus szempontjából, így is zárttá téve a szöveget: *Önök mit gondolnak? Vajon hol van az ő hazájuk? Vajon tényleg ennyire erőteljes ez a biberachi jellem? A választ önökre bízom, ahogyan azt is, hogy eldöntsék, hol van az önök hazája. Ott van, ahol a haszon, vagy ott van, ahol lennie kell?!*

A szöveg témájából levezethetően hasonlóképpen fontos szerepet kap az ellentét alakzata, amely különböző szintaktikai formákban, szinteken szövi át a beszédet: *van anyagi, testi, szellemi, lelki haszon; otthon, az ország többségi lakói, ha tehetik, magyarként folyamatosan ide küldenek haza, míg az anyaország némely lakója pedig folyamatosan románnak titulálva, oda küld haza;* illetve a hűség, önfeláldozás heroikus példáinak (Mikes Kelemen, Kőrösi Csoma Sándor, a „300 derék székely”) és a megvetendő, árulást jelképező alakoknak (Júdás, Brutus, a Pazzik) a szembeállításuk két szövegegységben.

A szintén változatos formájú halmozások olykor tömörítő, „kemény”-en tárgyilagos, olykor pedig – az érzelmileg impulzívabb részeknél, anafórával is ötvözve – lendületet teremtő, sodró erejű stílushatással jelentkeznek: *Legyen az karrier, megélhetés, betegség vagy háború elől való menekülés; az én hazám ott van, ahol zúg az a négy folyó. Ott van, ahová Mikes Kelemen is vágyott vissza, ahonnan Kőrösi Csoma Sándor útnak indult felkutatni a magyarokat. Az én hazám a borvizek, a rendíthetetlen fenyvesek hazája, ahol 300 derék székely állt helyt a Nyerges Tetőn, ahol Gábor Áron harangokból öntött ágyút, és ahol a mai napig büszkén beszélünk magyarul; stb.*

A halmozások és az egyéb ismétlésformák különösen ritmikussá, szinte költőien emelkedetté teszik a zárlatot, és ez a „megemelt nyelv” úgy készíti elő a beszéd legfőbb, záró gondolatát, a személyes vallomást a mindenkinek szóló tanáccsal ötvöző tételt, hogy az ezáltal is kivételes hatással képes megszólítani a hallgatót: *„ha nehéz is itthon, ha tényleg nem lehet alkudozni a hóhérral, ha mélyen eltakar a pesti kosz, nem az lesz a haza, ahol mindettől könnyedén megszabadulunk. Nem az lesz a haza, ahol csak telefonbeszélgetések alkalmával beszéljük anyanyelvünket, ahol idegenként tekintenek ránk. Nem az lesz ahol jobb a fizetés, a biztonság, a kényelem. A haza nem ott van, ahol a haszon, de mi lehetünk haszon a haza számára,*

mert bárhol legyünk a világon, és menjen bármilyen jól sorunk, haza csak egy van. Önöknek itt, nekem ott!”

Érdemes arra is figyelni, hogy a szóválasztásban (a hétköznapi nyelvhasználat szavai váltakoznak az emelkedett költői nyelv szókincsével) és a szófüzésben (a mondat szerkezetek különféleségében) mutatkozó változatosság is fontos szerepet kap a figyelem megteremtésében, fenntartásában és irányításában. (Különösen érvényes ez a befejezésre.)

Összegzőként megállapítható, hogy mind András Előd beszédének felépítése, mind stílusa olyan erények sokaságát mutatja, amelyek alapján nagyon is érthető módon, méltóképpen részesült rangos elismerésekben.

**Biró Réka, III. helyezett,
a Bárczi Géza Alapítvány különdíjasa
Baróti Szabó Dávid Technológiai Líceum,
Barót**

„Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.”

Tisztelt Hallgatóság! Kedves Zsúri!

Tamási Áron e gondolata annyira közismert, hogy már-már szállóigévé vált, de ennél találójában és tömörebben talán nem is lehetne megfogalmazni az ember leg-
elemibb, legsürgetőbb vágyát: annak a szükségszerűségét, hogy tartozzon valahová. Ez az érzés nem tudatos, nem belénk nevelt, hanem ösztönös, mert mindannyiunk génjeibe bele van kódolva, és születésünk pillanatától irányít bennünket. Ha szétnézünk a világban, láthatjuk, hogy ez az elemi ösztön nem csupán emberi tulajdonság: az állatok is ismerik, hiszen a gólyának fészke van, a medvének barlangja, és még tovább sorolhatnánk. Az otthon minden, amelyet szűkebb és tágabb értelemben egyaránt magunkénak kell, hogy érezzünk. Szűkebb értelemben azt a helyet jelenti, ahol reggelente kelünk, és esténként fekszünk, ahol együtt a család, „ahol ismered a fal kopásait, a szőnyeg foltjait, a bútorok apró nyikorgásait” (Wass Albert). Ahova mindig és bárhonnán hazatérhetünk.

Tágabb értelemben magát a hazát jelenti. A haza nem azonos az országgal, amelyben születünk, vagy éppen élünk, nem földrajzi fogalom. Ha gyorsan mondanom kellene valamit, amiben benne van a „haza” szó, talán a Szózat első sora jutna eszembe: „Hazádnak rendületlenül/ Légy híve, oh magyar”. Most, hogy mindenki tovább gondolta a Szózatot, beszélnem kell az életnek keretet adó haza és a többször változó otthon fogalma közötti különbségekről. Hiszen különbség van a között a hely között, ahol élek, amelyhez kötődöm, és ahol éppenséggel csak megvagyok, és lakom, azért mert a kötelesség, a munkahely oda szólít. „Ott a haza, Hol a haszon” – állítja Biberach, de volt-e neki igazi hazája?

Ma az országhatárok átjárhatósága, a tanulást, a munkavállalást megkönnyítő intézkedések sokasága ezt a folyamatot segítik elő, hogy ott legyen a haza, hol a haszon. De vannak, akik visszatérnek, mert minden haszon ellenére csak szülőföldükön tudják elképzelni az életüket. Ezek az emberek erős nemzeti öntudattal rendelkeznek, tudják, kik ők, és honnan jöttek, hol vannak a gyökereik.

A „világ végére” kellene utazniuk, hogy meglegeljk az én gyökereimet. De Erdővidéken, a szegénység mellett sok „kincsre” lehet bukkanni: erdőre, tiszta patakokra, kaszálókra, csendre, vadvirágok ezrére, medvék és farkasok közelségére. Olyan szép, olyan tiszta ez a vidék, hogy az ember azt érzi, eltékozolja az életét, ha

nem így, ha nem itt él... legalábbis ilyen és ehhez hasonló megjegyzéseket hallottam a szülőföldemet meglátogató turistáktól.

Tisztelt Hallgatóság! Amikor először olvastam a szónokverseny felhívását, még úgy gondoltam, hogy a beszédem a hazafiasságról, az identitáshiányban szenvedő uniós polgárokról, a globalizáció következményeiről fog szólni. Aztán rájöttem, hogy „a hazafiasság a legszemérmesebb magatartás, olyasféle kötés és parancs, melynek mutogatásával nem szabad tapsokat aratni“ (Márai Sándor). Azt éreztem, hogy egyfajta erkölcsi magatartást várnak el tőlem/tőlünk, szónokoktól. Hogy kijelentsük: Mi bizony itthon maradunk! De vajon a teremben ülők közül hányan fontolgatják, hogy megpróbálkoznak külföldön is?

Úgy érzem, nem róható fel egy tizenévesnek, hogy ebben a korban nem vallja: a hely, ahol született, bölcsője, majdan sírja is kell legyen, nem érzi, hogy a nagyvilágon e kívül nincsen számára hely. Benedek István szerint: „a hovatartozást sohasem a származás dönti el. A nemzetiség kérdését az dönti el: ki hová tartozónak érzi magát. Nem az anyanyelv, nem is az, hogy hol ringatták bölcsődet, vagy hol domborulnak őseid sírjai. Az anyanyelv, a bölcső, a sír nagy erő, de önmagában nem elég...” Mi kellhet még ezen kívül, tisztelt hallgatóság? A felismerés. Amikor egy hely láttán megfogalmazódik benned a gondolat, hogyha lehet, itt kell élni, családot alapítani, gyereket nevelni.

Tisztelt Hallgatóság, világba utazók és itthon maradók! Ne értsenek félre, én nem tömeges kivándorlásra buzdítom Önöket. S nem is arra, hogy olyan állampolgárok legyenek, akik számára a gyökér csupán növényteni fogalmat jelent, és akiknek az otthon és a haza megegyezik az éppen megélhetést biztosító ország területével. Mégis úgy gondolom, olyan helyen kell élnünk, ahol hasznosnak tartanak, ahol úgy érezhetjük, kiteljesedhet az életünk. Márai Sándor szavaival élve: „Néha ott-hontalanabb lesz az, aki otthon marad, mint a másik, aki a világba megy.” Természetesen ebben a korban az ember csak fiatalnak tudja látni magát. Nem gondolkodunk azon, hogy milyenek leszünk, vagy hol tartunk majd negyvenévesen. Addig élni, tanulni, dolgozni, világot járni szeretnénk. Talán csak a távolság mutatja meg, mennyire hiányozhat valami. Talán messzire kell menni, hogy kiderüljön, igazából hová tartozunk.

Tisztelt Hallgatóság! Lehet, hogy a beszédem végén nyilvánvalóvá kellene tennem álláspontomat. De a kérdés összetett, a megoldás pedig egyénekre szabott. Hogy rám milyen megoldást szab az élet, most még nem tudhatom. Annyi azért bizonyos, hogy nemcsak a valahova tartozás érzése, hanem a magyar lét is belénk van kódolva. S ha messzire is kerülnénk, anyanyelvünk összekapcsolna bennünket a hazánkkal. Végezetül Wass Albert szavait idézem: „Ha őseink is elszaladtak volna, valahányszor nehéz idők jöttek, ma üres lenne ez az ország.”

Köszönöm a figyelmet.

Otthon a világban

Biró Réka beszédének elemzése

Biró Réka beszéde mottójául egy Tamási Áron-idézetet választott: „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne.” Ez a választás több szempontból is szerencsés: egyrészt előrevetíti a szónok véleményét, néhány bekezdéssel lejjebb olvasható állásfoglalását arról, hogy „a haza... nem földrajzi fogalom”, így eredményesen készíti elő az érvelést; másrészt pedig cáfolja is a 2014. évi országos Kossuth-szónokverseny témájául megadott biberachi idézetet: „Ott van a haza, Hol a haszon”.

Az idézet tehát már a megadott témára irányítja a hallgatóság figyelmét, segít bennünket abban, hogy értelmi és érzelmi téren is ráhangolódjunk Biró Réka beszédének mondanivalójára. Mert a mondanivaló, amelynek tolmácsolására a szónok vállalkozott, összetett: olyan téma, amely megoszthatja a közönséget, és mint ilyen, érzékeny megközelítést, éthosz, pathosz és logosz megfelelő alkalmazását igényli.

A megszólítás csak a bevezető idézet után következik: a szónok differenciált megszólítást alkalmaz, megszólítja a hallgatóságot és a zsűrit is. A beszéd bevezető részében (principium) Biró Réka a Tamási Áron-idézetből kiindulva már egy fontos tételt is megfogalmaz: az embernek alapvető vágya, „hogy tartozzon valahová”. Az állatvilágból vett – a gólya, a medve „otthonát” bemutató – példákon keresztül, induktív módon világít rá arra a tényre, hogy az otthon utáni vágyakozás, a „magunkénak érzett” hely szükségessége genetikailag kódolt. Utal az *otthon* szűkebb és tágabb fogalmára, előbbi definiálja is: „Szűkebb értelemben azt a helyet jelenti, ahol reggelente kelünk, és esténkét fekszünk, ahol együtt a család, »ahol ismered a fal kopásait, a szőnyeg foltjait, a bútorok apró nyikorgásait«” – festi le ezt a helyet, Wass Alberttől idézve.

A témamegjelölés és felosztás (propositio, partitio) részben fontos tételmondat hangzik el: a szónok definiálja a *haza* fogalmát, így jut egyre közelebb a verseny témájául megadott kérdéshez, illetve foglal állást saját hazafogalma, hazaértelmezése mellett: „A haza nem azonos az országgal, amelyben születünk, vagy éppen élünk, nem földrajzi fogalom” – állapítja meg.

Már az érvelés részhez (argumentatio) tartozik az újabb idézet, amelyben a szónok a *Szózat* jól ismert kezdősorait idézi. A „rendületlen” hűséggel azonban rögtön szembeállítja Biberach versenytémaként megadott mondatát: „Ott van a haza, Hol

a haszon” (refutatio). Ugyanakkor azonnal fel is teszi a szónoki kérdést, mely az egész beszéd kulcskérdéseként funkcionál, közös gondolkodásra, közös véleményformálásra hívja a hallgatóságot: „de volt-e neki igazi hazája?”

A következő bekezdésben az időbeli rendezőelv logikáját követve a jelen helyzetet, „haza és haszon” mai viszonyát tárja elénk a szónok, kétfajta attitűdöt bemutatva: azokét, akik az „országhatárok átjárhatóságát” kihasználva ott keresnek hazát, ahol a haszon van, illetve azokét, akik visszatérnek, mert „erős nemzeti öntudattal rendelkeznek, tudják, kik ők és honnan jöttek, hol vannak gyökereik”.

Ezután egy kitéréssel (digressio) saját, személyes példáját tárja elénk: a térnek mint rendezőelvnek megfelelően egy metaforával a „világ végére”, Erdővidékre utaztatja hallgatóságát. Idilli képet fest szűkebb hazájáról: erdőket, patakokat, vadvirágokat, vadállatokat látunk, ám a komorabb valóság, a szegénység képe is felsejlik a leírásban. Ennek ellenére, valójában éppen ennek ellenpontjaként válik fontossá, értékesé a szülőföld mint haza: „Olyan tiszta ez a vidék, hogy az ember azt érzi, eltékozolja az életét, ha nem így, ha nem itt él...” – mutat rá Biró Réka, alátámasztva állítását külső szemlélők, az ide látogató turisták véleményével is.

A következő részben a szónok ismét megszólítja hallgatóságát: időben egyre közeledünk az Országos Kossuth-szónokversenyhez: „Amikor először olvastam a szónokverseny felhívását...” – kezdi eszmefuttatását, majd felsorolja, hogy milyen (valljuk be, szónoki beszédekben a megadott témával kapcsolatban gyakran ismétlődő) gondolatok jutottak az eszébe hazafiasságról, globalizációról, identitásról. Egy Márai-idézettel (a hazafiasság „kötés és parancs”) eleveníti fel őszintén félelmét, amely a verseny témáját olvasva elfogta: „Azt éreztem, hogy egyfajta erkölcsi magatartást várnak el tőlem/tőlünk, szónokoktól. Hogy kijelentsük: Mi bizony itt-hon maradunk!” Rámutat azonban az ellentmondásra is e között az attitűd és a valóság között: a hallgatóság soraiban is bizonyára vannak, akik elgondolkodtak már azon, hogy külföldön próbálnak szerencsét.

Ehhez a gondolathoz kapcsolódik az érvelés következő szakasza is: a szónok saját korosztályának, a tizenéveseknek példáját hozza fel, felelevenítve a *Szózat bölcső-sír* szimbólumait, rámutatva, hogy ennek a korosztálynak a számára már nem feltétlenül ugyanazt a helyet jelenti mindkettő. Benedek István szavait idézi, aki szintén a *bölcső* és a *sír* szimbólumokkal él, illetve hozzájuk kapcsolva az anyanyelv fogalmát, kimondja: „Az anyanyelv, a bölcső, a sír nagy erő, de önmagában nem elég...”, így cáfolva Vörösmarty szavait. „Mi kellhet még ezen kívül, tisztelt hallgatóság?” – teszi fel a kérdést Biró Réka. Rövid, csattanószerű válasza tételmondatként is megállja a helyét: „A felismerés”. Felismerése annak, hogy megtaláljuk azt a helyet, ahol élni, családot alapítani, gyereket nevelni szeretnénk – fejti ki bővebben, tegeződésre váltva („megfogalmazódik benned a gondolat”), így téve személyessé és közös fontosságúvá gondolatait.

Az ezt követő megszólítással („Tisztelt Hallgatóság, világba utazók és itthon maradók!”) a szónok mindkét csoportba tartozó hallgatóit megszólítja, egyben igyekszik eloszlatni a korábban felvetett gondolata (kivándorlás) által esetleg keltett félreértést is: „Ne értsenek félre, én nem tömeges kivándorlásra buzdítom Önöket.” A *gyökér* szó poliszemiáját, metaforikusságát kihasználva hoz létre ironikus példát, implicit módon újra felvillantva a Biberach-félék alakját, attitűdjét: „S nem is arra [ti. buzdít], hogy olyan állampolgárok legyenek, akik számára a gyökér csupán növényteni fogalmat jelent, és akiknek az otthon és a haza megegyezik az éppen megélhetést biztosító ország területével”. Véleményét, állásfoglalását tételmondszerűen megfogalmazva is bátran vállalja: „Mégis úgy gondolom, olyan helyen kell élnünk, ahol hasznosnak tartanak, ahol úgy érezhetjük, kiteljesedhet az életünk”. Kulcsmondatát egy újabb Márai-idézetrel is alátámasztja: „Néha otthontalanabb lesz az, aki otthon marad, mint a másik, aki a világba megy.” Olyan gondolat ez, amelyen – és ezt jó érzékkel vette észre Biró Réka is – a hallgatóságnak is alaposan el kell gondolkoznia.

Egy rövid kitérő példa erejéig a szónok visszatér még jelen fiatalságához, boldogságához, ahhoz az önfeledt állapothoz, amikor még nem kell aggódnia amiatt, hogy hol tart majd negyvenévesen, és csak akkor érzi, hogy hiányzik számára valami, ha távolra kell mennie attól a helytől, amelyet hazájának tekint.

Beszédének befejező részében (peroratio) ismét kiszól hallgatóságához, majd a bizonytalanság toposzával él, amikor felhívja a figyelmünket arra, hogy nem tud állást foglalni a biberachi hazafogalom idézésekor felmerült kérdésekkel kapcsolatban: „Lehet, hogy a beszédem végén nyilvánvalóvá kellene tennem álláspontomat” – utal bizonytalanságára. Következő, „de”-vel kezdődő mondatával azonban máris cáfolja a döntés lehetségeségét, szükségességét, rámutatva: annyira összetett a kérdés, a rá adott válaszok pedig annyira „egyénre szabottak”, hogy ő a szónokverseny résztvevőjeként nem jogosult arra, hogy minden honfitársa nevében állást foglaljon. Személyessé válik ugyanakkor hangvétele, amint saját sorsára, a jövő kiszámíthatatlanságára utal: „Hogy rám milyen megoldást szab az élet, most még nem tudhatom.” Úgy tűnik viszont, hogy egy dolgot biztosan mer állítani: „...nemcsak a valahova tartozás érzése, hanem a magyar lét is belénk van kódolva” – fejt ki, némileg ellentmondva néhány bekezdéssel korábban tett állításának (ahol amellet érvelt, hogy ott kell élnünk, ahol hasznosnak érezhetjük magunkat, és kiteljesedhet az életünk). Hasonló ellentmondást eredményez a befejezés következő mondatában megjelenő gondolat („... anyanyelvünk összekapcsolna bennünket a hazánkkal”) és a szintén korábban idézett, Benedek István-féle állásfoglalás („Az anyanyelv... önmagában nem elég...”) ellentéte. A korábbi és a befejezésben felsorolt állítások közötti ellentétek egyfelől zavaróan hathatnak a befogadókra, másfelől viszont jól demonstrálják a szónoknak a befejezésben megfogalmazott bi-

zonytalanságát: fiatal ember lévén, tapasztalatok hiányában még nem képes egyértelműen eldönteni, hogy mi az, amitől otthontalanná válhat valaki, a logika eszközeivel pedig nem tud listát adni arról, hogy mitől haza a haza. Ezzel a hozzáállásával viszont nagyon szimpatikussá válik, és mindannyiunkat ráébreszt arra, mennyire bonyolult ez a kérdés, mennyire más és más választ ad rá a sokféle élethelyzetben lévő, egymástól sok mindenben különböző ember. Abban azonban biztos a szónok, hogy a helytállás, a kitartás a nehéz helyzetekben mindig nagyon fontos; ezt erősíti meg a zárásként választott Wass Albert-idézet: „Ha őseink is elszaladtak volna, valahányszor nehéz idők jöttek, ma üres lenne ez az ország”.

Biró Réka beszéde alaposan átgondolt, jól strukturált, egy fiatal embernek nehéz, komoly témáról írt, komoly gondolatait tartalmazó állásfoglalás. Olyan szónoklat, amely minden hallgatót elgondolkoztat haza, hűség és haszon viszonyáról, tartozzanak akár a „maradók”, akár a „távozók” táborába.

Alberti Petra, a zsűri különdíjasa
Corvinus Egyetem,
Budapest

Én ragaszkodom a hazához, vagy a haza hozzám? A tisztelt zsűri nyilván arra számít, hogy erős hazafias – vagyis hazalányos – apellálásba kezdek, ahogy ezt biztosan sokan meg is teszik előttem és utánam. Én viszont soha nem voltam az a hangozkodó ifjú, aki hiszi, hogy tudja, mit kell mondania és tennie egy igazi magyarnak. Én nem hangoztatom, hogy hazaszerető magyar vagyok, én érzem. Ha nemzetközi címkém lenne, az állna rajta: *Made in Hungary, Assembled in Gyöngyös*. Magyarnak születtem, és az leszek az utolsó leheletemig; éljek Budapesten, Kolozsvárott vagy Los Angelesben, az vagyok otthon a pizsamámban vagy itt a díszteremben.

Tisztelt zsűri, versenytársak, hallgatóság! Nem az a dolgunk, hogy Biberach szemével nézzük a hazát, hanem a sajátunkkal. Az én szememben a felvetés inkább úgy szól: menjünk vagy maradjunk, ha hív egy kecsegtető lehetőség?

Nem lennék-e szárnyát szegett madár, ha kalitkaként fogna vissza hazám határa, és csak a „rácsokon” keresztül szemlélnék, milyen tágas a nagyvilág? Nem lennék-e félbehagyott könyv, aminek soha sem jön el a befejezése? Vagy mintha csak betárcsázós lennék a széles sávú internet helyett, hatóköröm szűkre szabva, és a világ titkai rejtve maradnak előttem? Nem jobb-e szabadnak lenni, szabadon dönteni, és szabadulás helyett mindinkább a visszatérésről álmodni?

Ösztöndíjat kaptam, januárban utazom Párizsba. Milyen egyszerű is lenne, ha csak ennyiről szólna, felvettek, utazom. Bár csábító a bagett és az Eiffel-torony, fájó szívvel gondolok arra, hogy fél évre itt hagyom az otthonom. Nemcsak a hazám, Magyarországot, inkább a családomat. Mekkora telefonszámlát csinálnék, ha szokásos módon minden este elmesélném a napomat anyukámnak, sőt az is végigfutott a fejemben, vajon a kutyám megérti-e, ha skype-on tartom vele a kapcsolatot hat hónapon keresztül.

Hasznos külföldi tanulmányokat végezni? Igen. Ha Biberach szavait szó szerint venném, számomra ez azt jelentené, hogy Párizs lesz az új hazám. Szerintem azonban a haza ott van, ahová a szívem húz. Az a haza, ahová boldogan megtérhetek, ahol az emlékeket felidézhetem. Ahol reggelente összeveszek a nővéremmel, hogy hová tette már megint a kedvenc pulcsimat. Ahol rohannom kell a 2-es villamshoz, ami mindig az orrom előtt csapja be az ajtaját, viszont ha egyszer feljutottam rá, 15 percig csodálhatom a budai oldalt.

Kedves hallgatóság! Egy kecsegtető lehetőség, tanulmányok vagy állásajánlat tényleg elutasítandó, csak mert az országhatárunkon kívül esik? Én a vissza nem

térő lehetőségek híve vagyok, az ilyen lehetőségeket hasznosnak tartom. Hadd áruljam el, miért! Egyrészt nem egyirányú az út kifelé, másrészt pedig maga az ember a haszon.

Először is tehát az országból kifelé nem egyirányú autópálya vezet, ha el is megyünk, nem jelenti, hogy vissza soha nem térünk – tapasztaltabban, bölcsebben –, hisz a vándormadár is megtér otthonába a nagy világjárás után. Jelen pillanatban hat barátom él és dolgozik Londonban, a bizonyos „életindítás” céljából. Mikor megkérdeztem őket, öten válaszolták, tervezik, hogy két éven belül hazaköltöznek. A távolból még inkább vágnak vissza, és nagy szeretettel gondolnak még a BKV-n ülésért közelharcot vívó érett korúakra is. Ők nem a magyar gazdaság ellenségei, csak kicsit a jövőjükre gondolnak. Tesznek érte, majd visszatérnek, lakást vesznek, munkát szereznek, itthon. Hazahozzák a hasznot.

Másodszor pedig, a haza számára az igazi haszon az ember. Az ember, aki tud többet, jobbat, újat nyújtani. Nézzük például Nagy Bélát, aki kezébe vette sorsát, és Amerikába költözött. Ha sikeres ember lesz, Nagy Béla, a magyar üzletember, szobrász vagy tanár lesz sikeres, hazánk dicsőségét viszi tovább. Még sok hasonlóan tapasztalt, tágas szemléletű szakemberre lenne szükségünk, hogy lépést tarthassunk egyéni és nemzeti álmainkkal. Tudja meg az egész világ: a magyar dal szól a legszebben, a magyarokból lesznek a legjobb közgazdászok, a túrórudi pedig nem is fura, hanem a legfinomabb édesség.

Tisztelt hallgatóság! Itt állok, és már tudom, nem kell választanunk, a haszon után menjünk, vagy hazánkban maradjunk. A haza ott van, ahol hazát szerető emberek vannak, és akkor igazi otthon, ha nem bezár, hanem ölel. Mert nem attól leszünk magyarok, hogy oda sorol az irányítószámunk, hanem mert magyarként élünk és gondolunk; lakjunk Budapesten, Kolozsvárott vagy Los Angelesben, legyünk otthon a pizsamánkban, vagy egy zsúfolt díszteremben.

***

N. TÓTH ANIKÓ

Ahová a szívem húz

Alberti Petra beszédének elemzése

A Bánk bán egyik mellékszereplőjének elhíresült kijelentését választották a 16. Kossuth-szónokverseny szervezői az előre elkészített beszéd mottójául/témájául. A „lézengő ritter” nem a legrokonszenvesebb alakja a drámának: az elemzések Biberachot általában az élődi kalandor, intrikus, cinikus, köpönyegforgató, haszonleső jelzőkkel illetik, akire megérdemelten sújt le végzete. Ritkábban esik szó arról, hogy a hazátlanságában vergődő, szánalmasan kiszolgáltatott figura lerántja a lep-

let az erkölctelen hatalom működéséről. Mindenesetre jelleme, magatartása nem igazán állítható követendő példaként a felnövekvő nemzedék elé. Éppen ezért szokatlan és váratlan, hogy az „Ott van a haza, Hol a haszon” mondatra esett a választás. A kontextusból kiragadva is provokatív a gondolat: lássuk, milyen irányba indítja Alberti Petrát, hogy – méltán – elnyerje a zsűri tetszését és különdíját.

Az ifjú rétor beszédének elején újragondolja a szónoklat hagyományos elemeit: elmarad a hallgatóság megszólítása, az üdvözlés. A felütés ennek ellenére is kivívja a közönség figyelmét, hiszen a dinamikus, szerkezetét tekintve választó, modalitása szempontjából kérdő mondat jelölöli a témát, valamint a témához fűződő személyes viszonyra is utal. A továbbiakban alannyá módosul a (tisztelt zsűri) megszólító formula, melynek az a funkciója, hogy közli a beszédhelyzetet (verseny), sőt a feltételezett elvárásokat és a versenyzőtársak feladatmegoldásaira vonatkozó feltevéseket. Beiktat egy szójátékot (hazalányos) is; ez bizonyos értelemben a távolságtartás eszköze: igyekszik elkerülni ugyanis az emelkedett hangvételt, amit a téma komolysága általában megkíván. Finom ironia érezhető a következő mondatban is, mely bejelenti, hogy a szónok nem felel meg a vélt (vagy valós) elvárásoknak, mert a nemzeti identitást (amit akár a haza színönimájának is tarthatunk ebben a fordulatban) nem deklarálja hangosan, inkább emocionális kötődésére céloz. Ironizáló hajlama figyelhető meg abban is, hogy hazáját és szülővárosát az ipari termékek származási és előállítási helyére vonatkozó nemzetközi műszavak alkalmazásával (Made in Hungary, Assembled in Gyöngyös) nevezi meg, tárgyiasult önmaga így a „haszon” fogalmi körét tágítja. Ezek után meglepő vallomás következik a nemzeti hovatartozásról és az identitáshoz egész életen át tartó ragaszkodásról (az utolsó lehetetelig eufemisztikus halál-színönima emelkedetté teszi a stílust), ami független az élettér földrajzi helyétől (a felsorolt három város egyike Magyarországon található, a másik egy anyaországon kívüli, de a magyar kultúrához szorosan kapcsolódó város, a harmadik pedig egy tengerentúli metropolisz). Majd egy bizarr fordulattal az intimitás helyére, hétköznapi környezetbe ránt vissza (otthon, pizsamában), illetve a verseny helyszínére, kiemelt, ünnepi pillanatba lendít (díszterem).

A hatásos bevezetés után a szónok – megerősítve a verseny beszédhelyzetét – megszólítja közönsége különböző csoportjait, majd egy ünnepélyesen komoly kizáró ellentétes mondattal (ez egyébként a beszéd visszatérő fogása) közös feladattal kínálja meg a hallgatóságot. A közösség nevében (többes szám első személyben) elhatárolódik a biberachi szemléletmódtól, majd a menni vagy maradni egyéni kérdésfeltevéssel aktualizálja a témát.

A szónoki kérdések sora folytatódik a narráció során. Metaforákban bontja ki a haza marasztaló erkölcsi parancsának feltételezett következményeit: a kalitkába zárt madár klasszikusan a rabság toposza (a szárnyaszegegettség hangsúlyozása akár el is maradhatott volna), hagyományosnak mondható a félbehagyott könyv művelt-

ség/művelődés-toposza (nincs igazán kifejtve, hogy ebben az esetben az alkotói vagy a befogadói befejezetlenségről van-e szó), szokatlanabb, ám találó a digitális világból vett metafora, mely az ismeretek megszerzésének lehetőségeit és korlátait veti fel. A szakasz végén ugyancsak kérdő mondatban összefoglalja, pontosítja és feloldja a haza fogalmához kapcsolódó fogság–szabadság ellentétét.

A részletező, többszörösen összetett, áradó poétikus betéteket sem nélkülöző mondatok sorát tényszerű közlés akasztja meg, mely előkészíti a haszon problémájának kifejtését. A személyes életesemény (párizsi ösztöndíj) még inkább mozgósítja a hazához kapcsolódó érzelmeket, reflexiókat: csábító az ismeretlen világ (az Eiffel-torony és a bagett említése ugyan inkább egy turistaút szenzuális élményeit ígéri, semmint egy tanulmányi ösztöndíj szellemi kalandjával kecsegtet). Az átmeneti haza ugyanakkor az elszakadás okozta szorongással tölti fel a szónokot, hiszen veszélybe kerül a szülővel (sőt a kutyával) való, életszükségletnek tűnő rendszeres kommunikáció (hangsúlyosak a távollétre vonatkozó időjelölések: hat hónap, fél év, a közellét biztosítását célzó telefonálás, skype-olás napi rendszeressége). A külföldi tanulmányok hasznosságát nem vonja kétségbe Alberti Petra, ugyanakkor fontosnak tartja a biberachi definíció újrafogalmazását: „...a haza ott van, ahová a szívem húz. Az a haza, ahová boldogan megtérhetek, ahol az emlékeket felidézhetem.” Emocionális kötődését fejt ki, pontosítja a mindennapi rutin jellegzetes eseményeinek felvillantásával, kellemetlen (veszekedés a nővérről, a villamos lekésése) és örömteli mozzanatokkal (gyönyörködés a budai oldalon) egyaránt. A haza „alkatrészei”: a család (kapcsolatok) és a természeti-kulturális látványok (tárgyi világ) révén tárul fel tehát az érzelmi elköteleződés.

Közvetlen hangvételű figyelemmegtartó megszólítás után (kedves hallgatóság) ismét egy kérdés következik, melyre kivételesen válasz is érkezik: a szónok a lehetőségek megragadását (tanulmányok, állás elfogadása) tartja megfelelő magatartásnak. A biberachi tételt állítja fel újra: első tagmondatához (a haza esetleges elhagyásához, szabad megválasztásához) egy közlekedési metaforát választ (nem egyirányú út), a második tagmondatban pedig egyértelművé teszi a haszon jelentését (maga az ember a haszon). A két felvetést két bekezdésben racionális érvekkel bizonyítja.

Előbb a Londonban dolgozó barátai példáját hozza fel, akik a gyorsabb egzisztenciateremtés érdekében vállalt átmeneti állapotnak tartják a külföldi munkavégzést, hogy hazatérve könnyebben boldoguljanak. Az út, utazás, vándorlás toposzaival (nem egyirányú autópálya, vándormadár – ez utóbbi visszaút a bevezetésben szereplő madár-motívumra is) teszi érzékletessé érveit. A kénytelenségből külföldre szakadt fiatalok honvágyára is felhívja a figyelmet; a BKV-s utalás kissé erőltetettnek tűnik, bár illeszkedik az utazás képzetköréhez. Az „Ők nem a magyar gazdaság ellenségei” erős megállapítás kifejtetlennek hat.

A következő szakaszban a „maga az ember a haszon” állítást bizonyítja: megértő, elfogadó magatartást tanúsít a tartós külföldi boldogulást választó emberekkel kapcsolatban is, amennyiben kiváló szakemberekként a magyarság hírét öregbítik a világ számos pontján. A bekezdést lezáró dicsérő (dicsekvő) mondatok kissé zavaróak.

A beszéd ismételt megszólítással induló összefoglaló része az előzmények ismeretében paradox módon azt hangsúlyozza, hogy nem kell választani a haza és a haszon között. A szónok sajátos hazaszeretet-fogalma inkább szellemi hazát körvonalaz: a lehetőségekkel élni szabad és szükséges, ugyanakkor az érzelmi kötődésről (hazát szerető emberek, ölelő haza) nem kell lemondani. Az utolsó mondat megismétli a bevezetésben elhangzottakat, frappáns zárata mintegy keretet biztosít a beszédnek.

Alberti Petra tudatosan szerkesztett beszédét rendkívül élénkké teszi a kérdő, valamint a kizáró ellentétes mondatok nagy száma, ami állandó reflektálásra készíti a befogadót, a racionális érvek mellett pedig az ifjú szónok az érzelmi kötődésekre is fokozottan felhívja a figyelmet.

Járai-Szabó Richárd, a zsűri különdíjasa
Benedek Elek Pedagógiai Líceum,
Székelyudvarhely

Nagyra becsült jelenlevő közönség!

A rám ruházott hatalomnál fogva, felszólítok minden egyes személyt, hogy aki szereti a hazáját, kezét magasra emelje. Mennyi értetlen ember. Önök vagy nincsenek tisztába a szó jelentésével, vagy a cselekvés esik nehezükre, de ha az utóbbi, akkor adják át szívélyes üdvözlétemet Pató Pál úrnak. Véleményem szerint a kedves hallgatóság NEM tudja meghatározni, hogy mi a haza.

Úgy voltunk tanítva az iskolában, hogy hitedet, szüleidet, hazádat szeresd és tiszteld mindhalálig. Ezen túl nincs több értelmezés. Ettől a ponttól nem találni Wikipédia-cikket. Az átlagember azt a helyet, ahol született felnevelkedett és meghalt, gyűjtőszóval hazának nevezte. Ez lenne az? Egy gyűjtőszó? Élünk-haljunk pusztán egy nyelvtani fogalomért? Ennél sokkal magasztosabbnak kell lennie.

A történelem során emberek százai írtak, költöttek a népért, hogy beléjük égjen skarlátbetűkkel országuk feltétel nélküli szeretete. A nemzeti öntudat rég nem kérdés. Minden évben megemlékezünk március 15-ről, október 6-áról. S bár az Egyesült Államokra nem lehet rátröfölni patriotizmusban, azért a magyarok sem utolsók. Leon Uris amerikai író szerint: „Jó a hazáért meghalni. Jó, ha az embernek van hazája, amelyért meghalhat.” Ebből kifolyólag, a probléma nem a hazaszeretet kimutatása. Inkább kollektív megértése. Mert nem hiszem azt, hogy csak a szülőföldünket – azt a helyet, ahol mindenki anyanyelve testvérként találkozik – nevezhetjük őszinte meghittséggel hazának.

Tisztelt hallgatóság!

Katona József "lézengő ritter"-je nem a megszokott bölcső-sír tizennégy szakaszos motívumával definiál. Biberach nemes egyszerűséggel összefoglalja, hogy "ott van a haza, Hol a haszon". Jelenkorra lefordítva ez annyit tesz, hogy az az ország, ahol magas a GDP, nagy a kereset és nulla a munkanélküliség, hazának minősül.

Tudják, nagyapám gyakran mesélt fiatalkoráról. Kulákok voltak, ami annyit tesz, hogy gazdag parasztok. A kommunizmus elkobzott tőlük minden földet, és társadalmilag megbélyegzettekké váltak. Így nem végezhetette el a tizenkét osztályt. Még arra a nyolc évre se gondolhat vissza szép emlékként, mert több orosz, román tanult, mint magyart, és minden reggel egy idegen haza himnuszát énekelték.

Azt mondta: „Fiam, az akkori időben nem nagyon éreztük, hogy volt hazánk, vagy ha mégis, hangosan azt ki nem mondtuk.”

Biberach tételmondata tökéletesen szimbolizálja a vörös csillagos időköt. Minden ország, ahol ez a politikai rendszer dominált, átértékelődött. A termelés és az ipar kapta a szerepet. És míg a haszonszerzés volt a fő cél, az emberek állandó gyanakvásban és terrorban éltek azon a földön, melyen először látták meg a napvilágot. Ezek után nem csodálkozom, hogy nagyapám idegen volt saját hazájában. A legfájóbb dolog pedig az, hogy a világon van olyan ország, ahol (még mindig) 1984-et írnak.

Hölgyeim és uraim! A napnál is világosabb, hogy a lézengő ritter kijelentése mennyire paradoxon. Önök hogyan tudnának élni hazájukban, ha az ott spórolna magukon, ahol tudna? Ha identitásukat, társadalmi státuszukat semmibe venné? Ha a kormány nagyobb büntetést szabna ki az adócsalásra, mint a gyilkosságra? Mégis ki tudna ezek után odaadással tekinteni a zászlóra?! Szerencsére, ez disztópia, nem a valóság. A valóságban a ház és haza édestestvérek. Az állandó vágyódás jelképei. Mert aki távoli földeken leli meg otthonát, soha nem feleli szülőföldjét.

Korábban tévedtem. Igenis egységes a haza, mert egységesen különböző. Több millió ember képes ugyanazokért a hegységekért, alföldekért, folyókért vagy hősökért kokárdát tűzni, de mindig ott lesz bennünk az a rejtett indok, ami kimondhatatlan.

Nagyra becsült jelenlevő közönség! Ha egy hasonló kijelentést kellene tennem mint Bieberach, azt mondanám, hogy számomra ott van a haza, ahol az emberek nem néznek a hátuk mögé, ha fel kell emelniük a kezüket.

Köszönöm a figyelmet.

***

V. RAISZ RÓZSA

Kérdések és gondolatok Járai-Szabó Richárd szónoki beszédének olvasása közben

Járai-Szabó Richárd a székelyudvarhelyi Benedek Elek Pedagógiai Líceum hallgatója. Lelkes fiatalnak bizonyult: helyenként intenzív pátosz érezhető, mikor a *haza* fogalmát, a *hazaszeretetet* kívánja meghatározni; „hitedet, szüleidet, hazádat szeresd és tiszteld mindhalálig” – írja.

A témául adott két sor Katona József drámájából való, abból a műből, melyet egyik legnagyobb nemzeti tragédiánkként tartunk számon, az idegen Biberach azonban talán legaljasabb szereplője a műnek, a témául adott monológgrészelete példátlanul cinikus kijelentés. Ha tehát a szónok cáfolni kívánja, általában nincs nehéz helyzetben.

Járai-Szabó Richárd saját személyét illetően azonban nincs könnyű helyzetben. „Ott van a haza, ahol a haszon” – ezzel nyilvánvalóan nem ért egyet, de saját helyzetét és személyét illetően fel kellene oldania azt a nehézséget, hol is van az ő hazája. Küzd a kérdéssel, s ez a küzdelem bizony ellentmondásokkal és stílusterésekkel is jár.

Az ugyanis egyértelmű, hogy komolyan, nem a biberachi cinizmussal gondolkodik a hazáról.

A beszéd négy egységre tagolódik, ezek egy-egy megszólítással kezdődnek. A bevezető és a záró rész „Nagyra becsült jelen lévő Közönség” egy kissé terjengős megszólítással indul, a második részt a „Tisztelt Hallgatóság!”, a harmadikat a „Hölgyeim és Uraim!” vezeti be. Ez utóbbi kettőt udvarias, de megszokott, ezért nem feltűnő stílusértékű nyelvi formának tartjuk. A kezdő és a záró megszólítás azonban több figyelmet érdemel, ugyanis a bevezető szakasz ironikus hangvétellű (így értelmezem az első és a második sorát), majd erős gúnyba csap át Petőfi „hő-sére”, Pató Pál úrra való utalással; a *szívélyes üdvözlét* szintén gúnyos ebben az összefüggésben. A „rám ruházott hatalomnál fogva felszólítok minden egyes személyt” egy kissé archaizáló, népies; terjengőssége indokolatlan. Mindez együtt szintén ironikus hatást kelt.

Nem így az utolsó bekezdés, mely ugyanezzel a megszólítással indul: komolyan veendő, tömör kijelentést tartalmaz.

De térjünk vissza a beszéd elejére. A második bekezdésben hangváltást figyelhetünk meg, őszinte pátosszal indul: „hitedet, szüleidet, hazádat szeresd és tiszteld mindhalálig”. A halmozásokat és fokozásokat az ünnepélyes *mindhalálig* követi, mely imádságokat, biblikus színezetet juttathat eszünkbe, vagy éppen Móricz Zsigmond regényét: „Légy jó mindhalálig”. A *szeresd, tiszteld* Petőfi Sándor István Öcsémhez című versének szókapcsolásával rokon, még a szülők tiszteletére való felhívással is:

„S anyánkat, ezt az édes jó anyát
Ó Pistikám, szeresd, tiszteld, imádd!”

Ezek a reminiscenciák erősítik a sor hangulatát. A *született, felnevelkedett, meghalt*, az *éljük-haljunk* további halmozások feltehetően az ünnepélyesség folytatásának szándékával kerültek be a szövegbe. Nem szerencsés azonban a *meghalt*

és a *nevezte* igealakok kapcsolata, jelentésbeli összeférhetetlenségük miatt. A *gyűjtőszó* jelentése nem világos, a *nyelvtani fogalom* szókapcsolat nem ide illő. Ebben a bekezdésben azt sem értjük, minek kellene – megnevezése híján – magasztosabbnak lennie.

A beszéd második szerkezeti egységének első mondatában sem a *motívum*, sem a *definiál* jelentése nem világos; szinte bántó a Szózatra való ilyen stílusú utalás: „nem a megszokott bölcső-sír tizenkét szakaszos motívumával definiál”. Ugyanitt a *nemes egyszerűséggel* szókapcsolat közhellyé válva elveszítette eredetileg bizonyára pozitív jelentését, ez a terjengős kifejezés ma már ironikus, sőt gúnyos hatású. Itt kell megemlítenem, hogy az *annyit tesz* szókapcsolat, mely nem is egyszer fordul elő a szövegben, idegenszerűség, ráadásul fölöslegesen terjengős.

A *Tudják* kezdetű szakasz személyes, a családhoz köthető tényanyagot személyes hangvétellel mondja el. Tagmondatainak, mondategységeinek szerkesztése jó ritmusú, bizonyára jól szólaltatható meg. Megrázó ilyen sorokat olvasni, mint a következő: „minden reggel idegen haza himnuszát énekelni”...

Ellenben a *Biberach tételmondata* kezdetű szakasz vitatható állításokat is tartalmaz: a „vörös csillagos idöket” lehet elítélni, de az a rendszer éppen nem az egyéni haszonszerzést tette lehetővé, s különösen nem arra buzdított. A *gyanakvás és a terror* viszont valóban jellemzője annak a kornak.

A *ház* és a *haza* etimológiailag valóban összefügg; elmaradt azonban annak a kifejtése, hogy miért is tartja „az állandó vágyódás jelképének” őket. Hiszen vágyódni arra szoktunk, ami nincs, vagy ami távoli, elérhetetlen...

A záró bekezdésben utal ismét a szerző Biberach témául adott kijelentésre. Ez – akár a drámabeli kontextusban nézzük, akár önmagában, kiemelve a Bánk bán szövegéből – végtelenül cinikus, s maga a szereplő nem szánta másfélének, az olvasó sem értelmezheti másképp. Ezzel tehát (eddig helyesen) vitatkozott is a szónok. Ez a vitatás az utolsó bekezdésben azonban elmaradt. A befejezés (bár túlságosan is tömörre, szándékosan sejtetőre formálta a szerző) a szabad véleménynyilvánítás óhaját fejezi ki. Ez valóban fontos tényező, a demokrácia alapvető kritériuma. Hogy a beszéd végére került, erős hangsúlyt kapott, hatása erősödött.

Mónus Dóra, a zsűri különdíjasa
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola,
Beregszász

„Ott van a haza, Hol a haszon”

Biberach monológja; Katona József: Bánk bán, első szakasz

Tisztelt Zsűritagok és Versenyzők, Kedves Közönség!

Kétszáz évvel ezelőtt, a reformkor hajnalán Katona József képzeletéből kipattant egy olyan figura, akinek a megjelenése nélkül nemcsak a Bánk bán története alakult volna másképp, hanem a mai nap története is. Az 1200-as évek történelmi eseményeibe illeszkedő Biberach, a lézengő ritter, a köpönyegforgató középkori lovag, a Krisztyán Tódor-szerű széltoló, a cinikus cselszövő kimond valamit, ami nem hagyja nyugton az olvasót, valamit, ami csak kompromisszumosan elfogadható, valamit, aminek a végén kérdőjelet érzünk, mert a végére máig nem lehet pontot tenni.

„Ott van a haza, Hol a haszon” – ez a szóban forgó kijelentés, a rideg összefoglalás, ami alapján véleményt formálhatnánk Biberach személyéről a mű ismerete nélkül is. Egy ilyen mondat önmeghazudtolásnak hatna a király vagy Bánk bán szájából. A hazának igazából semmi köze ahhoz a fajta haszonhoz, amelyet Biberach látni vélt benne. Ahhoz, hogy érthetővé váljék, miről is elmélkedünk, külön kell választanunk egymástól néhány fogalom jelentéstartalmát. Sokszor egy kaplap alá vesszük a hazát az állammal, a nemzettel vagy az otthonnal. A négy fogalom ugyan köthető egymáshoz, valójában mégis mást jelent.

A haza abból az élettérből és kultúrából építkezik, amelybe beleszületünk. A haza fogalma sokkal hamarabb érthetővé válik számunkra, mint az államé. Már gyerekkorban tiszteletben tartjuk azt az értékrendet, mely szüleink sajátja. Ha ez az értékrend tartalmazza a haza iránti szeretetet, akkor ez a szeretet automatikusan kialakul bennünk is, tehát a hazaszeretet egészen mélyen, a lelkünkben gyökerezik. Négy-öt évesen még nem sok fogalmunk van az államról, de már szerethetjük a helyet, ahová születtünk.

Az állam olyan irányított érdekhálózat, amely önrendelkezéssel befolyásol, vezet egy közösséget. Az állam meghatározza a jogainkat, lefekteti a határainkat, és néha még azt is szabályozni kívánja, hogy mire vágyjunk. Az állam látszólag tökéletes hazát, jóléti társadalmat kíván teremteni, de ez lehetetlen vállalkozás. Hogyan tudna különféle vágyakkal és érdekekkel rendelkező emberek csoportja olyan országot létrehozni, amelyben ők is, és a többmillió polgárság más és más értékrend

szerint élő tagjai is jól érzik magukat? Aki azt gondolja, hogy az általános harmóniateremtés az állam becsületbeli ügye, egy utópiában hisz. Hadd éljek Márai szavaival: „Aki az államot szereti, egy érdeket szeret. Aki a hazát szereti, egy végzetet szeret.”

A haza és az állam közötti összekötő kapocs a nemzeti identitás. A nemzet az államot alkotó, azonos nyelvű és kultúrájú, közös történelmi gyökerű polgári közösség. Az identitás egy döntés a hovatartozást illetően, a döntés meghozása a lélekben integrálódó értelem és érzelem dolga. Tehát egy nemzethez való kötődés az ember lelkületének a függvénye is. Persze nem mindegy az, hogy olyan emberről van-e szó, akinek már gyerekként lelkébe ívódott a haza iránti szeretet, vagy olyanról, aki Biberachként lóg a levegőben, és arra fordul, amerre a szél fújja. És az sem mindegy, hogy az anyaország peremén, a jelenlegi határokon túl élő magyarok a különlegesnek minősülő kétnyelvű közegben hogyan találják önmagukra.

Most térjünk rá az otthon fogalmára. Hadd indítsak egy nagyon egyszerű felvétellel. A világ bármelyik zugában otthon érezhetjük magunkat, mivel elsősorban emberek vagyunk, és csak ezt követően állampolgárok. Ha ez fordítva működne, akkor nem utaznánk, nem tanulnánk idegen nyelveket, nem értékelnénk más népek kultúráját. Viszont csak úgy érezhetjük otthon magunkat bárhol, ha azzal a tudattal megyünk oda, hogy bármikor hazajöhetünk. Ha ez nem így lenne, akkor értelmét vesztené a honvágy fogalma. Bármilyen lehet az otthonváltás oka: jobb megélhetés, kíváncsiság, csalódás, szerencsepróba, munkahely, tanulmányok, bármi, ha tudjuk, hogy van hová visszajönnünk, akkor nyugodt lélekkel indulunk, de ha mindent felégetünk, vagy mindent felégetnek mögöttünk, mielőtt elmegyünk, akkor kényszerből döntünk, és közel sem biztos, hogy megtaláljuk a boldogságot. Az otthon a haza részét is képezheti, de azon kívül is megtalálható. Márai szerint a honfoglaló magyarok nem hazát, hanem védett legelőt kerestek maguknak. „Azt, hogy a legeleből haza lett, a költőknek köszönhetjük.”

Babits így fogalmaz:

„Útjaidat akármerre bolygod, egy országot hordozol magaddal.”

Tamási Áron a következőképp vélekedik:

„Az ember szíve mélyén örökké oda való, ahol született.”

József Attila Elégiajában így világít rá erre:

„Igazán csak itt mosolyoghatsz, itt sírhatsz, magaddal is csak itt bírhatasz, ó lélek.”

Vagy gondoljunk a Szózatra:

„Hazádnak rendületlenül

Légy híve, oh magyar;

Bölcsöd az s majdan sírod is,

mely ápol s eltakar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.”

Vörösmarty, az örök romantikus a lét keretét látja a hazában, a kezdetet és a véget, valamint a boldogság egyetlen forrását. Vannak, akik azonosulnak ezzel az elképzeléssel, és e szerint élnek. Vannak, akik másképp gondolják, de sosem próbálják másképp. Vannak, akik másképp próbálják, olyanok is, akik soha nem térnek vissza, és vannak, akik sehol sem találnak boldogságot. Biberach az utóbbiakhoz sorolható. Hazátlanul élt a világban és nem talált kapaszkodót.

Biberach abból kívánt hasznot húzni, amiből nem lehet. A haza nem juttat feljebb a társadalmi ranglétrán, a haza nem mozditja előbbre az anyagi helyzetet. A haza a lélekben gyökerezik, és a lélek nem ilyen javakkal táplálkozik. A lélek az értelemmel összefogva hatalmas segítséget nyújt a haszonszerzésben, de nem azonos a haszonnal. Annál sokkal több. Megtanít taktikázni, hogy úgy játszassuk az élet nevű játékot ezen a gigantikus játéktéren, hogy különféle kincsek birtokosaiként, a saját álmainkból épített úton járva a saját vágyainkat realizáljuk. Ez csak úgy sikerülhet, ha mindig tudni fogjuk, hogy hol vannak a gyökereink, és sosem feledjük el, hogy honnan indultunk. Biberach rossz helyen keresett kincseket, és sosem talált hazát, mert egyszer sem nézett önmagába, pedig talán ez hozta volna számára a legnagyobb „hasznot”.

Köszönöm, hogy állást foglalhattam ebben az értelemet és érzelmet megmozgató témában. Engedjék meg, hogy végezetül Horatius szavaival éljek: „Merj mást gondolni, mint amit én.” Merjünk sajátosan gondolkodni, mert csak így nyerhet számunkra különleges értelmet az a titokzatos világ, amit hazának nevezünk.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

***

KOLTÓI ÁDÁM

Mónus Dóra, a zsűri különdíjasa beszédének elemzése

Retorizált előadás

Azért időszerű a téma, mert a mai megélhetési, „jobbanélési” versenyben a haszon kényszere vagy vágya hajtja az embereket. A hazaszeretet hétköznapi feletti, romantikus érzését elnyom(hat)ja a szerzés racionális érdeke. Ez érinti már a karrierkezdő fiatalokat is, s ők könnyebben „lépnek ki” hazájukból a nyitott világ felé a nagyobb és biztosabb esélyű haszongyarápításra. Ez a szembenállás, sőt – valószínű – belső konfliktus eleve igényelte a pró és kontra érvek küzdelmét a beszédekben.

Napjainkra jellemző a műfajok keveredése, például az irodalomban, a sajtóban, – a nyilvános beszédekben is. Ezért ritkán hallunk ún. klasszikus szónoklatokat a közéletben. Összefonódik (elsősorban eszközökben) a szónoklat és az előadás. Bár rokon műfajok, s vannak közös nyelvi-stilisztikai, szerkesztési megoldásaik, de céljuk más; leegyszerűsítve: a mozgósítás, illetve a tájékoztatás.

A keveredés lehetséges okai: kevés a „vérbeli” rétor; a közéleti szereplők felkészültsége hiányos (– milyen jó lenne az immár tizenhét éves Kossuth-szónokverseny legjobbjait hallani országnyilvános szereplésekben!); inkább a „burjánzó” mai világ hatalmas információmennyisége motiválja a közlést, mint az eszmei és morális meggyőzés; még mindig jellemző az előre megírt szöveg szándékolt felolvasása, s ez mind az alkotás folyamatában, mind a hangosításban az előadói stílust követi. (Hasonló okai vannak a vitakultúra romlásának is: dialógus helyett párhuzamos monológok, érvek ütköztetése helyett egymás mellett elcsúsztatott vélemények, emelkedettség helyett indulat ...)

A szónoklat és az előadás műfaji vegyülése önmagában nem baj, ha a pódiumra lépő célszerűen használja az elemeket, arányokat. Ez függ a témától, a céltől, a hallgatóságtól. A köztes (kontaminált) műfaj az előadásszerű szónoklat vagy a szónoklatszerű előadás. Közös jellemző a -szerűség. Így határozható meg Mónus Dóra szövege, szereplése. Hogy az előadás-szónoklat libikókája az utóbbi súlya szerint mozdult, ez az ifjú beszélő jó „hangzói megjelenésének” és hatásos nonverbális eszközeinek köszönhető.

A műfaji kettősség a tartalomban, a szerkezetben és a stílusban mutatkozik meg. A szöveg egységei:

Retorikai motiváció

Retorikai meggyőzés

Szakszerű előadás

Kövessük ezt a szöveg elemzésével.

Mozgóító erejű a beszédindítás, az érdeklődés felkeltése. A kijelentő mondatok implicit kérdéseket tartalmaznak. „...nemcsak Bánk bán története alakult volna másképp, hanem a mai nap is”. – Miért? „Biberach (...) kimond valamit, ami nem hagyja nyugton az olvasót.” – Mit?

A motiváció fokozását jelenti a logikai előrevetés, az argumentáció nyitása, a pró és kontra érvek várható szembeállítás: a „valami” jelentése „csak kompromisszumosan elfogadható”. Remek a feszültségspirál további emelése: „a végén kérdőjelet érzünk, mert a végére nem lehet pontot tenni.” – Miért?

A „kimond valamit” megfejtése természetesen a beszédtema, Biberach kijelentése: „Ott van a haza, Hol a haszon”. A szembefeszülő érvek kimenetelének, küzdelmének (el)várt izgalmát csökkenti a végső mondanivaló indirekt közlése, a haza és haszon ellentétének majdnem (!) feladása: „Egy ilyen mondat önmeghazudtolásnak hatna a király vagy Bánk bán szájából. A hazának igazából semmi köze ahhoz a fajta haszonhoz, amelyet Biberach látni vélt benne.” Viszont újabb kérdést sejtet: Milyen ez a másfajta haszon?

Kitűnő az eddigi szövegszerkesztési eljárás: a hallgatók a bár rejtett, de motiváló kérdésekre várják a válaszokat, a meggyőzéshez vezető érvelést.

De – ez nem a főrészben történik, hanem a befejezésben, ebből következően csak vázlatosan.

Itt következik be a műfaji átcsúszás: szinte tudományos igényű előadás a haza, az állam, a nemzet és az otthon fogalmáról. Ez értékes argumentációs (és ismeretterjesztő) eljárás lett volna, ha a szónok betartja az arányosság követelményét, azaz a fogalmakat és egymáshoz való viszonyukat csupán néhány – egyszerűbb nyelvezetű – mondatban mutatja be. Például így: „A haza abból az élettérből és kultúrából építkezik, amelybe beleszületünk.” „Az állam olyan irányított érdekhálózat, amely önrendelkezéssel befolyásol, vezet egy közösséget.” „A nemzet az államot alkotó, azonos nyelvű és kultúrájú, közös történelmi gyökerű polgári közösség.” (Idézetek a beszédből.) Az otthon fogalmát tágan, majd szűken értelmezi: „A világ bármelyik zugában otthon érezhetjük magunkat...” „Az ember szíve mélyén örökké oda való, ahol született.” (Ez utóbbi Tamási Áron-idézet)

E mondatok azonban hosszú bekezdésekben jelennek meg. Ám ha nem hiányoljuk az emelkedettebb szólást, az érzelmi vezérlést, s a logikai elrendezésre figyelünk, dicsérhetjük a megoldást.

A haza az origó, hozzá kapcsolódnak a szónok viszonyulásának nyomatékával a fogalmak:

HAZA – állam – nemzet – OTTHON

Hogyan történik ez?

Haza – állam: A haza konkrét élmény (szülőhely, szülői példa, gyermekkor), az állam kevésbé személyes, jogi építmény. Találón zárja ezt a részt Márai Sándor

szavaival: „Aki az államot szereti, egy érdeket szeret. Aki a hazát szereti, egy végzetet szeret.”

Haza – nemzet: A nemzeti identitás, a történelmi, kulturális és nyelvi közösség „a jelenlegi határokon túl élő magyarok” sorsa is. Ezt a gondolatot különösen becsessé teszi az, hogy a szónok Kárpátalján él.

Haza – otthon: Újszerű, időszerű társadalmi jelenség (probléma! konfliktus!) szinte szembeállítja a mai magyarok életének e két legfőbb színterét. Az otthonváltás, az idegen országban élés oka lehet negatív vagy pozitív kényszer, illetve érdek. (Pl.: megélhetés, csalódás; munkahely, tanulmányok.) A globalizált világ kemény tényét a lírai kijelentés teszi természetes hazafiassá: „Az otthon a haza részét is képezheti, de azon kívül is megtalálható.” – „ha tudjuk, hogy van hová visszajönnünk, akkor nyugodt lélekkel indulunk”. Tehát van, lehet külföld-otthon és hazától, a hazaszeretet teremti meg a végső kötődést.

Ezt a gondolatot erős érzelmi hatás követi a beszéd befejező részében, illetve annak elején. Idézetek „zengnek” egymás után: Márai Sándor, Babits Mihály, József Attila sorai és Vörösmarty Mihály Szózatának két versszaka. Nem tűnik ez soknak, mert ügyes a válogatás, az otthontól a hazáig.

Ez az érzelmi hullám (csúcspont) mintha megtörne a következő, leíró, értekező szövegben. Négy embertípust említ: az „Itt élned, halnod kell” hűségűt; a másképp gondolkodót, de itthon maradót; a végleg távozót és a hontalant, - így jutott el Biberachig.

Ezután ismét a haza fogalmát értelmezi – érzelmileg jól („a lélekben gyökerezik”), de társadalmilag „gazdaságilag” egyoldalúan („A haza nem juttat feljebb a társadalmi ranglétrán, a haza nem mozdítja előbbre az anyagi helyzetet.”) Nincs karrier-lehetőség a hazában? Nincs társadalmilag is hasznos anyagi helyzet?

„Szaggatott” a gondolatív: most kapjuk értelmezését a szónoklat elején közölt kompromisszumnak. Ez rövid, világos közlés: a haza és a haszon érzelmileg (etikailag) kizárják egymást, de értelmileg (gazdaságilag) elfogadható a kapcsolatuk. („A lélek az értelemmel összefogva hatalmas segítséget nyújt a haszonszerzésben.”)

A stílus adekvát a tartalmi, szerkezeti felépítéshez. Választékos és szaknyelvi elemek a megfelelő helyen jelennek meg. Például: jelzőhalmaz Biberach jellemzésére, „rideg összefoglalás”, mondatpárhuzam („Vannak, akik...”), illetve élettér, érdekhálózat, identitás.

Ezt a kettősséget zavarja néhány bizalmas kifejezés: „Katona József képzetéből kipattant egy olyan figura”, „egy kalap alá vesszük a hazát az állammal...” „Hadd indítsak egy nagyon egyszerű...”

*

A szónok bevégezte a dolgát, ezt és így mondta el. De lehet más értelmezése is a témának... Ezt ravasz, talán önironikus csattanóval „kínálja fel” a hallgatóságnak tovább- vagy újragondolásra: „Merj mást gondolni, mint amit én.” (Horatius)

Csak egy kicsit mást mertem...

**Nagyistók Edit, a zsűri különdíjasa,
a Chronos Kiadó díjazottja
Batsányi János Gimnázium, Szakképző Iskola és Kollégium,
Csongrád**

Tisztelt versenytársak, kedves hallgatóság,
nagyra becsült zsűri!

Büszke vagyok, magabiztos és tanácstalan. Kérem, ne tartsák ezt a kijelentést egy 17 éves diáklány zavarodottságának! Büszke vagyok arra, hogy itt mondhatok beszédet, magabiztos lettem, mikor megismertem a témát, hiszen ki ne tudna a hazáról szólni. Viszont tanácstalanságot éreztem beszédem megírásakor: hogyan beszéljek arról, amit ha szavakkal kell bizonyítani, veszít hitelességéből?

Nem értek egyet azzal, hogy „Ott van a haza, Hol a haszon.” Állításom igazolására három kérdésre kerestem a választ. Voltaképp mi is a haza? Mit jelent a haszon? Összekapcsolható-e a két fogalom?

Mi a haza? A haza mindenkinek más. A szótárt lapozó érdeklődőnek egy földrajzilag elhelyezhető egység, amelyhez az embert születése, hagyományai és életformája köti. A haza minden nemzetnek a szülőföldre való ragaszkodás. A haza a magyaroknak a Duna, az Alföld, a piros-fehér-zöld, az „Itt élned, halnod kell.” A haza a vidéki magyarnak az őszi füstszag, a hajnali csend. Márai Sándornak a betűn az ékezet, Wass Albertnek egy marék föld, Tamási Áronnak a magyar szó. Én így látom a felsoroltak hazájukhoz való viszonyát. Megértettem Dsida Jenő szavait: „Vagy félezernyi dalt megírtam /s e szót: magyar, még le nem írtam.” A haza a gyökerem, ez a gyökér alapja az életemnek, ebből sarjad anyanyelvem, otthonom, tudásom, múltam, és ennek a gyökérnek nem haszon a táptalaja.

Mit jelent a haszon? Ennek meghatározása sokkal egyszerűbb, hiszen az érzelmeim nem akadályozzák ennek objektív megfogalmazását: a haszon bármilyen előny, ami bárhogyan és bármiből keletkezhet. A haszon lehet anyagi jólét, siker, megbecsülés, tudás. A velem vitatkozni vágyók máris felkaphatják a fejüket: hiszen történelmünk során és napjainkban is számtalan példát ismerünk, hogy ezekért a dolgokért többen elhagyják az országot, ahol élnek. Kezdhetnénk a felsorolást a külföldön tanuló Janus Pannoniusszal, folytathatnánk a nyugatra vágyó Ady Endrével, az emigrációban élő Márai Sándorral, Wass Alberttel, az 1956-ban Melbourne-ben maradt magyar sportolókkal. De ők Magyarországot tartották hazájuknak, Janus Pannonius nevében is hordozta, Ady visszatért: „Kicsi országom, újra és újra □ Hazajön a fiad”, Wass Albert Adjátok vissza a hegyeimet című írása a haza iránti ragaszkodás remekműve, sportolóink pedig néhány év múlva ismét magyar színekben játszottak. Volt-e valami hasznuk abból, hogy külföldre mentek? Egész

biztosan, de ahogyan a költöző madarainkat is melegebb tájakra kényszeríti az időjárás, s bármennyire veszélyes és fárasztó az út, visszatérnek, úgy a külföldre utazók, kényszerülők is hazatérnek a hazájukba. Akik visszatérhetnének, de nem teszik, azoknak nincs hazájuk, csak lakóhelyük, állampolgárságuk. Igaznak érzik-e Tamási Áron kemény szavait: „Aki embernek hitvány, az magyarnak alkalmatlan”?

Véleményem szerint a haza és a haszon szó nem kapcsolható össze. Ahogyan az édesanya nem érdekből szereti a gyermekét, a hívő nem számításból tiszteli istenét, úgy a hazánkat sem haszonért szeretjük. Elődeink sem dicsvágyból, hanem a hazáért harcoltak. Kölcsey szavai: „A haza minden előtt” és Jókai intelme: „A mennyországért sem szabad elárulni Magyarországot!” nem a hasznot hirdetve születtek. A lézengő ritter kijelentése az én értelmezésben csak így hangozhat: ott élek, ahol a haszon. Az ezt a nézetet vallóknak üzen Márai Sándor:

„A haza te vagy, szőröstől-bőröstül, testi és lelki mivoltában; ő szült, ő temet el, őt éled és fejezed ki, mind a nyomorult, nagyszerű, lángoló és unalmas pillanatokban, melyek összessége életed alkotója. S életed a haza életének egy pillanata is ... A hazától ugyanis nem lehet várni semmit. A haza nem ad érdemrendet, sem állást, sem zsíros kenyeret. A haza csak van. De az állam ad ... Éppen ezért minden államszeretet gyanús. Aki az államot szereti, egy érdeket szeret. Aki a hazát szereti egy végzetet szeret....”

Még mindig büszke vagyok, magabiztos és tanácstalan. Büszke vagyok magyarságomra, magabiztos abban a tudatban, hogy nekem van hazám, és tanácstalan, hogy mit tehetek a köztünk élő biberachok felébresztéséért.

***

SIMON SZABOLCS

Biberachok felébresztéséért Nagyistók Edit beszédének elemzése

Nagyistók Edit szónoklatában legelőször is versenytársait szólítja meg, másodsorban a hallgatóságot, végül a zsűrit. A nemes versengzés szabályainak megfelelően megadja a tiszteletet versenytársainak, s csak utoljára fordul a zsűrihez. Ha ehhez hozzávesszük a megszólítás módját, megállapíthatjuk, a szónok megüti a tisztelet alaphangját, megfelelően él a közönséghez fordulás alakzatával.

A beszéd első mondata – a későbbiekből kiderül – egyben tétel-, sőt fókuszmondat, első olvasásra meglepő: „Büszke vagyok, magabiztos és tanácstalan”; mintha a *magabiztos* és a *tanácstalan* fogalmak oximoronként kioltanák egymás

jelentését. Ezen ellentmondást azonban a szónok, mindjárt a bevezetésben, igyekszik egy magyarázattal eloszlatni, látszólagossá finomítani.

A tárgyalás in medias res azzal kezdődik, hogy a szerző kinyilatkoztatásszerűen megállapítja: nem ért egyet azzal a megállapítással, hogy „Ott van a haza, Hol a haszon.” Ennek indoklásaként szimultánszerűen három különböző irányból indul el, ugyanakkor jelezve azt is, hogy értékelése merre teljesedik ki. Módszeresen körüljárja a *haza* és a *haszon* fogalmát, ill. e két fogalom egymáshoz való viszonyát is taglalja.

A következő bekezdést a szerző a haza fogalma értelmezésének szenteli. Az egzaktsággal jellemezhető tárgyilagos megközelítéstől – a haza egy földrajzilag jól körülhatárolható terület – eljut a kulturális haza értelmezésig: a haza »az „Itt élned, halnod kell.” A haza a vidéki magyarnak az őszi füstszag, a hajnali csend. Márai Sándornak a betűn az ékezet, Wass Albertnek egy marék föld, Tamási Áronnak a magyar szó. Én így látom a felsoroltak hazájukhoz való viszonyát.« A fizikai térből tehát a haza egyszerre légies entitássá változik; fokozatosan megtörténik a hazafogalom metaforizálódása. Eközben a szerző a magyar irodalom olyan nagyságaira hivatkozik, akik mindannyian kiváló művészi eszközökkel „ragadták meg” a hazafogalom lényegét. Ezzel egyben megindul a szöveg intertextualizálódása is. Az említett írók: Márai Sándor, Wass Albert és Tamási Áron, mindegyike számára – életpályájukból, sorsukból adódóan is – mást-mást jelentett a hazafogalom. De közös mind-egyikükben, hogy olyan eszmei értéket jelentett számukra a haza, amely csak nehezen foglалható szavakba. A szónok végül Dsida Jenőre hivatkozik, azzal az elgondolással azonosulva, hogy a haza egyenesen a magyar kultúra.

Ezen a ponton keveredik némi ellentmondásba a szerző, hiszen a következő megállapítása az, hogy „a haza a gyökerem”, amelyből szellemi javak „sarjadnak” – anyanyelv, otthon, tudás, múlt; vagyis végső soron a kultúra. A haza tehát a magyar kultúra, amelyből a magyar kultúra sarjad. A bekezdés végén megtörténik a haza és haszon fogalmak összekapcsolása.

A haszon fogalmát jóval könnyebben meghatározható dolognak állítja be a szerző. Mégpedig azért, mert a haza fogalmával ellentétben nem kötődnek hozzá érzelmek. A definíciószerű meghatározás után viszont egy érv-ellenérv következik, arról, hogy haszonért sokan elhagyják az országot, ahol élnek. Minderre példákat is említ, költőket, írókat, híres sportolókat sorol fel, akik, noha elhagyták az országot, nevükben, lelkükben vagy magyarok maradtak, vagy, ha később tehettek, hazatértek. Még akkor is, ha mindez lemondással, anyagi veszteséggel járt is. Megállapítása igazolására újabb példát, már szinte közhelyesen, a költöző madarakét hozza fel. A fejezet végén viszont súlyos ítéletek hangzanak el: „Akik visszatérhetnének, de nem teszik, azoknak nincs hazájuk, csak lakóhelyük, állampolgárságuk.” A következő ítélet a szónoki kérdés alakzatában fogalmazódik meg. „Aki embernek hit-

vány, az magyarnak alkalmatlan?” A haza tehát nem más, mint nemzeti közösség, melyhez tartozás egyben erkölcsi imperatívusz is.

Szónoki beszéde következő részében a szerző azzal érvel, hogy a haza és a haszon fogalmak nem kapcsolhatók össze, legalábbis olyan kontextusban, amilyent a szónoklat elkészítésének feladatmeghatározása implicált. Ezért utasítja el a „lézen-gő ritter” álláspontját: ott élek, ahol a haszon. Ezt az elutasítást erősíti meg külső érvel, Márai Sándorra, tekintélyre való hivatkozással: „a haza te vagy, ... aki a hazát szereti, egy végzetet szeret”.

A szónoki beszéd zárlata megismétli a kezdősört, ezzel mintegy keretet biztosítva a szövegnek. A szónok megerősít bennünket identitása vállalásában, magyarságtudatában, hazaszeretében, ugyanakkor maró gúnnyal, egy hatásos metaforával fordul azok felé, akik mindebben más álláspontot képviselnek. A fentiek alapján megállapíthatjuk, hogy a keretet biztosító tétellel kapcsolatban feloldódik a lát-szólagos ellentmondás, és értelemet kap a szerző megállapítása, miszerint egyszerre büszke, magabiztos, ugyanakkor tanácstalan is.

**Pásztor-Kicsi Gergely,
a zsűri különdíjasa
Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kar,
Újvidék**

Itt élned, halnod?

A téma, amiről ma beszélni fogok, mindenki számára ismerős, ezt szinte fölösleges még elmondani is. Szinte nincs ember, akinek ne lenne a szűkebb vagy tágabb családjában valaki, aki ma külföldön van, és onnan küld időnként levelet, csokit, mobilt, vagy éppen semmit sem küld. A negatív kicsengésű mottó miatt szinte félve vallom be, hogy nekem is megfordult már a fejemben, milyen lenne egy másik országban, mondjuk Magyarországon vagy Angliában élni, és kétlem, hogy ezzel egyedül lennék a teremben.

Ez tehát a mai magyar társadalom, sőt a mai Közép-Kelet-Európa nagyon jellemző jelensége. Az elvándorlás, az „elvándorlók” és a „hátrahagyottak” viszonya. Ismert jelenség természetesen az új országba költözött emberek hazátlansága is, Vajdaságban a „magyar útlevel” kapcsán kialakult szerb tömeghisztéria, Magyarországon a „disszidáltak” számának méricskélése, ezekkel tele a közbeszéd meg a padlás is.

Mint már utaltam rá, zavar ez a mottó. A Bánk bán egyértelműen legnegatívabb alakja mondja ezt, Biberach, aki a világirodalomban Jago szellemi kisöccse. A magyar társadalomban, a magyar közösségekben viszont mindig egy másik gondolat volt az uralkodó, legalábbis a szavak szintjén: Vörösmarty agyonidézett gondolata, nevezetesen az, hogy itt élned, halnod kell. Nemes gondolat ez, nemes lelkű embertől származik, de hadd tegyem a hangsúlyt a szószerkezet második felére, tudniillik az emberre, aki, mint tudjuk, tökéletlen, és így a gondolatai is lehetnek jók, használhatók, de tökéletesek, minden helyzetben igazak semmiképp. Távol álljon tőlem, hogy Vörösmartyt bántsam, de gondoljunk csak bele: ha ez a gondolat igaz, akkor azt is számba kell vennünk, ki az, aki vétett ez ellen az eszme ellen, és ez egy nagyon hosszú sor lesz: kezdjük Máraival, folytassuk Kossuthal, vegyük fel rá a fél Aranycsapatot, Kőrösi Csoma Sándort vagy Neumann Jánost. És akkor akár már Árpád vezért is felírhatjuk a feketelistára. Haragszunk mi most mindannyiukra, amiért nem maradtak az óhazában? Jobban tették volna, ha maradnak a hátsó felükön?

Nem az emigrációt akarom propagálni, nincs is rá szükség. Nyilván nem véletlenül próbálnak annyian más országban boldogulni. Menekülnek, elfutnak, szokták rájuk mondani az itthonmaradottak. Csakhogy sokszor elfelejtik hozzátenni, hogy pontosan mitől menekülnek. Mitől félnek ezek az emberek? Félnek például a sze-

génységtől, a munkanélküliségtől, a terjedő fasizmustól, az újfeudalizmustól, és ezek sajnos nem is alaptalan félelmek. Úgy gondolják, a jobb élet lehetőségéért érdemes vállalni a kockázatot, érdemes megküzdeni azokkal a nehézségekkel, amik egy ekkora vállalkozás velejárói. És ezek nem csekély nehézségek: gyakran egy új nyelv megtanulása, minden esetben meg kell ismerni egy új mentalitást (ez a Magyarországra költözőkre is érvényes!), nem ritkán új barátokat, kapcsolatokat kell keresni. Esetleg nem talál a képesítésének megfelelő munkát. Ne higgyük tehát, hogy a pultosként dolgozó okleveles gépészmérnök jó dolgában ment Londonba.

Persze, mind tudunk mondani ellenpéldákat is, olyan eseteket, amikor az illető felelőtlenül ugrott a mélyvízbe. Egy ismerősöm kirángatta az egész családját Londonba, előtte nagy csinnadrattával elbúcsúzott mindenkitől, majd fél év múlva hazakullogott. A fia évet veszített az iskolában, az egész akcióval semmit sem nyertek, sőt rosszabb helyzetben voltak, mint amikor elmentek. Megesik az ilyen, azt hitték, ott kolbászból van a kerítés.

Sokan hajlamosak az ilyen esetekre koncentrálni, és nekem úgy tűnik, a médiában is inkább az olyan emigránsok jelennek meg, akiknek nem sikerült, vagy legalábbis magányosak, frusztráltak odakint.

Lehet erre azt mondani, hogy ha rajtam múlna, kivándorolhatna az egész nemzet a Kárpát-medencéből, vagy azt, hogy ha így gondolkodtak volna eleink, ma már nem lennének magyarok. Csakhogy hiába fáj nekünk az, hogy elmennek innen az emberek, hiába fáj, hogy kevesebben vagyunk, attól az emberek (mint ahogyan a történelemben bármikor) nem valami önfeláldozó hazaszeretetből maradtak itthon, hogy a hazájukat gyarapítsák és szolgálják (tisztelet a kivételnek), hanem vagy azért, mert jó volt nekik itthon, vagy ha nem volt jó, hát azért, mert nem remélték, hogy máshol jobb lehet, vagy azért, mert nem volt jó, de nem is merték vállalni a kockázatot és a nehézségeket, amit az emigráció jelent. Ezek egyikét sem kell elítélni, tökéletesen emberi reakció mind.

Csakúgy, mint a továbbállás. Ráhúzni a vizes lepedőt a továbbállókra tünetkezelés és képmutatás. Nem az emigránsokat kell bántani, hanem az okokat kell megszüntetni, amik miatt menekülnek innen az emberek, ha pedig ez nem áll módunkban, akkor hallgatni, nem ítélni. Elvégre az emberek mindig is mozogtak az országhatárok között, és ha már rászánták magukat erre az óriási és sokszor fájdalmas lépésre, akkor önző és megvetendő módon igenis oda mentek, ahol valami kétes piszkos hasznot reméltek: megélhetést, megbecsülést, jobb életet.

„Biberach: Itt élned, halnod?”

Gondolatok Pásztor-Kicsi Gergely 100%-os beszédéről

A feladat, a téma közhelyekre csábító volt, s a szónok néha bele-bele csúszott a frázisokba, panelekbe, de – meglehet, hogy ezek talán helyenként elkerülhetetlenek is voltak - beszéde mégis kerek és egész volt. A beszéd elején találó volt a személyes példájára való hivatkozás, mert így hitelesebbnek is tűnt a mondandója. Szinte némi látnoki képességre utal, hogy a szónok a tavaly novemberben tartott beszédében a Magyarországra „disszidáltak” számának méricskélésére utalt, pedig ez csak a tragikus párizsi merényletek után vált a mindennapi politika témájává. „...Ezekkel tele van a közbeszéd, meg a padlás” – mondta –, meg hogy külföldön „kolbászból van a kerítés”. – Ezek a megfogalmazások talán inkább kerülendő frázisok lettek volna.

„...Zavar ez a mottó” - mondta, majd szinte minden „átkötés” nélkül Biberachra utalt. Mégha némileg megkérdőjelezhető is ez a párhuzam, metafora, mégis szellemesen nevezte őt „Jago szellemi kisöccsé”-nek. Itt megjegyezném, hogyha nem tudtuk volna a verseny feladatát, Biberach idézett szavait, bizony értelmezhetetlen lett volna a szónok mondata, gondolata (miként írásom címe), – márpedig egy beszédnek önmagában kell, kellene egységesnek, értelmezhetőnek lennie.

Vörösmarty „itt élned, halnod kell” megfogalmazására utalt a szónok, de az sem volt igazán értelmezhető, hogy mit értett azalatt, hogy a hangsúlyt a szószerkezet második felére, az emberre kell tenni, akinek gondolatai nem lehetnek minden helyzetben tökéletesek. Ezen a vonalon túl messzire jutott a versenyző, aki – kellő megalapozottság nélküli általánosítással – Árpád vezérig visszanyúlva talált hibás és hibáztatható történelmi személyiségeket. Hibának tartom azt is, hogy a szónok az emigrációnak csak a negatív oldaláról szólt, és mintegy folyamatosan elítélte azt, pedig –, ha tárgyilagosan körül akarjuk járni a témát – vannak annak pozitív példái, eredményei is. (Azt persze jól tudom, hogy hat perc alatt ezt a témát, a maga komplexitásában, aligha lehet megragadni, kifejtetni.)

A beszéd felépítése helyes volt. Stílusa, minden mondata – az alábbi kivételtől eltekintve – egyszerű, világos és közérthető volt. Petőfi Sándor XII. Úti levelében azt írta, hogy „...az egyszerűség az első és mindenek fölötti szabály, hogy akiben egyszerűség nincs, abban semmi sincs.” – Nos, ehhez képest Pásztor-Kicsi Gergely beszédében sok, igen-igen sok stílusérték volt. Eme elismerő szavaktól eltekintve irreálisan hosszú, mellé- és alárendelt mondatok nehezen értelmezhető halmaza volt az a megfogalmazása, ami úgy kezdődött: „Csakhogy hiába fáj nekünk...”. Szerkezetileg ezt több mondatba kellett volna tördelni.

Végkövetkeztetése jó. – Az emigráltakra nem szabad ráhúzni a „vizeslepedőt”, mert ez csak „tünetkezelés és képmutatás” lenne, hanem mindennek az okait kelle-ne megszüntetni. Az viszont már megkérdőjelezhető, hogyha az okokat nem tudjuk megszüntetni, akkor „hallgatni és nem ítélni” kell. Miként a szónok is tette: be-szélni, sokat beszélni kell erről, mert nem az a baj, hogy honfitársaink egy része külföldön keresi a boldogulást, hanem az, hogy egyrészt ez a tendencia szinte meg-állíthatatlan, másrészt nem az a baj, hogy a magyarok külföldre mennek, hanem az, hogy ésszerű időn belül nem jönnek vissza, mert nagyobb a maradás, mint a haza-térés csábítása.

Szemben a verseny helyezettjeivel és a „nevesített” díjban részesülőkkel, a zsűri nem indokolja, hogy végülis mi indította tagjait arra, hogy további versenyzőket különdíjjal jutalmazzanak, – de ezt természetesen nem kifogásként hozom fel.

A Megasztár c. TV-műsor egy korábbi adásában egyszer Presser Gábor zsűritag részletesen elemezte az egyik énekes produkcióját, – rámutatva a hiányosságokra, fogyatékoságokra, majd azzal zárta véleményét, hogy „külön-külön egyik sem volt száz, de összességében mégis az volt.”

Pásztor-Kicsi Gergely szónoklatára is elmondható lenne mindez. Minden észre-vételem és bírálatom ellenére azt mondom, hogy ez a beszéd a maga teljességében 100 %-os volt, s megérdemelten kapta meg a zsűri különdíját.

Rudisch Ferenc, a zsúri különdíjasa
Radnóti Miklós Kísérleti Gimnázium,
Szeged

Tisztelt Hölgyek és Urak, Tisztelt Jelenlévők!

Tömegek vándorolnak külföldre egy jobb élet reményében, a formálissá vált országhatárokon keresztül bárki bármikor elhagyhatja hazáját, és London a második legnépesebb magyar város. Vajon mi állhat az előbb felsorolt dolgok háttérében? A globalizáción túl milyen folyamatok eredményezhették azt, hogy a felnövekvő generáció számára ma már szinte semmit nem jelent a „haza” szó? Mi indíthatja el, mi lökheti rá az egyént arra az útra, amely sokkal közelebb áll Katona Biberachjának, mint Petőfi Szilveszterének sorsához? Hová tűnt a romantikában annyi-szor megénekelte hazaszeretet? Biberach mondata – amely szerint „Ott van a haza, Hol a haszon” – talán soha nem volt aktuálisabb, mint ma. Bármilyen hihetetlennek tűnik, már az antik görög irodalom és történelem szolgáltat példát és ellenpéldát is ehhez a kérdéskörhöz.

Mindannyian ismerjük Homérosz felbecsülhetetlen értékű eposzát, az Odüsszeiát. Nemcsak a mű felbecsülhetetlen értékű, hanem főhősének, Odüsszeusznak a jelleme is. A „hosszan hányódó”, sok próbát megélt hérosz minden akadályon átküzdvé magát végül hazatért Ithakába. Ma vajon lenne olyan ember, aki ilyen áron is vállalná ezt az utat? Miért volt Odüsszeusz számára ilyen fontos a hazaérkezés? Mi ösztönözte, motiválta őt? A családja. Szerelmének, Pénélopénak és gyermekének, Télemakhosznak a képe volt az, amely a legnehezebb időszakokon is átsegítette őt. Azt gondolom, a család szerepe hihetetlen mértékben lecsökkent az elmúlt évtizedek alatt. Nagypám családtörténetet kutatott, megőrizte az összes rokonának fényképét, és a mai napig tudja szüleinek történeteit. Ő még sokat volt együtt a családjával. Mi, felnövekvő generáció, igazából már nem is otthon éljük mindennapjainkat, hanem például az interneten. A számítógép felé pedig nem lesznek érzelmeink. Tudjuk, a haza önmagában kevés, kellenek emberek, akik megtestesítik ezt az önmagában jelentéktelen négybetűs szót, kellenek személyek, akikhez kötődünk. Egy nagyon erős kötelék, mint például a család, itthon tartaná az embert, de ma a karrier és az önmegvalósítás fontosabb.

Néhány ember esetében így volt ez az antik időkben is, gondoljunk csak Alkibiadész példájára. Az egyébként hihetetlen szónoki és hadvezéri tehetséggel megáldott ifjúnak mindig saját maga volt a legfontosabb. Ha Athénban részegeskedés, dorbézolás, paráználkodás és istentelenség vádjával halálra ítélték, akkor át-szökött Spártába. Amikor rájöttek, hogy itt viszonyt folytat Agisz király feleségével, sőt már gyermeke is született a királynétől, Perzsiába szökött, hamarosan újra

Athénban kötött ki, ahonnan újra elüldözték, végül aztán merénylet áldozata lett. Már Plutarkhosz is a kaméleon szót használta Alkibiadész magatartására, a felvett álarccal az athéni akárhova be tudta hízelegni magát. Jelenkorunk újabb és újabb Alkibiadészeket termel. A média által kreált, hazug világtkép arra biztat mindenkit, hogy legyen feltűnő, átlagtól eltérő, legyen új, modern, az erkölcs már nem számít! Érdekes, hogy épp ezen elvek fognak valószínűleg majd a totális egyformasághoz vezetni. A huszadik században fogalmazták meg először az egzisztencializmus tanát. A felvilágosodás korában Rousseau-ék még azt mondták, az egyén legfontosabb és legnemesebb célja a társadalom szolgálata. Ezzel szemben az egzisztencializmus azt hirdeti, hogy ne foglalkozz a társadalommal, csak magaddal. Önmagad állítsd középpontba, hiszen így lehetsz boldog! Az olyan ember számára pedig, akinek tényleg önmaga a legfontosabb, semmit nem jelent a haza, csakis a haszon lebeg a szeme előtt.

Tisztelt Jelenlévők!

Kr. e. 480-ban a perzsa sereg Xerxész vezetésével vonult a görögök ellen. A Leonidász vezette, igen megszorult helyzetben lévő spártai sereg a Thermopülai-szorosnál megsemmisítő vereséget szenvedett. Ám ez nem ilyen egyszerűen történt. Egy születési rendellenességgel bíró, nyomoréknak nevezhető alak, Ephialtész, akit a spártai társadalom kivetett magából, hiszen nem volt alkalmas katonának, elárulta Xerxésznek a görögök tartózkodási helyét, természetesen jókora ellenszolgáltatás fejében. A perzsák hátba támadták Leonidászákat, a csata kimenetelét innentől kezdve egyértelmű volt. Kérdezem a tisztelt jelenlévőket, elítéljük-e Ephialtést, aki a túlélés érdekében inkább ezt az utat választotta az éhezés és a nyomor helyett, elítéljük-e Biberachot, aki vagyontalanul jött Magyarországra, és egyetlen célja szintén a túlélés volt. Mondhatjuk-e Ephialtészra vagy Biberachra, hogy rossz ember? Amikor odaérkeztek a válaszút elé, s az egyik oldalon az erkölcsös élet, a másik oldalon pedig az elítélendő, ámbár a túlélés szempontjából jóval hasznosabb élet állt, mi hogy döntöttünk volna a helyükben? Aktuálisabb ez a kérdés se lehetne, hiszen a hazájukat elhagyó emberek a legtöbb esetben szintén a jobb megélhetés, vagy akár a túlélés miatt cselekednek. Elítéljük-e őket? Elítéljük-e a hajléktalanokat, akik nem a hazájukat, az emberségüket képesek feladni a túlélés érdekében?

Tisztelt Jelenlévők!

Család, önmegvalósítás és túlélés. Három szó, amely véleményem szerint hatalmas szerepet játszik a haza és a haszon kérdéskörében. Odüsszeusz talán a legjobb példa a feltétlen család- és hazaszeretetre, Alkibiadész a maga állandó köpönyegforgatásával végül elérte célját, mindenki megismerte, ezzel megvalósította

önmagát, ám végül merénylet áldozata lett, Ephialtész a perzsáktól az árulásért kapott jutalomból lehetőséget kapott a túlélésre. Három antik személy, ám példájuk nagy tanítással szolgál ma is: a család ereje akármilyen megpróbáltatáson át tudja segíteni az embert, a feltűnősködés és a képmutatás végül soha nem vezet jó eredményre, a túlélés a legfontosabb és legalapvetőbb cél, amiért az embernek akár mindent feladva is küzdenie kell. Hármuk történetének megismerésével tehát közelebb kerülhetünk annak megértéséhez is, mi vezérli a 21. század emberét a szülőföld elhagyására.

***

AMBRUS ÁGNES

Történelmi és irodalmi példák üzenetei Rudisch Ferenc beszédében

Rudisch Ferenc beszédének elsőrendű erénye a világos szerkezet: a bevezetésben felvezeti a témát és megfogalmazza a tételt, utána három arányos részben példák révén cáfolja, illetve bizonyítja a tétel állítását, részkövetkeztetéseket von le, majd a befejezésben összefoglal, közli hallgatóságával a példákból levonható tanulságokat. Beszéde e fő jellemzőjéből következően a szónok főképpen a hallgatóság logikájára (a logoszra) hat.

A kezdeti távolságtartó, nagyon általános megszólításból (*Tisztelt Hölgyek és Urak, Tisztelt Jelenlévők!*) nem állapítható meg a retorikai szituáció milyensége, a később megismételt háromszori megszólításból (*Tisztelt jelenlévők!, Kérdezem a tisztelt jelenlévőket...*) sem tudjuk meg pontosan, hol is hangozhat el a beszéd, amelynek a bevezetése gondosan előkészíti a témát. Egy kijelentésből és a válaszokat is tartalmazó, okokat kutató három kérdésből értesülünk arról, hogy tömegek vándorolnak külföldre, s a felnövekvő generáció számára szinte semmit nem jelent a „haza” szó, hogy az egyéni életutak korunkban közelebb állnak Katona Biberachjának, mint Petőfi Szilveszterének a sorsához, s hogy ma már eltűnt a romantikában annyiszor megénekelte hazaszeretet. Majd megfogalmazódik a mottót is tartalmazó tétel: *„Biberach mondata – amely szerint „Ott van a haza, Hol a haszon” – talán soha nem volt aktuálisabb, mint ma.”* Az átvezetésben a szónok pontosan jelzi, amit az előkészítésből sejteni lehetett: a megfogalmazott tételt irodalmi és történelmi példákkal fogja igazolni vagy cáfolni.

Az első példa – a „hosszan hányódó” Odüsszeusz sorsa – a tétel cáfolatát tartalmazza: „a sok próbát megélt hős minden akadályon átküzdve magát végül hazatért Ithakába”, mert hazahívta a családját. Az ókori példához másik, személyes

példát is hozzákapcsol a rétor: a nagyapját, aki számára a család szintén megtartó erő volt, majd ezekkel állítja szembe a ma nemzedékének az elgépiesedő otthontalanságát. A szerkezeti egység részkövetkeztetése („*Egy nagyon erős kötelék, mint például a család itthon tartaná az embert*”) után a beszédben egy újabb átvezetés következik: „...*de ma a karrier és az önmegvalósítás fontosabb.*”

A második példa – az ókori athéni Alkibiádész hányatott élete, majd merénylet után bekövetkező halála – a beszéd fő tételét és az átvezetésben megfogalmazott gondolatot hivatott alátámasztani. Itt azonban fel kell tennünk a kérdést: vajon az önmegvalósítás példázására megfelelő Alkibiádnak a sorsa? Vajon a köpönyegforgató, dorbézoló kalandortetteiben az önmegvalósítás szándéka vezérelte? Vagy inkább az élvezetek hajhászása, az önző önérték-értvényesítés volt jellemző a Plutarkhosz által is kaméleonnak nevezett ifjúra? Úgy látszik, a szónok is érzi, hogy a karriert és önmegvalósítást elsődlegesnek tekintő élet példázására nem a legjobb személyt választotta, mert az eredeti gondolatmenettől eltérve a mai Alkibiádeszekekről szól, akiket a feltűnősködés és erkölcstelenség példáinak nevez, és elkalandozik a média által kreált hazug világkép és a globalizáció által teremtett „*totalis egyformaság*” irányába is. Majd, hogy az önmagát középpontba helyező embert teljesebben jellemezhesse, a XX. századi egzisztencializmus leegyszerűsített tanát is segítségül hívja, szembeállítva azt a felvilágosodás korabeli társadalomszolgálattal. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy a bizonytalan lábakon álló érveket ugyancsak bizonytalan érvényességű részkövetkeztetés követi: „*Az olyan ember számára pedig, akinek tényleg önmaga a legfontosabb, semmit nem jelent a haza, csakis a haszon lebeg a szeme előtt.*” Vajon a bekezdésben felhozott érvekből valóban levonhatóak a részkövetkeztetés állításai? Vagy a szónok személye és az ügy fontossága miatt el kell fogadnunk az egymás mellé helyezett, de egymásból nem föltétlenül közvetkező állításokat, hogy akinek önmaga a legfontosabb, annak semmit nem jelent a haza, s csak a haszonra tekint?

A harmadik példát szintén az ókorból veszi a szónok: a spártai Ephialtész haszon miatt elkövetett „hazaárulásával” érvel főtételenek az igazsága mellett. És azonnal: Ephialtész és Biberach sorsát párhuzamba állítja, és most nem a logikára, hanem a hallgatóság érzelmeire hatva a megidézett személyek életelve, döntése helyessége mellett foglal állást. Ezen a ponton megváltozik a szöveg hangneme, személyesebb lesz, sokkal közvetlenebb módon, kérdésekkel fordul hallgatóihoz a beszélő, egy körbe vonva őket a példáival és magával (*Kérdezem a tisztelt jelenlévőket, elítéljük-e Ephialtészt?,...elítéljük-e Biberachot?, Mondhatjuk-e Ephialtészra vagy Biberachra, hogy rossz ember?, ...mi hogy döntöttünk volna a helyükben?*). Az „erkölcsös életet” és „az elítélendő, ámbár a túlélés szempontjából jóval hasznosabb életet” – amik között a két példának választania kellett – állítja alternatívaként hallgatói elé, és az utóbbi melletti döntést kívánja elfogadtatni velük. A múlt-

béli alternatíva felvázolása képezi a beszédben az átmenetet a túlélés és a jobb megélhetés fontosságának a hangsúlyozására, a mai, hazájukat elhagyó emberek választásának az elfogadtatására. És itt ismét elkalandozik a szónok: a túlélésért való küzdelem a hajléktalanokat juttatja eszébe, és hogy be tudja helyezni őket a gondolatmenetbe, „az emberség” feladását társítja hozzájuk (nem a hazáét). (Itt meg kell jegyeznünk, hogy bizonyára emberi mivoltuk és nem emberségük feladására gondolt a beszélő.) Ez a kitérő szerintünk nem erősíti, inkább gyengíti az érvelést, hiszen váratlanságával eltereli a figyelmet a fő gondolatmenettől. Ezzel kapcsolatban elmondható: a kevesebb érv ebben a részben több lett volna.

A beszéd utolsó részében, a befejezésben (peroratio) a szónok összefoglalja a három példa „tanítását”,ának szóló üzenetét (*Család, önmegvalósítás és túlélés*), és levonja a végső következtetéseket „a haza és haszon kérdéskörében”: egyrészt azt, hogy a családhoz való ragaszkodás segíthet a haza megtartásában, másrészt, hogy a túlélés a legfontosabb cél, amiért mindent – a hazát is – feladva küzdeni kell. A harmadik következtetés – a példaválasztásból következően – a legproblematikusabb: az Alkibiadészről elmondottak („*a maga állandó köpönyegforgatásával végül elérte célját, mindenki megismerte, ezzel megvalósította önmagát*” és „*a feltűnősködés és a képmutatás végül soha nem vezet jó eredményre*”) csak erőltetetten köthetők a „haza és haszon kérdésköréhez”. A szónok lekerétkítve zárja a beszédét: utolsó mondatával visszacsatol az indításhoz és a három felsorolt példához („*Hármuk történetének megismerésével tehát közelebb kerülhetünk annak megértéséhez is, mi vezérli a 21. század emberét a szülőföld elhagyására*”).

A beszéd gondolatmenete induktív: a szónok a három példa esetében előbb felsorolja a tényeket, majd megfogalmazza konklúzióit. A jól szerkesztett szónoklatban nem találkozunk költői képekkel, az alakzatok – a kérdések, az ismétlés és fokozás – ott jelennek meg, ahol a rétor a hallgatóság érzelmeire kíván hatni. A nyelvhelyesség nem kérdés a beszédben, a beszélő pontosan és helyesen fogalmaz, megfelelően használja a kötőszavakat, az előre- és visszaulásokokat, a mondatokat jól szerkeszti, szóhasználata – a fentiekben említett „*emberség*”-kivételével – helytálló. Emellett nem hagyható figyelmen kívül az a tény, hogy a szónok jó előadásmóddal rendelkezett, így nem meglepő, hogy beszéde a hallgatóságot magával ragadta.

Ádám Orsolya, a Magyar Asszonyok Érdekszövetségének különdíjasa
Pázmány Péter Katolikus Egyetem,
Budapest

Hello, I am Orsolya. Yes, Or-so-Llya. Orso-lyA. HungArian name. Jaj, egyébként Szlovákiából. Jaj, de amúgy magyar! Vagyis... Nem számít.

„Nem számít” – Először csak mondjuk, mert így egyszerűbb, végtére is, minek magyarázzam. Trianon, határok, mikor még Pesten is megkérdezik, hol tanultam meg ilyen jól magyarul.

Mesterségem címere: bevándorló, emigráns, zarándok, hontalan, menekült, és egyéb. Az egyetemi beiratkozáson én utóbbit karikáztam, bár a szó szűkebb értelmében vendégmunkás azért lehettem volna.

Amikor megdicsérik a magyaromat a fővárosban, mindig elpirulok. Hálásan köszöngetem, hiszen igazán nehéz dolga akad egy ilyen nyelvvel a külföldinek. Persze, messziről jövök, az ukrán határ mentén születtem. Településnevekkel már egy ideje nem bajlódom, bár eltartott egy ideig, mire feladtam a dolgot. Már van lakcímkártyám, adókártyám, TAJ-számom és regisztrációs igazolásom is, mert otthon eddig csak egy személyim volt. Vastagodik a tárcám, nem hiába, ilyen ez a külföld...

Miután megküzdöttem a számtalan nyelvi nehézséggel: *innák* helyett *innék* és *aztat* helyett *azt az üdítőt*, és nem *málnát* kérem – szóval igen, egyébként tényleg egész jól megtanultam magyarul.

Amikor először lett budapesti lakcímem, egyszerre vált valóra egy gyerekkori álmom, és lettem teljesen hontalan. Valaki, aki ide még nem tartozik igazán, otthon viszont már nem találja a helyét. Valószínűleg ezt érzi mindenki, aki külföldön kezd új életet: barátokat, családtagokat, szerelmeket és tanácsadókat hagyunk ott-hon, hogy egy általunk jobbnak vagy megfelelőbbnek vélt országban élhessünk. Mindenki ezzel kezdi: az életszínvonal, a fizetés, no meg az emberek hozzáállása! Ez mindig sokkal jobb másutt, mint itthon. A menekülők első kifogása.

Ahonnán én jövök, nem rosszabb az életszínvonal, nem feltétlenül alacsony a fizetés, az emberek hozzáállása pedig jobb, mint bárhol a világon. Én mégis elmenekültem. Jöttem a nyelv elől a nyelvemhez, és jöttem a lehetőségekhez, amik nélkül csak az a másfél millió fővárosi nem tud meglenni, aki itt élte le az életét. Jöttem, hogy megkönnyítsem a hétköznapiakat, hogy többet tanulhassak, láthassak, sörözhessek a romkocsmákban, és kritizálhassam az Operettszínház néha ripacs-kodó előadásait. Hogy a babakék örökhajtos Csepelemet kiköthessem a Deákon, és savanyú tablettás borokkal édesítsem meg az estét diáktársaimmal.

De menekülni nem szép dolog. Sőt, valójában önző és könnyelmű dolog eljönni a nehézségek és problémák elől, melyekre most már okoskodón egy csapásra találok megoldást a családi ebédlőasztalnál. Persze, csak azokon a ritka vasárnapokon, amikor hazalátogatok. Olyankor a szüleim beszámolnak a saját és mások terheiről és gondjairól, a számtalan hiányosságról – persze mindig ugyanarról –, mert egy szűk és kisebbségi közösségben nehezen törnek át a változások. Hol vannak ilyenkor az ifjú, lángoló hazafiak, akikben túlcserbul a tenni akarás? Igen... Budapesten, Debrecenben. Pozsonyban, Prágában, esetleg Londonban...

Aki egyszer megkóstolja a nagyvilágot, mindjárt fölteszi a kérdést magában: Mi értelme itthon maradni, ha egyszer nincs itt semmi? A semmi, igen, mindenki ezt az egyszerű, de beszédes kifejezést használja. A helyre, ahol szombaton és vasárnap zárva vannak a cukrászdák, és ahol egyetlen kis könyvtár jut az egész térségre. Ahol a legközelebbi mozi és színház másfél-két órányi autótút, ahogy egy komolyabb, de rutin műtét esetén is legalább ilyen távolságok várnak a betegeknek. Talán ez elől a semmi elől menekülnek el a legtöbben. Így nem is marad senki, aki miatt kinyithatna az a néhány cukrászda és kávézó.

Csomagolni és eljönni nem olyan nehéz, új hazát találni annál inkább. Az ember mindenhol külföldi marad, hacsak ott nem felejtí magát egy életen át. „Ha nem beszéled az ország nyelvét, nem fogsz tudni érvényesülni!” Nos, a kivándorlókkal ellentétben, én ezt a szülőházamban és óvodás korom óta hallgatom. Mint már mondtam, az idegen nyelv zavart el otthonról, vagy az anyanyelvem húzott haza, ki tudja. Ami biztos, hogy felvidéki maradok, ott magyar, itt szlovák. Mindig annak a pártjára állok majd, akit éppen szidalmaz a másik fél, mert haragudni a szlovákokra és dorgálni a magyarokat csak nekem szabad. Nekem, aki kettő az egyben – kávé és cukor –, bár a tasak egyikből sem rejti a legjobb minőséget. Instant hazafi, aki nek soha nem jelent majd egyet az otthon és a haza.

***

DEMÉNY PIROSKA

Instant hazafi

Ádám Orsolya szónoklatának elemzése

Különös lelkiséget rejt a kisebbségi lét: bármilyen élethelyzetbe kerül, a kisebbségi ember gyöngyragylóként őrzi sajátosságait: alapjaiban magyar, a magyar kultúra hagyományait örökölte, ugyanakkor a másik nemzet kultúrája is hatott rá. A gyökök mutatják származásának alapvető tényezőit, a kapcsolódási pontok pedig jelzik egy másságként felfogott többséggel való kapcsolat lehetőségeit. Amennyiben a

gyökerek lazulnak, a kapcsolódási pontok újra meg újra átértékelődnek. Az állandó átértékelődés identitászavart idézhet elő, s így történhet meg, hogy egy idő után a kisebbségben élő beleolvad a többség kínálta lehetőségekbe. A kisebbségi léthelyzetbe került emberben benne van az állandó teljesítmény és megfelelés feszültsége. Ezt a feszültséget érzem Ádám Orsolya beszédében is. Kétszeres kisebbségi léthelyzet az övé: otthon, Szlovákiában – magyar kisebbség, Magyarországon pedig szlovákiai. A kivándorlók örökös dilemmája jut kifejezésre eszmeifuttatásában: az elhagyott haza és a meg nem talált otthon ellentéte feszül egymásnak ebben a szónoklatban.

Ádám Orsolya beszédét kisebbségi léthelyzete határozza meg: egy ukrán határ menti kis szlovák településről származik, innen kerül fel Budapestre egyetemi hallgatónak. Ez az élethelyzet különböző tapasztalatokhoz juttatja. Orsolya személyes élményekből építette fel beszédét, ezért nevezhető hiteles vallomásnak. Nézzük meg közelebbről a szónoklatot!

Egy közönséghez intézett beszéd kezdetén megkerülhetetlenül szükséges a hallgatóság megszólítása, mert a szónoknak már megszólalása első pillanatában meg kell ragadnia a kapcsolatfelvétel lehetőségét az öt hallgatókkal. Ádám Orsolya beszéde azonban nem a szokásos megszólítással kezdődik, hanem angol köszönési formulát választ: *Hello*. Nagyon általánosító köszönési forma ez, melyből nem derül ki, milyen korú, nemű hallgatóságnak szánja beszédét. A bemutatkozás – mely nem föltétlenül szükséges kelléke egy szónoklatnak – is furcsa: szintén angol nyelven mutatkozik be. Talán a kisebbségi létben való elbizonytalanodás, vagy a mindenkinek megfelelni akarás eredményezi az angol nyelvű bemutatkozást, köszönést. Többször is, különböző formában nyomatékosítja a magyar keresztnévét – „*I am Orsolya. Yes, Or-so-Llya, Orso-lyA.*” szótagolva, kiemelve egy-egy betűt. Ezzel a szokatlan bemutatkozással elnyeri a hallgatóság figyelmét, de a szónoklatban később sehol sem szólítja meg közvetlenül a hallgatóságot!

A névre, nemzetiségre, hovatartozásra utaló magyarázatok felsorakoztatása eltartana még egy ideig (ezt jelzi a *Vagyis....* megkezdett, be nem fejezett mondat), de a szónok lassan feladja a küzdelmet: hiába minden magyarázat: „*Pesten is megkérdezik, hol tanultam meg ilyen jól magyarul*”, „*megdicsérik a magyaromat a fővárosban*” – külföldinek nézik. Szülőföldje helységneveiről a magyarországi nem is hallott, így kár is emlegetni őket.

A köszönés és a bemutatkozás már jelzi a beszéd öniróniával átszőtt, számonkérő hangütését, végkicsengését. A pesszimizmust fokozza, hogy ennek a fiatal lánynak személyes tapasztalatai vannak a témát illetően. A szónoklat vallomásos jellegét erősíti az egyes szám első személyű megnyilatkozás, mely szinte a teljes szöveget áthatja. Engem kicsit Kosztolányi *Boldog, szomorú dal* című versére emlékeztet az Orsolya lajstroma. Mintha csak azért sorolná fel a birtokába került, vá-

gyott dolgokat – (lakcímkártya, adókártya, TAJ-szám, regisztrációs igazolás, a nyelvi nehézségek leküzdése) –, hogy lehetősége legyen kimondani a legfájóbb gondolatot: „nincs meg a kincs”: otthonkeresésében teljesen hontalanná vált. Úgy tűnik a számára hasznos dolgokból sikerült hazát teremtenie, de otthont nem. Az új világhoz még nem tartozik, de az otthoni világban már nem találja a helyét. Ez az ambivalens érzés jellemzi minden bevándorló életét: sehol sem érzi otthon magát.

A következő bekezdésekben Orsolya saját menekülésére próbál magyarázatot találni. Beismerő vallomásában az is benne van, hogy nem a rosszabb életszínvonal vagy az otthoni emberek rossz hozzáállása miatt lett hontalanná. Inkább az új hazában remélt „haszon” csábította: az új lehetőségek, a jobb tanulási körülmények, a szórakozási lehetőségek. Az ötödik bekezdés személyességet erősítő, egyes szám első személyű *elmenekültem, jöttem* igéire válaszol a *de* kötőszóval bevezetett, általánosító jellegű főnévi igenévvel: „*De menekülni nem szép dolog. Sőt, valójában önző és könnyelmű dolog eljönni...*” A ritka hazalátogatások újabb lehetőséget szolgáltatnak arra vonatkozóan, hogy számba vegye az otthoni hiányokat. A nehézségek újra megtapasztalása költői kérdésként szakad fel a szónokból: „*Hol vannak ilyenkor az ifjú, lázongó hazafiak, akikben túlcserbul a tenni akarás?*” A három ponttal jelzett rövid várakozás mintha lehütené, józanságra intené a szónokot: több európai világváros nevének felsorolásával tudatja a szomorú valóságot: egy jobb élet reményében a fiatalok mind elvándoroltak. Az öngazolás titkos vágya vezérlelte Orsolyát újabb kérdése megfogalmazásakor. Nem azt kérdezi: miért mentek el a fiatalok, hanem (kicsit saját tettét is igazolva) a *Mi értelme itthon maradni...?* kérdést intézi a hallgatósághoz. A kérdésben tulajdonképpen benne rejlik a válasz is: nincs értelme itthon maradni, hiszen nincs semmi, ami itthon tartaná a fiatalokat. A feltett kérdés igazolja a negatív festésű számbavételt, mely a hiányosságokat sorolja fel: a cukrászdák szombat-vasárnap zárva vannak, egy térségre csak egy könyvtár jut, a mozi és a színház messze vannak, s a betegellátás is akadozik. Cinikus és egyben szomorú a ténymegállapítása: „*Így nem is marad senki, aki miatt kinyitna az a néhány cukrászda vagy kávézó.*” A *nincsenek* felsorolása igazolásul szolgál: nem eljönni nehéz, hanem új hazát találni nehéz. Mindenhol külföldi maradsz, s egy életen át hallanod kell a közhelynek számító mondatot: „*Ha nem beszéled az ország nyelvét, nem fogsz tudni érvényesülni!*” Talán „*az idegen nyelv zavart el otthonról vagy az anyanyelvem húzott haza.*”

Az önmarcangoló, tépelődő vallomás végén Orsolya egyetlen biztos következtetésre jutott: felvidéki marad egész életében: otthon magyar, Magyarországon: szlovák. Ezzel a felismeréssel és beismeréssel mintha a szónoklat is nyugvópontra jutna. A felismert helyzetben saját helyét és feladatát rögzíti: „*Mindig annak a pártjára állok majd, akit éppen szidalmaz a másik fél, mert haragudni a szlovákokra és dorgálni a magyarokat csak nekem szabad*” Különös metaforával „instant hazafi”-

nak nevezi önmagát, aki kettő az egyben: kicsit szlovák, kicsit magyar. Önértékelése itt azonban újra meginog: Úgy, ahogy az instant kávé tasakjában a cukor és a kávé sem jó minőségű, úgy Orsolya sem nevezi magát sem jó magyarnak, sem jó szlovákiainak.

Erdélyi magyarként üzenem Orsolyának: Felvidéki magyarként biztosan a legjobb minőség, aki cselekedetei, hozzáállása által értékes tagja lehet otthonnak, hazának egyaránt. A felvidéki jelleg megőrzése egyedivé teszi, de emberi minőségén cseppet sem ront. (Még akkor sem, ha ezt néha el akarják hitetni velünk!)

Debreczeni István, a Rákóczi Szövetség különdíjasa Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet

Kedves testvéreim!

A mai napon elhangzó textust és beszédem alapgondolatát Katona József Bánk Bán című darabjából választottam. Kérlek benneteket, hallgassátok figyelemmel és keresztyénekhez illő alázatos lélekkel!

„Ott van a haza, Hol a haszon.” – mondja a darab egyik szereplője, Biberach lovag.

Ahhoz, hogy ezt a mondatot helyesen közelítsük meg, szükséges, hogy egy láthatatlan egész látható részeként elemezzük. Ugyanis, drága testvéreim, meredek és merész vállalkozás lenne a haza fogalmát, mely mindannyiunk szívében aranybetűs helyet foglal el, csupán egyetlen szemponttól függővé tenni. Mert mely lehetetlen a mező összes virágját egy csokorba fogni, oly lehetetlen a hazát is a maga érzelmi és értelmi húrokat egyaránt megpendítő összetettségével egyetlen vonatkozás alá rendelnünk, még annak legtágabb értelmében sem, legyen itt szó anyagi vagy lelki haszonról. Ennek a viszonyítási rendszernek, melyet egy létraként is elképzelhetünk, 4 foka van. Ezeket megvizsgálva, végigjárva eljuthatunk egy letisztult, állandósult hazaképhez, melyet nem egy-egy nemzeti ünnep szította fellángolás és nem is nyereszkesedés vágya alakítgat.

Az első ilyen megközelítési pont a következő: haza ott van, ahol várnak ránk, ahol visszavárnak. Ugye, a gyerek is hazavágyik az iskolából, oda, ahol édesanyja várja. Hazavágyik a katona a lövészárokból, oda, ahol kedvese könnyeit hullatja érte. Tehát ahol helyünk van, ahonnan hiányzunk, ott van a haza.

A második létrafokra érve azt állapíthatjuk meg, hogy haza az, ahol önmagad lehetsz. Ahol elfogadnak olyannak, amilyen vagy. Ahol anyanyelveden beszélhetsz, anélkül, hogy rád szóljanak, ahol kenyeret kérhetsz magyarul, ahol megtart-hatod ünnepeidet, ahol félelem nélkül ünnepelheted nemzeti hőseidet, ahol szabadon élhetsz, félelem nélkül.

Egy fokkal továbblépve, haza ott van, ahova gyökereink bárhonnan visszanyúlnak. Ahova történelmünk, temetőink, őseink kötnek, vagy éppen valami megmagyarázhatatlan, de minden emberben meglévő titkos vágy, mely nem tudja hova tart, csak ha megérkezett.

Talán ezen a ponton, a létra negyedik fokán érkezünk el oda, hogy a haza kapcsán a haszonról is beszéljünk. De ha nincs haza, akkor haszon sem lehet.

Mert mi van akkor, ha már senki sem vár „otthon”? Mi van akkor, ha nem kérhetek magyarul kenyeret? Mi van akkor, ha március 15-én rendőrök kísérnek, s a

kokárdát csak a kabátom belsejére merem kitűzni? Vagy mi van akkor, ha mindenki annyira önmaga lehet, hogy maholnap félünk utcára engedni gyermekeinket, mert a keresztyén erkölcs kiment divatból, mert ma már mindent szabad, csak épp magyarnak lenni Erdélyben nem szerencsés dolog.

Néha úgy érzem, számunkra, erdélyi magyarok számára nincs haza, kerek e világon. Mert a nagyvilágban idegen, otthon bozgor, az Anyaországban pedig román vagyok. Ha pedig igazi, nyugalmat adó haza nincs, úgy érzem, nem beszélhetünk semmiféle haszonról.

De mi van akkor, ha rossz helyen keressük a hazát? Mi van akkor, ha ez a több száz éves magasztos hazakeresés szélkergetés csupán? Testvéreim, olyan vonat után szaladunk, melyet nem érünk utol.

De én tudok egy hazáról. Egy olyan hazáról, amelyet szem nem látott, fül nem hallott, emberi ész soha fel nem fogott, de mégis haza, mégis az én hazám. Mert van egy hely, ahol a tékozló fiakat mindig hazavárják. Van egy hely, ahol önmagadért szeretnek, s mi tartozásod volt, kifizették helyetted. Van egy hely s egy örök élet, mely ingyen van, mégsem olcsó, kapjuk, de meg nem vehetjük. Van egy hely, amelyért minden szív titkon dobog, s amelyért minden lélek fölsóhajt e földi porból. Van egy hely, ahová pénz, repülő, tudás nem visz el, de melynek ajtaja a kereszt s az Atyai hívó szó. Hidd el nekem, ennél a hazánál nincs nagyobb haszon!

Amikor az élet terhét alig vonszolod, s a gyötrelmeket már úgy érzed, sokáig nem bírod, hunyd le szemedet s jusson ez eszedbe! Hunyd le szemed, s tégy meg mindent, hogy e földi hon ahhoz hasonlatos legyen!

Békesség néktek!

***

PÖLCZ ÁDÁM

Aki nem a Földön keresi a biztonságot Gondolatok Debreczeni István beszédéről

A lelkészek, teológusok prédikációikban mindig az ég felé (is) tekintenek. De még mielőtt beszélni kezdenek, segítségül hívják a transzcendest, esetleg a gyülekezettel közösen teszik ezt meg – imádság és éneklés formájában. Az egyházi beszéd így szükségszerűen a földi valóságtól némely pontjában elrugaszkodik, de éppen ezért lehet – jól megírva – lélekemelő alkotás.

Debreczeni István beszédével hagyományos templomi szituációt idéz: egy lelkész (teológus) az összegyűlt hívekhez beszél – egy vasárnapi istentiszteleten vagy

más ünnepélyes, egyházi alkalmon. Erre utal a megszólítás is: Kedves Testvéreim! A beszéd faj tehát prédikáció, tanácsadó beszéd, amely a hívek életére kíván hatni, alapvetően a Szentírás segítségével.

Itt azonban máshonnan merít a szónok: a Szentírási szakaszokat (a textust és a lekción) rendhagyó módon a Bánk bánból vett idézettel helyettesíti: Ott van a haza, Hol a haszon. A külső szemlélő, a hallgató számára már ez is szokatlan lehet: a szónok ilyen módon is él a figyelemfelkeltés eszközével. A beszéd tételének előkészítésével (egy láthatatlan egész látható részeként elemezni az idézetet) – előre utalással – felvillantja a beszéd célját: eljutni a földi fogalomkörből az égi fogalomkörbe: a láthatótól a láthatatlanig. A szónok ezzel megemlíti (és meg is teremti) azt a rész-egész viszonyon alapuló gondolatvilágot, amely az isteni-emberi világot – vallási szemszögből – jellemzi (ti. hogy Isten láthatatlan világa körülveszi, magába foglalja a láthatót, a földi világot). A téma (a haza kérdése) és a beszéd faj együtteséből szinte egyenesen következik, hogy főként érzelmi dominanciájú érvelésre számíthat a hallgatóság – s ez a későbbiekben be is igazolódik.

A beszéd gondolatmenetének sajátossága, hogy horizontális elhelyezkedés helyett vertikális irányba hat: lentől fölfelé, a Földről az ég felé tágitja ki a látókört. Ily módon a gondolatmenet induktív is: a vallási nyelvezethez hasonlóan világi példával ragadja meg és tágitja ki az ember látókörét. Így értelmezi a mennyei világot, amelynek megközelítésére a beszéd mondanivalója kifut.

A beszéd tétele egy összehasonlítás, kibontott metafora, amely találó és fennkölt ugyan, de kissé képzavaros: „... mely lehetetlen a mező összes virágját egy csokorba fogni, oly lehetetlen a hazát is a maga érzelmi és értelmi hűrokat egyaránt megpendítő összetettségével egyetlen vonatkozás alá rendelnünk”. A tétel felosztása azonban világos és szemléletes: négy fokozata van a hazáról való elmélkedésnek, ahogyan egy létrának is lehet négy foka, amelyen egyre magasabbra juthatunk. Ezután következik az érvelés, elsőként a négy „létrafok”, a hazához való négyféle kapcsolódás ismertetése (példákkal megvilágítva): haza az,

1. ahová visszavárnak minket, ahonnan hiányzunk;
2. ahol önmagunk lehetünk;
3. ahová a múltunk köt;
4. ahol haszon is lehet.

A szónok az érvelés további részében személyes érintettségére hivatkozik: „Mi van akkor, ha nem kérhetek magyarul kenyeret? Mi van akkor, ha március 15-én rendőrök kísérek, s a kokárdát csak a kabátom belsejére merem kitűzni?”, s ezzel teszi hitelessé a gondolatmenetét: kisebbségiként megélni a magyarságot (sőt egyáltalán megélni a magyarságot) elevenen felveti a „Hol van a haza?” kérdését. Az is megfigyelhető, hogy a szónok önmaga „osztályozásával” fokozza a hatást: „Mert

a nagyvilágban idegen, otthon bozgor¹, az Anyaországban pedig román vagyok.” Ezután levonja a következtetést: „Ha pedig igazi, nyugalmat adó haza nincs, úgy érzem, nem beszélhetünk semmiféle haszonról.” Az érvelés rövid, tömör, de érzelmileg annál inkább meg van terhelve: megoldásért, a hallgatóság megnyugtató-sáért kiált.

S ha eddig hiányoltuk a biblikusságot a prédikációból, a beszéd végén, a megoldásban annál többet kapunk belőle, jól megválasztott, találó nyelvi fordulatok formájában: a haza, melyet szem nem látott, fül nem hallott és emberi ész soha fel nem fogott; de megelevenedik a tékozló fiú hazatérése, valamint a megfizetett tartozás és a kereszt példája is.

A beszédnek nincsen klasszikus értelemben vett összegzése, mégis – különösen a beszéd vége felé – szembeállít egymással két gondolati tartalmat: a földi és égi haza fogalmát (De mi van akkor, ha rossz helyen keressük a hazát?), melyek közül az utóbbit így is ábrázolhatjuk:

ÉGI HAZA = MENNYORSZÁG = MEGOLDÁS

A szónok ezzel a szembeállítással hangsúlyozza álláspontját, összegzi a korábbiakat, és – mondhatni – tálcán kínálja a megoldást. Beszédének erénye és erőssége, hogy figyelembe veszi a hallgatóság összetételét és jogos elvárásait. Stílusa szemléletességre törekszik, szóképekkel és alakzatokkal egyaránt él (pl. színekdoché: „minden lélek fölsóhajt”, anafóra: „mi van akkor, ha...?”), néhány esetben azonban kisebb képzavar is megjelenik (a kereszt mint ajtó, a haza mint értelmi és érzelmi hurokat megpendítő létező). Ez azonban mondanivalójának erejéből és a szónok hitelességéből mit sem von le.

A beszédet a középső stílusnembe sorolhatjuk. Cicero szerint ez a stílusnem arra való, hogy gyönyörködtessen. Debreczeni István beszéde ugyanakkor tanít is: arra tanítja a hallgatóságot (a híveket), hogy ha bizalmukat már elvesztették a földi biztonságban, akkor forduljanak az ég felé, és ott keressék a megoldást. A befejezésben az erre való emlékezésre szólít fel: „Hunyd le szemed, s tégy meg mindent, hogy e földi hon ahhoz [az égihez] hasonlatos legyen!” Vagyis a beszéd közbeni kételkedést a befejezésben felváltja a biztonságérzet, s a megtalált békességet a záróformula is jól kifejezi: „Békesség néktek!” Debreczeni István így válik olyan szónokká, aki nem a Földön keresi a biztonságot.

---

¹A *bozgor* közkeletű jelentése az erdélyi nyelvhasználatban: hazátlan. Magyarországon talán kevésbé ismert kifejezés. A szokatlan szóhasználat is lehet a figyelemfelkeltés eszköze, ahogyan arra Arisztotelész is felhívta a figyelmet *Rétorikájában*.

Tasnádi István, a Magyar Rádió különdíjasa
Benedek Elek Pedagógiai Líceum,
Székelyudvarhely

Vallomás egy időszerű kérdésről

A gyerekek Németországban, az unokák Amerikában, szegény nagymama pedig otthon, egyedül a tévé előtt. A skype-on még láthatja a dédunokáit, de beszélgetni már nem tud velük. Nem ért angolul.

Tisztelt hallgatóság!

„Ott van a haza, Hol a haszon” – mondta Katona József Bánk Bán című nemzeti drámájának egyik hőse, ritter Biberach, a hazátlan lovag közel 200 éve. Kijelentése, úgy tűnik, még napjainkban is aktuális, sőt egyre inkább meghatározza korunk életfelfogását. Ahhoz azonban, hogy a kérdéshez érdemben tudjunk hozzászólni, először meg kell határoznunk a haza és a haszon fogalmát.

A „haza” kifejezés mai jelentéstartalma viszonylag rövid múltra tekint vissza. Annak ellenére, hogy Homérosz Odüsszeiájában már találkozunk a főhős nagyon tudatos haza utáni vágyával, ekkor az még csupán a családot és a város iránti felelősségtudatot jelöli. A középkori feudális rendszerben a hűbérúr és az Isten iránti kötelesség elsőbbséget élvez minden más vonatkozással szemben, így a haza fogalmával csak elvétve találkozunk. A szónak tulajdonképpen a romantika adja meg mai értelmét. A nagy nemzeti forradalmak szülik meg a „nemzet”, „haza”, „hazafiság” fogalmait, új jelentéstartalommal telítve azokat. Mai értelmezésében leginkább azt az életteret jelöli, amelyhez személyes kapcsolat fűzi az egyént, valamint egy nemzetállamot, amely iránt felelősséggel tartozik. Ezt talán Radnóti fogalmazza meg a legtalálókban „Nem tudhatom” című versében. Ez az a hely, ahol „Itthon vagyok”, és ezért teljesen más a hozzá való viszonyulása egy külső szemlélőnek. „Ki gépen száll fölébe, annak térkép e táj, s nem tudja, hol lakott itt Vörösmarty Mihály, annak mit rejt e térkép?” A válasz adva van: bizonyára semmit.

A haszon jelentése, ezzel ellentétben, nem ment át ekkora változáson. Stabilitását talán annak is köszönheti, hogy az emberek az önérdeket, ha elvben meg is vették, gyakorlatban legtöbbször azért szem előtt tartották (tartják/tartjuk). A haszon azonban nem feltétlenül azonos az önérdekkel, hiszen az egyén egy közösség része. Ilyen szempontból nézve a társadalom számára hasznos képes felülírni a személyes érdekeket. Dosztojevszkij szerint „minden nemes, ami az emberiségnek hasznos”. Bánk bán ezt a szemléletet képviseli, de vajon mennyire járható ez az út?

A Baradlay testvérek a fényes karriert képesek voltak feladni, hogy a nagyszerű nemzeti ügy szolgálatába álljanak. Ez nemes emberhez méltó cselekedet volt, de

úgy tűnik, a modern társadalomnak már nincs szüksége nemesekre. Tettük ma sokkal inkább irracionális lépésnek tünne: a biztos anyagi és társadalmi hátteret valami olyasmíért tették kockára, amiből később csak hátrányuk született.

A kérdés hétköznapijainkban sokkal egyszerűbb formában tevődik fel. Ha nem tetszik itt, „el lehet menni” (hangzott el nem is olyan rég egy magyarországi politikus szájából), felajánlani „két munkás kezedet” a Nyugatnak, vagy itthon lehet maradni, vállalva ezzel akár a megélhetési nehézségeket is. Nálunk, Erdélyben a gyerekeket lehet Sándor helyett Alexandrunak nevezni, és idegen nyelvű iskolába adni a könnyebb boldogulás érdekében.

A történelem, úgy tűnik, Biberachot igazolja. Fájó, de egyre inkább azzal szembesülünk, hogy tényleg, Makkai fogalmazásában: itt élni „nem lehet”. Már nemcsak Erdélyben, a Felvidéken vagy Kárpátalján, Magyarországon sem. József Attila Hazám című versében a következő kérést fogalmazza meg: „Adj magyarságot a magyarnak, / hogy mi ne legyünk német gyarmat.” A helyzet azóta még inkább fokozódott: a nyugat a legtehetségesebb fiatalok mellett a minőségi munkaerő nagy részét is elszívja. A nagymamák sorsa, úgy tűnik, meg van pecsételve. Hogy van-e kiút, létezik-e megoldás a kérdésre, nem tudom.

Jómagam pedig mindezen racionális, szükségszerű, megélhetést könnyítő érvek ellenére Sütő Andrással vallom, kinek kijelentése a teljes Kárpát-medencére vonatkozatható: „Erdélyben maradni kell akkor is, ha nem lehet.”

***

NAGY CSILLA

Tasnádi István beszédének elemzése

Tasnádi István bemutató beszéde jól megírt, világosan felépített szöveg, amely rendhagyó módon nem a hallgatósággal való kapcsolatteremtéssel, hanem rövid leírással kezdődik: „A gyerekek Németországban, az unokák Amerikában, szegény nagymama pedig otthon, egyedül a tévé előtt. A skype-on még láthatja a dédunokáit, de beszélgetni már nem tud velük. Nem ért angolul.” A retorikai késleltetés funkciója ebben az esetben a kontextus előzetes megteremtése: a vázolt szituáció mintegy előrevetíti a problémát, amelyet a szónok a későbbiekben ki fog fejteni, emellett azonban megadja a beszéd érzelmi és hangulati keretét is. A szöveg tehát már a megszólítás, az odafordulás előtt kiváltja a közönség, a befogadó érzelmi érintettségét, állásfoglalásra hív fel: ez az eljárás (az érvelés vagy a bemutatás előtt érzelmi alapon véleményformálásra hívni fel a hallgatóságot) a politikai platform, a közéletben valószínűleg egyfajta szükségtelen manipulációként is értelmez-

hető lenne, az adott beszéd témáját, szituáltságát tekintve azonban megengedhető az ilyen, érvelést megelőző emocionális ráhatás.

A megszólítást („Tisztelt hallgatóság!”) azonban az eddigiektől eltérő, objektív, racionális érvelés követi, a szónok a feladatban megadott *Bánk bán*-mottótól („Ott a haza, hol a haszon”) a „haza” és a „haladás” fogalmának ötletes, érzékeny meghatározásán át, irodalmi példák segítségével jut el a végkövetkeztetést összefoglaló Sütő András-idézetéhez: „Erdélyben maradni kell akkor is, ha nem lehet.” A hallgatóság számára a gondolatmenet éppen azért követhető kiválóan, az érvelés azért lehet sokak számára meggyőző, mert a beszéd írója közismert szituációkat, jeleneteket, személyiségeket szerepeltet. A *Bánk bán*, az *Odüsszeia*, *A kőszívű ember fiai*, Radnóti *Nem tudhatom* vagy József Attila *Hazám* című verse nemcsak az általános műveltség részét képezik, hanem egyúttal olyan olvasmányok, amelyek összetett morális dilemmákat visznek színre, továbbá amelyek a „haza” és az „otthon” fogalmát több, egymásnak ellentmondó szempontból is a vizsgálat tárgyává teszik. Tasnádi István szónoki beszédének erénye az, hogy ezeknek a problémáknak az összetettségét ilyen kis terjedelemben, rövid idő alatt is vázolni tudja, és ezáltal a beszéd elején alkalmazott késleltetés funkcióját is megerősíti: nem nehéz belátnunk, hogy a példaként említett család széttagoaltsága, külföldre szakadása hasonlóan komplex erkölcsi kérdésfelvetéseket és kötődéseket feltételez, mint az irodalmi szövegek.

Tasnádi István szónoklatának mélységét, hitelességét azonban a hétköznapiakból vett, személyes példák adják meg. A határon túli magyarság számára napról napra adódnak olyan élethelyzetek, amelyek állandó önértelmezésre késztetnek, és amelyek a haza (az ország, a nemzet, az otthon) vagy a haladás (akár a személyes előrehaladás) kérdésében azonnali és hosszú távú döntések meghozatalát teszik szükségessé. A névadás és az iskoláztatás kérdése – amelyet a szónok kiemel a beszédben – hangsúlyosan ilyen: bármilyen döntést hozzon is a szülő, biztos, hogy a megnevezés és a nyelv, a nyelvtudás, az anyanyelv használata egy bizonyos életteret nyit meg, egy adott önazonossághoz vezet, miközben más élettereket, más identitásokat elzár. A szónok elvezeti a hallgatóságot a legfontosabb tapasztalathoz, ahhoz, hogy az ilyen, „hazával”, „haladással” kapcsolatos döntések csakis érzelmi alapon születhetnek. A beszéd tehát teljesíti funkcióját, logikus gondolatmenettel, lépésről lépésre fokozódásként érzékelhető érvrendszerrel jut el a zárlathoz. A közönség figyelmének fokozott fenntartása, valamint az érzelmi és hangulati motívumok kiegyensúlyozottsága érdekében azonban érdemes lett volna több kiállítás, több szónoki kérdés és kapcsolattartó elem alkalmazása a szöveg egészében.

Ádám Anita, a Bárczi Géza Alapítvány különdíjasa
Bél Mátyás Tudományegyetem,
Besztercebánya

„Ott van a haza, Hol a haszon“
(bemutató beszéd)

Vajon kinek mit jelent az a két szó, hogy haza és haszon? Mi a haza? Egy zászló, egy nyelv vagy csak egy terület? A haszon? Csakis pénzt, vagyont vagy megélhetést jelent? Felmerülhet az a kérdés is, hogy össze lehet-e kötni egyáltalán ezt a két szót. Mint tudjuk, Bíberachot a haszon hajtotta, és ő egyértelműen összekötötte a hasznót a hazával. Neki ott volt a haza, ahol minél nagyobb hasznót tudott húzni, és neki a haszon nem eszmei értékeket jelentett. Ki mindenki képes elhagyni a hazáját és miért? Kinek mi a fontosabb, a hazaszeretet, a haszon, egy másik kultúra, vagy egy normális élet. Milyen okokból hagyja el hazáját egy ember, és aki elhagyja, azt el lehet ítélni, vagy máris azt kell rá kiabálni, hogy hazaáruló? Nem biztos, hogy sokan önszántukból vagy azért mennek el, mert nem szeretik a hazájukat. Sajnos, vagy nem, ezt mindenki döntse el, a mai világban is egyre többen összekötik ezt a két kifejezést, de negatív értelemben. Sajnos nagyon sokan kénytelenek ezt tenni. Két véglet van. Van, aki tényleg itt akarja hagyni a hazáját a jövő érdekében, és van, akinek muszáj.

Van, aki hazának nevezi azt a helyet, ahol született, nevelkedett, a családja, a barátai élnek, ahol ugyanazt a nyelvet beszélik, mint ő, vagy ugyanazokat az elveket vallják, mint ő. Ezek között az emberek között vannak azok az emberek, akik bármilyen körülmény között élnek is, nem képesek elhagyni hazájukat, nem képesek a haszon miatt itt hagyni mindent. De miért is hagyjuk el a hazát? Csupán a haszon vezetne erre? Van, akit igen, van, aki pár hetet külföldön dolgozik, aztán pár hetet otthon tölt. Ez nem az ő hibájuk. Nem az ő hibájuk, hogy normális életet szeretnének biztosítani a családjuknak. Ezeket az embereket egyáltalán nem ítélem el, sőt tisztellem őket, hogy feláldozzák magukat családjuk érdekében. Nem láthatják, hogyan cseperedik fel csemetéjük, nem lehetnek ott a családi eseményeken, különböző ünnepeken, pedig nagyon is szeretnének ezeken részt venni. Mindezt kit kell okolnunk? Miért van az, hogy a nyugati államokban élők erre nem szorulnak rá?

A másik kérdés. Kinek mit jelent a haszon szó. Nem feltétlenül jelentheti csupán az anyagiakat, a pénzt, bár sok mindenkinek, sőt majdnem mindenkinek ezt sugallja ez a szó. Haszonnak nevezhetünk viszont más értékeket is. Az emberiség kis részének jelentheti más országok nyelvét, kultúráját, történelmét is, vagyis ez

azt jelenti, hogy vannak olyanok, akik nem kötődnek annyira a szülőföldhöz, mint az előbb említettek, és azért mennek el, hogy megismerjék más országok kultúráját.

Itt kihangsúlyoznám, hogy ez nem azt jelenti, hogy ők nem szeretik a hazájukat. Ezek az emberek képesek bátran más országokban is szerencsét próbálni, mindent otthon hagyni, és menni oda, ahol esetleg egy kis változás is okot ad nekik a továbblépésre. Egyáltalán nem jelent nekik semmilyen traumát a haza elhagyása, mindenhol jól érzik magukat. Nekik a szívükben van a hazájuk, és az mindig ott is lesz. Ők ugyanúgy szeretik a hazájukat, csak más, úgynevezett modern felfogás szerint gondolkoznak. Kik azok, akik elmennek? Inkább a fiatalabbakra jellemző, mint az idősebbekre. Elég sokan úgy gondolják, hogy külföldön jobb a helyzet, mint a hazájukban, pedig ez nem minden esetben van így.

Mindkét esetben van, mondhatjuk úgy, személyes tapasztalatom. Édesapám is külföldön dolgozik, és sajnos nem élhattünk meg együtt nagyon sok szép pillanatot. Nem volt ott nagyon sok születésnapomon, sok családi eseményen, a szalagavatómon, a diplomaosztómon. Hiányzott. Nem azért választotta ezt az utat, mert nem szereti a hazáját. Nagyon is szereti, de kénytelen volt más országban munkát vállalni, azért, hogy nekem mindent meg tudjon adni. Ilyenkor persze sokan azt mondják, hogy nem minden a pénz, a fontos dolgokat nem pénzért kapjuk. Ebben is van igazság, de kit akarunk azzal áztatni, hogy nem fontos a pénz? A mai világban egyre fontosabb. Szégyen, nem szégyen rákényszerültünk erre, és hálás is leszek neki ezért életem végéig, azért, hogy egyetemre mehettem, és hogy soha nem kellett nélkülöznom, és merem állítani, hogy nem mi hibáztunk. Mindezek ellenére mégis megtanított arra, mit is jelent a szülőföld szeretete, mindig azt mondja, legyek hű hazám kultúrájához, a nyelvhez, és sose felejtsem el, hol születtem, és azt sem, hogy magyar vagyok, amit minden helyzetben büszkén vállalhatok. Valamint ezzel megtanított arra is, hogy milyen jelentősége van a pénznek az életben, hogy mennyit kell dolgozni, vagy akár milyen távol, azért, hogy becsületesen megtudjak élni. A másik esetre is tudok példát mondani. Egy nagyon jó barátom úgy gondolta, szerencsét próbál külföldön. Mindent itt hagyott és útra kelt. Önszántából távozott, nem volt rászorulva sem. Most egy távolabbi országban él, megtanulta a nyelvet, talált munkát. Nagyon megtetszett neki a kultúra, szimpatizál az emberekkel, és jól érzi ott magát. Neki ezt jelenti a haszon. Semmivel sem keres többet, mint mondjuk itt, de mégis meg van elégedve az életével, azt mondja, megtalálta azt, amire neki szüksége van, és ezzel sokkal gazdagabb lett. Nem készül visszatérni a hazájába, de tisztában van vele, hogy honnan indult, hol született, és a szívében ez mindig is ott lesz, sose fogja elfelejteni, és bár azt vallja, hogy csak látogatóként, de mindig szívesen visszatér hazájába. Személy szerint nekem egyik felfogással sincs bajom.

Én mindenképp előbb a szülőföldemen szeretnék talpon maradni és itt próbálok megtenni mindent azért, hogy szép életem legyen, büszkén vállalom, hogy magyar

vagyok, de ha úgy adódna, hogy külföldre sodor az élet, attól sem félnék, mert a szívemben mindig is az leszek, és tudom, hogy ide bármikor visszatérhetek.

Egyik nézetet sem szabad elítélnünk, mert ahány ember, annyi szív, és mindenkinek jogában áll eldönteni, hol szeretne élni, mit jelent neki a haza, és mit jelent neki a haszon. Az pedig csak rajtunk áll, hogy a következő generációknak mit adunk át, mire neveljük, tanítjuk őket, mit is jelentsen nekik ez a két szó. Megtaníthatjuk nekik, hogyan szeressék a hazájukat, hogy ha bárhova is sodorja őket az élet, mindig tudják, hogy oda bármikor visszatérhetnek. Megtaníthatjuk nekik, hogy bátran vállalják, honnan is származnak, sose kelljen szégyellniük nemzetiségüket. Nem feltétlenül kell, hogy a haszon csak az anyagiakat jelentse, a haszon szónak sokkal mélyebb értelme is lehet, ha azt a megfelelő módon adjuk át. Nekem a haza ott van, ahol jól érzem magam, ahol elfogadnak, ahol olyan emberek élnek, akik nagyon sokat jelentenek nekem. A haszon pedig nem csupán az anyagiasságot, hanem minden olyan értéket, amit érdemes megkeresni. Én tudom, hogyan fogom ezt mind átadni, és alig várom, hogy átadhassam valakinek. Úgy érzem, engem megtanítottak arra, mit jelent a haza és a haszon. Számomra két nagyon fontos és igazi érték. A haza számára pedig mi a haszon? Én és Önök mindannyian.

Köszönöm a figyelmet!

***

HUBBES LÁSZLÓ-ATTILA

Ádám Anita beszédének véleményezése

Nem tudhatom, Ádám Anita beszéde előadásakor megszólította-e közönségét, mert az írott változatból a megszólítás elmaradt, de abban biztos vagyok, hogy szép beszédével a hallgatói szívéhez szólt, amint erről a különdíjjal való jutalmazása tanúskodik.

A szónok szép kerek szerkezetben építette fel a klasszikus retorika elveihez igazodó beszédét. A megszólítást talán az erőteljes kérdező indítás javára hagyta el. A bevezetésben valósággal záporoznak a retorikai kérdések: *„Vajon kinek mit jelent az a két szó, hogy haza és haszon? Mi a haza? Egy zászló, egy nyelv vagy csak egy terület? A haszon? Csakis pénzt, vagyont vagy megélhetést jelent?”* Ez az interrogatív, a közgondolkodást megkérdőjelező alapállás a beszéd során mindvégig megőrződik: a rövid beszédben tizenhét explicit és két közvetett kérdés van, és mintegy keretként, maga a konklúzió is (egy megválaszolt) kérdéssel zárul: *„A haza számára pedig mi a haszon?”* A bevezetés (*exordium*) szinte csupa kérdésből áll, azért sorol ily sok kérdést, hogy a kifejtésben rávilágíthasson: a közvélemény

rosszallása, a köz előítéletei felé óvatossággal, kételkedéssel kell közelíteni. A kulcskérdésben így fogalmazza meg ezt: „*Milyen okokból hagyja el hazáját egy ember, és aki elhagyja, azt el lehet ítélni, vagy máris azt kell rá kiabálni, hogy hazááruló?*” Ő maga elhárítja az ilyen ítélezést, sőt, már a témamegjelölésből látható, hogy érvelésében védelmébe veszi a hazájukat odahagyókat: „*Nem biztos, hogy sokan önszántukból vagy azért mennek el, mert nem szeretik a hazájukat.*”

A tételt (*propositio*) kettőbe bontva vezeti fel: először a haza értelmezését vázolja („*van aki hazának nevezi...*”); majd azt kérdi meg, hogy kinek mit jelent a haszon szó. Megelőlegezett válaszaiban, *narratió*jában ugyancsak felvállalja az elmenők ügyét, hangsúlyozva, hogy nem a ragaszkodás vagy a hazafiság hiánya készíti az embert földje, közössége elhagyására, sőt dicséri bátorságukat, és kiemeli, hogy ugyanúgy szeretik hazájukat, mint mások, mondván: „*nekik a szívükben van a hazájuk, és az mindig ott is lesz*” – amit a későbbiekben többször is megerősít.

Feltűnő kitérőt, *digressió*t nem alkalmaz – a személyes példái már az érveléshez tartoznak, amit mindjárt felvezetésükkor leszögez: „*Mindkét esetben van, mondhatjuk úgy, személyes tapasztalatom.*” Felhívnam a figyelmet arra, hogy a személyes példák, különösen az édesapja esetének példaként való ismételt invokálása hitelesebbé teszi érvelését bármilyen következetes logikai levezetésnél. Második típus – egy barátja esetének – leírásával is megerősíti érvelése érvényességét, az indokok változatosabbá tétele érdekében. Érvelése során hozzáértően vitatkozik a kivándorlókat elítélő – toposzokban megjelenített – közvélekedéssel, cáfolatokat (*confutatio*) és bizonyításokat (*argumentatio*) váltakoztatva egymással. A szónok elhárítja az elvándorlók megszólását, az ítéletnyilvánítást („*Személy szerint nekem egyik fel fogással sincs bajom*”), ugyanakkor hitvallásként fogalmazza meg saját tartásos, ám engedékeny álláspontját: „*Én mindenképp előbb a szülőföldemen szeretnék talpon maradni..., de ha úgy adódna, hogy külföldre sodor a sors...*” Végző érvelésében a tanácsadó és tanító beszéd eszköztárához fordul, és általános, az egész közösségnek szóló, az egész közösséget megszólító megoldásokat javasol a jövő nemzedékek javára: „*Az pedig csak rajtunk áll, hogy a következő generációknak mit adunk át, mire neveljük, tanítjuk őket, mit is jelentsen nekik...*”

A beszéd összefoglalása, zárása (*conclusio*) szervesen illeszkedik az érveléshez, és ugyancsak személyes hangvételű, inkább vallomás: „*Nekem a haza ott van, ahol jól érzem magam, ahol elfogadnak, ahol olyan emberek élnek, akik nagyon sokat jelentenek nekem. A haszon pedig nem csupán az anyagiasságot, hanem minden olyan értéket, amit érdemes megkeresni.*” Utolsó, záró kérdésével a szónok azonban egy radikális szempontváltásra készíti hallgatóságát, amire a felelet sorsközségbe vonja a retorikai szituáció minden résztvevőjét: „*A haza számára pedig mi a haszon? Én és Önök mindannyian.*”

Ádám Anita beszéde igazodik a versenyben megadott típushoz, a bemutató beszéd (*genus demonstrativum*) fajtájához, de a szónok elkerülhetetlenül belehallotta a címben és az irodalmi hagyományban benne rejlő ítéletet a haszonelvű honválasztás fölött. Így a szónok érvelése erőteljesen hajlik a törvényszéki beszéd (*genus iudiciale*) fajtájához is, mintegy az ítélkező közvélemény ellenében a szülőföldjüket elhagyók *apológiájaként*: („Nem biztos, hogy sokan önszántukból, vagy azért mennek el, mert nem szeretik a hazájukat. Sajnos, vagy nem, ezt mindenki döntse el, a mai világban is egyre többen összekötik ezt a két kifejezést, de negatív értelemben. Sajnos nagyon sokan kénytelenek ezt tenni. Két véglet van. Van, aki tényleg itt akarja hagyni a hazáját a jövő érdekében és van, akinek muszáj”; „Itt kihangsúlyoznám, hogy ez nem azt jelenti, hogy ők nem szeretik a hazájukat. Ezek az emberek bátran képesek más országokban is szerencsét próbálni, mindent otthon hagyni, és menni oda, ahol esetleg egy kis változás is okot ad nekik a továbblépésre. Egyáltalán nem jelent nekik semmilyen traumát a haza elhagyása, mindenhol jól érzik magukat. Nekik a szívükben van a hazájuk, és az mindig ott is lesz. Ők ugyanúgy szeretik a hazájukat, csak más, úgynevezett modern felfogás szerint gondolkoznak.”). Ebben a tekintetben jó érzékkel hasznosítja a meghatározáson alapuló ügyállás (*constitutio definitiva*) érvelésmódját is, kimutatva, hogy milyen meghatározásai, értelmezései lehetnek a haza és a haszon fogalmának, és ezek a szempontok hogyan befolyásolhatják ítéletalkotásunkat („Van, aki hazának nevezi azt a helyet, ahol született, nevelkedett, a családja, a barátai élnek, ahol ugyanazt a nyelvet beszélik, mint ő, vagy ugyanazokat az elveket vallják, mint ő.”; „Kinek mit jelent a haszon szó. Nem feltétlenül jelentheti csupán az anyagiakat, a pénzt, bár sok mindenkinek, sőt majdnem mindenkinek ezt sugallja ez a szó. Haszonnak nevezhetünk viszont más értékeket is”). Ezen túlmenően, alkalmanként – a tanító jelleg (*docere*) jegyében – még a tanácsadó beszéd (*genus deliberativum*) sajátosságait is felismerhetjük benne („Az pedig csak rajtunk áll, hogy a következő generációknak mit adunk át, mire neveljük, tanítjuk őket, mit is jelentsen nekik ez a két szó. Megtaníthatjuk nekik, hogyan szeressék a hazájukat, hogy ha bárhova is sodorja őket az élet, mindig tudják, hogy oda bármikor visszatérhetnek. Megtaníthatjuk nekik, hogy bátran vállalják, honnan is származnak, sose kelljen szégyellniük nemzetiségüket”).

A beszéd stílusa, éppen e kevert jelleg okán, a közepes – egyszerű és fennkölt elemeket is tartalmazó –, vitázó hangnem. Nyelvezete viszont keresetlen, sőt, egyszerűségében néhol esendő: kevésbé sikerült, vagy túlbonyolított megfogalmazások, nyelvhelyességi hibák is előfordulnak („megtudjon adni”, „megtudjak élni”). A szónok ügyesen használja a retorikai alakzatokat, különösen a közhelyeket (*toposzokat*) a közvélemény jellemzésére („nem minden a pénz”), akár cáfolás, akár egyetértés céljából. Hatáskeltésnek túlzó szerintem az indító kérdések sorában fel-

idézett jellemzés: „...és aki elhagyja, azt el lehet ítélni, vagy máris azt kell rá kiabálni, hogy hazaáruló?” Ám az ilyen sutaságokat szépen ellensúlyozzák sikerültebb kifejezések, amelyek a szöveg emocionalitását fokozzák: „*ahány ember, annyi szív*”. Erős intenzitású, megindító ez az egyszavas mondat, igencsak a helyén: „*Hiányzott*.” A retorikai kérdések pedig, ahogy már fentebb is volt szó róla, a zuhogó indítókérdésektől az igen eltalált zárókérdésig át meg átszövik az egész beszédet, és meghatározzák az egész szónoklat jellegét. Egyeseket fölöslegesnek érzek, mások hatékony vizsgálatra, önvizsgálatra indítanak, és van olyan klasszikus csengésű toposz-kérdés is, mely a sorsot magát vonja kérdőre (*interrogatio fati*): „*Miért van az, hogy a nyugati államokban élők erre nem szorulnak rá?*” (Bár megfogalmazása lehetett volna igényesebb...)

Végül, az arisztotelészi éthosz–pathosz–logosz alaphármasság tekintetében is érdemes megvizsgálni Ádám Anita beszédét. Az éthoszt, vagyis a szónok hitelességét éppen a személyes érintettség, a saját életből vett példák („*Édesapám is külföldön dolgozik, és sajnos nem élhettünk meg együtt nagyon sok szép pillanatot. Nem volt ott nagyon sok születésnapomon, sok családi eseményen, a szalagavatómon, a diplomaosztómon*”), a személyes vallomás és hitvallás jellegű megfogalmazások (pl. „*Mindezek ellenére mégis megtanított arra, mit is jelent a szülőföld szeretete, mindig azt mondja, legyek hű hazám kultúrájához, a nyelvhez, és sose felejtsem el, hol születtem, és azt sem, hogy magyar vagyok, amit minden helyzetben büszkén vállalhatok*”; „*Én tudom, hogyan fogom ezt mind átadni, és alig várom, hogy átadhassam valakinek. Úgy érzem, engem megtanítottak arra, mit jelent a haza és a haszon. Számomra két nagyon fontos és igazi érték*”), valamint megértő hozzáállása biztosítják. Az érzelmi ráhatást a szövegbeli emocionális elemek nyújtják – a részvételre hívó mondatok („*Nem láthatják, hogyan cseperedik fel csemetéjük, nem lehetnek ott a családi eseményeken, különböző ünnepeken, pedig nagyon is szeretnének ezeken részt venni*”), a sors igazságtalansága ellen felszólaló kérdések, az együttérzésre, a megértésre, a bátorság csodálatára utaló kijelentések. Ugyancsak a pathoszt fokozzák a szónok fentebb idézett szenvedélyes vallomásai is. A logosz az érvelés ésszerűen meggyőző voltát jelöli; ami e beszédben kevésbé támaszkodik szigorú logikai levezetésekre, szillogizmusokra – helyette inkább az éppolyan meggyőző erejű példákkal való érvelésre épít: édesapja személyes példáját, majd variációként egy jó barátja ellenkező indíttatású esetét hozza fel, párhuzamban és egymás ellentétként, ellentétéül és cáfolatául azonban a hamar ítélkező közvéleménynek.

László Olivér, a Bárczi Géza Alapítvány különdíjasa
Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem
Csíkzszereda

Tisztelt Zsűritagok, tisztelt Hallgatóság!
Kedves Versenyző Társaim!

Úgy gondolom, hogy mi mindannyian színesek, különbözőek és sokfélék vagyunk, ennek következtében a haza fogalma is mindenki számára más-más értelmet kap, illetve más és más érzésvilág társul hozzá.

A *haza* szó értelmét tekintve: életteret jelent, ahol születünk, nevelkedünk, meghalunk. Ez meghatározza életünket. A szülőhelyünk, ahol felnevelkedtünk, mindig eszünkbe jut. Ezt mi honvágnak nevezzük.

Nem mi döntjük el, hogy melyik etnikumba akarunk születni, és nem is tehetünk róla, hogy hova születtünk. Mindannyian elsősorban emberek vagyunk, mégis van valami, ami megkülönböztet minket: a kultúránk, a hagyományaink, a szokásaink, anyanyelvünk.

Nekem a haza fogalma kettős értelmet takar: mindenekelőtt nekem a haza Erdély. Bár, amit nagyon sokáig megszokottnak és közömbösnek tartottam – a hargitai fenyveseket, a Transzfogarast, a Gyilkos-tót, a Békási-szorost, a Tordai-hasadékot, az ásványvízforrásainkat és számos más szemet kápráztató hazai tájat – arra most már lassan büszke vagyok, és örömmel mesélek másoknak is ezen gyönyörű vidékről. Tágabb értelemben a haza számomra a Kárpát-medencét jelenti, ahol őseim vérükkel, életükkel óvták és védték a hazájukat. Ahol a becsület és a hazaszeretet többet jelentett, mint a pénz, vagy valamely más anyagi juttatás. Kisebbségiként elég nagy teret betölt nekem a Nagy-Magyarország fogalma, és számos Trianon előtti világról szóló műsor vagy írás olvasata kapcsán fogalmazódik meg bennem egy hamisan nosztalgikus „bárcsak...”; de ez soha nem lesz olyan erős, mint a szülőföldem, hazám iránti ragaszkodásom. Sokszor arra kényszerülünk, hogy elhagyjuk hazánkat megélhetési gondok miatt. Elutazunk nyugati országokba, de az csupán egy élettér, nem pedig haza. Hazává akkor sem válik, ha idegen országban talállok rá arra a személyre, akivel leélném az életemet – akkor az az idegen hely is csupán otthon lesz, nem pedig haza.

Ennél fogva kijelenthetem, hogy nem ott a haza, ahol a haszon. Bár sok velem egykorú fiatal utazik külföldre különböző okok miatt; magasabb életszínvonal érdekében, vagy nívósabb oktatás céljából, vagy pusztán kapcsolatépítés miatt. Majd mikor távol van országától, szülőföldjétől, és kisebbségiként, idegenként igyekszik érvényesülni egy más országban, akkor fog összeszorult szívvel hazájára gondolni, és akkor fog valószínűleg rájönni, hogy „nem a víz a hibás, ha a kacsa

nem tud úszni”. Egy barátom szavaival élve: „Nem mindegy, hogy hol születünk meg, mert ez az egész életünket befolyásolja. Könnyen mondhatja az ember, hogy »bárcsak máshová születtem volna«, de ezen változtatni nem lehet... Nem biztos, hogy az otthonunknak kell megváltoznia a jobb életért, hanem [...] nekünk.”

Mert haza csak egy van, az nem megvásárolható, nem elfelejthető, nem kölcsönadható. Keresztény fiatalként számomra a haza olyan, mint a hit: vagy van, vagy nincs. Itt nem létezik köztes megoldás. Ezért bárhova is sodorjon az élet, életteret, otthont bárhol ki tudok alakítani, akár több helyen, többször is, de hazát nem. Számomra a haza nem erős valutát vagy haszonszerzési lehetőséget jelent, sokkal inkább a megszokott tájak, emberek, helyi szólások iránti kötődést; menedéket, biztonságot szerető családot. Ide köt az életem, a boldog pillanatok és a kevésbé szépek. A hazám a történelmi kudarcokon, csapásokon át is megállta a helyét. Nem szabad tagadni, megvetni, mert haza csak egy van. A haza mi vagyunk. Ez ajándék. Ezt kaptam. Ebbe beleszülettem. Ez az enyém.

Köszönöm szépen a figyelmet!

***

HELTAINÉ NAGY ERZSÉBET

„A haza mi vagyunk” – László Olivér beszéde

Immáron 16. alkalommal gyűltek össze a Kárpát-medencei pedagógusképző intézmények, a bölcsészettudományi karok nappali tagozatos hallgatói, a joghallgatók, a teológushallgatók – jól felkészült 18–30 éves fiatalok –, és vettek részt a Kossuth-szónokversenyen, nagy sikerrel, nagyszerű eredményekkel, emlékezetes szereplésekkel.

A hatperces, előre elkészített beszéd témáját ebben az évben – *Biberach monológjából* (Katona József: *Bánk bán, első szakasz*) kiindulva – az „Ott van a haza, Hol a haszon” mottó szolgáltatta, amelyet a versenyzők változatosan értelmeztek; és sokféleképpen dolgozták ki a kérdésre adható, ma érvényes válaszait. Ki-ki a maga élete, közösségi sorsa, egyéni helyzete, egyéni létélménye szerint.

A Csíkszeredából érkezett László Olivér, a Bárczi Géza Alapítvány egyik különdíjasa – ezt a díjat a zárt *ë* hang megőrzéséért és szép beszédéért kapta –, ugyancsak saját értelmezéséből, élményéből indult ki, személyes hangú érzelmi felütéssel kezdve beszédét: „Úgy gondolom, hogy mi mindannyian színesek, különbözőek és sokfélék vagyunk, ennek következtében a haza fogalma is mindenki számára más-más értelmet kap, illetve más és más érzésvilág társul hozzá.” Majd a szó értelmi jelentéstartományát tekintve egyszerűen, de jól összefoglalja a haza je-

lentését: *életteret jelent, ahol születünk, nevelkedünk, meghalunk*. Ez a sorsunk, ebben nem mi döntünk, ezt vállaljuk, mert vállalnunk kell – folytatja személyes, mégis általánosan is értelmezhető érvelését a fiatalember. A képzeletbeli perspektíva bentről halad kifelé, az éntől mások felé, *nekem* a haza Erdély – vallja –, a táj, a vidék, a felnevelő környezet; a Kárpát-medence, a közös tér, a közös múlt; majd a teljes a (nagy) Magyarország, amely azonban már nem olyan közvetlen tapasztalású számára, mint a szülőföld. A fokozás, az erősítés itt a jellegzetes helyszínekkel, tulajdonnevekkel, a *bárcsak* sóhajjal együtt különösebb további magyarázat nélkül is eléri célját: a közös értékek, a közös kultúra, a múlt és a nyelv identitásképző és -hordozó jellegét.

A bevezetőben már megjelenített, ott még kissé funkciótlan *honvág*y itt kap értelmet, itt jelenik meg a külső szemlélő perspektívája a fokozásban: *élettér, otthon, haza*. Bátran kijelenti, s ez tekinthető érvelésének tételmondataként is, hogy *nem ott a haza, ahol a haszon*. A tapasztalat még csak részlegesen az övé, mások, barátok, ismerősök sorsán át látja és láttatja, hogy „nem a víz a hibás, ha a kacska nem tud úszni”. Világos számára a konklúzió, kívánom, hogy ebben a szilárdságban meg is maradjon: „Keresztény fiatalemberek számomra a haza olyan, mint a hit: vagy van, vagy nincs. Itt nem létezik köztes megoldás.” Majd a kibontásban is sorjáznak az érzelmi, hangulati szempontok, amelyek mégis összességükben értelmi érvrendszerként is hatnak: *A haza mi vagyunk. Ez ajándék. Ezt kaptam. Ebbe bele-születtem. Ez az enyém*. Az egyszerűség, a fokozás, a gondolatpárhuzam formailag, tartalmilag is hatásos retorikai eszköz. Nem kérdéssor, nem töprengésfoszlány, hanem megállapítás, következtetés, már-már evidencia.

A hétköznapi, a mindennapi élet jeleneit idézi fel, személyes formában, le-tisztultan, természetesen, de azért némi fiatalos elszántsággal, keménységgel. Morális felelősségét meg is fogalmazza: a hazát nem lehet elfelejteni, eladni, megvásárolni.

László Olivér beszédében külön kiemelendőnek tartom azt, amelyre már közvetve többször is utaltam, hogy beszédének fő erőssége – a hitelesség. A hitelesség pedig alapvetően a szónok jellemében, gondolkodásmódjában, szavainak igazságtartalmában van. Öszintesége, felelősségtudata, természetessége hitelessé teszi szavait, hozzájárul a szónoklat hatásosságához, együttgondolkodásra hívja, egyetértésre várja a hallgatót, az olvasót. A szónok az erkölcsi jó oldalán áll, értékválasztása világos, miként ebben saját felelőssége és tudatossága is. Megkapó természetessége: a hazához való hűség olyan természetes számára, mint az erdők, a forrásvizek, a szeretett táj. Nincs mit magyarázni, csak el kell tudni fogadni, és az elfogadásban hűnek maradni. Ez még hosszú folyamat lesz – szónokunk előtt is.

A klasszikus és a modern retorika eszközei közül – nem is feltétlenül tudatosan – számosat jól felhasznál a beszéd: hatásosan alkalmazza a perspektívaváltást, él az

ellentét és az ismétlés adta formai és stilisztikai lehetőségekkel. A figyelem megteremtése és megtartása szempontjából a személyesség, a saját érzések közvetítése emelhető ki. A beszéd hangneme alapvetően érzelmi, és ez összhangban van a mondandó emocionális jellegével. A beszédnek a vége, az utolsó bekezdés a legsikerültebb, a már említett halmozások, fokozások, párhuzamok ügyes alkalmazása miatt is.

A gondolati tisztaság, világosság, a hangnem, az attitűd illik a fiatal előadóhoz. Igaz ez a stílus, a szóválasztás, a nyelvi megformálás összességére is, de itt azért legyen még tudatosabb, figyelmesebb. Úgy is mondhatom, hogy pontosabb, amikor saját gondolatait saját stílusba öltözteti. A *mi mindannyian színesek, különbözőek és sokfélék vagyunk* így meglehetősen közhelyes, nem derül ki, mire is gondol pontosan a fogalmazó. Miben vagyunk színesek? Hogy érti azt, hogy különbözőek és sokfélék? Vagy az ilyen (itt) funkciótlan igék, mint a *jelent, takar*, inkább gyengítik a hatást, mint erősítik: „A haza szó értelmét tekintve ... jelent”; „a haza fogalma kettős értelmet takar”. Nem jó a konnotációja az ugyancsak elcsépelet *megélhetési gondok* kifejezésnek; a *magasabb életszínvonal érdekében, vagy nívósabb oktatás céljából, vagy pusztán kapcsolatépítés miatt* pedig – bár érződik a tudatosság – itt keresetté, mesterkéltté, hivatalos ízűvé teszi a személyes hangvételű stílust.

A haza – „nem megvásárolható, nem elfelejthető, nem kölcsönadható”. Tartalmilag egyetértek, osztom álláspontját, de nekem stílusosabb a hagyományos forma, már ami az igekötő és ige viselkedését illeti (ha már nyelvi örökségről is beszélünk): *nem vásárolható meg, nem felejthető el, nem adható kölcsön*. Az utolsó bekezdésben a *biztonságot* után feltehetően elmaradt a vessző; a *becsület, és a hazaszeretet* esetében pedig törlendő. itt most természetesen a beszéd írott változatáról van szó.

László Olivér beszéde hangzó formájában lehetett igazán hatásos. A fiatalos egyenesség, egyszerűség, természetesség a jó hangsúlyokban, a jó dikcióban, a tiszta artikulációban mutatkozott meg igazán, mindez a jelen értékelésben nem adható vissza a maga teljességében. Azt viszont az elemzés is megerősíti, hogy olyan témát adott a szervezőbizottság a 16. Kossuth-szónokversenyre, amely elgondolkodásra, őszinteségre, személyes hangú, vallomásos-esszéisztikus beszéd készítésére sarkallta a fiatalokat, akik a maguk életén keresztül tudják, látják, élik meg ma is a *mi a haza, hol a haza* kérdését, és adnak rá egyénileg érvényes, hiteles választ. Miként tette ezt László Olivér, a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem hallgatója is.

**Tófalvi Beáta, a Bárczi Géza Alapítvány különdíjasa
Babeş-Bolyai Tudományegyetem,
Kolozsvár**

Legyünk hűségesek a hazához! A haza a fontosabb!

A lézengő ritter kijelentését először hallván talán mindnyájan kapásból ezt állítjuk. Eszerint a haza alárendeltje a haszon. Vagy ha másképp fejezem ki, a család, a barátok, az anyanyelvünk előre valóbb a ranglétrán való folyamatos feljebbhaladásnál, az anyagi jólétnél, a munkánál, a hajtásnál.

Miért ilyen egyértelmű ez? Ha rákérdezek, miért mondja a legtöbb fiatal is fontosabbnak a hazát a haszonnál?

Manapság legtöbb érettségizett vagy akár egyetemet végzett fiatalnak fogalma sincs róla, hogy mit jelent számára a haza, vagy mit érthet egyáltalán haszon alatt. Meghatódunk, ha a Himnusz halljuk, de talán nem is tudjuk, miért ünnepelünk augusztus 20-án vagy március 15-én. Azt hisszük, felnőttek vagyunk, de át sem gondoljuk, hogy milyen áldozatok árán kerül a szüleink zsebébe az a pénz, amiből mi megvehetjük a legvagányabb cipőt vagy a nálunk is okosabb telefont.

„Ott van a haza, Hol a haszon” – értjük ugyan, de nem tudjuk, mit jelent.

„Á, a haza sem jelent sokat, ha nem tudsz benne megélni!” – Érdeklődésemre ez volt az első reakciója egy olyan srácnak, aki építőmérnöki diplomájával csak pincéri állást talált, s fizetéséből hónap végére szó szerint semmije sem marad.

Miért maradjunk itthon, ha a hazánk sokszor a megélhetésre sem ad lehetőséget?

Egy ismerősöm 12 éve dolgozik otthonától 1800 kilométerre azért, hogy itthon lévő 9 és 11 éves fiainak mindent megad hasson. Egy év leforgása alatt többet látja családját webkamerán át, mint személyesen. Egy barátnőm csak húsvétkor és karácsonykor lehet pár napot állandóan úton lévő tengerész édesapjával, cserébe minden hónapban szép kis összeg érkezik tőle a bankszámlájára. A párom külföldi munkái miatt két éven át nem látta saját testvérét, egy éven át szüleit. Egy falubeli srác esküvője után néhány hónapi külföldi munkát vállalt, hogy hazaérkezve otthon házat építhessen. Eközben a párja megcsalta, az első házassági évfordulójuk napján elváltak.

Miért nem választjuk ilyenkor a könnyebbik utat? Hisz máshol is leélhetjük az életünket, talán sokkal könnyebben! Máshol is megkaphatjuk mindazt, amire szükségünk van!

Wass Albert szavaival élve, „ha őseink is elszaladtak volna, valahányszor nehéz idők jöttek, ma üres lenne ez az ország.” Valami tehát mégiscsak készlet a maradásra. Valami, ami miatt az apa nem cipeli magával a családját távol a hazától a

jól kereső munkahelyért. Ami miatt a fiatal srác kockára teszi a házasságát. Ami miatt olyan sok és egyre több fiatal hoz áldozatot, távolodik el családjától, barátaitól, és vállal kemény külföldi munkát, hogy aztán hazatérhessen és nyugodtan élhessen otthon. Valami, ami miatt gondolkodás nélkül is ellentmondunk Biberach állításának.

De mi ez a valami, amit a haza fogalma mindünk számára magában hordoz? Amit egyaránt érezhet valaki, aki művelt, tisztában van nyelvünkkel, irodalmunkkal, eredetünkkel, és az is, aki semmit sem tud a honfoglalásról, a hangsúlyos magyaros verselésről vagy Rimay Jánosról. Úgy gondolom, ez mindenki számára valami más, nekem talán a nyugalom és biztonság, másnak a vidék, amelyet szeret, megint másnak az emberek, akik körülveszik, vagy éppen az irodalmunk, a történelmünk, és még sorolhatnám. Mindannyiunknak mást jelent, de valahol mindünkben ott van. És azt hiszem, nagyon fontos – főként napjainkban-, hogy megtaláljuk, mi számunkra ez a valami, és ha ez sikerült, engedjük, hogy mindig ragaszkodjunk hozzá, s hogy hazahúzzon.

***

ÚJSÁSZI BOGÁR LÁSZLÓ

Csak a férfi lehet szónok?

Tófalvi Beáta beszédének az elemzése

Quintilianus szerint „a retorika a jó beszélés tudománya”, valamint azt is állítja, hogy a szónok „becsületes, beszédben jártas férfi” (*Szónoklattan* 2, 15, 34). Ez azt jelenti, hogy fontosnak tartja a szónok képzettségét és etikai tartását: „jól csak becsületes ember beszélhet” (2, 15, 34). Quintilianus a férfit tartja szónoknak, női szónokokról nem tesz említést, ahogyan a többi retorikus sem.

Bár a klasszikus retorikameghatározások nem említik, milyen kell legyen a jó női szónok, vagy hogy egyáltalán lehet-e nő szónok, ennek ellenére érdemes kísérletet tenni Tófalvi Beáta beszédének az elemzésére.

A szónoknak öt feladatot kell elvégeznie ahhoz, hogy beszédét megtarthassa, ezek az inventio, a dispositio, az elocutio, a memoria és a pronuntiatio (Adamikné 2006). Tófalvi Beáta megfelelően ellátta ezeket a feladatokat, amit azért érdemes kiemelni, mert a memória, azaz a beszéd memorizálását sokszor kihagyják a szónokok. Még a Kossuth-szónokversenyen is, annak ellenére, hogy a versenykiírásban szerepel, hogy ne olvassák a résztvevők a beszédeket.

„A beszéd három dologból tevődik össze: a beszédből, amiről beszél és akihez beszél; a beszéd célja az utóbbira irányul, azaz a hallgatóra” (Arisztotelész 1982: 1358b). A retorikai szituáció teljesebb meghatározása a következő: „A retorikai szituáció úgy definiálható, mint személyek, események, tárgyak, viszonyok összessége, amely olyan tényleges vagy lehetséges szükségletet teremt, amely teljesen vagy részben megszüntethető, ha egy beszéd, amely beleszól a szituációba, arra készíti az emberi döntést vagy cselekvést, hogy az jelentősen módosítsa ezt a szükségletet” (Adamik – A. Jászó – Aczél: *Retorika* 2004, 38, Lloyd F. Bitzer meghatározása.) Jelen meghatározásokból következik, hogy fontos tisztázni, hogy mi a beszéddel a célja a szónoknak: Milyen szükséglet akar kielégíteni a szónok? Hogyan irányul a hallgatóságra beszéd? Tófalvi Beáta célja a meggyőzés, rábeszélés. Meggyőzni arról a hallgatóságot, hogy a hazának nem „alárendeltje a haszon”.

Arisztotelész szerint három nagy csoportba sorolhatók be a beszédek: ezek a törvényszéki, a tanácsadó és a bemutató beszéd. Mindegyik típusnak megvan a sajátos célja, ideje, és megvannak a speciális érvei. A törvényszéki beszéd célja a vádolás vagy a védelem; ideje a múlt, hiszen múltbeli tetteket kell megítélni; érveit pedig a jogosból és a jogtalanból veszi. A tanácsadó beszéd célja a rábeszélés vagy a lebeszélés; ideje a jövő, hiszen bekövetkező, lehetséges dolgokban adható tanács; érveit a hasznosból és a károsból veszi. A bemutató beszéd célja a dicséret vagy a feddés; ideje általában a jelen, de lehet a múlt vagy a jövő is; érveit, a szépből vagy a rútból veszi (Adamikné 2013). Eszerint a csoportosítás szerint Tófalvi Beáta beszéde egyértelműen tanácsadó beszéd.

Adamikné (2013) szerint minden rábeszélés és lebeszélés a boldogsággal kapcsolatos, mert a boldogság elemei a hasznos és a jó. Ezért a tanácsadó beszéd érvforrásai: 1. a tiszteletre méltó vagy a jó és 2. az előnyös vagy a célszerű vagy a hasznos. Ezek az érvek az alábbi módon jelennek meg az elemzett beszédben:

„Valami, ami miatt az apa nem cipeli magával a családját távol a hazától a jól kereső munkahelyért. Ami miatt a fiatal srác kockára teszi a házasságát. Ami miatt olyan sok, és egyre több fiatal hoz áldozatot, távolodik el családjától, barátaitól, és vállal kemény külföldi munkát, hogy aztán hazatérhessen és nyugodtan élhessen otthon. Valami, ami miatt gondolkodás nélkül is ellentmondunk Biberach állításának.”

Érveit a szónok a saját tapasztalatai alapján hozta meg: mit mond az ismerőse, a barátnője, a falubeli srác. Ez az induktív érvelés – egyes kutatók szerint – inkább a nőkre jellemző. Több tanulmányban kimutatták, hogy a férfiak érvelése inkább deduktív, a nőké pedig inkább induktív (Aczél 2007, 2009). Ez az érveléstechnika hatásos, de érdemes lett volna több, retorikán kívüli bizonyítékokat is beépíteni a beszédbe. A retorikán kívüli bizonyítékok — ahogy nevük is mondja — külső

forrásokból származó érvek, külső bizonyítékok: tekintélyek, tanúvallomások, statisztikák, maximák, törvények és a precedens (Adamikné 2006). Tanúvallomások többször is szerepeltek a beszédben:

„*Á, a haza sem jelent sokat, ha nem tudsz benne megélni!*” – *Érdeklődésemre ez volt az első reakciója egy olyan srácnak, aki építőmérnöki diplomájával csak pincéri állást talált, s fizetéséből hónap végére szó szerint semmije sem marad.*”

Valamint tekintélyként Wass Albertet idézte a szónok „*ha őseink is elszaladtak volna, valahányszor nehéz idők jöttek, ma üres lenne ez az ország.*” Statisztikák azonban nem szerepeltek a beszédben.

A beszéd építő és tisztán támogató kritikája, hogy a bevezetésben egy fontos lépést kihagyott a rétor. A szónok a bevezetésben nem próbálta megnyerni a hallgatóság jóindulatát, pedig a hallgatóság vonatkozásában a bevezetésnek az a feladata, hogy jóindulatúvá, figyelmessé és együttműködővé tegye a hallgatóságot. A bevezetés célja tehát a jóindulat megnyerése (*captatio benevolentiae*), a figyelem megragadása (*attentio*) és a téma megadása (*docilitas*). Sőt egy olyan kijelentéssel címkézi meg a hallgatóságot, melyet később megtámad érveivel: „*először hallván talán mindnyájan kapásból ezt állítjuk. Eszerint a haza alárendelje a haszon.*” A „*talán*” szó enyhít ezen a vádon, kérdés hogy eleget-e. Természetesen nem kötelező az ókoriak tanácsát megfogadni, de érdemes. A beszéd befejezése viszont határozott, és tartalmazza a végső következtetést és az ajánlást is.

Összegezve Tófalvi Beáta beszéde jól megszerkesztett és hatásos beszéd. A szöveg koherens, többször utal vissza a korábbi példákra, analógiákra. Szókincse változatos, gazdag. Ezután a beszéd után mindenképpen érdemes vitatkozni Quintilianus gondolataival.

Felhasznált irodalom

- Adamikné Jászó Anna (2006) Az olvasás múltja és jelene. Az olvasás grammatikai, pragmatikai és retorikai megközelítésben. Trezor Kiadó, Budapest.
- Adamikné Jászó Anna (2013) *Klasszikus magyar retorika*. Holnap Kiadó, Budapest.
- Aczél Petra (2007) A nem. Igen vagy nem? Gender-különbségek retorikai és szociálpszichológiai megközelítésben. In: *A memória és a szónoki beszéd*. Trezor Kiadó, Budapest, 59–73.
- Adamik Tamás főszerk. (2010) *Retorikai lexikon*. Kalligram, Pozsony.
- Aczél Petra (2009) *Új retorika. Közélet, kommunikáció, kampány*. Kalligram, Pozsony.
- Arisztotelész (1982) *Rétorika*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Quintilianus, Marcus Fabius (2009) Szónoklattan. Kalligram, Pozsony.

Dudás Tamás, a Hangadók Közhasznú Alapítvány

Leghumorosabb szónok díjasa

Nyíregyházi Főiskola

„Ott van a haza, Hol a haszon” – mondja Biberach, de vajon tényleg így van-e, Hölgyeim és Uraim, kedves jelenlévők? Oda verem le a sátorfámat, ahol többet kínálnak? Oda megyek, ahol fényesebben csillog a sár? Hát tényleg ennyi lenne? Sajnos, ha körbenézek, azt kell, lássam, hogy igen, ENNYIRE egyszerű.

„Ott van a haza, Hol a haszon” mondja Biberach, de tényleg így van? Ilyen egyszerű lenne? Nagyszerű felvetés, annyi szent. Ha ezt a mondatot, mint egy kézígránátot, bedobom az emberek közé, a hatás garantált. Egyesek bólogatnak majd, mások habzó szájjal az asztal lapját csapkodják, ismét mások visszafogottan, már-már sunyin meghúzódnak, csak hogy ne kelljen konfrontálódniuk. Ám, ha ilyet látok, úgy én csapok le az asztalra, hogy mégis mi ez a magatartás? Én, mint szabolcsi kemény gyerek, mondhatom, hogy kinyílik a bicska a zsebemben, ha ilyen „tartózkodókat” látok! Döntsön így vagy úgy, de az ember merje felvállalni a véleményét! Hiszen olyannyira aktuális ez a szállóige, mint még talán soha eddig. Éppen ezért nem lehet csak úgy megkerülni és tudomást sem véve róla elsétálni mellette.

Mert igazából nem is tudom eldönteni, mi a szomorúbb: az, hogy ez a szállóige kérdésként felmerülhet, vagy az, hogy egyesek számára ez nem is kérdés, és már veszik is a kis cókómkjukat, és uccu, neki a nagyvilágnak...! Nem azt mondom, szíve joga az embernek, hogy élvezze az életét, míg teheti: utazza csak be széles e világot, ismerjen meg új embereket, tanuljon meg új nyelveket, hisz a mondás is azt tartja, hogy ahány nyelvet beszélsz, annyi ember vagy, de utána illenék hazatérnie mindenkinek. És most lehet mondani, hogy de a bérezések, meg a megélhetés, meg bezzeg külföldön, ott kinn minden más, de kérdelem én: oda szült titeket az édesanyátok? Azt a földet túrta, szántotta, kapálta nagyapátok? Azért a földért folyatta vérének sok őstök? Elhagynátok büszke felmenőitek földjét, hogy máshol tétet hajtsatok? Inkább lesztek szolgák más földjén, mint urak a sajátotokon?

Sajnos odáig jutottunk mára, hogy fel kell emelnünk a szavunkat ez ellen a mentalitás ellen! Mert mivé válik ez a nemzet, ha egy szebbnek ígérkező lehetőségért boldog boldogtalan elhagyja ezt az országot? Beigazolódik Vörösmarty víziója: ahol „a sírt, hol nemzet súlyod el / Népek veszik körül / S az ember millióinak / Szemében gyászkyöny ül.” És nem azok fognak gyászolni, akik itt hagyták ezt az országot, hanem azok a kevesek, akik hűek maradtak. Neked is ott van a hazád, ahonnan a hasznod reméled, mint a köpönyegforgató Biberachnak? Vagy itt maradsz, és hasznod hozol a hazádnak, hasznos leszel a hazádnak?

MÁTHÉ DÉNES

Ott van a haza, ahol a haszon?
Avagy: itt a haza – hol a haszon?
Dudás Tamás beszédének elemzése

Dudás Tamás a dolgok velejébe vágva kezdi beszédét: idézi, de nyomban meg is kérdőjelezi Biberach hírhedtté vált szavait; kérdését a hallgatósághoz (is) intézi, így szólítja meg őket. Kétségtelen, hogy a nyitásnak ez a dinamizmusa és sokrétűsége a beszélő és beszéde előnyére válik. A szónok tudja, hogy hallgatói ismerik Katona József drámáját, elítélik Ottót, sajnálják Melindát, érzelmileg tehát rá vannak hangolódva arra, amit sugall; tisztában van azzal is, hogy többségük – legalábbis szóban – elítélné Biberach erkölcsi és politikai kétkulacsosságát. Talán ez a rálátás indítja arra, hogy elkerülje a haza és a haszon fogalmi elemzésének buktatóját. Ehelyett kérdéseket tesz fel: a *sátorfa* a piacot, illetőleg a kufár-lelkületet idézi és kérdőjelezi meg (vö. „Javában áll a vásár; a zsivajban / Megsiketül a lelkiismeret” – Vajda János: *Sodoma*); az *oda menjek, ahol „fényesebben csillog a sár?”* derűs-humorosan bagatellizálja a haszonvágyat kielégítő – vagy ilyennek gondolt – „nagyvilágot”. Harmadik kérdése – „Hát tényleg ennyi lenne?” – csak látszólag lapos és felesleges. Valójában előkészíti a beszéd első részének konklúziómondatát: „Sajnos, – mondja a szónok – ha körbenézek, azt kell, lássam, hogy igen, ENNYIRE egyszerű.”

E némi beletörődéssel megállapított láttelep azonban nem töri le Dudás Tamást. Nem tud belenyugodni abba, hogy Biberachnak mégis igaza van, s abba a konklúzióba sem, hogy a dolog „ennyire” egyszerű. És talán azt is érzi, túlzottan elhamarkodott és egyoldalú a kép, amit ő maga festett. De azt is feltételezhetjük, hogy szónoki fogással van dolgunk: a beszélő e konklúzióval valójában meg akarja döbrenteni, és fel akarja rázni hallgatóságát. Azért rántja őket a (látszólagos) beletörődés, meghökkentés és megindítás örvényébe, hogy véleményformálásra/-nyilvánításra sarkallja őket. Sőt pattintásnyi provokációt is felfedezhetünk gesztusában: a szónok ’körbenézhet’ a teremben, ahol beszél, és ’körbenézhet’ a világban is, ahol él; az adott beszédhelyzetben: szétnéz a teremben, és *úgy tesz, mintha* azt látná: itt senki sem jelzi még a tekintetével sem, hogy maradjunk abban a világban, amibe beleszülettünk (ott, ’ahol a sár nem csillog olyan fényes-kápráztatóan, mint a nagyvilágban’). És kimondja, amit *gondol*, hadd lám, pislogni kezd-e valaki, netán fel-emeli-e a fejét. (Utólag is kiemelem: mivel nem lehet biztosan tudni, hogy ilyen helyzetekben a beszélő azt mondja-e, amit észlel, vagy azt, amit gondol, jobb, ha óvatosak vagyunk, és feltételesen beszélünk.)

Kimondja tehát vélhetőleg azt, amit gondol, majd újrakezdi beszédét: Bibera-
chot idézi és kérdőjelezi meg ismét. Ráadásul saját korábbi konklúzióját is kétség-
be vonja. De ezzel az utóbbi gesztusával kilép beszéde bevezető passzusának vilá-
gából. Ott egy életelvre és gyakorlatára kérdezett rá. Itt Biberach kijelentését „fel-
vetésként”, azaz beszédtemaként kezeli. Ez a metahelyzet a témakezelés műviségé-
re vagy manipulatív jellegére is rávilágíthat: „Ha ezt a mondatot, mint egy kézigrá-
nátot, bedobom az emberek közé, a hatás garantált” – mondja a beszélő, s ezzel a
képletes kijelentéssel a politikai hecckampányok milyenségére is utalhat, azon kí-
vül, hogy saját kérdéskezelése természetére világít rá. Korábbi *meglátásait* felidéz-
ve *feltételezi*, hogy ha ezt a kézigránátos akciót lebonyolítja, akkor „egyesek bólo-
gatnak majd, mások habzó szájjal az asztal lapját csapkodják, ismét mások vissza-
fogottan, már-már sunyin meghúzódnak, csak hogy ne kelljen konfrontálódniuk.”

Ez a háromféle viszonyulás azt mutatja, hogy a szónok itt újabb látellellet
szembesít, s ez – bárhogyan is értékeljük a számba vett magatartásformákat – lé-
nyegesen különbözik az első bekezdés konklúziójában megfogalmazott „egyszerű”
képtől. Itt ugyanis nemcsak a biberachi elvvel egyetértők, hanem tiltakozó asztal-
csapkodók is vannak. S rajtuk kívül ott vannak azok is, akik nem vállalják a véle-
ményüket, vagy véleményt sem formálnak a szóban forgó kérdésről, hanem lapíta-
nak.

A szónok ebből a többnyire feltételesen megkonstruált világból visszaviszi a
beszédtemát a valóságos világba. Saját szabolcsi „kemény gyerek” voltára hivatko-
zik, aki nem tudja elszenvedni a „tartózkodókat”, hanem elvárja, hogy bárki ember-
fia merje felvállalni a maga véleményét. Ezzel a játékos-komoly hencegéssel a be-
széd újabb fordulathoz, pontosabban a témakifejtés végső stádiumába ér: a szónok
ettől kezdve – elvben nyomatékosított álláspontjához híven – a saját véleményét
fejt ki a biberachi „szállóigével” és követőivel kapcsolatban. Először is e szállóige
aktualitását hangsúlyozza. Aztán azon bosszankodik, hogy vajon mi elszomorítóbb:
az, hogy az „ott van a haza, ahol a haszon” kérdésként egyáltalán felmerülhet, vagy
az, hogy egyesek számára ez már nem is kérdés, hanem választott út (zárójelben
megjegyzem, az utóbbi kijelentés világos; az előbbi – a kontextus alapján – azt je-
lenti: Dudás Tamás azon csodálkozik, hogy vannak emberek, akikben megfogal-
mazódhat a kérdés: a haza holléte miért ne függhetne a haszontól).

A beszélő álláspontjának kifejtéséből áll a beszéd hátralevő része (nagyjából a
szövegterjedelem második fele). Megengedéssel és egyfajta elvárással kezdődik:
„Nem azt mondom, szíve joga az embernek, hogy élvezze az életét, míg teheti:
utazza csak be széles e világot (...), de utána illenék hazatérnie mindenkinek.” Ezt
az enyhén korholó, az illem és az erkölcs határán álló kijelentést egy újabb, kemé-
nyebb szembeállítás követi: a „kinn” maradók közismert érvelésére (bérezés, meg-
élhetés stb.) a szónok derűs-éles, patetikus fokozást tartalmazó költői kérdésekkel

válaszol. E kérdéssor toposzai: 1. a szülőhely, 2. a nagyapák dolgos/küzdelmes életének színtere, 3. az ősök véráldozatának helye, 4. az ősök birtoka, 5. a jelenben a birtokon belüliség. A szónok ezeket az értékeket állítja szembe a haszonnal kecsegtető, de idegen nagyvilággal, ahol „térdhajtás”, „szolgaság” az ára a jobb megélhetésnek.

A beszélő itt rövid, visszapillantó szünetet tart. Konklúziója nemcsak (közhelyszerű) helyzetkép és -magyarázat, hanem – talán – mentegetőzés is saját előbbi kifakadása miatt. Aztán előre pillant, s egyelőre kérdésként veti fel, hogy mi lesz „az ország elhagyásának” következménye. Habozás nélkül idézi erre Vörösmarty tragikus vízióként emlegetett sorait a *Szózatból*, s ezt egy újabb éles szembeállításal toldja meg: a sírba szállt nemzetet nem azok fogják gyászolni, „akik itt hagyták ezt az országot, hanem azok a kevesek, akik hűek maradtak.”

Ezt az átfogó, mellbevágó képet a szónok két költői kérdéssel teszi konkrétabbá, személyesebbé (a *ti* helyett most egyenesen a *te* a célpont), és egyben ezzel zárja beszédét, a megszólítottra bízva, hogy döntse el, miként kívánja a dilemmát feloldani. A megszólított, azaz *rám*, vagyis *rád* bízva, kedves olvasó-hallgató, hogy gondolatban, s ha lehet, a gyakorlatban is válaszolj ezekre a kellemetlen kérdésekre: „Neked is ott van a hazád, ahonnan a hasznót reméled, mint a köpönyegforgató Biberachnak? Vagy itt maradsz és hasznót hozol a hazádnak, hasznos leszel a hazádnak?”

Zárásmegjegyzések:

1. A fentebb másféle céllal idézett „Nem azt mondom, szíve joga az embernek, hogy élvezze az életét (...)” szerkezet érdekes nyelvi példa arra, ahogyan a mindennapi beszédben a tiltás tagadása és az okadó magyarázat egymásra tevődik egy hiányos szerkezetben. Itt ugyanis arról van szó, hogy ’nem azt mondom, hogy ne menjen Nyugatra, hiszen szíve joga az embernek, hogy...’, s nem arról, ami nyelviileg megjelenik: ’nem azt mondom, hogy szíve joga az embernek, hogy élvezze az életét’.

2. A toposzok használatában szükségszerűen van valami közhelyszerű. Ezen esetleg a stílus segíthet (amint e beszédben is részben segít).

3. Dudás Tamás beszédének egyik fő jellemzője a sarkító szembeállítás. Hogy csak a legfontosabbat említsem: úgy állítja be, mintha a haza és a haszon egymást kizáró, vagy legalábbis egymástól távol eső létezési régiók volnának (a haza *itt* van – a haszon pedig *ott*). Ez – bizonyos értelemben – ellentmondásban áll a ’maradj itt, és légy hasznos a hazádnak’ elvárással. Ez ugyanis azt a gondolatot tartalmazza, hogy haszon nemcsak *ott*, hanem *itt* is van. Igaz, egyoldalú ez a viszony, mert a fötételeből, sőt a bevett gyakorlatból is az következik, hogy itthon hasznót hozhatsz, a világ fényesebb tájain viszont hasznót húzhatsz. Ez azonban újabb, ki nem mondott

ellentmondást tartalmaz: ha *itt* vagy, akkor része vagy a hazádnak, s mint ilyen, részese lehetsz bárminek – a haszonnak is – amivel az rendelkezik. Stb.

A szövegen végigvonuló szembeállítás és az ebből származó látszólagos vagy valóságos ellentmondások egyik forrása az, hogy a szónok Biberach szavait a kivándorlók szemszögéből *értelmezi*, és/de a hazájához hű polgár nézőpontjából *értékeli*. Kérdés, hogy az így megrajzolt körképben hová helyezi önmagát. Az világos, hogy nem tartozik a sunyítók közé, hiszen véleményét határozottan kinyilvánítja. Az is egyértelmű, hogy nem a bólogatók-kinnmaradók között van, hiszen e mentalitás és életforma ellenében fejti ki a maga álláspontját. És az is kikövetkeztethető – főként a stílusa és az így kifejezett értékszemlélete alapján –, hogy elhatárolja magát a habzó szájú asztalcsapkodóktól is. Mert ő ugyan elmarasztalja a kinnmaradókat, de ezt nem az említettek módján teszi, hanem a hozzáállásnak és az élőbeszédnek azzal a nemével, amely a bírálatba derűs élcélődést, sőt némi öniróniát is belesző. De az is igaz, hogy ebbe az árnyaltabb hozzáállásba nem illik bele néhány toposza, illetve ezek megfogalmazása, sem az a gesztus, hogy a *Szózatból* épp a legtragikusabb képet *emeli ki*; és az is igaz, hogy ezeket a toposzokat *úgy is elő lehet adni*, hogy az asztalcsapkodásnak tűnhetne. Azt, hogy itt mégsem erről van szó, az elmondottak mellett az is jelzi, hogy Dudás Tamást a Hangadók Közhasnú Alapítvány a *leghumorosabb szónok* díjjal tüntette ki.

**Tóth Marko, a Kossuth Szövetség díjasa
Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar**

*„Mi boldogabb? A part? A hab?
Menni? maradni boldogabb?”*

Tisztelt Zsúri! Kedves Tanárok! Diáktársaim!

Akár Robert Browning kétséget kifejező gyönyörű gondolata is lehetne mai beszédem mottója. Az elvándorlás nem új keletű probléma, sőt mondhatjuk, hogy Magyarországon történelmi hagyománya van. Gondoljunk akár Jókai Mór 1853-ban keletkezett „Vándoroljatok ki...” c. írására, melynek lényege, hogy az író hazájuk elhagyására „biztatja” mindazokat, akik úgy érzik, lelkükben nem hallanak marasztaló hangokat, akik meggyőződtek afelől, hogy nem tudnak hasznára válni az országnak, akik azt remélik, idegen világban gazdagabb a fű, s akiknek nincs bátorsága szembefordulni a nehézségekkel.

De említhettem volna Sajó Sándor 1924-ben írott A veréb c. versét is, melyben a költő, bár csak szimbolikusan, de szintén az elvándorlásról ír keserű szavakkal. A könnyűszárnyú, kényes madarak az ősz első jelére útra kelnek, hisz „hol sok bogár van, ott van a haza.” Ám a veréb, a koldus, a kopott, de hű, az itt marad!

Valóban költöző madár a kivándorló? Visszatér-e fészkére, ha elmúltak a tél ínséges hónapjai, vagy letelepszik választott hazájában, új otthonot teremtve magának, immár a végső boldogulást ott remélve? Azonban ne tévesszük össze az otthon és a haza fogalmát. Otthona bárhol lehet az embernek, hazája csak egy van! De mi a haza? A haza nem csak föld, ahol megszülettünk, nem a rög, mely alatt porladnak őseink csontjai, de még csak nem is az anyanyelv, melyen életed első szavát kimondtad, s melyen gondolkodsz és álmodsz. A haza ennél sokkal több. A hazaszívünk legszentebbje, egy érzés, mely bárhová vet a sors, bármit teszel és bármivé válsz, elkísér.

Mégis sokan el akarnak innen menni, mert úgy érzik, menniük kell, mert ez az ország nem tudja megadni nekik azt az életet, amit élni szeretnének. De azt kapják-e külföldön, amire vágytak? A kint munkát vállaló magyar az esetek túlnyomó többségében képzettségénél jóval alacsonyabb kvalifikációt igénylő munkát kap. Miért van az, hogy az itthon lenézett, megvetett munkát külföldön boldogan vállalják?

Nos, a válasz erre: a Pénz. De megéri-e ez a Pénz, hogy oly nagy árat kell fizetni érte? Sok százezer honfitársunk szerint igen, megéri vállalni még a gyökértelenséget, a szeretteiktől való elszakadást és az esetleges elmagányosodást is.

Sokfajta program és pályázat keretében fiatalok utazhatnak külföldre tapasztalatszerzés és nyelvtanulás céljából. Milyen jó lenne, ha az ott tanultakat itthon kamatoztatnák!

Tisztelt Hallgatóság!

Felmerül a kérdés: az, aki a kivándorlás mellett dönt, nem szereti a hazáját úgy, mint aki itthon küzd a megélhetésért? Sokan nem tudnak mit kezdeni a hazaszeretet fogalmával, tehát számukra annak semmiféle visszatartó ereje nincs.

De mi is az a hazaszeretet? Egy számbeli paraméterekkel nem kifejezhető fogalom, melyet nem lehet anyagi dolgokkal generálni. A hazaszeretetet nem lehet tanítani. A mai generációnak már nem ugyanazt jelenti, mint régen élt elődeinknek. Szeretjük a hazát, mert itt születünk, és ezt nevelték belénk, de annyira már nem, hogy ne hagyjuk magára az ínséges időkben? Wass Albert szavai jutnak az eszembe: „Ha őseink is elszaladtak volna, valahányszor nehéz idők jöttek, ma üres lenne ez az ország.” Gondoljunk csak a lekicsinyített kivándorlásra, ahol fiatalok hagyják el a számukra unalmas falusi közeget, és a nyüzsgő, jobb munkával kecsegtető fővárosba vándorolnak. Ugye, mindannyian ismerjük a szellemfalvak fogalmát? Ezt továbbgondolva igencsak baljós jövőkép tárul a szemünk elé. Ha folytatódik a kivándorlás ilyen mértékű felgyorsulása, Magyarország az az ország lesz, ahova csak születni érdemes, de ott élni már nem.

Kedves Versenyzőtársaim! Bizonyára a ti fejetekben is felötlött – talán még csak elméleti szinten – a külföldre távozás lehetősége. Ezért én most beszédem végén hozzátok szólnék.

*Nem vagy költöző madár, fecske, gólya,
Különben Isten hátadra szárnyakat tett volna.
Jól gondold meg, hogyan döntesz;
Itt küzdesz, vagy elsöpörhetsz!*

*Diplomádat sutba dobod,
S mások mocskát takarítod!?
Hazádat ne távolról szeresd,
A boldogulást itthon keresd!*

*Lelkedben muzsikáljon szüntelenül:
Magyar, hazádnak rendületlenül!
Lángbetűvel ird szívedbe fel
Nagy költőnk szavait: „Itt élned, halnod kell!”*

***

A. JÁSZÓ ANNA

A nagy dilemma: menni vagy maradni?

Tóth Marko beszéde

A retorikai szituáció a következő: válaszolni kell egy nehéz kérdésre, sőt: választani kell két sorsdöntő lehetőség között. A választás értékek közötti választást is jelent, nem csupán helyváltztatást – s ez valóban nagy probléma. A hallgatóság a teremben ülök: tanárok, de többségükben diákok, akiket foglalkoztathat ez a dilemma. Feltehetően tisztában vannak az értékekkel: szemben áll egymással egy absztrakt érték (hazaszeretet) és egy nagyon is konkrét érték (pénz, haszon). A szónok tisztában van ezzel a szituációval, s értelmiségi létéből fakadóan az absztrakt érték mellett fog érvelni, az esetleges habozókat vagy a már elszántakat próbálja meggyőzni. Ezen körülmények határozzák meg beszédének érvelését és stílusát: mivel absztrakt értékekről lesz szó, stílusa semmiképpen nem lehet egyszerű, inkább a fennkölt felé hajló. (Jegyezzük meg: a beszéd elhangzása idején még nem volt országunkban érzékelhető a jelenlegi nagy népvándorlás.)

***

Az elemzés készítője nemcsak okoskodó tanár, hanem a beszédnek hallgatója is, az érvelés érintettje, így benne is felmerülhetnek a beszéd által kiváltott gondolatok, akár csak a teremben ülőkben. Engem megrendített az a tény, hogy a szónok Jókainak egy kevésbé ismert, de nagyon szép szövegét idézte. Tegyük hozzá, hogy ez a szöveg – romantikus tiráda – egy különleges elbeszélésfűzér bevezetése (Jókai gyakran csatolt lírai, szinte költeményszerű bevezetéseket elbeszéléseihez és regényfejezeteihez). A szónok által közvetetten idézett szöveg így hangzik:

Vándoroljatok ki...

Ha a szív mit sem érez, midőn e szóra gondol, – ha a hazát csak akkor kell szeretni, midőn ezt tenni élv és dicsőség és akkor nem, ha midőn a hon-szeretet neve keserv, – ha a távozni készülő nem hall lelkében semmi hangot, mely azt susogja: maradj, maradj! ha számot vetve magatokkal, meggyőződtek felőle, hogy itthon nem tudtok semmit többé használni, ha a legszentebb remények utolsó csilláma is kihamvadt kebletekben, – ha nem szerettek senkit és semmit többé, aki utánatok itt marad, – akkor ... vándoroljatok ki.

Jókai 1852-ben, az elnyomás éveiben írta le ezeket a keserű sorokat. (*Elbeszélések II.*, Unikornis-kiadás) Két mottót is elhelyezett elbeszélése elé: A nagy világon

e kívül | nincsen számodra hely... (Vörösmarty); Szívet cseréljen az, ki hazát cserél! (Tompá) Azután a költemény prózában következik: a hon és a hazaszeretet fogalmáról. Ma már az iskolában el sem hangzik Tompa Mihály neve, pedig akkori-ban Petőfi, Arany és Jókai mellett említették. Egyik nagyon szép verse az, amelyet a kibujdosott Kerényi Frigyeshez írt, s amelyben a fentebb idézett mottó elhangzik. Jókai személyes sorsa, a két mottó, maga az elbeszélésfűzér igazolja, hogy a „vándoroljatok ki” felszólítás egyáltalán nem biztatás, hanem keserű kifakadás.

Kevesen tudják, hogy a szabadságharc bukása után sokan menekültek el az országból, többségük a bitó elől; és sokan érvényesítették hadi tudományukat külföldi kormányok – közöttük az Amerikai Egyesült Államok – szolgálatában. Ilyen Jókai-hősök Áldorfai Ince (Enyim, tied, övé) és Harter Elemér (A szerelem bolondjai). De ezek a politikai menekültek többnyire visszajöttek, a „szép akasztott”, Andrassy Gyula is. Más a helyzet azokkal, akik – mint Sajó Sándor fecskéje – úgy vélik, hogy „hol sok bogár van, ott van a haza.” Ezek nem afféle cinikus, Biberach-féle lézengő ritterek, csak jobban akarnak élni, megélhetési kivándorlók.

***

Két szempontból is kitűnő a beszéd bevezetése: a Jókai-szöveg közvetett idézése ihletet ad a stílushoz (nyilván elolvasta a szónok), mindkét hivatkozás pedig egyben problémafelvetés is: mi a kivándorlás oka? Tulajdonképpen egymás mellé helyezi a két fő okot: a politikai menekülést és a jobb élet reményét. Nem mondja ki ezt a két lehetőséget, de az idézetekkel ügyesen érzékelteti. Azután a második lehetőségénél marad.

Mai problémát idéz: honfitársaink külföldre mennek a több pénz és a jobb élet-körülmények reményében, viszont képzettségüknél alacsonyabb munkát kell végezniük; vagy pedig ösztöndíjasként külföldön tanulhatnak, s nem térnek azután haza. A megoldás a hazaszeretetre való hivatkozás: a szónok érvelése elején a haza fogalmáról ír, majd a probléma felvetése után a hazaszeretetről. Érzelmekkel telített absztrakt értékről, így érvelése érzelmi. Azt mondhatjuk, hogy beszéde érzelmi alapú tanácsadó beszéd, hiszen a beszéd lezárását jelentő versben is az itthon maradásra buzdít. Éppen ezért a beszéd nem annyira logikus érvelésével, hanem inkább stílusával (s emlékezetem szerint igen jó előadásával) hat.

Stílusa dinamizmusát – mondhatjuk: költőiségét – a retorikai kérdések sorjázása biztosítja. A kérdések után válaszok is következnek (ezt a gondolatalakzatot áldialógusnak nevezhetjük, latinul subiectio), ez a technika fokozza a beszéd lendületét: „De mi a haza? A haza nem csak föld...” Hasonló kérdés-felelet szerkesztéssel beszél a hazaszeretetről. Ehhez az áldialógushoz azonban nagyon is reális képet csatol: a kivándorlók után csak a szellemfálvak maradnak. Hatásosan támogatja meg

gondolatait a Wass Albert-idézet: „Ha őseink is elszaladtak volna, valahányszor nehéz idők jöttek, ma üres lenne ez az ország.”

A haza fogalmának meghatározása nem logikai alapon történik, hanem körülírással, ún. szónoki meghatározással, amely három, ritmikusan szerveződő alárendelt mondatot tartalmaz; lendületüket fokozza növekvő hosszúságuk: „A haza nem csak föld, ahol megszülettünk, | nem a rög, mely alatt porladnak őseink csontjai, | de még csak nem is az anyanyelv, melyen életed első szavát kimondtad, s melyen gondolkodsz és álmodsz.”

Végezetül – az aposztrophé, az elfordulás gondolatalakzatával – versenyzőtársait szólítja meg, joggal, mivel sokukban megfordulhatott a távozás gondolata; s egy háromszakaszos verssel zárja a beszédet. Ez a versike nem egészen szerencsés, mert a beszéd stílusához képest stílustörés: a beszéd inkább fennkölt stílusú – legalább is a haza és a hazaszeretet megfogalmazásakor –, ez a versike meglehetősen egyszerű stílusú, helyenként szlenges (az *elsöpörhetsz* kifejezés kissé erős), az utolsó előtti sor *szívedbe fel* vége meglehetősen kínrím. A tetszetős előadás, a szónok kedves személyisége nyilván leplezte a sutaságot. S az ő szívében is a Szózat sorai idéződtek fel, mint annak idején Jókainak: „Itt élned, halnod kell!”

Összegezésként azt mondhatjuk, hogy Tóth Marko beszéde érzelmi alapú, hatásos tanácsadó beszéd; szerkezete jó felépítésű: hatásos bevezetése és (szerintem) kevésbé hatásos befejezése fogja közre az érvelést. Érvelése alapvetően érzelmi, jobbra fennkölt stílusú; stílusát elsősorban gondolatalakzatok (szónoki meghatározások, kérdések, felsorolások, ritmikusan szerkesztett mondatok) biztosítják.

(Egyébként Jókai félelmesen előrelátó sorokkal zárta le az öt romantikus tiráda leghosszabb, középső részét: „utasítsd ki ez érzelmet szívedből s hited el magaddal, hogy elég nagy a világ, hogy az emberek mindenütt egyenlők, s hogy az mind-egy az emberiségre nézve, akár van magyar nemzet a világon, akár nincs.”)

***

Jegyzet az olvasónak. Ezt az elemzést a nyáron elhunyt kedves kolléga, Antal Sándor helyett kellett megírnom. Ő mindig gyönyörű szép elemzéseket készített az ő székelőföldi plasztikus nyelvén. Igyekeztem méltó lenni hozzá, sajnos ez nemigen sikerülhetett innen a jellegtelen fővárosból, meg hát „Ilyen az ember. Egyedüli példány.”

Albert Roland

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest

Tisztelt hallgatóság, kedves egybegyűltek!
Külön köszöntöm a tisztelt zsűrit és versenytársaimat!

„Ott van a haza, Hol a haszon” – a mondat végére nem tettem kérdőjelet, de mégis kicsit a kijelentés és a kérdés közötti hangsúllyal ejtem ki. Hogy miért? Mert valamiféle választ mégis csak keresünk rá, sőt mindnyájunknak a fejében van egy vélemény ezzel kapcsolatban. Én elsősorban körbe szeretném járni ezt a mondatot, a lehető legjobb rálátást nyerve, hogy képzeletbeli sétánk végén közös konklúziót fogalmazhassunk meg.

Ez a rövid mondat az eredeti kontextusból kiragadva valóban elgondolkodtató. A közismert drámában, a Bánk bánban Biberach szájából hangzik el. Egy köpönyegforgató lovag monológjában tökéletesen értjük, és látjuk is a helyét ennek a kijelentésnek. Aki mindenhol csak a hasznot lesi, és hogy hogyan tudná a maga malmára hajtani a vizet, hol az egyik, hol a másik oldalra állva, annál ez nem is kérdés, mint inkább alapelv. Ami érdekesebb, hogy mai szövegkörnyezetben ez mennyire lehet helytálló.

A huszonegyedik században a haza mint fogalom elkezdett átértékelődni. Sokáig természetes volt, hogy katonák harcoltak, költők küzdöttek, emberek dolgoztak a hazáért, de ebben a korban már sokkal kisebb a tömegmozgató és összetartó ereje, mint akár a középkorban vagy a múlt század folyamán. Rengetegen élnek külföldön, rendelkeznek kettős állampolgársággal, vagy dolgoznak nemzetközi vállalatoknak, mégsem nevezzük őket hazaárulóknak. Vagy egy lapon említenénk őket Biberachhal? Nem hinném. Pedig ők is csak a megélhetésüket, a hasznot keresik maguk és családjuk számára.

Aztán ha jobban megvizsgáljuk a mondatot, észrevevesszük, hogy a szavak sorrendje sem lényegtelen. Mi van akkor, ha azt mondom: ahol a haza, ott a haszon? Érzünk különbséget? Hát persze. A két mondat igazságát lehet ütköztetni, de felesleges, mert erősen szubjektív. És akár a haza, akár a haszon az elsődleges valaki számára, az elsősorban nem függ össze a másikkal, és nem determinálhatja az egyén identitását.

Engedjék meg, hogy egy sokkal közismertebb klisen keresztül világítsam meg ugyanezt a kijelentést. Így hangzik: „A családját az ember nem választhatja meg, de a barátait igen.” A kérdésem az, hogy a hazáját megválaszthatja-e az ember? Predesztinálva vagyunk-e arra, hogy nekünk hol van a hazánk, kihez kell hűségessé lennünk? Azzal, ha valaki külföldre költözik, más országban kezd új életet, nem vált hazát. Ugyanakkor nem vagyunk röghöz kötve, nem szabad, hogy ez így

legyen! A lehetőség mindenki számára adva van, hogy megcsinálja a saját szerencsét akkor is, ha ez csak a szülőföldjétől távol lehetséges. Ettől függetlenül az emlékei, az érzései még oda kötik.

Amikor párt választunk, elkötelezzük magunkat, saját lakást, házat veszünk, nem a családjunkat cseréljük le egy újra, csak kibővítjük azt. A kapcsolatot nem veszítjük el rokonainkkal, csak esetleg ritkábban találkozunk velük. Ugyanez a helyzet a hazával is. Kivételes esetek akadhatnak ugyan, ha valaki kivándorolni, disszidálni kényszerül, vagy esetleg család nélkül nő fel, és külföldre költözve szinte teljesen új életet kezd, de ezek a mi szempontunkból annyira nem relevánsak. Ráadásul ezekben az esetekben nem a haszon vezérli az egyént, hanem valami sokkal mélyebb dolog.

Hogy egy gyakoribb példát is lássunk, gondoljunk a sportolókra. Nagyon sokan külföldi szerződéssel rendelkeznek, akár egyéni, akár csapatsportágról van szó, de ha hívja őket a haza, legyen az olimpia vagy más világverseny, nem felejtik el, honnan származnak. De olyanról is hallottunk már, hogy egy sportoló kettős vagy még nagyobb számú állampolgársággal rendelkezik, és ilyenkor választani kényszerül, hogy mely ország színeiben kíván versenyezni, kinek kíván sikereket elérni. Ez már egyfajta választás, de ha a hűség egyirányú és töretlen, akkor ez sem hazadírozás.

De tovább folytatván a gondolatmenetet, láthatjuk, hogy hétköznapi emberekkel is előfordulhat, hogy a szülei különböző nemzetiségűek, más-más kultúrával és nyelvvel, és ezt még tetézi az, ha egy harmadik országban élnek, és nevelik gyermeküket. Ezek a személyek mit mondhatnak, hol van a hazájuk? És hol van számukra a haszon?

Ezeket most költői kérdésként lógni hagyom a levegőben, hogy mégse én egyedül válaszoljak meg mindent, de cserébe újabb labdákat dobok fel. Mivel eléggé távoli vizekre eveztünk Biberachtól és az eredeti kérdéstől, ezért ezen a ponton vissza is kanyarodnék. Eddig tehát a haza és a haszon viszonyát vizsgáltuk meg, a kettő közötti kapcsolatot, hierarchikus elrendeződésüket. Vajon megtaláltuk a keresett konklúziót? Megfogalmazhatunk egyértelmű választ? Hadd mondjam azt, hogy igen.

Véleményem szerint a haszonnál sokkal nagyobb erő kell ahhoz, hogy a haza fogalma megváltozzon számunkra. Ilyen például a család, ami sokkal inkább meghatározza, hogy kik vagyunk, hová tartozunk. Hiszen az igazán fontos nem az, hogy hová vezet az utunk, meddig jutunk el horizontálisan vagy vertikálisan a világban, hanem hogy hova térünk haza. És ilyen hely számomra csak egy van a világban.

Mindezek után azt hiszem, méltó zárás egy másik nagy elődtől kölcsönvett idézet lenne, mely összefoglalja mindazt, amit reflexióként kaptunk. Ady Endre szavaival:

*„És, jaj, hiába mindenha szándék,
Százszor földobnál, én visszaszállnék,
Százszor is, végül is.”*

Köszönöm a megtisztelő figyelmet!

***

Bereczky Evelin

Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kézdivásárhely

Kedves Barátaim!

„Ott a haza, Hol a haszon” – mondja Biberach a Bánk bán című drámában. Az idézetet hallva önkéntelenül is felidéződik bennünk a mű, amit lehet hogy rég olvastunk. És felidéződnek azok a szereplők is, akik a biberachi meggyőződés ellenkezőjét vallják. Eszünkbe jut Izidóra, aki a III. szakaszban engedélyt kér királynőjétől, Gertrudistól, hogy visszamehessen, haza Németországába, mert szorinte: „Hazámba vágy a szívem, és az ott vagyon, hol a holtteste nyugszik annak, akinek az életem s lelkem felébredését köszönöm.” És nem utolsósorban megidéződik előttünk Bánk bán, a főhős, aki a „Hazám, hazám, te mindenem” jegyében éli az életét, és aki számára a becsülete mellett a hazája a legfontosabb.

De vajon ma nekünk mit is jelent ez a szó: haza? Annyira meghatározza-e az életünket, mint a dráma szereplőit?

Haza. Jelenti azt a helyet, ahol születtem. De nemcsak ezt jelenti.

Haza. Számomra nem csupán egy hely, egy város, egy ország. A haza – az szeretet. Család. Odafigyelés. Törődés. Pirítós kenyér illata vasárnap reggel. Ami enem tart örökké, mert felnövünk. És egyszer el kell hagynunk ezt az idilli környezetet. Miért is? Az élet törvénye ez. Ha meg akarunk állni saját lábunkon, sok esetben olyan vizekre is el kell eveznünk, amik ismeretlenek számunkra – amik távol vannak az otthontól, a családtól, a biztonságtól. Ilyenkor, ha szeretjük, ha nem, ki kell lépünk a komfortzónánkból, el kell távolodnunk a „hazától”. Követnünk kell a „haszon útját”, ami pénzzel, jobb megélhetéssel, szebb jövővel kecsegtet, és elcsalogat minket az otthonunkból. Az elején nehezen vesszük rá magunkat a vándorlásra, a haza hívogató szava húz minket vissza. Honvágyunk van, hiányzik a va-

sárnap reggeli pirítós illata. De aztán egyre jobban belejövünk a vándorlásba, és a „haszon útja” már nem tűnik olyan barátságatlannak, mint az elején. Megbarátkozunk az idegen környezettel, az ismeretlen helyzetekkel, új emberekkel kerülünk szorosabb kapcsolatba. Beköltözünk egy új lakásba, új bútorokat vásárolunk, más tényérből, más ételeket eszünk, más a kilátás a szobánkból reggelente, és még a pirítósnak is más az illata. Egy új hazát teremtünk magunknak. De tudunk-e itthon leni ebben az újban? Itthon vagy otthon? Hol az igazi haza?

Kedves barátaim! Utazásaim során sok helyen éltem, más kontinensen, más országokban, távol a szülőhazámtól. Egy időre ezek az új és ismeretlen helyek szolgáltak otthonomul. Munka után valahová haza kellett menni. Minden új és minden más volt, mint amibe beleszülettem, mint amit addig megszoktam. De szerettem ezt a részét is az életemnek. Rájöttem, hogy az ismeretlenben ismerhetjük meg önmagunkat igazán. Mikor belecsöppenünk a magányba, távol a megszokott, puha és meleg, biztonságot nyújtó környezetünktől. Akkor derül fény igazi önmagunkra.

Aztán hazajöttem. Néhány éve egy új haza megépítésén dolgozom. Nem könnyű feladat. De szerencsém van, hiszen a szívem húzott ebbe a helyzetbe. A szerelem olyan csodákra is képes, amikre még álmomban sem mertem áhítozni. Tudtam, hogy minden erőmre szükségem lesz, hogyha haza szeretnék érní az ismeretlenben. De hátizsákosan nekivágtam az útnak – a „haszon útjának”?! –, hiszen önmegvalósítást és nem utolsósorban szerelmet ígért. Igen ám, de ez az út nem csupa móka és kacagás, hanem sírás-rívás is volt. Sokszor megtorpantam útközben, és elveszve éreztem magamat, mintha egy sötét, félelmetes, sűrű erdőben bolyongtam volna. Ilyenkor meg kellett találnom a békét magamban és környezetemben is. Érzéseim hullámvölgyén gyorsvonatozni nem volt túl boldogító. De célba értem. Ha a pirítós illata más is – itthon vagyok. Ki merem jelteni, hogy hazaértem. Mert: „Otthon az, ahova hazatérsz. Ahol valaki vár este. Ahol ismered a fal kopásait, a szőnyeg foltjait, a bútorok apró nyikorgásait. Ahol úgy fekszel le az ágyba, hogy nemcsak alszol, hanem pihensz. Nemcsak pihensz, hanem kipihened magad. Kipihened az életet, az embereket, mindent. Ahol otthon vagy, az az otthon.” (Wass Albert)

Új hazám van. Viszont sosem fogom elfelejteni, honnan jöttem.

S akkor az én számomra mi a haza?

Vasárnap reggel. Madárcsicsergés. Édesanyám reggelit készít, édesapám hűvös levegőt enged be a lakásba, és táncoló napsugarak viháncolnak a porszemeken. Lágy zeneszó szűrődik be a szobámba, és pirítós illata csiklandozza orromat. A konyhában kávé illata hömpölyög. Szívemet melegség önti el és boldog vagyok.

Mert tudom, hogy ez is az otthonom.

A hazám, aminek a lelkem felébredését köszönhetem. Ahol megglelem azokat, akik hozzám tartoznak.

Bicskei Viktória

Budapesti Corvinus Egyetem

Hazaszeretet. Talán felmenőink még tudták, mi az, de mi már elfelejtettük. A nagyszüleink, dédszüleink, akik a hazáért áldozták fel életüket, de mi, békébe született nemzedék, talán már azt sem tudjuk, mit jelent a haza fogalma. Felmenőinknek talán azt jelentette: valami, amiért érdemes küzdeni. És nekünk?

Nekünk talán csak egy kiindulópont, ahol megalapozhatjuk azt az életet, amit majd valahol máshol kívánunk leélni.

A kulcs nem a béke. Egyrészt azért nem, mert igazi béke nincs. Egyezmények vannak.

Másrészt mit tudunk mi a hazánkról? Mit jelent nekünk, amit történelemkönyvekben olvasunk? Mit jelent a haza a mai, modern ember számára?

Összekapcsolódtunk egy nagy hálóba, s a világ másik vége csak egy karnyújtásnyira van. Világot akarunk látni, meg akarunk ismerni más kultúrákat, csak éppen a saját hagyományainkat kezdjük elfelejteni. Utazunk, hogy megismerjük a világot, s hogy közben megtaláljuk a helyünket benne, de nem tudjuk tartani a lépést a felgyorsult világgal.

Elhatárolódott ugyanis egymástól az „otthon” és a „haza” fogalma, s voltaképp azt sem tudjuk, melyik fogalom mit is jelent manapság számunkra. Otthonunk bárhol lehet, hazánk viszont csak egy van. De hol? Hogy az otthonunkat hol rendezzük be, tőlünk függ. De hol a hazánk? Ahol születtünk? Ahol felnőttünk? Ahhoz a nemzethez tartozunk, amelynek a nyelvét elsőként sajátítottuk el?

Korunk embere másként értelmezi a haza fogalmát, mint ahogyan azt korábban tették. Régen a haza többnyire az otthont is jelentette, hiszen az országhatárok átlépése, a fizikai távolság leküzdése sokkal nagyobb nehézség volt, mint manapság. Életüket ugyanabban az országban, sőt akár ugyanabban a városban élték le, ahol megszülettek. A mai ember számára viszont a szülőföld vagy a szülőváros talán tényleg csak egy kiindulópont, amiről bár tisztelettel gondolkodik és nosztalgiával idézi fel azt, bárhol is jár, mégsem marad „hűséges” hozzá.

Megtehetné ugyan, de ő a hasznót keresi, s e köré építi fel egész életét. De mi is a haszon tulajdonképpen?

Minden ember felteszi magának a kérdést, hogy mi is az igazán értékes az életben. A válasz ekkor a család, a szeretet, az egészség, de a gyakorlatban mindezeket alárendeljük a pénznek. A családi kapcsolatok ápolása szinte kötelességgé válik, az egészség feláldozhatóvá, a szeretetre sem marad időnk a pénzért folytatott kimerítő harc mellett.

Hisz haszon alatt a pénzt értjük első sorban, mert azt hisszük, az a kulcs az önmegvalósításunkhoz. Azt gondoljuk, pénzzel bármit megtehetünk. Szabadnak érez-

zük magunkat tőle. De közben elfelejtjük, mi a pénzben kifejezhetetlen érték, s hogy mi is a célunk igazából.

Az otthonunknak ott kellene lennie, ahol a szeretteink körében vagyunk. Ahol elfogadnak és megértenek. Ennek kellene lennie a haszonnak, amit nap mint nap keresünk.

A mai, pénzközpontú világban ugyan törekszünk is erre, de mindenekelőtt a megélhetésünket kívánjuk biztosítani.

Ehhez lehetőségek után kutatva keressük a számunkra megfelelő helyet, ahol életünket élhetjük, s ez manapság – főként a fiatalság körében – nem feltétlenül jelenti a hazához való ragaszkodást. Helytelen lenne azt mondani, hogy nem kötődünk a hazánkhoz, inkább arról van szó, hogy átértelmeztük a hagyományos hazaképet.

A nemzetiségtudat fogalmát szélsőséges politikai irányzatokhoz kötöttük a fejünkben. A jelképek veszélyessé váltak, elkezdtünk tartózkodni tőlük, hiszen nem akarjuk, hogy megbélyegezzenek. Így lassan kikopnak a köztudatból, ahogyan azok az értékek, eszmék, amiket ezek jelképeznek, s ezzel együtt a nemzeti összetartástól eltávolodni látszik a mai fiatalság. Viszont hiába tartózkodunk tőle, emlékeink által magunkba szívjuk azt. A haza átalakul valami személyesebbé.

Van még valami, amitől hazánknak érezzük a hazánkat. A nyelv. Az énképünk alapköve, hogy magyarul szólalunk meg. Hiába beszélünk más nyelveket – akár anyanyelvi szinten is –, a nyelvkülönbség mégis egy falat képez két ember között, akik más országot éreznek hazájuknak.

Korunk embere tehát lehetőségei szerint nyit a világ felé, nem feltétlenül gondolkodik nemzeti határookban, otthonát ott rendezi be, ahol a lehető legjobb feltételek kínálnak céljai, érdekei megvalósításához. Így talán manapság célszerűbb lenne azt mondanunk: „Ott van az otthon, hol a haszon.” s ha sikertelenül járunk szárnypróbálgatásaink során a nagyvilágban, a haza az, amely visszafogad.

***

Burai László Márk

Miskolci Kandó Kálmán Szakközépiskola

„Ott van a haza, Hol a haszon”

„Mindenható Isten, hallgasd meg mindennapi imádságomat. Töltsd el szívemet anyagi tisztaságú szeretettel embertársaim iránt, hazám iránt és honfitársaim iránt... Sugalld nekem, mit és hogyan kell kezdenem, hogy egykoron a tőkével, amelyet reám bízál, elszámolni tudjak. Gondolkodni és dolgozni akarok éjjel-nappal, életem fogytaig.”

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Széchenyi István, a legnagyobb magyar mindennapi imáját hallhattuk. Az ő lelkülete, fohásza és a mai világ eszméje, erkölcsisége között hatalmas kontrasztot fedezhetünk fel.

Egy képzeletbeli utazásra invitálom önöket, ahol határokat lépünk át, de nemcsak hazánk, hanem az emberi lélek határait is. Kalandozásunk során nem láthatunk majd se mennyországot, se angyalokat, se szenteket, csak olyan embereket, akik tisztességes társaikon élösködnek, akik számára ott van a haza, ahol a haszon.

Freund Tamás akadémikus segítségével a vérszívó denevérek hazájába, Amerikába utazunk. A denevérek éjszakánként valamennyien vadászatra indulnak, de mindig csak néhány denevér tud jóllakni. Az éhen maradtak táplálékot kérnek a jóllakott egyedtől. Egy denevér elvileg akkor járna a legjobban, ha ő mindig kapna a többiektől, amikor kér, de ha tőle kérnek, ő senkinek nem adna. Ez viszont ahhoz vezetne, hogy néhány generációváltás után az önző egyedek szaporodnának el legjobban. A csupa önző denevérből álló közösség viszont nagy valószínűséggel kipusztulna. Ez azonban mégsem így történik. A denevérek agya olyan fejlett, hogy közösségükben képesek megjegyezni, melyik az, amelyik önző volt, és melyik az, amelyik nem. És amelyiktől soha nem kaptak, azoknak sem adnak. Ez pedig egyszerűen az önző géneket hordozó denevérek kipusztulásához vezet, s így kiszorul az a génegyüttes, amelyiknek a működése önző, haszonleső viselkedésre hajlamosít.

Tisztelt Utastársaim! A mai ember jár-kei a világban, mint valami nyugtalan vadállat, és valamit keres. De alighogy megtalálja, már hasznót akar belőle, és ezzel el is ront mindent. Úgy látom, az emberi hiúságok vásárában csak a haszon, a pénz számít, mindenki csak a saját érdekét nézi, akár tisztességtelen úton is.

A biberachok világát éljük, akik a haszon reményében elhagyják hazánkat. De szívet cserél, aki hazát cserél. A hazánkhoz millió szállal kötődünk, nem vághatjuk el a gyökereinket, mert akkor elhalunk, mint a termékeny, élő fa, amelyen hiába lenne sok gyümölcs, de gyökerei nélkül elpusztul.

Kedves Közönség! Valóban ott van a haza, ahol a haszon? Biberach monológia ideális mottó lenne a ma élő „percemberkék” számára. Arra utal, hogy csak azt a helyet érdemes hazának hívni, ahol a megélhetés könnyű. De vajon igazuk van?

Az igazi értékeket sajnos nem tartjuk szem előtt. Örököltünk egy felbecsülhetetlen kincset, amely évszázadokon át érlelődött a Kárpát-medencében, egy felbecsülhetetlen, csodálatos kincset, melyet holtunkig csiszolni fogunk, dédelgetjük s gondozzuk. Ez nem más, mint az édes anyanyelvünk. Nincs gyönyörűbb az otthonnál, a szülőföldnél, ahol megláttuk a napvilágot, ahol szereteteink élnek, ahol az anyanyelvünkön beszélnek.

Tisztelt Hallgatóim!

Aki hazát cserél, szívet cserél! De mi ne cseréljünk szívet, és ne cseréljünk hazát! Okkal születünk ide. Más táján a világnak talán egy jobb élet reménye vár bennünket, de ezzel az otthon meghittségétől fosztjuk meg magunkat. Az a fontos, hogy mi lakik a szívünkben, s nem az, hogy mi az agyban. „Romlott szívvel a legeszebb ember sem fog az emberiségre áldásos cselekedeteket elkövetni, jó és nemes lélekkel azonban a legkorlátoltabb ember is hasznos tagjává lesz a társadalomnak.” Nekünk, fiataloknak az a feladatunk, hogy egy élhetőbb és haszonnal teli életteret biztosítsunk itthon, így válhat hazánk minden időben megtartó otthonná. Ez a haza számunkra: Magyarország!

Engedjék meg, hogy keresetlen szavaimmal elmondhassam saját imádságom:

Uram! Add, hogy munkám ne legyen haszontalan! Adj erőt, hogy tevékenyen munkálkodhassak, adj türelmet és kitartást, hogy a nehéz helyzetekben se veszítsem el a hitemet. Add, hogy számomra a haza ne ott legyen, ahol a haszon, hanem én lehessen hazám hasznára! Tudom, hogy az egyik nemzedék eljön, s a másik elmegy, de add, hogy a szülőföldem mindörökké megmaradjon!

***

Fodor Gergő

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest

„Ott van a haza, Hol a haszon!”
Avagy egy Biberach védőbeszéde

Tisztelt Emberiség, Hölgyeim és Uraim!

Mint vádlott állok most az önök vádló szemei előtt. Mit is tagadnám, igen: én, Biberach mérhetetlenül nagy gazember vagyok. Köpönyegforgató és haszonleső. Csakhogy ezt, szemben önökkel, nem félek bevallani! Azzal vádolnak engem, hogy mindig kizárólag a saját hasznomra cselekedtem. De kérdem Önöktől, nem mélyen emberi tulajdonság ez? Önök talán sosem voltak még ebben a helyzetben? A paradicsomba csak a poklon keresztül vezet az igazi út. Vagy talán önök, igen tisztelt vádlóim, nem abba az irányba fordulnak, ahonnan a húsosfazék illata száll?

Azt mondják rólam, hogy nincs hazám, hogy ahol a vesztemet érzem, onnan elmenekülök, mint a gyáva féreg... Lehet, hogy én mindig is anyagias voltam, de kérdem én, önöket nem az anyag szülte? Attól leszek gazember, hogy a pénzre hallgatok először. Meglehet, hogy saját bőrömet mentem csupán. Sosem voltam

vértanú típus, de legalább élek! Ha mindenki hősies és önfeláldozó lenne a világon, hová jutnánk? Rég kihalt volna dicső civilizációnk, nem gondolják? Egyébként is, manapság nem a túlélő típus-e az első számú emberideál? Tudom, ma még megve-tik, de nem telik bele néhány napba, és mindenki őt fogja irigyelni! Igen, önök mind irigyek! Ne mondják nekem, hogy nem azok! Amikor ezt állítják, nem csu-pán magukat csapják be ezzel, de még nagyobb csalóvá válnak, mint én: képmuta-tóvá! Bizony!

Kérdezik, miért lettem ilyen. Miért nem voltam képes tisztességes emberré vál-ni, mint Bánk vagy Petur. És különben is, miért van joga ilyen embereknek élni a földön... Azt képzelik önök, tisztelt emberiség, hogy azért születtek erre a világra, hogy a hozzám hasonló gazokat eltüntessék... Meglehet, de nézzenek önmagukba! Vajon nem Önök-e azok, akik a hozzám hasonló lelkeket kitermelték magukból? Árnyék nélkül nem létezhet a fény, s most mégis önök azok, akik álszent módon árnyéokra vadásznak! Igenis, Önök hoztak létre engem csakúgy, mint a nagy embe-reket, a bölcseket, a tudósokat, a világmegváltókat. S hogy mi okból? Nem rejtem véka alá az igazságot: arról van szó, hogy másként nem érhetnék el önös céljaikat! Ugye, Ottó herceg? Most talán arra gondolnak, létezik egy gát, ami minden körül-mények között megakadályozná önöket abban, hogy olyasmit tegyenek, mint én. Ezt erkölcsnek nevezik időtlen idők óta. Mily magasztosan cseng: erkölcs! Közben a kiábrándító valóság az, hogy pusztán gyávák! Látom, kissé meghökkentek, ami nem lep meg: hiszen az igazságot lehet a legkevésbé elviselni, nem gondolják? Gyávák bepiszkolni a kezüket – persze nem abban az értelemben, hogy gyávák lennének a földet túrni, gépeket szerelni, nem. Önök legyártják a tört, a mérget, a hamis levelet, megtervezik a cselszövést, de hogy használják is, hogy maguk ve-gyék kézbe, na ahhoz már gyávák. Ekkor jövök én meg a magamfajták, akik a saját lelketlen lelkükhöz kötik az önök bűneit, elárulják gazdáikat, házasságokat tesznek tönkre, egyszóval megtesznek mindent, hogy mások elérjék jól álcázott céljaikat! És mi a bérem mindeztért? Jobb esetben néhány arany, hogy éhen ne haljak. De gyakoribb az, hogy hála helyet elűznek, mint egy rühes kutyát, eldobnak, mint egy rossz szerszámot. Pedig én mentem meg a bűnös lelküket! Hisz nem a maguk keze lett véres, hanem csak ez a kettő... Törődnek is az én lelki üdvömmel. A fő az, hogy az önök jó híre megmaradjon. Hiába ringatják abban a hitben magukat, hogy sosem lennének a hozzám hasonlóknak hasznukat. És még én, akit mindenki szenny-es munkával lát el, utóbb viszont felháborodást színelve hálátlanul eltaszít magától, én lennék áruló?

Hát nem szólal meg a lelkiismeretük?...

Köszönöm, hogy meghallgattak!

***

„Ott van a haza, Hol a haszon”

Mi a haza? A haza olyan hely, ahol az ember születik, nevelkedik és meghal. Érdemes észrevennünk, hogy a kezdetet és a véget jelenti. Életünk keretét, melyben végül összeáll egy kép, amelynek a sok kis képkockáját az élet apró pillanatai adják. Ez a haza. Ezzel szemben a haszon olyan előny, ami bárhogy, bármiből és bárhol keletkezhet. Már a definíciókból, meghatározásokból is kitűnik, hogy míg a haza állandó, a haszon valamilyen formában mindig változhat, megbízhatatlan. Gúnyt űz a logikából ez a paradoxon, miszerint olyasvalamit, melynek mértékegysége a becslés, nem csupán összehasonlítunk, hanem egy kategóriába is sorolunk egy permanens fogalommal.

De miért aktuális ezt a gondolatot megvitatni most? Minden ember, pardon, a legtöbb ember ott akar élni, ahol a legtöbb pénzt, legnagyobb hatalmat tudja megszerezni. Egyfajta emberi ösztön ez: a biztonságra, és mindig a jobbra, nagyobbra való törekvés. Éppen ezért, sajnos, egyre többen hagyják el szülőhazájukat jobb tanulási lehetőség, munka és jövő reményében. Többször fiatalok, akik azért emigrálnak, mert a szükség bizony kényszer. Lehet ezt magyarázni az utilitarizmusban megfogalmazott örömelvvel is. Racionálisan mérlegelnek, majd hátrahagyják/feladják a szubjektív értékeiket egy boldogabb jövőkép reményében. De ezek a fiatalok sem új hazát keresnek, hanem új otthont. Valaki csak hasznót akar húzni a külföld által nyújtott lehetőségekből, és később visszatér. Persze létezik egy másik eset is, ha örökre kint maradnak. Nemrégiben egy fórumot olvastam a világhálón, ahol a hazáról feltett kérdésre a legtöbben azt válaszolták, hogy hiába élnek külföldön a jólét miatt, mégsem azt nevezik hazájuknak, ha megkérdezik, hová valósiak. Ott csak laknak. Ugye, milyen érdekes, hogy akár több év, évtized után is különbséget tudnak és tesznek is az emberek?

Rengeteg negatív kritikát lehet hallani, pedig a haszonhajhászás nem bűn. Számtalan filozófus (Epikurostól kezdve Jeremy Benthamig és John Stuart Millig) akár eltérő módon, de azt vallotta, hogy az ember, az emberi lét célja az öröm és a boldogság. Személyes joga mindenkinek azt tenni, ami őt boldoggá teszi. Még ha nem is tartós az a boldogság. Előbb vagy utóbb, akárhol is legyenek, a végső kiteljesedésükben valamilyen formában szerepet kap a hazájuk is. Miért? Mert ott nevelkedtek, így bár klisének hangzik, bennük él a haza, a hazaszeretet. Hiszen a lényük, személyiségük egy része ott teljesedett ki, így minden mondatukat, mozdulatukat, cselekedetüket a haza valamelyest befolyásolta. Ez nem törölhető csak úgy ki.

Egy spanyol cserediákprogramban veszek részt. A cserediákkal és családjával beszélgetve érdekes dologra lettem figyelmes. Miután sokáig hallgattam, hogy mennyire nem tetszik nekik az ott kialakult helyzet, és gyerekeiket is külföldi egyetemre tervezik járatni, más választ nem is várva, mint igen, megkérdeztem, hogy külföldön is élnék-e le az életüket. A válasz határozott nem volt. Hiszen minden rossz ellenében ott van a tömérdek szellemi és tárgyi szépség, amelyeket csak ők vesznek észre a hazájukban. „Minden becsületes szívnek legszentebb a hon” – mondaná erre Széchenyi István.

Egy szó mint száz, az emberek olyanok, mint a költöző madarak. Csak akkor mennek el, amikor szükséges, de amint tudnak, visszatérnek oda, ahova tartoznak. De próbálják kivédeni a költözést. Egy esetleges tüntetés egyszerre tiltakozás is, de harc is a jobbért. Fontos észrevenni, hogy az emberek azért harcolnak, hogy szülőföldjükön tudjanak boldogulni. Mert nem ott van a haza, ahol a haszon. Az az ember, aki elhagyja szülőhazáját nem elítélendő, de az az ember, ki harcol érte, becsülendő. Számtalan példát hozhatunk fel arra, hogy még a távoli jólét ellenére is, a honvágy végül vissza-, hazahívja szülőföldjükre az embereket. Esetleg gondoljanak csak Puskás Ferencre! Vajon miért? Talán az a belső gondolat vezérelte őket, amit Popper Péter fogalmazott meg, miszerint: „Otthona sokfelé lehet az embernek, hazája csak egy van.”

***

Juhász Bence
Pécsi Tudományegyetem

Tisztelt Zsúri, kedves még itthon lévő Hallgatóság!
„Ott van a haza, Hol a haszon”

Napokon keresztül törtem a fejemet azon, hogy ha majd kiállok ide, miről beszéljek? Hozzak fel tényeket arról, hogy hány család hagyta el szülőföldjét a megélhetés miatt, és foglaljak állást pró-kontra? Valószínűleg egyszerűbb lenne, de valamiért szeretem megnehezíteni a dolgomat.

Ami a leginkább elgondolkoztatott, az az, hogy mit nevezünk haszonnak? Illetve csak ettől függ a haza megválasztása? Miért szakadnak szét családok? Árulás lenne a haza elhagyása? Ezekre a kérdésekre kerestem választ, és olykor nem is kellett túlságosan messze mennem értük.

„Majd megoldjuk!” Édesanyám mindig ennyit mondott, amikor szűkösek voltak a kereteink a hónap végén. Szüleim hároméves koromban elváltak, és attól kezdve

egyedül nevelt és teremtette elő az anyagiakat. Ezért a mai napig nagyon hálás vagyok. Hála Istennek, nem éltünk szegénységben, de meg kellett tanulnom, hogy azt kell megbecsülnöm, amim van. Persze azért mindig voltak vágyaim, ahogy mindenki másnak is. Karácsonykor én is lelkesen írtam a kívánságlistámat, hogy szeretnék egy olyan menő James Bond-os walkee-talkie szettet, meg egy távirányítós kocsit, de végül „csak” ruhát meg legót kaptam. Megannyiszor kérdeztem, hogy miért nem lehet egyszerűen pénzt nyomtatni? Mindenki emiatt panaszkodik, nem is értem, hogy ez eddig miért nem jutott eszükbe az embereknek?... Ma már értem.

„Mi leszel, ha nagy leszel?” Ezt a kérdést, gondolom, sokan hallották gyermekkorukban, én speciel ismeretlen idős néniktől, akik kis húzható bevásárlókocsijukkal és ütött-kopott botjaikkal konkrét kihallgatásban részesítettek a helyi járatos buszon. Akkoriban nekem még nem voltak terveim. Manapság viszont már szinte természetes, hogy a 12-13 éves gyerekek konkrét tervekkel néznek szembe a „nagybetűs élettel”. Megszerzik a diplomát vagy szakmát, egyből munkát kapnak, beindítják a karrierjüket, megfelelő anyagi háttérrel biztosítanak, családot alapítanak, gyereket nevelnek, és minden szép és jó. És aztán megtalálják az álomvilág kijáratát, és szembesülnek a valósággal. A pusztá tudásból ma már nem lehet várat építeni.

És hogy mitől függ a haza megválasztása?

Évekkel később édesanyám újra házasságot kötött, és német nevelőapám lett. Ettől mintha megnyíltak volna a kapuk előttem. Középiskolásként már voltak terveim. Az anyagi biztonság pedig sokat segített abban, hogy ezek a tervek megvalósíthatóak legyenek. De itthon.

Most jogosan merül fel a kérdés, hogyha megvan a lehetősége valakinek, hogy stabil életet biztosítson magának külföldön, akkor miért nem teszi? Szerintem a haszon nem csak a pénzt jelenti. Nekem a haszon a családi köteleket és a szerelmet jelenti. A szülőföldem szerelmét.

„Nekem itt van dolgom, nekem itt vannak álmaim”

Tudják, valami miatt én mindig a nehezebb utat választom.

Nem ítélem el azokat, akik elmentek, de ez azzal is jár, hogy a családi kötelék meglazul. Olykor el is szakad. Valaki meg egyszerűen úgy dönt, hogy felkapja a családját, és mindent fölégetve új életet kezd egy másik nációban. Van, hogy ezek az emberek diplomás értelmiségiek, akik napi 8-10 órát mosogatással töltenek, és mégis több pénzt kapnak, mint itthon a „summa cum laude” végzettségükkel. Nehéz középutat találni, ami mindenkinek jó, de szívből mondom, hogy tisztelem azokat, akik képesek egy ilyen nehéz döntést meghozni.

Árulás a haza elhagyása?

*„Ha úgy látod, hogy minden elveszett,
Menj őserdőkön, tengereken túlra
Ajánlani fel két munkás kezéd.
Menj hát, ha teheted.”*

De amíg tudod, hogy honnan indultál, amíg nem szégyelled használni anyanyelved, amíg büszkén vállalod nemzetiségedet, és ameddig tart-e földi léted, addig a haza várni fog.

„A pénz nagy úr!” Ezt be kell látnunk. Azért dolgozunk, hogy pénzünk legyen, és azért megyünk a napi robotba, hogy megéljünk. Ez az örült körforgás az, amit sokan csak így tudnak megoldani, és ezért nem vonhatóak felelősségre. De egy dolgot sose felejtünk el. Akárhol élünk, akárhol dolgozunk, egy valami mindig közös lesz bennünk. A haza.

*„Itthon maradok én!
Károgva és sötéten,
Mint téli varjú száraz jegenyén.
Még nem tudom:
Jut-e nekem egy nyugalmas sarok,
De itthon maradok.”*

Tudják. Szeretem megnehezíteni a dolgomat.

***

Környei Tamás
Pécsi Tudományegyetem

Tisztelt hallgatóság!

„Ott van a haza, Hol a haszon”

Biberach karakterének szájába adott kérdés mai napig mit sem veszített jelentőségéből. Sőt, a mi hazánkban az egyik legaktuálisabb, illetve húsba vájóbb félmondat, amit állampolgár kiejthet a száján. Látható, hogy itthon a haza szeretete és a hazáért való önzetlen tenni akarás nem kifizetődő, hovatovább, hajónkat olyan korba és helyzetbe sodorta a történelem tengere, amelyben a haza, a mi hazánk, szülő- és anyaföldünk már nem ölel keblére, életünket veszélyezteti. A mai hazában – az egyenlőbbek kivételével – már nem a haszon nehezedik a mérleg másik nyelvére, hanem az emberhez méltó élet lehetősége.

Hogy juthattunk idáig?

Az a haza, amit említettem már nem az a haza, amivel kapcsolatban felmerül Biberachban a kétely. Az a haza el lett temetve, és egy olyan hazát állítottak a helyére, amit már egyre kevésbé érezhet magáénak a magyar. Az a haza, amit ma annak mondanak, nem a mi hazánk. Azt láncra verték, és mélyre temették azok, akik a hasznót húzták helyette. Számukra a haza ott van, ahol a haszon. Ezért állították a mi hazánk helyébe a sajátjukat, és mi ezért nem találjuk a sajátunkat.

DE, ott van a mi hazánk, valahol, mélyen elrejtve, minden élő szeme előtt.

Megtalálhatjuk-e?

„Ha majd a bőség kosarából mindenki egyaránt vehet ... akkor mondhatjuk, hogy megálljunk, mert itt van már a Kánaán!” Ha majd, akik a temérdek hasznót húzták a haza helyett, mérsékletesebbek lesznek, ha majd ők, akik eltemették azt a hazát, amely minden gyermekét egyaránt, igazán és egyenlőként szereti, ha majd ezek leverik a rabigát a MI hazánkról, és ha többé nem kerülhet egy mérlegre a haza és a haszon, hiszen a haza önmagában haszon, akkor mondhatjuk, hogy megtaláltuk és feltámasztottuk hazánkat.

Ameddig ez nem történik meg, szembe kell néznünk azzal, hogy a valódi hazánk és az általa nyújtott tényleges haszon, merülhet örök feledésbe. A hazánk ugyanis nem egy címer, nem egy zászló és nem is az egyéb jelképeik, de nem is haszon, amelyből mindenki érdemei szerint részesülhet. A hazánk egy érzés, olyan érzés, melyet mindenki, aki a hazához tartozik, ugyanúgy érez, és mely érzés ugyanúgy járja át minden hazához tartozó szívét, elméjét, lelkét.

Napjainkban van olyan, aki elmegy innen, de az nem a hazáját hagyja el, csupán reményét vesztette abban, hogy megtalálja újra a saját hazáját. Az ő számukra a haza reménye veszett oda, és nem a hasznót húzzák a haza helyett. Ők tehát elveszettek, amíg a haza vagy egy haza meg nem találja őket. A fájó az, hogy egyre többen válnak elveszetté, bolyongó gyermekekké, kik nem találják szülőjüket. 2013-as adatok szerint körülbelül 350 ezer ember vándorolt el Magyarországról, akik közül csupán 10% tervezi a hazatérést, tehát ezen emberek 90%-a egyszerűen elvesztette a hazáját, hiszen nem akarnak hazatérni, mert úgy érzik, nincs hazájuk.

Azt le is szögezhetjük, hogy a haza nem territoriális, azaz nincs helyhez kötve. Továbbá a hazával való kapcsolat kétirányú. Optimális esetben ugyanolyan feltétlen a szeretet és a törődés, mint egy anya és gyermeke között, de ez azt is jelenti, hogy a hazafinak tennie kell a hazáért és vice versa. De most bajban van a hazánk, a segítségünkre van szüksége, és nemcsak neki, de a reményvesztetteknek is. Azok, akik még hisznek, most kell, hogy érezzenek. Érezzék a hazát. És vannak, akik érzik ezt, vannak, akik küzdenek érte. Ha végül csak egy maroknyian maradnak is, de a közös érzés akkor is élni fog, és addig van remény.

Hogyan találjuk tehát meg a hazánkat?

A hazát jelentő érzés, ami összetartja a gyermekeit és magát a hazát is. Testvérek vagyunk mind, egy anyától, egy érzésből valók vagyunk. A haza már csörgeti láncait, ő maga, de gyermekei érzik, most jött el az idő. Arra van most szükség, hogy érezzünk, és mélyen átérezzük a hazát, illetve azt a testvériséget, ami ezen keresztül összefog minket. A mai kilátástalan helyzet lesz a kohó, és az érzés lesz a kalapács, mely mindünket egységgé kovácsol. Kard leszünk, mely levágja hazánk láncait, és újraegyesíti családunkat, szülőhazánk ismét törődésébe vesz minket. Ez jelenti majd a legnagyobb hasznót, amit ember megszerezhet, és így lesz igaz az állítás – és nem lesz többé sem kérdés, sem dilemma: Ott van a haszon, ahol a haza.

***

Majoros Tünde **Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar**

Tisztelt Hallgatóság!

Itt van a haza. Hol van a haszon?
Hol legyen hazám? Ahol a hasznom?
Ha már nincs hazám, minek a hasznom?
Válaszra várnak ezek a kérdések.

Először is: itt van a haza. Hol van a haszon? Érvék és ellenérvék dúlnak sok magyar fiatal szívében, amikor arról hoznak döntést, hogy Magyarországot elhagyva más országban próbálnak szerencsét. Más országban bontakoztatják ki tehetségüket, más országban valósítják meg álmaikat, mert úgy látják, bár itt van a haza, de nincs itt a haszon. Egy-egy ilyen döntés előtt harc dúl a lélekben.

A magyar nép sokkal inkább röghöz kötött, mint más európai nemzetek; és röghöz kötöttség alatt most a szülőföldhöz való ragaszkodást értem. Mi, magyarok nem vagyunk – divatos kifejezéssel élve – mobilisak. Még országhatárainkon belül sem szívesen szedjük a sátorfánkat, és költözünk Borsodból Zalába, a Nagyalföldről a Kisalföldre, nemhogy a határainkon túlra, már országokba, kontinensekre. Mégis, a híreket halljuk, olvassuk, a tendencia adva van: egyre többen hagyják el Magyarországot a könnyebb boldogulás érdekében. Külföldi boldogulás – hazai boldogság. Boldogulás – boldogság. Forintosítható egzisztencia, amit a külhon nyújt – megfizethetetlen biztonság, amit a haza ad. Miért nem lehet mindkettő itt-hon? – e kérdés hatalmas teherként nyomja a töprengő magyar vállát.

Másodszor: hol legyen hazám? Ahol a hasznom? Anyagi okokból el lehet-e szakadni a gyökerektől? Biberach nem rágódott sokáig ezen a kérdésen, nemes egyszerűséggel mindig arra az oldalra állt, ahonnan többet remélhetett. „Ott van a

haza, Hol a haszon” – mondta ő. A hasznót választotta, és nem tartották vissza hazafias érzelmek.

Számító-e az, aki Biberachhoz hasonlóan a hasznót választja? Lélek nélkül: igen. De ha a döntését megelőzte a motívumok harca a szívében, akkor akként válaszolhatunk: nem, nem számító. Nem számító, mert a külhonban remélt haszonért cserébe nagy árat kell fizetnie. A hazátlanság forintjait, a honvágy fájdalmas filléreit. Gyökerek nélkül, a hagyományoktól távol, az otthon melegétől oly messze, a magyar konyha ízeit hiányolva már nem is olyan fényes az a haszon.

Igy jutunk el az utolsó kérdéshez: ha már nincs hazám, minek a hasznom? Megéri-e elszakadni az anyagi előnyökért? Biztosan van olyan kilátástalan helyzet, amikor nincs más választás, el kell menni. De én itthon maradok. Gyáva vagyok ezért? Gyáva-e az, aki nem tud, nem mer elszakadni a hazájától, és itthon marad? Nem, nem gyáva, inkább bátor, hiszen vállalja azt, hogy itthon csinálja meg a szerencséjét. Mondhatjuk úgy is: kalandvágýból itthon marad. Talán nehezebb körülmények között, talán hosszabb idő alatt, de az itteni levegőt beszippantva, az itteni táj szépségéből erőt merítve, az anyanyelv ismerősen csengő szavaival előrejutva, a magyar ételek által táplálva itthon próbál érvényesülni. Mindez olyan muníció, amelyet nem lehet pénzben kifejezni. Ezekre nem lehet külföldön szert tenni. Azok a nehézségek, amelyekkel itthon kell megbirkóznunk, így talán könnyebben elviselhetőbbek, mert van mibe, kibe kapaszkodni. Talán a haszon nem olyan kecsesgető, mint máshol, de ha hazai, akkor édesebb a gyümölcse.

Biberach úgy szól: „Ott van a haza, Hol a haszon.” Én azt mondhatom: ahol a haza van, ott van a haszon is.

Ezen a ponton akár meg is köszönhetném megtisztelő figyelmüket, de talán nem tévedek nagyot, ha úgy érzem, hiányérzetük marad. Nekem legalábbis mindenképpen. Nem fejezhetjük be így elmélkedésünket, önző módon csak arról beszélve, hogy a haza mit adhat nekünk. Fel sem merül bennünk, hogy mi mit adhatunk a hazánknak?

Pedig adhatunk, pontosabban visszaadhatunk. A haza olyan biztos hátteret nyújt nekünk, mind edesanyánk öle. A haza egyúttal megajándékoz minket az anyanyelvünkkel, amelyen kiejthetjük első szavainkat, amelyen írhatunk, olvashatunk, tanulhatunk, érvelhetünk, szerethetünk... A haza javaival táplál minket: fizikai és szellemi értelemben is. És mi külföldre vinnénk ezt a megszerzett tudást? Más országokat gyarapítanánk vele? Nem a haza javára fordítanánk szellemi tőkénket? Pedig az lenne elvárható tőlünk, ha mindezekért cserébe a hazánk hasznára lennénk.

Tisztelt Hallgatóság!

Itt van a haza. Itt vagyunk mi is, hasznos polgárai. Ha mi maradunk, a haszon is marad, és nem kell utána máshová futnunk.

Igy kerek a történet, most ildomos, hogy megköszönjem figyelmüket!

Novák Tímea Kaposvári Egyetem

„Ott van a haza, Hol a haszon!”

1956-ot írunk.

17 éves voltam. A postán telefonközpontosként dolgoztam. Ez nagy szó volt akkoriban. Szépen írtam, jól tudtam olvasni, a számok világában is ügyeskedtem. Ott dolgozni viszont annyit jelentett, mint a szabadságtól megfosztva élni. Nem beszélhettem, nem utazhattam, nem tanulhattam, hisz figyelték minden lépésem. De akkoriban mit számított ez, azt kellett szeretni, ami volt. Annak kellett örülni, aminek lehetett. Volt munkám, sőt, nem is akármilyen! Első kézből tudtam mindenről, ami az országban történt. Persze én szerettem volna egyetemista, gazdag, jómódú, csinos és okos nő lenni. Nekem azonban más utat szánt a Jó Isten. Szóval, nem voltam gazdag és tanult, de október 23-án fontos emberré váltam. Titkos információ jött telefonon, Budapestről leadták a drótot vidékre: kitört a forradalom. Még aznap bejelentést kaptunk, hogy ellenőrzés lesz, valaki köpött. Saját fülemmel hallottam, hogy rajta vagyok a listán. „Ki beszélt?!” Jöttek a kérdések, elkezdődtek a vizsgálatok. Akárki is volt, nagy eséllyel kötél általi halál várt rá.

Még aznap döntenem kellett. Maradok és meghalok, maradok és bujkálok, vagy elhagyom a hazám. Azon a napon két dolgot vettem, s ez a kettő az egész életemet meghatározta. Egy vonatjegy, és az a bizonyos piros cipő.

Nem volt kérdés. Mennem kellett, messzire, jó messzire.

Másnap már ültem a vonaton, Jugoszlávia felé tartottam, anyám utolsó szúrós szavai jártak a fejemben. „Neveltem egy gyereket Amerikának.” Persze tudtam, hogy szeret, tudtam, hogy nem tudja ezt máshogy kifejezni. Ültem a vonaton, és potyogtak a könnyeim. Apám mindig azt mondta, hogy egy hercegnő vagyok. Pedig én egy aprócska lány voltam, nem hercegnőnek való. Hebrencs, bolondos, kissé szétszórt leány. Copfokkal és szeplőkkel. Egy hercegnő hagyta el az országot.

Akkor egyetlen boldogságom volt, a piros cipőm. Nem érdekelt a haza, csak az életem, hogy végre megvalósítsam az álmaim, akartam: tanulni, sok pénzt keresni, de legfőképp élni! A szabadság utáni éhség hosszú idő óta erőteljes volt bennem. Nem tudtam, mi a szabadság, de abban biztos voltam, hogy szabadnak kellennem, hogy a saját lelkemből fakadó döntéseket hozzak.

Hosszú út volt. 1957. január 11-én beléptem a lehetőségek földjére. „Megcsináltam” – suttogtam. Itt vagyok, elértem valamit, amiről hazám sok ezer lánya, fia csak álmodott: elhagyta régi életemet, kitörtem az elnyomásból! Én a szabad

Amerikában! Az eufória pillanatában nem is gondoltam, hogy milyen rövid életű lesz az én szabadságom.

Ott álltam 17 évesen, takarítottam 14 órában, 8 nővel aludtam egy szobában, vajdas kenyeret ettem, és nem volt semmim, nem volt mellettem senki, híján voltam a pénznek is. Pár hónap elteltével az utolsó értékemet is el kellett adnom ahhoz, hogy a szoba árát ki tudjam fizetni. Persze, hogy a cipőt. Nem akartam Magyarországon rettegésben élni, nem akartam küzdeni az igazamért, a szabad életbe vágytam és ezért egész egyszerűen országot, várost, lakást, ágyat, barátokat, családot, szerelmet váltottam. Vagyis, egy új életet kezdtem. Nulláról! Ez a sokkoló! Amikor rájössz, hogy semmid sincs, mert amit felépítettél eddig, az nem itt van.

Egyedül voltam. Becsuktam a szemem, és Dorothyra gondoltam, vagyis inkább a csodacipőjére. Jól ismertem azt a történetet. „Mindenütt jó, de legjobb otthon!” Vágytam a piros cipőmre, egy olyan varázscipőre. Talán nem is a cipő járt a fejemben, hanem a családom. Magyarország. A hazám. De könnyebb volt a cipőn fantáziálni.

30 év telt el. Az idő rohant. És az idő begyógyította a sebeket. Összeszedtem minden erőm, és küzdöttem. Nem volt másom, csak az idő, dolgoztam és tanultam, és dolgoztam, és újra tanultam. Időt kértem Istentől, hogy talpra álljak. Időt, hogy felnőjek. Időt, hogy felejtsek.

Eltelt 30 év, és lettem valaki! Voltam egyetemista, kitűnően végeztem, az ösztöndíjból lakást fizettem, dolgoztam, feljebb és feljebb jutottam. Egy jó módú, csinos, okos nő lettem. Férjjel, gyerekkel, karrierrel, pénzzel. Erre vágytam! Megkaptam!

Sok év után először itthon vagyok! Anyám temetésére már hazajöhettem! Ott álltam a sírjaik előtt, és ezek a szavak kattogtak a fejemben: „Neveltem egy hercegnőt Amerikának!” Már nem mondhatom nekik, hogy lettem valaki. Pedig lettem, megcsináltam, büszkék lehetnek rám!

...

Mondani akarok valami fontosat, de... magam sem tudom, hogy mondjam.

***

Pécsi Bence

Bonyhádi Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium és Kollégium

Sok szeretettel köszöntöm a tisztelt Zsúrit és a Hallgatóságot!

„Ott van a haza, Hol a haszon”

Ha szükségesnél csekélyebb irodalmi tudással rendelkeznék, azt is hihetnék akár, hogy Katona egy közülünk, egy a mai XXI. századi magyar emberek közül. Mikor a fenti idézetet halljuk, véleményem szerint, elkerülhetetlenül fiataljaink, a jövőnk, a tömegével (sokaságával) távozó magyarok juthatnak eszünkbe, kik a haszon reményében új hazát keresnek, kik mennek, s talán vissza se jönnek. Legyen hát ez a kiinduló pontunk, bár úgy érzem, hogy a fenti gondolat sokkal mélyebb lélektannal rendelkezik, így hát ezt is szeretném a későbbiekben kifejteni.

Értekezésem kezdetén, hadd tegyem világossá álláspontomat a tétellel szemben: lehet, hogy máskor egy más világban mindez helyt álló volt, de mi nem a múlt zavaros vizeinek búvárai vagyunk, hanem a jelen földjének művelői. Ki mondja, hogy a hazát a haszon függvényében kell értelmeznünk? Ha a haszon reményében keressük a hazát, oly szomorú, de tudomásul kell vennünk, hogy holtunkig hontalanok maradunk. A történelem nagybecsű példáival élve: minden honfoglaló vagy hódító csoport a haza, a környezettől független együttélés reményében telepedett le, s csak remélni tudták, hogy mindez hasznos lesz. Az összetartozás megmásíthatatlan, s a közösség emberfeletti ereje volt az, mely belőlük egységet kovácsolt a szeretet szikrájának és az idő súlyos kalapácsának segítségével. Ezt példázza dicső múltunk, most pedig vessük tekintetünket a jelen történéseire! Arra a jelenre, hol tízből hét magyar fiatal készenlétben áll, s csak a pillanatra várnak, arra a dicsőséges pillanatra, mikor már maguk dönthetnek, mikor önként mehetnek. Ha mind külön úton, szétszéledve, megtépzott pásztorunk, hazánk bárányaiként keressük a hasznót, a haza elvész, s leszünk vedrei ama veszett nemzet hamvának, mely nemzetből önnön tagadjuk ki magunkat, s egy nemzet akkor halott igazán, mikor a múlttól tudomást nem véve saját maga tagadja meg honi hovatartozását, hol a haza már jelentéktelen, s e kozmikus pillanatban, mely életünket foglalja magába, az aktuális haszon válik elsődlegessé, na ekkor halott igazán. Tisztelt Hallgatóság! Félve ugyan, de felteszem ezt a kérdést! Halott nemzet volnánk?! Kérem, rázzák fejüket, s magukban azt a harangot, mely veszedelemre int, hisz mindez már nemcsak egy elképzelt haláltusa, ez már a jelen, a valóság maga. Mondják, miért van az, hogy törvényeink rendelkeznek arról, hogy ha haldoklót hagyunk sorsára, bünt követünk el? Egy haldokló, egy ember. Egy haldokló nemzet már nem egy ember, mégis

büntetlen sorsára hagyható. Így hát ne legyünk gyilkosai akárcsak közvetetten is egy embernek, de legyünk hóhérai közvetlenül a nemzetnek, a hazának?

Honnan a bátorság? Honnan e földöntúli bátorság, hogy tehetetlen tétlenségben álljunk a gödör felett, miközben a nemzet kihal. A 48-as forradalmárok miért nem mentek el? Miért nem hagyták, hogy egy más nemzet része, egy más világ része, egy más világ váljon belőlünk? Röghöz voltak kötve..., de nem hűvös sértő láncokkal nyakuknál fogva, hanem épp csak egy vékony szállal szívüknél, hogy lássák, hova tartoznak. Hogy miért? Nagyon egyszerű... mert magyarok vagyunk, mert ez több mint névleges kötelék, mert a hazáért kelni annyi, mint egymásért kelni, mert ha kelünk, akkor magunkért tesszük azt. Oly egyszerű mondani, csupán szavakkal, hogy: „Itthon tétlen vagyok, a haza a végét járja” – de nem elfelejtendő, hogy nem a tétlenség adott nekünk hazát, s nekünk nem kell keresni azt. Mára már eleink által kivívott viharvert, de büszke hazánk létezik. Tenni kell érte! Csak az a nemzet érdemes jobb sorsra, amely megbecsüli nagyjait és amelynek mindig szeme előtt lebeg azok példát adó munkássága. Nagyjaink munkássága nemcsak a haza múltja, hanem a haza jelenje is: és ez a jelen mi vagyunk. Ők nem a haszonért tették, amit tettek, hanem értünk, a hazáért. Tisztelt Hölgyeim és Uraim, a haszon egy szerencsés végkifejlet, akár a tisztos földünk által adott aranyszín búzamezőink. Nem a búza volt előbb, s aztán a föld alatta. A föld bizony elébb volt... s a búza se magától termett rajta, hanem a kemény munka, a fáradság s azon földhöz való alázat és szeretet az, mely azt a búzát hasznunkra hajtotta. Ott van a haza, hol a haszon? Nem... Ott van a haszon, hol egy nemzet verejtéke áztatja a földet, és élteti a jövőt!

Köszönöm a figyelmet!

***

Pozsa Ágnes

Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest

Tisztelt Zsúri, nagyérdemű publikum!

„Ott van a haza, Hol a haszon – s miért ne húzzam azt?” – szólta Biberach a Bánk bánban – és valóban: miért ne húzzam azt? Bizonyára azt várják tőlem, hogy elköteleződjek a haza mellett. Elköteleződni? Ebben a világban? Ez valami tréfa lehet, hiszen ma már Nietzsche-től tudjuk: a szavak csak metaforák, elvesztették jelentésüket.

Szövegértési feladatokon felnőtt nemzedék vagyunk, megtanultunk írni, olvasni, nincs szükségünk arra, hogy mások mondják meg, mit gondoljunk. A hagyomá-

nyos média végre háttérbe szorult; a kommunikáció végre kétirányú lett, az egyéni gondolatokat összekötő hálóban a szavakat végre felcserélték a képek. A kép nem hazudik. Megosztjuk vacsoránk képét, megajándékozunk egymást tárgyaink képével, s ha valaki boldogtalan, egymást neveljük az alattvalói öntudatra. Jó emberek vagyunk, figyelünk egymásra. Lájk!

Be kell vallanom, én nem voltam ilyen felelősségteljes, mint most a fiatalok. Én csak szeretni akartam, és azt képzeltem, hogy a család lehetőség egy külön világra, amit én rendezek be. Lett egy fiam, aztán egy lányom, aztán még egy. A negyedik gyerek engem is meglepett, de osztottunk-szoroztunk, és kiszámítottuk, hogy százalékosan az új jövevény már nem oszt, nem szoroz. Aztán valahogy lett egy házunk, aztán majdnem elárverezték... „Minden Egész eltörött”, egy korszak lezárult, de nincs többé tragédia, csak komédia van. A múltat végképp eltöröltük, egyszer élünk, carpe diem! Mi más lenne az élet célja, ha nem az, hogy boldogok legyünk? A boldogság a legnagyobb haszon.

Ha én boldog vagyok, mások is boldogok lesznek a közelemben, mert energiát árasztok szét. Ha mindenki így gondolkodna, akkor megvalósulna a lehető legnagyobb boldogság, a legtöbb ember számára. Maximalizálni a gyönyört, minimalizálni a szenvedést – egyéni feladat. Igazság helyett ízlés van: a világ esztétizálódott, és minden olyan szép. A spontán performansznak álcázott propagandavideónak megbocsátjuk, hogy becsap minket. A cél szentesíti az eszközt.

Megszólal a hegedűszó, lassan csatlakozik hozzá a zenekar, könnyes lesz a szemünk, mikor felcsendül a dal: „Hazám, hazám, te mindenem, tudom, hogy életemet neked köszönhetem...”

De hagyjuk az érzelmeket a hanyatló kultúra ópiumának, itt egy illúzióitól megszabadított munkaalapú társadalom épül. Aki nem dolgozik, ne is egyék. Én nem dolgoztam, bár mindig volt munkám. Vagy mindig dolgoztam, de sosem volt munkám? Amíg kicsik voltak a gyerekek, azért nem kellettem sehova, mire felnőttek, már öreg voltam pályakezdőnek. Harmadnapja nem eszek, de ott a szemét, a jólét megnyilvánulása, nem éhezek, nem panaszkodhatom, a morál privatizálódott. Bár csak madár lennék, elrepülnék messzire! Vajon miért nem lakik minden madár az erdőben? Talán belékük van kódolva valamiféle titkos erő, amely mindig visszahúzza őket oda, ahol először meglátták a napvilágot? Lehet, hogy ezért vagyunk ilyen otthontalanok? Alkalmazkodunk a változásokhoz, s közben saját természetünkről már mit sem tudunk. Színháznak tekintjük az egész világot, és elhisszük, hogy a színházban nincs más valóság, csak a test? Testet építünk, sőt faragunk magunkból – magunknak. Robotolunk, formába hozzuk magunkat, futunk, edzünk, meditálunk. Felvarratunk, leszívunk, száz évig élünk, ha beledöglünk is.

Nem beszélünk, csak fecsegünk – a lényeg kimondhatatlan. Nem látunk, csak nézünk – a szemünk elfáradt a látásba. Nem hallunk, csak hallgatunk. A szubjek-

tum halott. Már abban sem lehetek biztos, hogy én gondolkodom. Mások gondolkodnak helyettem. Radnóti sorai zakatolnak a fejemben:

*„Nézd, én vagyok. Nem egy, nem kettő,
nem három és nem százhuszonhárom.
Egyedül vagyok a világon.”*

Szorongat a Semmi – az ittlétben mégis csak kell legyen Valami. Figyelem ebben a testet öltött világban a szavakat: haza, család, szeretet – elnémultak, elárvultak. Mikor nagyon nagy a csend, hallani, ahogy sírnak. Prótagorasz szelleme vigasztalja őket: Nem veletek van a baj. „Minden dolognak mértéke az ember.”

Köszönöm a figyelmet, további jó mulatást mindenkinek!

***

Saróka Liliána **Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem**

Tisztelt Polgármester Úr, tisztelt képviselők, kedves lakosság!

Engedjék meg, hogy egyelőre még élő és mozgó fiatal lakosként szóljak hozzá a témához, az ifjúság falubeli szerepvállalásának hiányához.

Kedves jelenlévők, önök általában két nagyobb kategóriába sorolják a fiatalokat. Bocsássák meg nekem, ha szélsőséges képet festek le ezekről a helyzetekről, de szükségét érzem, hogy az előbbieken elhangzott problémákat újra megvilágítsam.

Igen, valóban vannak olyan felnőtt fiatalok, kik mögött csak a monitorfény hagy árnyékot, s a virtuális világban több életjelet produkálnak, mint itt, a reálisban. Igen, valóban vannak, akik céltalanul lebegnek a létben, s észre sem veszik, hogy a napok, hetek múlásával újabb tizedmilliméterrel lett mélyebb a szarkaláb a szemük sarkában úgy, hogy semmi nem történt velük. Mindeközben – jobbik esetben – felcsendül a szülői hegyi beszéd, hogy ejnye-bejnye, fiam, te nem csinálsz semmit..., de a „gyerek” ágyhuzatát még mindig a szülő cseréli, a szobájában még mindig ő takarít. Ennek ellenére nagyon ügyesen fenntartják a szülők a látszatot, ami a problémával való foglalkozást illeti: megbeszélik a szomszéd Marika nénivel, hogy ők bizony nem értik, miért ilyen ez a gyerek, bezzeg az ő idejükben..., és hevesen csóválják a fejüket, hogy bizony ez már nem az a világ. Kedves lakosok, az elmúlt percekben itt is ugyanez történt: fenntartották a látszatot. Hisz egyelőre csak arról esett szó, ami eddig is nyilvánvaló volt! De a megoldásnak még csak a felszínét sem kapargattuk meg.

Aztán ugye ott a következő égető probléma, hogy egyre többen elmennek a faluból. Igen, valóban vannak, kik a nagyvárosi forgatagba csöppennek, szülőfalujukat elfeledve. A szerencsésebbek megtalálják azokat a lehetőségeket, melyekre régóta vágnak, de van, akit a kényszer költöztet egy szürke panelrengetegbe. Igen, valóban nem egy fiatal hagyta el szülőföldjét egy nyugati ország kínálta munkáért. Életre szóló kalandokat kergetnek a szmogfelhők között, valahol távol, egy húsüzem szalagja mellett futnak versenyt az idővel. Mindeközben a legtöbbszörnek a „disznófejű” Nagyúrral gyűlik meg a baja: mert nem biztos, hogy mindenkinek jut az aranyból. Így lesz az idegen honból pénzszagú csatatér, így telik az idő tartalom és értelem nélkül, s mégis így keres hasznát nézve új otthon, házat, hazát az ember fia.

Kedves lakosok! Bizonyára emlékeznek, mikor tavaly az egyik gazda búzaföldjének nagy része a lángok martalékává vált. Óriási veszteség, gondoltuk mindannyian, s szörnyülködve néztük az udvarról a falu fölé emelkedő füstrengeteget. Emlékeznek? A gazda nem beszélt sokat a szerencsétlenségről, viszont cselekedett. Azon ügyködött a továbbiakban, hogy a megmenekített búzával minél okosabban gazdálkodjon! Tudatosítottuk mi ezt, hogy milyen magatartásról tanúskodott ebben a nehéz helyzetben?

Hogy ezt miért hoztam szóba? Kedves Polgármester Úr, kedves képviselők. Mi vagyunk a megmaradt búza, mi, falubeli aktív fiatalok. Kedves jelenlévők, hát nem vették még észre? Létezünk. Vagyunk, akik már egész fiatalon tudatosan éltejük a falu hagyományait, hisz a szellemi örökséget így tudjuk csak továbbadni gyermekeinknek. Vagyunk, akiknek nem mindegy, milyen tartalommal töltjük meg napjainkat ebben a községben, s ezért igyekszünk minőségi időt szánni családi, baráti kapcsolatainkra. Még vagyunk páran, kik fontosnak tartjuk, hogy itt, a mi községünkben maradván alapítsunk családot. Fontosnak tartjuk, hogy itt végezzünk olyan munkát, ami nemcsak saját javunkat szolgálja, de szeretnénk, ha a közösség is gazdagabb lenne tőle. Nekünk itt van az otthonunk, s itt szeretnénk hasznosítani minden tudásunk. Látják, nem veszünk el a tűzben, hát tessék velünk gazdálkodni!

Ha valóban szükség van a falu vezetésében az új erőre, a segítségre, ne feledjék, hogy itt vagyunk. Szóljanak, keressenek bennünket, nyitottak vagyunk. Mi tesszük a dolgunkat tovább, tanulunk, dolgozunk, mint eddig, s igyekszünk az ifjúsági klubunk tevékenységét is megerősíteni, igyekszünk a még itt élő fiatalokat összetartani. Eddig is munkálkodtunk, csak a figyelem fókusza éppen nem ránk irányult.

„Mennyi minden van az életünkben, ami tökéletesen rendben van, és figyelemre sem méltatjuk, mert mindig csak arra a kevésre figyelünk, ami éppen nincs egészen rendben” – mondja Kurt Tepperwein német író. S mennyire igaza van, nemde?

***

Sirgely Boglárka
Bél Mátyás Egyetem,
Besztercebánya

„Ott van a haza, Hol a haszon“

Mi a haza? A hely, ahol születtünk? Ahol a házunk áll? A város, hol a családjunk lakik, a szeretteink sírja van? Az ország, hol az anyanyelvünkön beszélnek? A kontinens, melyen élünk?

A haza mindenkinek mást jelent. Mást jelent annak, aki soha nem hagyta azt el. Mást annak, aki különböző okok miatt idegen földön kényszerült letelepedni. Mást jelent annak is, aki a jobb megélhetőség reményében adott fel mindent, és idegen helyen kezdett új életet.

Lehet, valakinek ezt meghatározni pofonegyszerű, nekem nem az. Felvidéki magyarként sok éven keresztül nem tudtam eldönteni, hol van számomra a haza. Szlovákia? Ahol a magyarok szeretnek, de néhány lakója a Duna másik partjára küld? Vagy Magyarország, ahol mindenki az én anyanyelvemet beszéli, de állampolgárságom miatt mégsem éreztem soha magam teljes értékű magyarnak? Sok mindenkinek ezt hihetetlen felfogni és elfogadni. Csak az tudja, mit érzek igazán, aki ugyanezt éli át. Az a pár millió magyar, akik „kint rekedtek”. Az a pár millió magyar, aki nem tudja, hol van számára a haza. Az a pár millió magyar, aki mégsem költözik vissza Magyarországra, bár megtehetné. Egyszerűbb lenne megértetnie magát, nem kellene akaratlanul is egy idegen nyelvet elsajátítania, gyermekeinek hasznosabb lenne az óvodától az egyetemig az anyanyelvén tanulni. Hasznosabb...de milyen áron? Milyen áron adná fel az ember eddigi életét, hagyná ott szüleit, nagyszüleit, barátait, munkáját, házát, melyet kemény munkával felépített? Csak azért, hogy megértethesse magát az anyanyelvén. Hogy elkerülje a rágalmazó tekinteteket, mikor magyarul szólal meg.

Ha a haszonról beszélünk, mindenkinek a pénz jut először az eszébe. Sajnos. A Pallas nagy lexikona szerint a haszon az bármilyen előny, ami bárhogy és bármiből keletkezhet. Az előnyt viszont értéknek tekintjük. Kinek mi az érték? Nagyon hosszan lehetne boncolgatni ezt a kérdést, végül mindenki csak azután alkotna véleményyt, miután fontolóra vette, mi számára az igazi érték, a haszon. Számomra az igazi érték nem fogható kézzel. Ez okból értek egyet Biberach cinikus mondatával: „ott van a haza, hol a haszon” □ legyen az anyagi, erkölcsi vagy bármilyen más haszon.

A hazaszeretet napjainkban már nem olyan erőteljes érzés, mint régen volt. Én soha nem ítélem el azokat, akik külföldre költöztek a boldogulás reményében, hi-

szen sosem tudhatjuk, mi áll a háttérben. Egyáltalán nem biztos, hogy a pénz, az anyagi biztonság az oka, rengeteg más tényező is szerepet játszhat. Saját tapasztalatból tudom, hogy aki napjainkban más országba megy, az olyan, mint a költöző madár, ami, ha szükséges, elhagyja szülőföldjét, de ha teheti, visszatér. Így volt ez velem is, mikor pár hónappal ezelőtt kimentem az álmok országába, Amerikába. Itthon mindenki azt mondogatta: „Na Bogikám, ha egyszer te oda kimész, haza már nem jössz!” Ebben pedig én is szinte biztos voltam, mindig is erre vágytam: hogy ott éljek, dolgozzak, hiszen ahogy mondják, Amerikában minden könnyebb. Miután megérkeztem, a szemeim elől a rózsaszín köd elég gyorsan szertefoszlott, hiszen rájöttem, ott sincs kolbászból a kerítés. Az amerikai álom nem létezik. Az élet ott sem könnyű. Nyugodtabb, de nem könnyebb. Az ott lakók is ugyanúgy küzdenek a számunkra is ismert, mindennapos problémákkal, mint a politika, az egészségügy, a kisebbségek kérdése... és csak párat említettem a sok közül. Néhány hét után feltettem magamnak a kérdést: akarom én ezt az életet? Ezután pedig következett a már a beszédem elején elhangzott kérdés: de milyen áron? Adjak fel mindent, búcsúzzak el mindenkitől annak tudatában, hogy az ég sem tudja, mikor jövök vissza. Megéri? Megéri a nyugodtabb élet annak árán, hogy mindent és mindenkit itt hagyok, aki valaha fontos volt nekem?

Nem, nem éri meg...és soha nem is fogja.

Miután az ott töltött hónapok után a repülőgépem leszállt a budapesti reptéren, a hosszú út után, átrepülve az óceánt, hiába értem magyar földre, nem éreztem magam otthon. Mikor viszont beléptem a házunk kapuján, azt mondtam: hazaértem, itthon vagyok. Nekem ez jelenti az otthont, ez jelenti a hasznot, az értéket.

Bárhova visz a sors, bárhol fogok élni, sosem tudhatom, mit hoz a jövő. Ennek ellenére számomra a haza mindig is a Felvidék lesz, hiszen ahogy Tamási Áron írja:

„Az ember a szíve mélyén örökké oda való, ahol született.“

***

Tóth Bettina
Selye János Egyetem, Tanárképző Kar
Révkomárom

A haza szó hallatán mindenkit jóleső, szívet melengető érzés tölt el, hiszen ekkor tudatosítjuk igazán, hogy tartozunk valahová. Egy közösséghez, melynek tagjait a nemzettudat, a múlt emlékei fűznek össze. Ez a megtartó erő biztonságos kötődést jelent számunkra.

De hol is van valójában a hazánk? Ott, ahol olyan beállítottságú emberek vannak, mint mi? Olyan helyen, ahol az otthon biztonságát élvezhetjük? Vagy ahol a szívünk rejtetik? Ahol magyarok vannak? Netalán ott, ahol a haszon van?

Az irodalomban jelentős szerepet tölt be Katona József máig időszerű műve a Bánk bán. Egyik kulcsfigurája Biberach, fáklyaként világítja meg a társadalomban élő emberek hiátusait. Többek között azt, hogy a mai értékvesztett, felgyorsult világunkban gyakran veszünk el a kirakatok között, a csillogás fényében, miközben azt gondoljuk, hogy a legfontosabb számunkra az anyagi jólét, a külsőségekben való elmélyülés. Nem állítom, hogy a vagyon egy bizonyos mértékig nem fontos, de soha nem tölthet be elsődleges szerepet az életünkben. Tudatosítanunk kell, hogy nem csak az anyagi biztonság létezik.

Tény, hogy manapság sokan próbálnak szerencsét a gazdaságilag fejlettebb országokban. S miután elérik a hőn áhított célt, az anyagiak biztosítását, hirtelen megmagyarázhatatlan őrét érznek. Felcsendül egy hívó szó, melyet a gyökerek szíréneként hallatnak számukra. Bár ez a nehezen megteremtett egzisztencia megsemmisülését jelentheti, mégis egyre többen veszik fontolóra hazatérésüket. Ilyenkor akaratlanul is eszembe jutnak Szász Károly gondolatai:

*„Hírt sem hallok már felőled,
Erdős, völgyes szép hazám!
Most, hogy távol vagyok tőled,
Most szeretlek igazán.”*

De nem csak külföldön lehet valaki idegen. Felvidéki magyarként úgy vélem, hogy a kisebbségben élők iránytűk, feladatuk, hogy utat mutassanak a magyarországi magyaroknak és mindenkinek az összetartozáshoz, önzetlenséghez, hazaszerethez, melyre határon túl születésétől kezdve megedződik az ember. Mindezeket elgondolkodva fülembé csengnek egy ismert dallam sorai:

*„A sorsom jó vagy rossz nekem,
Itt minden, minden idegen,
Más föld, más ég, más táj, más nép,
Oh, bár csak otthon lehetnék.”*

Kisebbségbe kényszerült sorsunk hajója Európa történelmének tengerén hánycódva többször is megfeneklett, de nem roppant össze a fodrozódó hullámok és az ádáz viharok áradatában.

Kedves Hallgatóság!

Nem szabad, nem lehet félnünk, megfutamodnunk. Feladnunk, úgy, mint a szomorú fűzfa lehajló ága, melynek leveleit messze sodorja a Duna vizének árja. Mi sem egyszerűbb annál, ha az első adandó alkalommal odébbállunk, ha csak magunkkal törődünk. Ébredjünk! Vegyük észre a problémákat, ahogy a válságos időkben a forradalmi hőseink is tették. Merjünk és tudjunk küzdeni egy szebb jövőért, tegyünk a nemzet jobb sorsáért! Hitünk elengedhetetlen az előttünk tornyosuló nehézségeink leküzdéséhez. Kultúránk bölcsője is hitt a szebb, jobb világban. Vegyünk példát elődeinkről, tegyünk rendet gondolatainkban, tartsuk tiszteletben a

másik és a mások véleményét, hagyományait. Együtt, itthon, még ha szűkölködve is, mert csak általunk lesz újra erős, ismét virágzó a hon. Hisz ki másra is hárulna ez a feladat?

Végezetül jussanak eszünkbe a haza és haladás nagy költőjének intelmei:

*„Négy szócskát üzenek, vésd jól kebeledbe, s fiadnak
Hagyd örökkül ha kihúnysz: A HAZA MINDEN ELŐTT.”*

Köszönöm a figyelmet!

***

Tóth Zsuzsanna Ingrid
Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Budapest

„Ott van a haza, hol a haszon”
(Biberach)

Szeretnék bemutatkozni: közgazdász vagyok, első diplomámat a Budapesti Corvinus Egyetemen szereztem, jelenleg az ELTE amerikanisztika – alkalmazott nyelvészet szakán tanulok. Fontosnak látom elmondani, hogy aktív vallásgyakorló, bibliai központú keresztény vagyok. Beszédemben a Biblia és a közgazdaság-tudomány eszközeivel fogom Biberach ezen állítását megcáfolni.

Tehát a cáfolandó tételmondat így hangzik: „ott van a haza, hol a haszon”. Szeretnék rámutatni egy teológiai párhuzammal az állítás téves, sőt sátáni gyökerű voltára. Itt ezen a világon egészen az utolsó ítéletig a jó és rossz csatája dül Isten és az ördög között. Az ördög célja nyilvánvaló: tönkre akarja tenni Isten teremtményét, az embert, miközben elhiteti, hogy ő nem is létezik. János evangéliumának 8. fejezete 44. versből tudjuk, hogy „emberölő volt kezdettől fogva, (...) (és) nincsen benne igazság”, sőt: ő a „hazugság atyja”. A nagy hazugságok pedig kis hazugságokkal, a kis hazugságok pedig csúsztatással szoktak kezdődni. Ennek leggyakoribb eszköze az, ha felcseréljük a dolgok eredeti sorrendjét. Hívőként tudom, hogy életem célja az, hogy Istent imádjam, az eszemet pedig használjam. Ehhez képest az emberiség szekularizálódott fele arra törekszik, hogy az eszét imádjá, az Istent pedig használja. Ilyen egyszerű a hamisság: mindig kicsiben, nagyon sokszor a sorrend felcserélésével szokott kezdődni, de a kis hamisságot könnyű kezelni és helyre rakni egészen addig, amíg fel nem növekszik.

Biberach tételmondata ugyanerre a téves, felcserélt sorrendű logikára épít. Állítása fordítva már jobban hangzik: „ahol a haza, ott a haszon”. Ez a szó: „haszon” némi közgazdasági állásfoglalást is érdemel. Szeretnék hivatkozni a közgazdaságtan leghíresebb, legidézettebb és legfontosabbként számon tartott szövegrészletére Adam Smithnek, a közgazdaságtan atyjának, a modern közgazdaságtan megteremtőjének 1776-os, *A nemzetek gazdagsága* c. művéből: „Ebédünket nem a mészáros, a sörfőző vagy a pék jóakaratótól várjuk, hanem attól, hogy ezek saját érdeküket tartják szem előtt. (...) Minden ember úgy igyekszik felhasználni tőkéjét (azaz a rendelkezésére álló erőforrásokat), hogy az eredmény a legértékesebb legyen. Rendszerint nem a közérdek előmozdítására törekszik, s azzal sincs tisztában, hogy egyébként mennyire szolgálja azt... Mindössze... saját nyereségére van tekintettel. Abban egy láthatatlan kéz vezérli, hogy egy, a szándékai között nem szereplő célt is megvalósításhoz segítsen. Saját érdekét követve gyakran hatékonyabban szolgálja a társadalom érdekét, mintha ténylegesen azt akarná előmozdítani.” (IV. könyv, 2. fejezet)

Biberach logikája és a smithi idézet csak látszólag áll párhuzamban egymással. Adam Smithet a mai szekularizálódott társadalomban már pontosítani kell: ő egyszerre tanított etikát, logikát és közgazdaságtant is, és nem fogalmazta bele művébe, hogy a láthatatlan kéz tulajdonképpen az isteni kéz, és az önérdékkövetésünk Isten adta küldetésünk követése kell, hogy legyen. A smithi értelmezésben az önérdék az, amiben valaki a letehetségesebb, amivel a legjobban tudja szolgálni a közösséget. Adam Smith korában és társadalmi közegében az Istenre hivatkozás természetes része volt a mindennapoknak, ezért sajnálom, hogy az általa létrehozott új tudományt, a közgazdaságtant nem támasztotta alá teológiai fogalmakkal és terminusokkal. Gondolatait mára, a 21. század deszakralizálódott, individualizálódó és pénzközpontú Európájában könnyedén félre lehet érteni, és biberachi értelmet lehet adni nekik. Adam Smith értelmezésében szubjektív hasznosságunk a közjó alapjaként megjelenik, de a későbbi gondolkodóknál a közösség, a közjó, a haza fogalma eltűnik. Ebből a téves, felcserélt biberachi logikából kiindulva fejlődtek ki az életidegen, ún. „intézményesült önzés” torz tételei a mai közgazdaságtan főáramában, amelyeket sorra cáfolja a gyakorlat, illetve az alternatív közgazdászok. Itt az újabb szép feladat a mai közgazdászok számára, hogy miképpen lehet a gazdasági törvényszerűségeket megfeleltetni a bibliai törvényszerűségekkel.

Biberachra visszatérve, a fordított sorrendet a helyére téve, nem engedhetjük meg magunknak, hogy saját rövid távú önérdеkeink mentén ide-oda sodródva a mindenekfelett parttalanul a magunk hasznát keressük, mert ez egyszerre sátáni és tudománytalan. A Prédikátor könyvének 12. fejezete 15. verséből vett idézetből levezethető: „Isten féljed, és az ő parancsolatait megtartsd, mert ez az embernek a földolga!” Tehát Radnóti Miklós szavaival élve, e lángoktól ölelt kis országot kell

szeretnünk elsősorban, és csak másodsorban a magunk hasznát, mert az egyikből fakad a másik. A hazaszeretetet Isten ültette szívünkbe, hazaszeretetünkkel tehát közvetve Istent dicsőítjük, és így felelünk meg Isten életünkre írt tervének, amelyet a Bibliából, a tiszta forrásból ismerhetünk meg.

***

Turcsik Báborka
Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Budapest

Üdvözlöm a Hallgatóságot!

„Ott van a haza, Hol a haszon” – egyetlen összetett mondat, csupán néhány szó, mégis rendkívül széles tartalommal, többletjelentéssel bír. Katona József szavai még ma is, azaz két évszázaddal a papírra vetésük óta, mélyen elgondolkodtatják az embereket. Vítás kérdést, többletjelentéssel vet fel ez a Biberach karakterétől elhangzott megnyilatkozás.

Talán Önöknek is, mint ahogy nekem is, az a legelső gondolatuk ezzel a mondatmal kapcsolatban, hogy manapság mennyi, de mennyi fiatal kivándorol külföldre, ott folytat tanulmányokat, végül letelepszik, jól fizető állást talál, s egy idő után már-már csak hébe-hóba látogat haza, Magyarországra. Aztán, ha jobban elgondolkodunk ezen a Bánk bán-idézetben, eszünkbe juthat, hogy ez a kijelentés jóval mélyebb, sokrétebb, mint azt az imént gondoltuk. Ez nemcsak a mostani kivándorlásról szól. Nemcsak arról, hogy hány magyar diák, felnőtt, család költözik el itthonról. Nem. Ez a mondat ezen túl szól még a falvakat, városokat járt vándorszínészekről, híresebb költőinkről: Ady Endréről, József Attiláról, akik csakugyan elhagyták szeretett hazájukat, hogy élettapasztalatot szerezzenek, hogy bővítsék ismereteiket, hogy aztán újból és újból hazatérjenek. S ez az idézet szól még erkölcsről, hűségről, hazaszeretetről és végül, de nem utolsó sorban: kitartásról. Ez az egyetlen mondat magában foglalja azt a kérdést, mi a különbség a gondolkodásmódok, az életszemléletek között, hol húzódik határ ember és ember között.

Ezeket a különbségeket és határokat szeretném szemléltetni a későbbiekben, s arra próbálnék rávilágítani, hogy annak ellenére, hogy az idézett mondat képes felvetni és kiélezni az ellentéteket az emberek között, attól még nem kell, sőt, nem szabad, hogy mindez vitát, ellenségeskedést, elítélést váltson ki belőlünk. Mindannyian mások vagyunk, másképp gondolkodunk, mást és mást tartunk fontosnak, s ez valójában így van rendjén.

Gondolok itt arra, hogy az itthon maradt magyar embereknek nem szabad megvádolniuk külföldre költözött társaikat azzal, hogy hűtlenek, önzőek, mert itt hagyták családtagjaikat, barátaikat, kedves ismerőseiket egy másik életért. Hiszen a kivülállók nem tudhatják, valójában mi állt a költözés háttérében. Rengeteg ember a jobb megélhetésért, az anyagi biztonságért, a sikeres karrierhez szükséges lehetőségekért hagyja el Magyarországot. Úgy gondolják, máshol igazabban élhetnek, megbecsültebb munkát végezhetnek, olyan dolgokat is elérhetnek, amikre a mi hazánkban sajnos nincs lehetőség. S valaki éppen csak azért költözik külföldre, hogy az ott megszerzett fizetését hazaküldje nélkülöző családtagjainak. Talán ezek a kiköltözött emberek menekülnek. Menekülnek az itthon látott, őket körülvevő kilátástalanságból, szegénységből, munkanélküliségből. Talán tényleg menekülnek. De ehhez a menekvéshez is rengeteg bátorság kell. Bátorság kell a váltáshoz, az ismeretlenbe ugráshoz, az elszakadáshoz. Bátorság kell a hithez, a reményhez, a jobb jövő gondolatához. S valójában nehéz dolgot vállalnak. Vállalják az érzést, hogy sem külföldön, sem Magyarországon nem érzik majd teljesen otthon magukat. Vállalják, hogy már ezentúl mindig csak látogatóba érkezzenek haza, hogy mindkét otthonukból hiányoljanak valamit, hogy a két otthon közül egyik se legyen teljesen az igazi.

A szülőföldjükön maradt emberek pedig vállalják a további kihívásokat, nehézségeket, a megszokott problémák egymásutániságát. Őket sem szabad olyasmi váddal illetni, mint hogy ostobák, gyávák a költözéshez. Egyszerűen csak másképp látják a lehetőségeiket. Még hisznek az itthoni jobb jövőben, s valamiért jobban ragaszkodnak a Duna-parthoz, a Kékes-tetőhöz, a pirospaprikához, a magyar nyelvhez, a Szózatához. Számukra más értékek a fontosak, s igyekeznek kitartóan helytállni a hazájukban. Ettől még nem gyávák, ők is legalább olyan bátrak, mint az előbb említett társaik. A maradáshoz is kell a bátorság. Minden döntéshez kell bátorság és az önmagunkba vetett hit. Bennük az erős hazaszeretet táplálja azt az erőt, amivel viselik a mindennapokat.

Elítélendő lenne hát bármelyik ember? Aki elköltözik, vagy aki itthon marad? Megvetendő lenne valaki csak azért, mert más értékrend határozza meg döntéseit? Van jó döntés? Van helyes döntés? S vajon Önök, tisztelt Hallgatóság, hogyan s miként döntenek majd a jövőben? Itthon maradnak, vagy elköltöznek? Gondolják át jól, mérlegeljenek, s úgy határozzanak, hogy hűek maradjanak önmagukhoz, értékrendjükhöz, és a lehető legközelebb kerüljenek az Önök számára boldog élet gondolatához.

Köszönöm a figyelmüket!

A VERSENY DOKUMENTUMAI

Felhívás a XVI. országos Kossuth-szónokversenyre

Az ELTE Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, a Magyar Nyelvtudományi Társaság Magyartanári Tagozata, az Anyanyelvápolók Szövetsége és a Rákóczi Szövetség meghirdeti a tizenhatodik Országos Kossuth Lajos Szónokversenyt a pedagógusképző intézmények, a bölcsészettudományi karok nappali tagozatos hallgatói, a joghallgatók, a teológushallgatók, továbbá a 18–30 éves fiatalok számára.

Céljaink: a közéleti, szakmai, pedagógiai szerepekre való felkészítés; a komplex nyelvhasználat színvonalának emelése; a hagyományápolás.

A verseny időpontja: 2014. november 7. és 8.

A verseny helyszíne: az ELTE BTK, Budapest, VIII. ker., Múzeum krt. 4/A.

A verseny két fordulóból áll:

I. része (november 7-én): Előre elkészített beszéd (maximum 6 perc), amelyet papír nélkül kell elmondani.

A beszéd témája:

„Ott van a haza, Hol a haszon”

Biberach monológja; Katona József: Bánk bán, első szakasz

Kérjük a versenyzőket, hogy határozzák meg a beszéd fajtáját (bemutató, tanácsadó, törvényszéki) és szituációját. Érvelhetnek pró vagy kontra.

Az előre elkészített beszédet nyomdakészen és lemezen is hozzák el, mert a beszédeket publikáljuk.

II. része (november 8-án délelőtt): Rögtönzött beszéd (maximum 3 perc), melynek témáját a helyszínen közöljük.

A versenyhez – a hagyományoknak megfelelően – egy retorikai konferencia kapcsolódik, amelynek témája: **a bemutató beszéd.**

Jelentkezni lehet az intézményeknek kiküldött tájékoztatóban szereplő jelentkezési lapon ímélnél, illetve levélben a következő címen: ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/A 240.

A jelentkezési határidő: 2014. október 20.

További információ a verseny titkárától, Pölcz Ádám doktorandusz hallgatótól kérhető a szonokverseny15@gmail.com címen.

Budapest, 2014. június 6-án

Dr. Halzl József s. k.
a Rákóczi Szövetség
elnöke

Dr. Kis Róbert Richard s. k.
a zsűri elnöke
Prima Primmissima díjas újságíró

Dr. Grétsy László s. k.
a zsűri
tiszteltbeli elnöke

Dr. Juhász Dezső s. k.
egyetemi tanár
intézetigazgató

Adamikné dr. Jászó Anna s. k.
a verseny
szervezője

Dr. Raáts Judit s. k.
a verseny
szervezője

MEGHÍVÓ

RETORIKAI KONFERENCIA ÉS KOSSUTH-SZÓNOKVERSENY

A program célja: A TÁMOP 4.1.2.B.2-13/1-2013-0007 „ORSZÁGOS KOORDINÁCIÓVAL A PEDAGÓGUSKÉPZÉS MEGÚJÍTÁSÁÉRT” című pályázat keretében az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete, az Anyanyelvpolók Szövetsége és a Rákóczi Szövetség retorikai konferenciát és retorikaversenyt rendez. A konferencia célja a retorika különböző területeinek feldolgozása, bemutatása neves szakemberek által, valamint a közéleti, szakmai és pedagógiai szerepekre való felkészítés, a hagyományápolás. A retorikaverseny az értelmiségi, a pedagóguspályára készülő fiatalok retorikai, szóbeli készségeit méri, illetve fejleszti. A retorikai konferencia témája: a bemutató beszéd. A versenyen a beszéd témája: „Ott van a haza, Hol a haszon” – Biberach monológja; Katona József: Bánk bán, első szakasz.

Időpont: 2014. november 7–8.

Hely: ELTE Bölcsészettudományi Kar, 1088 Budapest, Múzeum körút 4/A, földszint, kari tanácsterem

PROGRAM:

2014. november 7. (péntek)

10:00–10:15 MEGNYITÓ BESZÉDEK

Orlovsky Géza dékánhelyettes (ELTE BTK)

Juhász Dezső intézetvezető egyetemi tanár (ELTE BTK)

10:15–10:30 MEGEMLEKEZÉS

Toma Kornélia főiskolai docens (Eszterházy Károly Főiskola): *A retorikai tehetséggondozás másfél évtizedes múltja és jelene*

10:30–12:00 ELŐADÁSOK

Kecskeméti Gábor egyetemi tanár (MTA Irodalomtudományi Intézet):

A laudáció és a vituperáció (a dicséret és a feddés) jelentősége a kora újkori irodalom- és esztétörténetben

Adamik Tamás professor emeritus (ELTE BTK): *Az uralkodó és a vallás – Augustus császár halálának 2000. évfordulójára*

Illés Györgyi kommunikációs tanácsadó, egyetemi oktató (Színház- és Filmművészeti Egyetem): *Élő retorika – felkészítés a nyilvános szereplésre*

12:00–13:00 BÜFÉ

13:00–18:00 KOSSUTH-SZÓNOKVERSENY I. RÉSZ

Beszédek

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

2014. november 8. (szombat)

9:00–12:00 KOSSUTH-SZÓNOKVERSENY II. RÉSZ

Rögtönzések

12:00–13:00 BÜFÉ, SZÜNET

13:00–14:00 EREDMÉNYHIRDETÉS

A szakmai program felelős szervezője: Raátz Judit főiskolai tanár (ELTE BTK)

A retorikaversenyen a felsőoktatási intézmények által benevezett hallgatók vehetnek részt. Kérjük, hogy a versenyzők regisztráljanak a szonokverseny15@gmail.com címen 2014. október 30-ig, és adják meg a saját adataikon kívül (név, intézmény, ímécím) a felkészítő tanár nevét, beosztását, intézményét is. Kérjük továbbá, hogy a versenyen részt vevő felkészítő tanárok, kísérők is regisztráljanak a megadott címen.

A konferencián és a retorikaversenyen a nézők soraiban minden érdeklődőt szívesen látnak a szervezők. A programon való részvételhez a nézők számára is előzetes regisztráció szükséges 2014. október 30-ig a szonokverseny15@gmail.com címen. Kérjük jelentkezéskor megadni a jelentkező nevét, intézményét, foglalkozását, valamint az ímécímét.

Az ELTE BTK koordinálásával a pályázat keretében megvalósuló további szakmai programokról itt lehet tájékozódni: <http://metodika.btk.elte.hu/tamop412b>

Szeretettel várjuk a programon.

ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet
Anyanyelvpolók Szövetsége
Rákóczi Szövetség

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

A XVI. Kossuth-szónokverseny résztvevői 2014. november 7–8.

	Név	Intézmény	Felkészítő, kísé- rő tanár
1.	Ádám Anita	Bél Mátyás Egyetem	Nagy Csilla
2.	Ádám Orsolya	Pázmány Péter Katolikus Egyetem	Nemesi Attila László
3.	Albert Roland	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest	
4.	Alberti Petra Bianka	Budapesti Corvinus Egyetem	Aczél Petra
5.	András Előd	Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem	Hubbes László Attila
6.	Balogh Katalin	Budapest Műszaki Egyetem	
7.	Bereczky Evelin	Benedek Elek Pedagógiai Líceum, Székelyudvarhely	Ambrus Ágnes
8.	Bicskei Viktória	Budapesti Corvinus Egyetem	Bogár László
9.	Biró Réka	Baróti Szabó Dávid Líceum, Barót	Csog Orsolya
10.	Burai László Márk	Miskolci Kandó Kálmán Szakközépiskola	Prillné Csordás Csilla, Szitás Benedek
11.	Czimer Orsolya Beáta	THÉBA Művészeti Akadémia, Budapest	Várady Mária
12.	Debreceni István	Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár	Jancsó Miklós
13.	Dudás Tamás	Nyíregyházi Főiskola	Bényei Ágnes
14.	Finta Mária Anna	Szent Ignác Jezsuita Szakkollégium	Tóth Tamás
15.	Fodor Gergő	Pázmány Péter Katolikus Egyetem	Nemesi Attila László
16.	Forgács Attila Kálmán	Debreceni Egyetem	Kazamér Éva
17.	Gergely Kristóf	Nyíregyházi Főiskola	Bényei Ágnes
18.	Gorzó Katalin	Ungvári Nemzeti Egyetem	Nagy Natália
19.	Gulyás Márk	Ungvári Nemzeti Egyetem	Nagy Natália
20.	Hajdu Fanny	Szent István Gimnázium, Budapest	Bóka Gábor
21.	Horváth Kristóf	Eötvös József Gimnázium, Budapest	Gonda Zsuzsa

22.	Járai Szabó Richárd	Benedek Elek Pedagógiai Líceum, Székelyudvarhely	Ivácsony Zsuzsanna
23.	Juhász Bence	Pécsi Tudományegyetem	Boronkai Dóra
24.	Környei Mátyás	Pécsi Tudományegyetem	Tremmel Flórián
25.	László Olivér	Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem	Hubbes László Attila
26.	Majoros Tünde	Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar	Szitás Benedek
27.	Mónus Dóra	II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola	Beregszászi Anikó
28.	Nagy Berta	Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Székelyudvarhely	-
29.	Nagyistók Edit	Batsányi János Gimnázium, Szakképző Iskola és Kollégium	Kissné Kocsis Marianna
30.	Neubauer Babett	Pázmány Péter Katolikus Egyetem	Nemesi Attila László
31.	Novák Tímea	Kaposvári Egyetem	Laczko Mária
32.	Pásztor-Kicsi Gergely	Újvidéki Egyetem	Katona Edit
33.	Pécsi Bence	Petőfi Sándor Evangélikus Gimnázium és Koll., Bonyhád	Bozó Zsuzsanna
34.	Poncski Lilla	Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kézdivásárhely	-
35.	Pozsa Ágnes	Károli Gáspár Református Egyetem	Sólyom Réka
36.	Radics Tivadar	Kecskeméti Főiskola Tanárképző Kar	Galuska László Pál
37.	Rudish Ferenc Martin	Szegedi Radnóti Miklós Kísérleti Gimnázium	Gortva Tamás
38.	Saróka Liliána	Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem	N. Tóth Anikó
39.	Sirgely Boglárka	Bél Mátyás Egyetem	Nagy Csilla
40.	Sütő Tamás	Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Szatmárnémeti	Szabó Rita, Cseke Henrietta
41.	Szalay Róbert Zsolt	Horváth Mihály Gimnázium, Szentes	Szurmik Zoltán
42.	Szántó Otília	Pécsi Tudományegyetem	Tremmel Flórián
43.	Takács Sára Anna	Budapesti Corvinus Egyetem	Bogár László
44.	Tasnádi István	Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár	Jancsó Miklós

45.	Tímár Noémi	Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar	Szitás Benedek
46.	Tófalvi Beáta	Babeş-Bolyai Tudomány- egyetem, Kolozsvár	Máthé Dénes
47.	Tóth Bettina	Selye János Egyetem, Tanárképző Kar	Simon Szabolcs
48.	Tóth Marko	Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar	Szitás Benedek
49.	Tóth Zsuzsanna Ingrid	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest	-
50.	Turcsik Báborka	Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest	-

A XVI. Kossuth-szónokverseny támogatói

A TÁMOP 4.1.2.B.2-13/1-2013-0007 „ORSZÁGOS KOORDINÁCIÓVAL A PEDAGÓGUSKÉPZÉS MEGÚJÍTÁSÁÉRT” című pályázat

ELTE BTK Szak módszertani Központ

Anyanyelvapolók Szövetsége

ELTE Bölcsészettudományi Kar

Akadémiai Kiadó

Argumentum Kiadó

Bárczi Géza Alapítvány

Chronos Kiadó

Holnap Kiadó

Kalligram Kiadó

Kossuth Szövetség

Magyar Asszonyok Érdekszövetsége

Magyar Nyelvtudományi Társaság

Magyar Nyelvőr

Magyar Rádió

MTA Nyelvtudományi Intézet Fonetikai Osztály

Osiris Kiadó

Rákóczi Szövetség

Tinta Kiadó

Trezor Kiadó